

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM TÜRK-BULGAR
İLİŞKİLERİNDE TÜRK AZINLIĞIN DURUMU
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Kader ÖZLEM

BURSA, 2010

**T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM TÜRK-BULGAR
İLİŞKİLERİNDE TÜRK AZINLIĞIN DURUMU
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Kader ÖZLEM

Danışman

Doç. Dr. Göksel İŞYAR

BURSA, 2010

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... Uluslararası İlişkiler ..... Anabilim/Anasanat Dalı,
..... Uluslararası İlişkiler ..... Bilim Dalı'nda 700.81.6003 numaralı
Kader Özlem'in hazırladığı "Sofuk Savaş
Sanatı Dönem Türk-Bulgar İlişkilerinde Türk Azınlığının Durumu."
konulu Yüksek Lisans (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile
ilgili tez savunma sınavı, 27/7/2010 günü 15:30 - 17:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan
sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının Başarılı (başarılı/başarısız)
olduğuna Oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Ö. Göksel İSYAR.

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Adnan Gergin

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

27/7/2010

ÖZET

Komünist rejimin sona ermesiyle birlikte, Bulgaristan yeni bir döneme girmiş ve Türk azınlık Bulgaristan'daki demokratikleşme sürecinde azınlık haklarını kısmen de olsa elde edebilmiştir. 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türkleri nedeniyle, Ankara-Sofya ilişkileri neredeyse kopma noktasına gelirken; Jivkov rejiminin ardından Türk azınlığın durumunda meydana gelen iyileşmeye paralel olarak ikili ilişkiler de düzelmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan demokratikleşme sürecine girmiş ve ülkenin dış politikası da Batı merkezli bir görüntü çizmiştir. Bulgaristan her iki hedefini de gerçekleştirmek için, Jivkov döneminde Türk azınlığa karşı uygulanan ve uluslararası alanda saygınlığına zarar veren asimilasyon politikalarına son vermiş ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmenin yollarını aramıştır. Bulgaristan bu kapsamda önce Türk azınlığın durumunu iyileştirmiş; Türkiye'yi dış politik hedeflerini gerçekleştirmek için kullanmış ve aynı zamanda Türkiye gibi güçlü bir ülkeyle dost olmak istemiştir. Türkiye ise, Bulgaristan Türklerinin durumundaki gelişmelerin ardından Bulgaristan'la iyi komşuluk ilkesi üzerinde ilişkilerini geliştirmeyi tercih etmiştir. Bu sebeple Soğuk Savaş sonrası dönemde ikili ilişkiler her alanda gelişme kaydetmiştir.

Bulgaristan Türkleri, Türk-Bulgar ilişkilerinde merkezi bir konumda bulunmaktadır. Azınlığın durumunda meydana gelebilecek radikal bir değişiklik iki ülke arasındaki ilişkileri doğrudan ve şiddetli bir biçimde etkileme kapasitesine sahiptir. Ancak, her iki ülke de yeni dönemde azınlığı, ilişkileri kuvvetlendiren bir aktör olarak görmüştür. Ne var ki, azınlık açısından bakıldığında, mevcut durumda pek çok sorunlar bulunmaktadır. Bulgaristan AB üyesi olmasına karşın, Bulgaristan Türkleri azınlık haklarını tam anlamıyla elde edememiştir. Çalışmamızın amacı, yeni dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinde Bulgaristan Türklerinin durumunu incelemektir. Bunu gerçekleştirmek için tarihsel anlamda ikili ilişkileri ve ilişkilerde Türk azınlığın yerini değerlendirmek kaçınılmaz olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Türkleri, Azınlık Hakları, Türkiye, Bulgaristan, Göç, Asimilasyon, Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH).

ABSTRACT

Bulgaria has entered a new period by the ending of communist regime and Turkish minority has some minority rights in the democratization process of Bulgaria. Whereas Ankara-Sofia relations almost has come a deadlock situation between 1984-1989 years because of the Turks of Bulgaria, bilateral relations has got better by reason of improving the situation of Turkish minority after Jivkov's regime.

Bulgaria has entered a democratization process in post-Cold War period and its foreign policy has turned to West. In order to realize both purposes, Bulgaria has ended the assimilation policies, applied to the Turkish minority in Jivkov's term and damaged to the country's prestige in international arena, and has looked for the ways of developing relations with Turkey. On this context, Bulgaria has bettered the Turkish minority's position, used Turkey for realizing its foreign politics goals and also wanted to be a friend with a strong country like Turkey. On the other hand, Turkey has chosen developing relations with Bulgaria on the basis of good neighborhood after the positive developments on the position of Turkish minority. Consequently, bilateral relations have developed in post-Cold War period.

Turks of Bulgaria have a central situation on the Turkish-Bulgarian relations. A probable radical change for Turkish minority has the capacity to effect the bilateral relations hard and directly. Both countries have seen the minority as an actor, strengthening relations in the new period. However, there have been lots of problems of minority in current situation. Although Bulgaria's becoming a member of EU, Turks of Bulgaria could not have the minority rights exactly. The purpose of this study is to examine the situation of Turks of Bulgaria on the Turkish-Bulgarian relations in the new period. In order to realize this, it is inevitable to evaluate the bilateral relations and the Turkish minority's situation on the bilateral relations in the historical process.

Keywords: Turks of Bulgaria, Minority Rights, Turkey, Bulgaria, Emigration, Assimilation, Movements for Rights and Freedoms (MRF).

ÖNSÖZ

Bulgaristan, komşu bir ülke olarak Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Bulgaristan Türkleri, ikili ilişkiler ile bölgesel ve Batılı kurumlar eksenindeki Türk-Bulgar ilişkileri tablosunda, genel gidişatı belirleyen temel dinamiklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, azınlığın durumunda meydana gelebilecek olası bir radikal değişim, Türk-Bulgar ilişkileri üzerinde doğrudan sonuçlar doğurabilecek potansiyeldedir.

Bulgaristan Türkleri Ankara-Sofya ilişkilerinde önem ve ağırlığı fazla olmasına karşın; azınlığı bu yönüyle ele alan yayınlara akademik literatürde hemen hemen hiç rastlanmamaktadır. Hatta sadece Türk azınlık konusunda değil; Türkiye'de Bulgaristan ile ilgili çalışmalarda bile istenilen seviyeye ulaşılabildiğini söylemek güçtür. Hâlbuki Bulgaristan'ın sadece komşu bir ülke olması ve bünyesinde Türk azınlık bulundurması gibi gerekçelerle, akademik çalışmalarda ve ulusal basında kendisine geniş bir şekilde yer bulması gerekirken; ne yazık ki, ilişkilerde bir kriz olduğu takdirde, ele alınmaya değer bir konu haline gelmiştir. Dolayısıyla, bu noktada Bulgaristan ve Bulgaristan Türkleriyle ilgili çalışmalarda büyük bir boşluk bulunmaktadır.

Literatürdeki bu boşluğu doldurma iddiasında olmayan çalışmamız, Bulgaristan Türkleriyle ilgili akademik yayın hayatımıza ve konuyla ilgili daha sonra yapılacak çalışmalara katkıda bulunma amacını taşımaktadır. Ancak çalışma içeriğinde de görüleceği gibi, Bulgaristan Türklerinin genel durumuna ve azınlık haklarına yönelik, daha önce değinilmemiş olan bir takım hususlar ilk defa ele alınmış ve konuya yeni bakış açıları getirilmiştir.

Her şeyden evvel, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göçü bilfiil yaşamış bir Bulgaristan Türk'ü olarak, böylesi bir konuyu çalışmanın ayrıcalığı, şahsım için keyif verici olmuştur. Tez konusunu belirlememde ve çalışmalarım sırasında bana yol gösteren çok değerli hocam Doç Dr. Sayın Göksel İşyar'a; Sofya'daki araştırma ve röportajlarımda bana her anlamda yardımcı olan ve gerçek bir '*Türk dostu*' olduğunu gözlemleyerek şahit olduğum Bulgaristan'ın eski Cumhurbaşkanı Sayın Jelyu Jelev'e; yine tez çalışmam esnasında benden yardımlarını ve manevi desteğini hiçbir şekilde esirgemeyen Balkanlar'da Türk Kültürü dergisi editörü, kıymetli dostum ve dava arkadaşım Sayın Macide Gönül'e teşekkürü bir borç bilirim.

Kader ÖZLEM

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

1. Prenslikten Bağımsızlığa Bulgaristan ve Türk Azınlık.....	9
2. Balkan Savaşları Dönemi	16
3. I. Dünya Savaşı Dönemi (1914–1918)	22
4. Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri	24
5. Atatürk Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri	28

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK AZINLIK VE İKİLİ İLİŞKİLER

1. Bulgaristan Türklerinin Uluslararası Hukuksal Statüsü	37
1.1. Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878).....	37
1.2. İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi (1909)	39
1.3. 1913 Antlaşması ve Müftülükler ile İlgili Sözleşme.....	41
1.4. Neuilly Antlaşması (1919)	42
1.5. 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi.....	45
1.6. 10 Şubat 1947 tarihli Bulgar Barış Antlaşması	48
1.7. 1968 Göç Anlaşması.....	49
1.8. İnsan Haklarıyla İlgili Çeşitli Sözleşmeler (1948-1975)	51
2. Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan'ın Azınlık Yaklaşımları ve Uygulamaları	52
2.1. Bulgaristan'da Türkçe Eğitim	54
2.2. Dinî Durum	56
2.3. Göçe Zorlama	59
3. 1980'lerde Türk Azınlığı Bulgarlaştırma Çalışmaları ve Stratejik Hatalar	62
4. Ankara-Sofya İlişkilerinde Kriz Dönemi: 1984–1989	66
5. Bulgaristan'a Yönelik Uluslararası Tepkiler.....	70
6. Bulgaristan'ın Asimilasyon Politikalarının Arka Planı	75
6.1. Nüfus Dengeleri	76

6.2. Kıbrıs Sendromu	78
6.3. Otonomi Paranoyası.....	79
6.4. Stratejik Nedenler.....	80
6.5. Ekonomideki Kötü Gidişatı Perdeleme.....	81
6.6. Bulgarların Milli Kimlik Sorunu ve Tarihsel Husumet Duyguları	82
6.7. Muhtemel Sovyet Etkisi	83
6.8. İslam Propagandası	84
7. 1989 Zorunlu Göçü ve Bulgaristan’da Komünist Rejimin Sona Ermesi	84

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM TÜRK AZINLIĞIN DURUMU VE İKİLİ İLİŞKİLER

1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye ve Bulgaristan Dış Politikaları	91
1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk Dış Politikası	92
1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem Bulgaristan Dış Politikası	94
1.2.1. Sovyetler Birliği ile İlişkiler.....	96
1.2.2. Tarafsızlık	97
1.2.3. Batı’yla İlişkiler	97
2. Yeni Dönemde Ankara-Sofya Hattında Yaşanan Gelişmeler	99
3. Demokratik Dönemde Bulgaristan İç Siyaseti.....	107
3.1. Geçiş Sürecindeki Eksiklikler (1990-1997).....	107
3.2. Gerçek Geçiş Dönemi (1997 - ...)	113
4. Bulgaristan Türklerinin Partileşme Çalışmaları, HÖH ve Türk-Bulgar İlişkileri.....	117
4.1. Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi (1985-1989)	117
4.2. Hareketten Siyasi Parti’ye Geçiş.....	119
4.3. Yeni Dönemde HÖH’ün Seçim Stratejileri ve “Bulgar Etnik Modeli”.....	127
4.4. HÖH ve Türk-Bulgar İlişkileri	138
5. Bulgaristan’ın AB Üyelik Süreci ve Bulgaristan Türklerinin Güncel Sorunları.....	143
5.1. Bulgaristan’ın AB Üyelik Süreci ve Azınlık Sorunu.....	144
5.2. AB Üyelik Sürecinin Türk Azınlığa Etkileri ve Mevcut Sorunlar	147
5.2.1. Anayasal Tanımlama	151
5.2.2. Türkçe Eğitim.....	153
5.2.3. Türkçe Basın-Yayın Faaliyetleri ve Öğretmenler Konusu.....	157
5.2.4. Dinî Sorunlar.....	161
5.2.5. Ekonomik Problemler.....	166
5.2.6. Etnik Ayrıştırma Faaliyetleri.....	168
5.2.7. Memuriyet Sorunları.....	171
5.2.8. Türk Öğrenciler Meselesi.....	171
5.2.9. Sosyal Güvenlik Anlaşması Sorunu	173
6. GERB Hükümeti Döneminde Türk Azınlık ve Türk-Bulgar İlişkileri.....	175
6.1. GERB İktidarında Türk Azınlık ve Türkiye ile İlişkilerde Öne Çıkan Konular.....	175
6.2. Borisov’un Türkiye Ziyareti ve Sonuçları.....	178
6.3. Türkiye’deki Oyların Bir Bölümünün İptali ve Bursa’daki ‘Konsolosluk’ Sorunu	180
6.4. Davutoğlu’nun Sofya Ziyareti ve Sonuçları.....	181
7. Bulgaristan Türklerinin Kurdukları Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Türk-Bulgar İlişkilerine Etkileri	183

7.1. Bulgaristan'daki Türk Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Etkileri.....	186
7.2. Türkiye'de Bulgaristan Türklerinin Sivil Toplum Örgütleri ve BAL-GÖÇ Örneği.....	191
SONUÇ.....	198
KAYNAKLAR.....	202
EKLER.....	216

KISALTMALAR

- a.g.e.:** Adı geçen eser
a.g.m.: Adı geçen makale
a.g.tz.: Adı geçen tez
a.y.: Aynı yer
AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK: Avrupa Konseyi
AKPM: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
AT: Avrupa Topluluğu
bkz.: Bakınız
BAL-GÖÇ: Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği
BDG: Bağımsız Demokratik Güçler
BM: Birleşmiş Milletler
BMİHK: Birleşmiş Milletler İnsan hakları Komitesi
BSP: Bulgaristan Sosyalist Partisi
BTMKH: Bulgaristan Türkleri Milli Kurtuluş Hareketi
BTGTB: Bulgaristan Türk Gençlik Teşkilatları Birliği
COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
çev.: Çeviren
der.: Derleyen
DGB: Demokratik Güçler Birliği
DS: Dırjavna Sigurnost
ed.: Editör
GERB: Bulgaristan'ın Avrupai Kalkınması için Yurttaşlar
HÖH: Hak ve Özgürlükler Hareketi
KEİ: Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
IMF: Uluslararası Para Fonu
IMIR: Kültürlerarası İlişkiler ve Uluslararası Azınlık Çalışmaları Merkezi
ISUH: II. Simeon Ulusal Hareketi
İHSDB: İnsan Haklarının Savunulması Demokratik Birliği
İKÖ: İslam Konferansı Örgütü
MATÜSİTEB: Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği
MC: Milletler Cemiyeti
NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
No.: Numara
RZS: Düzen, Meşruiyet ve Güvenlik
s.: Sayfa
ss.: Sayfadan sayfaya
SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDP: Türk Demokratik Partisi
UKİ: Ulusal Kurtuluş İttifakı
UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
VDD: Viyana Destek Derneği
VMRO: İç Makedonya Devrimci Örgütü
Vol.: Volume
Yay. Haz.: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Azınlık kavramı ve azınlık hakları konusu, ilk defa 16. yüzyılda Katolikler ve Protestanlar arasındaki din savaşlarına son vermek amacıyla, yapılan anlaşmalar kapsamında gündeme gelmiş ve tartışılmaya başlanmıştır. Güncel anlamda, Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) mevzuatları kapsamında kavrama ilişkin çeşitli çalışma ve tanımlar yapılsa da; tarihsel anlamda azınlıklar konusu Batıda modern ulusçuluğun ortaya çıktığı Fransız Devrimi sürecinde, Doğu’da ise, 1. Dünya Savaşı’nın bitimine kadar olan süreçte genelde dinsel içerikle ele alınmıştır.¹ 1. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle, modern anlamda azınlık haklarına ilişkin spesifik düzenlemeler etnik, dinsel ve dilsel nitelikleriyle birlikte yapılmaya başlanmıştır. Ancak yine de güncel anlamda objektif nitelikte bütün devletlerin üzerinde anlaşabildiği bir azınlık tanımı bulunmamaktadır.

Azınlık kavramı önceleri, sosyolojik bir kavram ve tanımlama olarak kullanılırken, daha sonra bu boyuttan çıkmış ve kavram zamanla siyasallaşmıştır. Bu durum, “azınlık” kelimesinin taşıdığı esas anlamın aşınmasına ve politik müdahaleler amacıyla kullanılmasına yol açmıştır. Diğer bir deyişle, kavramın sosyolojik anlamından çıkıp politik bir zemine oturması, azınlık hakları bahane edilerek, başka devletlerin içişlerine müdahale edilmesinin önünü açmıştır. Bu niyet doğrultusunda, zamanla birbirinden farklı azınlık tanımlamaları ve algılamaları ortaya çıkmıştır. Azınlık grupları, son dönemlerin kalıplaşmış söylemi olan ‘*farklılıkların zenginliği*’ olabildiği gibi, iç ve dış odaklı krizlerin ve husumetlerin de kaynağı haline gelebilmektedir. Bununla birlikte, ülke içerisinde yer alan etnik gruplar; küresel, bölgesel aktörler ve/veya komşu devletlerin dış politik amaçlarına araç olabilmekte; iç barışı, ulusal bütünlüğü tehdit edebilmektedirler. Azınlık gruplarına ilişkin sorunlar, insan hakları, barış ve demokrasi gibi 21. yüzyılın popüler kavramları çerçevesinde çözümlenmesi gerekirken; azınlık kavramına ilişkin herkesin üzerinde mutabakata vardığı net bir tanımlamanın bile yapılamadığı görülmektedir.

Azınlık kavramına dair hukuk, siyaset ve akademi çevrelerince birbirinden farklı tanımlamalar getirilse de; genel olarak azınlığın tanımı şu şekilde yapılabilir: “*içinde*

---

¹ Abdullah Kıran, “Azınlıklar ve Azınlıkların Dil Hakları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:32, 2007, s. 185.

yaşadıkları toplumda, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan gruptan din, dil, etnik köken vb. açılarından farklı özellikler gösteren grup.”²

Uluslararası hukuk anlamında azınlık tanımlamalarına bakıldığında, Milletler Cemiyeti (MC) sistemi içinde azınlık hakları konusunun özel bir yer tuttuğu görülmektedir. 1. Dünya Savaşı sonunda İttifak Devletleri ile imzalanan barış antlaşmalarında azınlık haklarına ilişkin çeşitli hükümlere yer verilirken; söz konusu antlaşmalar MC garantörlüğünde olmuştur. MC Konseyi'nin üyelerinden olan Brezilya'nın temsilcisi Mello Toscano, azınlık kavramına ilişkin bir tanımlama getirmiştir. Toscano'ya göre azınlık *“bir devletin nüfusunun, topraklarının belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı; kendine özgü bir kültüre sahip; ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması olanaksız, kalıcı parçası”³* olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamada, belli bir coğrafyaya tarihsel olarak bağlı olma durumuna atıfta bulunmaktadır.

BM'de azınlık tanımına bakıldığında ise, MC'de azınlık haklarının yerini insan hakları kavramına bıraktığı görülmektedir. Konuyla ilgili olarak, BM bünyesinde kabul edilmiş çeşitli uluslararası sözleşmelere rastlanmaktadır. Ancak, BM'de azınlık kavramı, MC'deki azınlığı belirli bir coğrafya alanıyla sınırlandıran sisteme karşıt olarak, genel insan hakları sistemi içinde değerlendirilmiş ve BM bu noktada, evrensel geçerliliği olan bir tanımlama yapma gerekliliği duymuştur.⁴ BM'de azınlık tanımına ilişkin yapılan en kapsamlı çalışma, Özel Raportör Francesco Capotorti tarafından hazırlanmıştır. Capotorti azınlığı şöyle tanımlamaktadır:⁵ *“Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayıca azınlıkta olan, yönetici konumlarda olmayan, bireyleri (devletin uyruğu olarak) nüfusun geri kalanından sahip oldukları etnik, dini veya dil gibi özellikleriyle farklılaşan, gizli de olsa kültürlerini, dillerini ve dinlerini korumaya yönelik dayanışma güdüleriyle hareket eden bir toplumsal gruptur.”* BM İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu'nda raportör olan Capotorti'nin 1978'de önerdiği azınlık tanımı, daha sonraları yapılan tanım denemelerinin temel çerçevesini oluşturmuştur.⁶

Avrupa Konseyi bünyesinde azınlık tanımı ve haklarıyla sürdürülen çalışmalarda ise, azınlık tanımıyla ilgili bazı sorunlarla karşılaşılsa da; nihayetinde Avrupa Parlamentosu'na

² Faruk Sönmezoglu, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.51

³ Jennifer Jackson Preece, *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001, s.24.

⁴ Preece, a.g.e, s.26.

⁵ Preece, a.g.e, s.28; Ayşe Füsün Arsava, “Azınlık Hakları ve Bu Çerçevde Ortaya Çıkan Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:47, Sayı:1, 1992, s.54.

⁶ Naz Çavuşoğlu, *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Bilim Yayınları, İstanbul, 1999, s. 25.

kabul edilen 1 Şubat 1993 tarihli Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Konvansiyonu Ulusal Azınlıklara Mensup Kişilere İlişkin Ek Protokol Teklifi'nde ulusal azınlık kavramı şu şekilde ifade edilmiştir:⁷ “... bir devlette yaşayan; bu devletin ülkesinde yaşayan ve onun vatandaşı olan; bu devletle sürekli, sağlam ve dayanaklı bağlar içerisinde bulunan; belirli etnik, kültürel, dinsel ve dilsel özellikler gösteren; devletin veya devletten bir bölgenin halkının kalan kısmından daha az olmalarına rağmen yeterli temsil oranına sahip; ortak çabalarla kimliklerini oluşturan unsurları ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ve dillerini korumaya çabalayan insan grubu.”

Capotorti'nin tanımı başta olmak üzere, azınlıkla ilgili olarak yapılan diğer tanımlar incelendiğinde; bunların, dördü objektif biri sübjektif olmak üzere beş temel ölçüte⁸ dayandırıldığı görülür. Bir azınlık grubunun varlığından bahsedilmek için; birincisi, bir devletin nüfusunun geri kalanından farklı etnik, dilsel veya dinsel özellikler taşıyan bir grup olmalıdır. İkincisi, etnik, dinsel ya da dilsel özellikleri nedeniyle toplumun geri kalanından ayrılan grupların çoğunluktan sayıca az olmaları gerekir. Üçüncüsü, azınlığın başat-egemen bir konumda (siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal statü bakımından) olmaması gerekir. Dördüncüsü, azınlık haklarından faydalanacak olan bireyler buldukları ülkenin vatandaşlığına sahip olmalıdır. Bunların yanı sıra sübjektif ölçüt olarak, bir devlet nüfusunun geri kalanından farklı etnik, dinsel veya dilsel özellikler taşıyan grubun bu farklılıkları korumak isteyen bir azınlık bilincine sahip olmaları gerekmektedir.

Azınlıklardan bahsedilmek için belirtilen tanım ve ölçütler, belli bir azınlığı ifade etmek için yine de yeterli olmamaktadır. Bunların yanı sıra, söz konusu azınlığın niteliği de önemli olmaktadır. Konuyla ilgili sınıflandırmalarda etnik azınlık, zorunlu azınlık, iradi azınlık, kültürel azınlık ve ulusal azınlık gibi gruplar azınlıkların niteliğini ortaya koymakta ve konuyu somutlaştırmaktadır.

Etnik azınlık terimi, bir devletin sınırları içerisinde kendisini bir ulus olarak görmeyen, kendini yönetmek için herhangi bir otonomi veya bağımsızlık talebinde bulunmayan, daha çok kültürel haklarını elde etmeye ve bunları güvence altına almayı isteyen gruplar⁹ için kullanılmaktadır. *İradi azınlık* kavramı ise, farklılıklarını koruma bilincine ve arzusuna sahip,

⁷ Nurcan Özgür, *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 34-35.

⁸ Bkz. Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampından Meclis'e – Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 27-30.

⁹ Kıran, a.g.m., s.189.

ancak hâkim nüfus içinde erime kaygısı taşıyan azınlıkları ifade etmektedir.¹⁰ Burada, hâkim gücün azınlığı eritme amacına karşı, azınlığın sürekli bir teyakkuz halinde olma durumu bulunmaktadır. Batı Trakya'daki Türk azınlık iradi azınlıklar açısından iyi bir örneklemdir.

Zorlama azınlıklar ifadesi, ulusal bütünlük içinde erimek istemesine karşın bunu başarmaları engellenen grupları tanımlamak için kullanılır.¹¹ Türkiye'deki Boşnakların AB üyelik süreci kapsamında kendilerine verilen ana dilde eğitim hakkına tepki göstermeleri ve etnik kökenleri farklı olmasına rağmen, Türk milletinin bir parçası olduklarını vurgulamaları zorlama azınlıklara verilebilecek bir örnektir.¹² *Kültürel azınlık*, aynı devlet sınırları içinde bulunmalarına rağmen, dünyayı çoğunluktan farklı yorumlayan; kendini tanımlama ve ifade etme şekillerindeki farklılıklar nedeniyle sayıca ve konumca çoğunluğu oluşturan halk karşısında olan ve bu halkla ilişkilerinde dezavantajlı bir durumda bulunan topluluklardır.¹³ Söz konusu azınlık türü, genel azınlık tanımıyla örtüşen niteliktedir. Dolayısıyla, bütün azınlıkların aynı zamanda kültürel bir azınlık olduğu ifade edilebilir.¹⁴ *Ulusal azınlık* kavramı ise, azınlık olma vasıflarını taşıyan grupların aynı zamanda akraba bir devlete sahip olmaları durumunda kullanılan bir terimdir. Net bir tanımlama yapılması gerekirse; ulusal azınlıklar, bir devletin sınırları içinde yaşayan fakat kendisini başka bir ulusun parçası olarak gören, ayrı bir dili, kültürü ya da dini ve farklı karakter şekillenmesi bulunan gruplardır.¹⁵ Örneğin, bütün Balkan Türkleri ulusal azınlık statüsünde bulunmaktadırlar. Aynı şekilde, Türkiye Cumhuriyeti, Balkan Türklerinin akraba devletidir.

Söz konusu tanımlamalar ve gruplandırmalar çerçevesinde, Bulgaristan Türklerinin durumuna bakıldığında; Türk azınlığın konum ve eylemleri itibariyle, zorunlu azınlıklar dışında diğer bütün kategoriler dâhilinde ele alınabilecek nitelikte olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ancak, ulusal azınlık statüsü, Bulgaristan Türklerinin durumunu daha iyi özetler durumdadır.

Bulgaristan Türklerinin tanımlanmasına ilişkin, gerek Bulgaristan'da gerek Türkiye'de gerekse uluslararası literatürde çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. Tanımlama durumu, statüyü ve kimliği saptamak açısından makro önemde olduğundan, konuyla ilgili kavramların özenle seçilmesi gerekmektedir. Bulgaristan'da çeşitli zamanlarda Bulgaristan Türklerini

---

¹⁰ Preece, a.g.e, s. 35.

¹¹ Preece, a.g.e, a.y.

¹² *Radikal*, 7 Haziran 2004.

¹³ İbrahim Sevimli, *Kimliksiz Cemaatler*, Alan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 49.

¹⁴ Rıdvan Tümenoğlu, "Azınlık Kavramı ve Bulgaristan Türklerinin Statüsü", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı:62, Mart-Nisan 2007, s.5.

¹⁵ Kıran, a.g.m., s.189.

tanımlamaya yönelik değişik kavramların kullanıldığı görülmüştür. Soğuk Savaş dönemine kadar ülkedeki Türk azınlığın varlığını “Türk ve Müslüman” kimliğiyle kabul eden Bulgar yetkililer, Soğuk Savaş dönemiyle birlikte kavramsal tanımlama üzerinde çeşitli değişiklikler yapmışlardır. Komünist yönetim döneminde, ‘*Türk kökenli Bulgaristan vatandaşları*’, ‘*Bulgar Türkleri*’, ‘*Müslümanlaştırılmış Bulgarlar*’ gibi kavramlar kullanan Sofya yönetimi, 1984 yılından sonra ‘ülkede Türk yok’ anlayışını benimsemişlerdir. Jivkov rejiminin yıkılmasından sonra ‘*Bulgaristan Müslümanları*’ ifadesi, Bulgaristan’da yaygın kullanım alanına sahip olurken; azınlığı ‘*Bulgaristan Türkleri*’ olarak tanımlamaktan özellikle kaçınmışlardır. Burada politik amaçların gözetildiği görülmektedir. Bununla birlikte, Türkiye’de de Bulgaristan Türklerinin tanımlanmasına ilişkin dikkatsizlikler sonucu ulusal basında çeşitli hatalar yapılabilmektedir. Bu konuda herhangi bir art niyet güdülmeksizin, zaman zaman Bulgaristan Türkleri ‘*Bulgar Türkleri*’, ‘*Bulgar Müslümanları*’ şeklinde; Bulgaristan’dan göç etmiş olanlar ise, ‘*Bulgar Göçmenleri*’,¹⁶ ‘*Bulgar Muhacirleri*’, olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu yanlışlar ise, göç edenlerin tepkileri sonucu daha sonra düzeltilmek durumunda kalmaktadır. Uluslararası literatürde ise, ‘Bulgar Türkleri’ anlamına gelen ‘*Bulgarian Turks*’ ifadesinin yaygın olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, ‘*Ethnic Turks in Bulgaria*’, ‘*Turks of Bulgaria*’, ‘*Turkish minority in Bulgaria*’ gibi azınlığı zaman zaman doğru ifade eden kavramlar da kullanılmaktadır. Çalışmamız kapsamında, Bulgaristan Türklerini ifade etmek için daha ziyade, ‘*Bulgaristan Türkleri*’, ‘*Bulgaristan’daki Türk azınlık*’, ‘*Bulgaristan’daki Soydaşlar*’, ‘*Bulgaristan Göçmenleri*’ veya daha genel olarak Pomakları ve Romanları da kapsayan anlamıyla din ortak paydasında ‘*Bulgaristan Müslümanları*’ kavramlarına yer verilecektir. Burada esas olan ölçüt, Bulgaristan’ı bir coğrafya olarak kabul edip, ardından etnik, dinî veya sosyolojik niteliklerini ekleyerek bir tanımlama yapmaktır.

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan Türklerine bakıldığında; dikkati çeken en önemli unsur, sistematik olarak asimilasyon politikalarına uğramaları ve belli periyotlarla anavatan olarak gördükleri Türkiye’ye göç etmeleridir. Bunun yanı sıra Bulgaristan Türkleri, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları örneklerinde açıkça görüldüğü gibi, katliamlara da maruz kalmışlardır. ‘Katliam’ ve ‘soykırım’ kavramlarının tanımlamaları da göz önünde bulundurulursa, her iki örnekten hareketle yapılanlar soykırım olarak da tanımlanabilecek niteliktedir. Bulgaristan Türkleriyle ilgili tarihsel alanda yapılan çalışmalarda, genellikle ön plana çıkan tema, Türk azınlığın katliamlara, göçlere ve asimilasyon politikalarına maruz

---

¹⁶ *Milliyet*, 10 Nisan 2007.

kaldıkları yönündedir. Bununla birlikte, Bulgaristan Türkleri 1878-1885 Rodop Muvakkatesi ve 1913 Garbî Trakya Müstakilesi gibi iki önemli direniş hareketini örgütlemişlerdir. 400 yılı aşkın bir süre yaşadıkları toprakların işgale uğramasına, ‘kardeş’ olarak tanımlanan bir grubun (Bulgarlar) Osmanlı topraklarında devlet kurmalarına ve yine bu dönemde Türk-Müslüman nüfusa yönelik katliamlar yapılmasına tepki olarak ortaya çıkan bu direnişler, Bulgaristan Türklerinin sadece ‘mağdur’ ve ‘mazlum’ olarak nitelendirilmemesi gerektiği; aynı zamanda yaşanan olumsuz gelişmelere karşı bir ‘mücadele’ örneği ortaya koydukları şeklinde değerlendirilmelidir. Söz konusu direniş hareketleri aynı zamanda Türk Kurtuluş Savaşı’nın çeşitli açılardan laboratuvarı olarak da değerlendirilebilir.

Tarihsel açıdan Bulgaristan Türkleri, azınlık konumuna düştükleri Berlin Antlaşması’ndan günümüze değin, Anadolu’daki devletin bir uzantısı olarak hareket etmişler ve kendilerini Türkiye Türklerinin bir uzantısı olarak görmüşlerdir. Diğer taraftan, gerek Osmanlı Devleti, gerekse Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan Türkleri ülke topraklarının dışında kaldıktan sonra bu ülkedeki Türk ve Müslüman nüfusla ilgili gelişmeleri yakından takip etmiştir. Dolayısıyla, Sofya ile olan ilişkilerde Bulgaristan Türklerinin durumu merkezî önemde olmuş ve ikili ilişkilerin genel gidişatını belirlemiştir. Diğer alanlardaki ikili ilişkilerin olumlu veya olumsuz bir tablo çizmesi, yine azınlığın durumuyla birebir ilintili olmuştur. 1980’li yılların ikinci yarısında Türk azınlığa yönelik girişilen katı asimilasyon politikaları Türk-Bulgar ilişkilerinde diğer alanlarda da ilişkileri neredeyse sıfıra indirirken; yeni dönemde Türk azınlığın durumunda meydana gelen kısmî iyileşmeler sonucunda da Ankara-Sofya hattındaki ilişkiler pek çok alanda gelişme göstermiştir. Söz konusu durum, Türk-Bulgar ilişkilerinde azınlığın ağırlığını göstermesi açısından önemlidir.

Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları çeşitli ikili ve çok taraflı antlaşmalarla güvence altına alınmıştır. Ne var ki, söz konusu azınlık haklarından soydaşlar makro düzeyde istifa edememişlerdir. Soğuk Savaş döneminde Sofya yönetimi, Bulgaristan Türklerinin uluslararası hukukla güvence altına alınan haklarını tamamen ortadan kaldırma eğiliminde olmuşken; Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, azınlığın durumunda bazı iyileştirmeler yapma yoluna gitmişlerdir. Ancak, yine de azınlığın lehine yapılan hukuki düzenlemeler sorunları tam anlamıyla ortadan kaldırmamıştır. Sofya yönetimi yeni dönemde de Bulgaristan Türklerinin uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınan haklarını tam anlamıyla yerine getirmemiş ve kendi ulusal mevzuatındaki düzenlemelerle sorunu çözmeye çalışmıştır.

1989 sonrası dönemde Bulgaristan Türklerinin durumunda ve ülkenin iç siyasetinde bazı önemli gelişmeler meydana gelerek şekillenmeler olsa da; güncel konjonktürün

şekillenmesinde asıl önemli gelişme Jivkov rejiminin sona ermesidir. Bulgaristan'daki komünist rejimin sonu, Bulgaristan Türklerinin güncel durumunun belirlenmesinde yeni bir başlangıç olmuştur. Öte yandan, Jivkov'un devrilmesinin arka planındaki önemli etkenlerden biri de 1984-1989 yılları arasında azınlığa karşı izlenen asimilasyon politikası ve 1989'da yaşanan zorunlu göç olmuştur. Dolayısıyla, Bulgaristan Türkleri, yaşanan gelişmelerde belirleyen ve belirlenen konumda olmuştur. Diğer bir deyişle, azınlık Bulgaristan'daki gelişmelerin de merkezinde yer almıştır.

Bulgaristan Türklerinin durumu, Türkiye'nin üzerinde özenle durduğu bir konu olagelmıştır. Türkiye Bulgaristan'la yaptığı antlaşmalarda, iki ülke arasında yaşanan siyasi ve diplomatik ilişkilerde, Türk azınlık üzerinde "tasarrufu bulunan devlet" ve "anavatan olan ülke" olarak ön plana çıkarken; yine de, Bulgaristan Türklerini Sofya yönetiminin içişlerine müdahale etmek amacıyla araç olarak kullanmamıştır.

Türkiye'nin Misak-ı Milli sınırları dışında kalan bu gruba yönelik tutumunda tarihsel miras etkili olmakla birlikte, stratejik unsurlar da belirleyici olmaktadır. Türk azınlık, komşu ülke Bulgaristan'ın Türkiye ile ilişkilerini şekillendiren ana unsur görünümündedir. Dolayısıyla, Ankara-Sofya ilişkilerinin seyrinde doğrudan etkili olan bir faktördür. Bulgaristan'da Türkiye'nin bir uzantısı olarak önemli bir baskı grubu ve lobi kaynağı olma özelliğine sahiptir. Öte yandan, Bulgaristan Türkleri kendisiyle aynı kaderi paylaşan diğer Balkan Türkleri arasında sayı itibariyle en fazla nüfusa sahip olan azınlık grubudur. Türkiye'nin Balkan Türkleri politikasının belirlenmesinde de Bulgaristan Türk azınlığı makro önemdedir. Bulgaristan Türklerinin durumunda meydana gelecek radikal bir değişim, diğer Balkan Türklerinin maneviyatı üzerinde etkili olabilecek bir potansiyeldedir. Ayrıca, Balkanlar'da ve Avrupa'da Türk varlığının korunması ve yaşatılması konusunda da Bulgaristan'daki Türk azınlık, Türkiye için önemli olmaktadır.

Çalışmanın amacı, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinde Bulgaristan Türkleri konusunun merkezî önem taşıdığını ve ilişkileri etkileme potansiyelinin yüksek olduğunu vurgulamaktır. Bu kapsamda, Türk-Bulgar ilişkilerinin azınlığı etkileme kapasitesi ile azınlık merkezli örgütlerin ilişkilere yansımaları şeklinde çift yönlü bir metot kullanılacaktır.

Üç bölümden oluşan çalışmamızda, ilk olarak Bulgaristan Türklerinin azınlık durumuna düştüğü Berlin Antlaşması'ndan ülkede komünist rejim tesis edilinceye kadar olan süreçteki ikili ilişkiler ve Türk azınlığın durumu mercek altına alınacaktır. İkinci bölümde, Türk azınlığın uluslararası hukuksal statüsü, maruz kaldığı asimilasyon politikaları ve

bunların nedenleri ile Türkiye'nin yaşanan gelişmeler karşısındaki tutumuna yer verilecektir. Üçüncü bölümde ise; Bulgaristan'da demokratik döneme geçildikten sonra, ülkede ve Türk azınlığın durumunda meydana gelen değişimler, mevcut sorunları, örgütlü birimleri ve bunların Türk-Bulgar ilişkilerindeki yeri ele alınacaktır.

I. BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ VE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

1. Prenslikten Bağımsızlığa Bulgaristan ve Türk Azınlık

1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı veya diğer adıyla 93 Harbi, tarihsel anlamda gerek Bulgaristan Türkleri özelinde, gerekse Balkan Türklerinin kaderinin belirlenmesinde stratejik bir dönüm noktası olmuştur. Bu savaş ile birlikte, bölgedeki Türkler ilk defa azınlık konumuna düşmüşlerdir.

Bulgaristan'ın kademeli olarak önce prenslik statüsüne, ardından 30 yıllık bir süreç sonunda bağımsız bir ülke konumuna gelmesinde 1800'lü yıllarda bölgesel anlamda yaşanan gelişmelerin, yabancı aktörlerin doğrudan veya dolaylı müdahalelerinin ve özellikle 1876 Bulgar ayaklanmasının önemi büyüktür. Bunun yanı sıra, 1789 Fransız İhtilali'nin beraberinde getirdiği toplumsal milliyetçi reaksiyonun bölge üzerindeki yansımaları ile Osmanlı Devleti'nin ekonomik, sosyal ve idari açıdan bir takım karışıklıkların içine düşmesi de Bulgarlara ayaklanma, prenslik ve son tahlilde bağımsızlık yolunu açan faktörler olmuştur.¹⁷ Bu açıdan bakıldığında, Bulgaristan'ın bağımsız bir ülke haline gelme stratejisini adım adım hayata geçirdiği ifade edilebilir.

Yaklaşık 500 yıl boyunca Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalan Bulgarlar, Osmanlı tarihinin en büyük bozgunu olan 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu 'fiilen' bağımsızlığına kavuşurken; tarihindeki üçüncü Bulgar devletini de kurmuş oluyordular. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile bugünkü Bulgaristan topraklarına ek olarak, Batı Trakya, Makedonya ve Kırklareli'ni de kapsayan bir coğrafyada, 'Büyük Bulgaristan' kurulmuş ve Rusya'nın yöreğine girmiştir. Rusların Balkanlar'daki dengeleri kendi lehine değiştirmesi, Avrupalı devletleri rahatsız ederken; İngiltere ile Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Osmanlı Devleti için hayli ağır hükümler taşıyan Ayastefanos Antlaşması'nın revizyonunu gündeme getirmişler ve Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'na giden süreci başlatmışlardır. Berlin'de düzenlenen Kongre sonunda imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması ile Bulgaristan toprakları Ayastefanos'ta öngörülen sınırların üçte birine indirgenmiş, ülke sınırları Balkan Dağları ile

¹⁷ Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850–1875)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, ss. 46–47. Ayrıca bkz. Mithat Aydın, *Balkanlar'da İsyan - Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Bosna Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875–1876)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005, ss.135–155.

Tuna Nehri arasında kalacak bir Prenslik olarak belirlenmişti. Sofya merkezli olan bu Prenslik, meclis aracılığı ile halk tarafından seçilecek ve İstanbul yönetimince onaylanacak Hıristiyan bir prens tarafından idare edilecekti.¹⁸ Bununla birlikte, Makedonya, Batı Trakya ve bugünkü Bulgaristan'ın güney toprakları Osmanlı Devleti'ne geri verilmiş; ancak, Osmanlı İmparatorluğu da buna istinaden Filibe merkezli "Rumeli-i Şark Vilayeti" (Doğu Rumeli) adı altında, idari açıdan muhtar ve Babîali yönetimince atanması öngörülen Hıristiyan vali tarafından yönetilecek bir Osmanlı eyaletine razı olmak durumunda kalmıştır.¹⁹

Ayastefanos Antlaşması'nın fiiliyata geçememiş olması, Bulgaristan'ın siyasi ve fikirsel hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Balkan uluslarının pek çoğunda bulunan 'büyüklük idealleri', Bulgaristan için 1878 yılı sonunda da bir 'ideal' olarak kalma durumunu korurken; Ayastefanos Antlaşması'nın imza tarihi olan '3 Mart' ise, '500 yıllık Osmanlı esaretinden kurtuluş günü' olarak halen kutlanmaktadır. Bu kapsamda, Ayastefanos Antlaşması'nın Bulgarlar için tarihsel ve sembolik anlamda öneminin devam ettiği belirtilebilir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığa giden yolu, somut bir şekilde oluşmaya başlarken, Bulgaristan Türkleri cephesinde ise trajik gelişmeler yaşanmıştır. 'Irklar ve Yok Etme Savaşı' olarak da nitelenen 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, Justin McCarthy'nin tespitlerine göre, 1.253.500 kişiyi muhacir durumuna düşürmüştür.²⁰ Bu savaşın en korkutucu yanı ise, 260.000 civarında sivilin katledilmesi ve sürgünler esnasında açlıktan ve soğuktan yaşamını yitirmesi olmuştur. 260.000 sayısının Osmanlı Devleti'nin savaş öncesinde Tuna ve Edirne vilayetlerinde yaşayan 1,5 milyonluk nüfusun % 17'sine denk gelmesi, yaşanan mezalimin boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.²¹

Savaş esnasında ortaya çıkan bu tedhiş ve dehşet ortamından Bulgaristan'daki Türk-İslam kültür mirası da payını almıştır. 93 Harbi öncesinde Sofya'da bulunan 44 tane camiden ve Filibe'deki 33 camiden geriye sadece 1'er tane caminin kalması bu noktada önemli bir

---

¹⁸ Nuray Ekici, "Bulgar Devleti'nin Gelişmesi", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1:Tarih, der. Osman Karatay-Bilgehan Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara, 2006, s. 529.

¹⁹ Ekici, a.g.m., s.530.

²⁰ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, 2.Baskı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 105. Söz konusu sayı, çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde telaffuz edilse de 1 milyon üzerinde bir nüfus kitlesinin Balkanların genelinden Anadolu'ya göç etmek zorunda kaldığı söylenebilir. Bu rakamın 515.000 kadarı Osmanlı topraklarına yerleşirken, geriye kalan kitle eski topraklarına geri dönmüşlerdir.

²¹ Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001, s. 35.

husustur.²² Bu camilerin pek çoğu yıkılmış ve tahrip edilmiş; geriye kalanlar ise, değişik amaçlarla kullanılmak üzere Bulgarlarca el konulmuştur.

Bu savaş ile birlikte, Bulgaristan'daki demografik dengeler Türklerin aleyhine bozulmuştur. Savaşın hemen öncesinde 6 Ekim 1876 günü, Fransa'nın Rusçuk Viskonsolosu Aubert'in hükümetine yazdığı mektupta belirttiği hususlarla, savaş sonrasındaki realite arasında derin uçurumlar bulunmaktaydı. Aubert tarafından yazılan mektupta şunlar ifade edilmektedir:

*"...Avrupa Türkiye'sinde küçük bir Müslüman azınlığı bulunduğu yolundaki yanlış kanaati bu vesileyle düzeltmek faydasız olmayacaktır. Yalnız Tuna vilayetinde... 1.130.000'i Bulgar olan 1.233.500 gayrimüslime karşılık 1.120.000 Müslüman bulunmaktadır. Niş sancağı buna dâhil değildir; fakat bu hiçbir şeyi değiştirmez... Şu halde rakamlardaki eşitlik hemen hemen tamdır..."*²³

93 Harbi sadece bölgedeki nüfus verilerini Türk ve Müslüman nüfus aleyhine değiştirmekle kalmamış; aynı zamanda azınlıkta kalan Türklerin bağlı buldukları devletler tarafından sistematik olarak asimilasyon ve baskı politikalarına maruz kalmalarına yol açmıştır. 2000'li yıllara kadar geline süreçte bu husus, Balkan Türklerinin değişmeyen kaderi haline gelmiştir.

Diğer taraftan, 93 Harbi esnasında sivillere yönelik gerçekleştirilen katliam ve mezalimler yerel halkta tepkilere neden olurken; direniş örgütlenmeleri kurmalarını da teşvik etmiştir. Bu kapsamda, Rodoplar'da başlayan ilk isyan hareketi, daha sonra bütün Doğu Rumeli'ye yayılmış ve Ayestafanos Antlaşması'nın imzalanmasından 40 gün sonra Rodoplar'daki direnişçiler ile Rus-Koşak süvari birlikleri arasında sert çarpışmalar yaşanmıştır. Hacı İsmail Ağa yönetimindeki Türk direnişçiler, savaştan az zayıf ile kurtulmuş olan Süleyman Paşa'nın komutanlığına mensup askerleri de yanlarına alarak, Rodop Dağları'na sığınmış; Ruslara da ağır kayıplar verdirmişlerdir. Rodoplar'da yükselen tansiyon, General Gurko'yu bölgeye sevk etmiş ve Rus General, Rodoplar'ı ele geçirmekle söz konusu durumun sona ereceğini düşünmüştür. Bunu gerçekleştirmek için, Kırcaali ile Mestanlı arasında bulunan 11 Rus süvari taburu ile 7–8 Bulgar gönüllü süvari taburu Rodoplar'a doğru yürümüşlerdir. 20 Nisan 1878'de gerçekleşen çarpışmada Rus birlikleri, Hacı İsmail Efendi komutasındaki Türk milisleri tarafından geri püskürtülmüştür.

²² 1877–78 Osmanlı-Rus Harbi esnasında Türk ve Müslüman unsurların savaş ve göç esnasında yaşadıkları konusunda bkz. Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878–1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998, ss. 119–164.

²³ Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.CLXVII.

Rodop Balkanı'nda gerçekleşen söz konusu mukavemet, zamanla Avrupalı devletlerin ve özellikle İngiltere'nin dikkatini çekmiştir. Berlin Kongresi'nin 11 Temmuz 1878 tarihli oturumunda konu gündeme getirilirken; alınan bir karar ile bu bölgeye karma bir komisyonun gönderilmesi öngörülmüştür.²⁴ Rodoplar'daki direniş, Ayastefanos Antlaşması'nın gözden geçirilip, yumuşatılmasını isteyen İngiltere'nin elini kuvvetlendiren bir gelişme olmuştur. Zira İngiltere, Rusya'nın Balkanlar'daki dengeleri savaş sonucunda radikal bir biçimde kendi lehine çevirmesinden ve Doğu'daki çıkarları gereği Osmanlı'nın toprak bütünlüğünden yana olan politikasının zarar görmesinden rahatsızlık duymuştur. Ayrıca, Rodoplar'daki direnişin ilk zamanlarda komutanlığını Hacı İsmail Ağa adında bir şahıs yaparken; daha sonra muhacirlerin Hidayet Paşa olarak adlandırdıkları, İngiliz subayı Saint Clair komutanlığa geçmiştir.²⁵ Ne var ki, kısa bir süre sonra Clair, ortadan kaybolmuş ve direnişin kumandanlığı Türklere geçmiştir. Görüldüğü kadarıyla, İngiltere Rodoplar'daki direnişi yakından takip etmek ve Rusları Berlin Antlaşması'nı kabul etmeye zorlamak için bölgeye Clair'i göndermiş ve masada istenilen elde edildikten sonra, söz konusu subay kayıplara karışmıştır.

Netice itibariyle, Rodoplar'daki direniş, istenilen etkiyi yaratmış ve Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması kararları itibariyle, Doğu Rumeli eyaleti oluşturulması öngörülmüş; ancak bu gelişme direnişçileri memnun etmemiş ve silah bırakma yoluna gitmemişlerdir. Ruslar 9 ay sonra Berlin Antlaşması'nın hükümleri gereği, Bulgaristan'ı boşaltmak durumunda kalırlarken, Filibe'ye atanan vali (Aleko Paşa) 5 yıllık bir sürenin ardından görevinden alınmış ve yerine Gavril Paşa getirilmiştir. Daha sonra Bulgar liberalleri tarafından 1885 yılında gerçekleştirilen bir darbe sonucunda Doğu Rumeli vilayeti Bulgar Prensiği ile birleştirilmiştir. Osmanlı Devleti, meseleyi silah kullanmak yerine siyasetle çözüme yoluna gitmiş, ancak bu politikasının sonucunu vilayetin kaybıyla almıştır. Rodoplar'daki direnişçiler, Osmanlı Devleti'ne ve saltanata olan bağlılıklarını her fırsatta dile getirirler de; İstanbul yönetiminin direnişçilere herhangi bir yardımda bulunmadıkları belirtilmelidir. Kanaatimizce bu stratejik hata, 1913 yılında Batı Trakya'da kurulan Garbi Trakya Müstakil Hükümeti'nde de yapılmıştır.²⁶

Rodoplar'daki 1878–1885 yılları arasındaki gelişmelere bakıldığında; genel olarak Filibe'de bulunan valinin bölgede otoritesine rastlanmadığı, Kırcaali ve Ropçoz'un adeta kurtarılmış bir bölge görünümünde olduğu, Türk ahalinin kendi yerel mahkemelerini

²⁴ Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 23.

²⁵ Aydın, a.g.e., a.y.; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, Cilt:I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 29.

²⁶ Kader Özlem, "Dağılma Döneminin Medar-ı İftiharları: Rodop Muvakkatesi ve Garbi Trakya Müstakilesi Örnekleri", *Balkan Günlüğü*, 15 Temmuz 2008, s.10.

kurdukları ve kolluk kuvvetlerini oluşturdıkları görülmektedir. Ayrıca halkın temsilciler yoluyla kendilerini idare edecek bir direniş hükümeti oluşturdıkları söylenebilir. 1885 yılında Bulgarlar, Doğu Rumeli vilayetini ilhak ettiklerinde bölgedeki bu oluşum sona ermiştir. Ancak, yine de gösterilen mukavemet sonuçlarını vermiş; direnişçilerin faal oldukları Ropçoz ve Kırcaali kazalarından meydana gelen bölge Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır.²⁷

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nı Bulgaristan Türkleri için dönüm noktası haline getiren gelişmelerden bir diğeri ise, yaşanan göçün ardından geride kalan nüfus kitlesinin niteliğine ilişkin ortaya çıkardığı sonuç olmuştur. Bu göç ile birlikte Bulgaristan Türklerinin aydın ve zengin kesiminin, Anadolu topraklarına göç etmesi, geride cahil ve fakir bir Türk köylü nüfusun kalmasına yol açmıştır. Bu gelişmenin doğal bir sonucu olarak, Bulgaristan Türkleri başsız bir gövde olarak hareket etmek zorunda kalmıştır.

1879 yılında Tırnovo Anayasası'nı kabul ederek, devletleşme çalışmalarına başlayan Bulgar Prensiği, kuruluşuyla birlikte bir dizi siyasi gelişmeler ve karışıklıklarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Güçler ayrılığı ilkesine dayalı parlamenter bir monarşi tarafından yönetilen Prenslik; Prens, liberaller, muhafazakârlar ve Moskova ekseninde sıkışmış bir grafik çizmiştir. 1885'te Bulgar Komitacılar Doğu Rumeli'de II. Abdülhamit tarafından atanan valiyi devirerek bir oldubitti ile Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleştiğini açıklarken; İstanbul yönetimi buna hazırlıksız yakalanmış ve durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Ancak, bu birleşmenin Moskova'nın izni alınmaksızın gerçekleşmesi Rusya'nın tepkisine neden olmuş ve zaten gergin olan Rus-Bulgar ilişkilerinde bir krize yol açmıştır. Moskova yönetimi Berlin Atlasması'nın açık ihlali olan bu birleşmeyi tanımazken, statükonun geriye döndürülmesi için İstanbul'da bir konferans toplanmasını öngörmüştür. Ancak görüşmeler devam ederken, Sırbistan'ın Bulgar Prensiği'ne saldırmasıyla konferans yarıda kesilir. Bulgarların beklenmedik bir şekilde Sırbistan'ı mağlup etmesi üzerine, Sofya yönetimi konferansa elini kuvvetlendirmiş olarak dönerken; masadan istediğini alarak kalkmış ve Doğu Rumeli'yi Prenslik topraklarına dâhil etmiştir.²⁸

Doğu Rumeli meselesi Bulgarların lehine çözülsede, söz konusu süreç Moskova ile ilişkileri önemli ölçüde bozmuştur. Sofya yönetimi, Rusya ile ilişkileri düzeltmek için girişimlerde bulunmuş; ancak Moskova'nın aşırı talepleri ve uzlaşmaz tutumu nedeniyle girişimler sonuçsuz kalmıştır. Dış desteğe her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyan Sofya, her fırsatta Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını vurgulamıştır. Bu dönemde İstanbul-Sofya

²⁷ Aydın, a.g.e., s.23.

²⁸ Ekici, a.g.m., ss.531-532.

hattında ilişkiler gelişirken; İstanbul yönetimi 1890'da Bulgar Kilisesi'nin Makedonya'da faaliyet göstermesine ve İstanbul'da mülk edinmesi ile Makedonya ve Edirne'de Bulgar okullarının açılmasına müsaade etmiştir.²⁹

Öte yandan, Bulgarlar da Osmanlı Devleti'nin güvenini kazanmak ve ilişkileri iyileştirmek için Türk azınlığın eğitimi konusunda göreceli iyileştirmelerde bulunmuştur. 1886'da başlayan ve 1894'e kadar süren bu iyileşme dönemine³⁰ rağmen, 93 Harbi'nin ve peşi sıra yaşanan gelişmelerin Bulgaristan Türklerinin eğitim-öğretim hayatına ağır bir darbe vurduğu ve telafisi zor olan bir sonuç ile karşı karşıya bıraktığı görülmektedir. Örneğin, 1879 yılında yürürlüğe giren ilk Bulgar Anayasası'nda belirtilen hükümler itibariyle³¹, Bulgaristan'a vatandaşlık bağı ile bağlı olan bireylere yönelik olarak ilköğretim zorunluluğu getirilmiştir. Ancak söz konusu madde, Türk azınlıkla ilgili olarak gündeme geldiğinde teorik çerçevenin dışına çıkamamış; işlevsel olamamıştır. Ayrıca, 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında ve sonrasında ülkedeki Türk nüfusunun eğitim-öğretim kurumları, kapsamlı bir yıkıma maruz bırakılmak istenmiştir. Bu bağlamda, Bulgar Prensiği'nin kuruluşunun ardından geçen 10 yıllık süre zarfında 1500 kadar Türk mektep ve medreseleri yıkılmıştır. Türk azınlığın haklarını garanti altına alan ve Bulgar Anayasası'nın üzerinde bir bağlayıcılık gücüne sahip Berlin Antlaşması'nın 5. maddesinde belirtilen azınlığın haklarını ve milli kültür kurumlarını koruma hakkına ilişkin olan hükmün açıkça ihlal edildiği görülmektedir. Öte yandan, Türk azınlığa ait diğer mimari unsurlar da bu yıkımdan nasibini almıştır. Geride kalan sağlam yapılar ise Prenslük yönetimince Türk azınlığın elinden alınmış ve karşılıksız olarak kamulaştırma işlemine maruz bırakılmıştır.³²

Berlin Antlaşması sonrası Bulgaristan, bağımsız bir yapılanmaya giden gelişim sürecinde, kendi ulus devlet oluşumunun önünde engel teşkil eden, ülke içerisindeki Türklerden kurtulma stratejisini belli aralıklarla sistematik olarak uygulamıştır. Bu kapsamda, Osmanlı-Rus Savaşı'nın tahribatından arda kalan eğitim kurumları, ibadethaneler, Türk-İslam mimarisini yansıtan yapılar ve diğer mimari eserler gibi Osmanlı dönemini hatırlatan yapıları

²⁹ Ekici, a.g.m., s.534.

³⁰ Bkz. Ömer Turan, *a.g.e.*, ss.220–222.

³¹ 1879 Bulgaristan Anayasası 78. mad. için bkz. “Bulgaria Constitution Du Royaume De Bulgarie Du 16 Avril (28 Avril) 1879”, Section VII.-De L' Instruction Publique, Art. 78, <http://www.dircost.unito.it/cs/docs/bulgaria%201879.htm>, 20 Aralık 2009. 1879 yılındaki ilk Bulgar Anayasası ile birlikte, yeni devletin dini Ortodoks Hıristiyanlık olarak tanımlanırken (mad. 37–41); ülke içerisindeki etnik ve dini azınlıklara, etnik Bulgarlarla aynı derece eşitlik tanınmıştı (mad. 54–55). Bkz. Bistra-Beatrix Volgyi , “Ethno-Nationalism During Democratic Transition in Bulgaria: Political Pluralism As An Effective Remedy For Ethnic Conflict”, YCISS Post-Communist Studies Programme Research Paper Series, Number 3, March 2007, s. 17, <http://www.yorku.ca/yciss/activities/documents/PCSPPaper003.pdf>, 18 Aralık 2009)

³² Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002, ss. 74–75.

hızla ortadan kaldırmak, yakılıp yıkılmasına göz yummak veya bunlar mümkün olmasa bile bir şekilde kamulaştırma işlemine tabi tutmak şeklindeki bir takım uygulamalar, Bulgaristan'ın Prenslük döneminden başlayarak daha sonraki dönemlerde de sıkça başvurduğu yöntemler olmuştur.

Göç olgusu ise, bütün bu baskıların en trajik sonuçlarından biri olmuştur. 93 Harbi sonrasında da Bulgaristan'daki Türkler, Osmanlı Devleti topraklarına göç etmişlerdir. 1879'dan itibaren Balkanlar'dan yüz binlerce Türk göç etmek durumunda kalırken; bunların büyük çoğunluğunu Bulgaristan'dan göç edenler oluşturmaktaydı. Bulgaristan istatistiklerine göre; 1893–1902 yılları arasındaki 10 yıllık barış döneminde sadece Bulgaristan'dan 70.603 kişi Osmanlı topraklarına göç etmiştir.³³

Söz konusu göç süreci sonucunda Bulgaristan iyice ıssız bir ülke haline gelmiştir. Tarım odaklı Bulgar ekonomisi, iş gücünün önemli bir bölümünün gitmesiyle birlikte, ağır darbeler almıştır. Bunun yanı sıra, Bulgar çiftçilerinin Osmanlı'dan ayrılmalarıyla paralel olarak Prenslüğe verdikleri vergi yükünün hafiflemesi ve artık kendini devlete karşı yükümlü hissetmeyen bir çiftçi profilinin ortaya çıkması işgücü arzının daralmasına neden olmuştur. Ayrıca, Türklere ait araziler tarihe geçecek kadar ucuz fiyatlarla elde edilerek veya zorla gasp edilerek alınmıştır. Ne var ki, bütün bunlar tembel bir köylü sınıfının oluşumuna yol açmıştır. Bulgaristan bu dönem itibarıyla, yılda 150 gün bayram ve tatil yapan bir ülke haline gelirken; Rusların kutsal günleri de bunların arasında yer alıyordu.³⁴

Osmanlı Devleti açısından göç hareketleri ayrı bir problem olmuştur. Başlangıçta Rumeli'deki Türk nüfusunu koruma gayesiyle, bu göçlere karşı çıkmıştır. İstanbul yönetimi, Balkanlar'ın Türklere ve Müslümanlardan arındırılması anlamına gelen bu göç hareketlerini, biraz da ekonomik gerekçelerle desteklemez iken; zamanla bütün bir Türk nüfus kitlesinin yok olmasını göze alamamıştır. Bu noktada, Osmanlı yönetimi zaten göç etmekte olan halkın maddi ve manevi daha fazla zarara uğramamaları için yaşanan göçleri kolaylaştırmak zorunda kalmıştır.³⁵ Bu dönemde göçmenlerin, başkent İstanbul'da ve Batı Anadolu'daki yerleşim yerlerinde iskânlarını temin etmek için 'muhacir komisyonları' kurulmuştur.

Bulgaristan Prenslük dönemi süresince pek çok iç karışıklıklarla boğuşmak durumunda kalsa da, bağımsızlık hedefinden vazgeçmemiş ve bunun için fırsat kolları hale gelmiştir.

³³ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s.153.

³⁴ Bağımsızlıktan sonra Bulgaristan'da tarımın gerilemesiyle ilgili olarak bkz. Michael Palairret, *Balkan Ekonomileri 1800–1914*, ed. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2000, ss.199–212.

³⁵ İpek, a.g.e., s.151.

Bağımsızlık ilanını oldu-bittiye getirmek isteyen Sofya yönetimi, bu dönemde İstanbul ile ilişkilerinde bir krize gereksinim duymuştur. 12 Eylül 1908'de İstanbul'da Padişah II. Abdülhamit'in doğum günü şerefine verilen ve yabancı temsilcilerin de çağrıldığı davete, Bulgaristan'ın İstanbul'daki temsilcisinin Prenslığın Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olduğu gerekçesiyle davet edilmemesi, Sofya yönetimi için yaratmak istediği krizin tetikleyicisi olmuştur. Böylece Bulgaristan, ilişkileri germek doğrultusunda istediği fırsatı bulmuş ve İstanbul'daki temsilcisini geri çağırmıştır.³⁶ Osmanlı Devleti'nin de Sofya komiserini geri çağırmasıyla ilişkiler kesilmiştir.³⁷ Çok geçmeden 22 Eylül'de Malinov Hükümeti Doğu Rumeli'deki Osmanlı Devleti'nin de pay sahibi bulunduğu demiryollarını millileştirdiğini açıklamış ve olası bir askeri müdahale için savaş hazırlıklarına girişmiştir. İstanbul'da ise II. Meşrutiyet'in peşi sıra yaşanan siyasi karışıklıklar, Osmanlı Devleti'nin müdahalesini geciktirmiş ve yaşanan gelişmeler karşısında pasif bir tutum sergilenmiştir. Bu durumdan cesaret alan Prens Ferdinand, 5 Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. İstanbul yönetimi, bu sürecin hayli arkasında kalırken, 5 Nisan 1909'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımak durumunda kalmıştır. Ayrıca 125.000.000 Frank karşılığında da demiryolları üzerindeki haklarından vazgeçmiştir.³⁸ Böylece, Bulgaristan bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmış oluyordu.

2. Balkan Savaşları Dönemi

Bulgaristan'ın bağımsızlığının Osmanlı Devleti tarafından da tanınması sonucu Balkanlar'da bölgesel anlamda bir takım kıpırdanmalar meydana gelmiştir. Özellikle Rusya'nın yeniden Doğu Sorunu'nu gündeme gelmesini ima eden antlaşma ve politikaları desteklemeye başlaması, İtalya'nın Trablusgarp çıkarmasına ve Balkan devletlerinin kendi aralarında ittifak için müzakereleri başlatmasına ön ayak olmuştur. Rusya'nın bu politikasındaki asıl amacı ise, Osmanlı'nın Avrupa topraklarını kaybetmesi değil; Habsburg monarşisine karşı güçlü bir blok oluşturmak olmuştur.³⁹

Rusya'nın aktif diplomatik çalışmalarıyla masa etrafında toplanmaya başlayan Balkan devletleri, bir süre sonra Rusya'yı devre dışı bırakarak kendi aralarında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş antlaşmaları yapmaya başlamışlardır. Bu gizli antlaşmalar içerisinde, en etkin

³⁶ Hasan Ünal, "Balkan Diplomasisinden Bir Kesit: Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı ve Osmanlı Dış Politikası,1908-1909," *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar...*, der. Kemâli Saybaşılı-Gencer Özcan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 55.

³⁷ Ekici, a.g.m., s.539.

³⁸ Ekici, a.g.m., ss.539-540.

³⁹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, Cilt:2, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 101-102.

devletin Bulgaristan olduğu gör÷lmektedir. Mart 1912’de Sırbistan ile antlaşma yapan Bulgaristan, Mayıs 1912’de de Yunanistan ile benzeri nitelikte bir antlaşma yaptı. Ekim ayında ise, Karadağ, Sırbistan ve Bulgaristan arasında çok taraflı antlaşmalar imzalandı. Balkan devletleri Osmanlı Devleti’ne karşı hızla savaşa hazırlanırken; Romanya, Balkanlıların bu ittifak girişimlerinden uzak durmuştur.

Genelde Balkanlar’da askeri güçleri ve çete örgütlenmelerini kolay yenebilen Osmanlı Devleti, Balkan devletlerinin açtığı savaşa tamamen hazırlıksız yakalanmıştı. Ayrıca Osmanlı yönetiminin karşısında bu defa, herhangi bir Balkan devleti değil; 4 müttefikten oluşan bir blok vardı. Askeri dengeler sayısal olarak, Balkan devletlerinin lehine idi. 700 bin askere sahip olan Balkan kuvvetlerinin karşısında, 320 bin kişilik Osmanlı kuvvetinin bulunması⁴⁰ askeri dengeleri gösteren temel bir parametredir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti’nin Balkan Harbi’ne yönelik hazırlık derecesi de olumsuzluklar içeriyordu. İkmal ve levazım teşkilatının bozukluğu, Rumeli’de bulunan ve muharebe gücü yüksek, deneyimli 120 tabur askerin terhis edilerek memleketlerine gönderilmesi, ordunun beslenme sorunu, II. Meşrutiyet’in ilanının ardından askerlerin asli görevlerini arka plana iterek bilfiil siyasete karışması sonucu komutanlar arasında ortaya çıkan derin görüş ayrılıkları ve karar mekanizmalarının stratejik yerlerinde bulunan genç İttihatçıların devlet yönetimi konusundaki tecrübe eksiklikleri gibi bir dizi etken, I. Balkan Savaşı’nın Osmanlı Devleti’nin aleyhinde sonuçlanmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, Osmanlı Devleti gafil avlanmıştı.⁴¹

Ekim 1912’de Karadağ’ın savaş ilanının ardından diğer Balkan devletleri de buna iştirak etmişler ve Osmanlı Devleti kısa süre içerisinde mağlup olmuştur. Bulgaristan Çatalca önlerine kadar gelirken; Sırbistan Üsküp’ü, Yunanlılar Selanik’i ve Yanya’yı almış, Karadağ ise İşkodra için harekete geçmişti. Arnavutluk da Balkan ordularının işgaline uğramıştı. Osmanlı’nın yenilgisinin ardından Avrupalı büyük güçler, tarafları savaşı bırakarak masaya oturmaya zorlamıştır. 30 Mayıs 1913’te imzalanan Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının doğusuna çekilmek zorunda kalırken; Bulgaristan güneye doğru genişlemiş ve Ege Denizi’ne çıkmıştır. Böylece Osmanlı’nın batıdaki tek komşusu Bulgaristan kalmıştı.

Müttefik Balkan devletleri arasında I. Balkan Savaşı sonrası toprak paylaşımı konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları, II. Balkan Savaşı’na neden olmuştur. Osmanlı

⁴⁰ Jelavich, a.g.e., s.102.

⁴¹ Yılmaz Öztuna, *Avrupa Türkiyesi’ni Kaybımız*, Babiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006, ss.91–92.

Makedonya'sının bölüşülmesine ilişkin Sırbistan ve Yunanistan arasında gizli bir antlaşma⁴² yapılırken; Bulgaristan'ın da Makedonya üzerinde hak iddialarının ardından, Sofya yönetimi her iki devlete de savaş açmıştır. Bununla birlikte, Karadağ, Romanya ve Osmanlı Devleti de Bulgaristan'ın karşı cephesinde yer almıştır. Bu esnada Osmanlı Devleti Edirne'yi Bulgaristan'dan geri almış ve 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'nı imzalayarak savaştan çekilmiştir. İstanbul Antlaşması ile Edirne Osmanlı Devleti'ne verilmiş; Bulgaristan ise Batı Trakya topraklarına sahip olmuştur. İstanbul Antlaşması Bulgaristan'daki Türk azınlığın haklarına ilişkin bir dizi hüküm taşıırken, yine aynı antlaşmaya bağlı olarak Müftülüklerle ilgili Sözleşme imzalanmıştır. I. Balkan Savaşı'nın başlangıcı olan Ekim 1912'den sadece bir yıl sonra, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki tek toprak parçası Edirne-İstanbul arasındaki Doğu Trakya bölgesi ile sınırlı kalmıştır.

Öte yandan, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki bu son toprak kaybının faturasını en ağır şekilde ödeyen unsur, bölgedeki sivil Türk ve Müslüman ahali olmuştur. Balkan Savaşları, Rumeli Türkleri için tıpkı 93 Harbi gibi, tarihin en büyük bozgunlarından biri olmuştur. Bu savaşla birlikte, katliamlar ve kitlesel göç hareketleri yine kendisini gösterirken; Türk-İslam kültür mirasına ait yapılar da önemli ölçüde tahribata uğratılmıştır.

Balkan Savaşları'nın bölgesel ölçekte bir savaş olması nedeniyle, yaşanan mezalim ve göç bilânçosu ile ilgili Bulgaristan Türkleri cephesinde yer alan sayısal verileri tespit etmek son derece güçtür. Zira bu savaş ile birlikte bölgedeki siyasi haritalar yeniden çizilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları'nda içine düştüğü güç durum da yaşanan mezalimlerle ilgili net rakamlar verilmesini hayli zorlaştırmaktadır. Örneğin, "Anap" isimli Macaristan gazetesinin 7 Şubat 1913 tarihli sayısında yer alan rapora göre, sadece Makedonya'da 60.000 Arnavut'un yanı sıra, 40.000 Türk öldürülmüştür. Diğer bir ifadeyle 100.000 Müslüman yaşamını yitirmiştir.⁴³ Bunun yanı sıra, Doğu ve Batı Trakya'da da durumun vahameti Makedonya'dan fazladır. Çünkü Bulgarlar sadece Batı Trakya ve kendi ülke sınırları içerisinde yaşayan Türk ve Müslümanlara yönelik katliamlar uygulamamış, aynı zamanda İstanbul önlerine kadar geldiğinden aynı katliamları Doğu Trakya topraklarında da gerçekleştirmiştir. Genel olarak, Balkan Savaşları'nda katledilen Türk sayısının 19 Ocak 1913 itibarıyla, 250.000 civarında olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴

⁴² Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913*, çev. M. Tanju Akad, Komer Kitabevi, İstanbul, 2003, s.132.

⁴³ Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 53.

⁴⁴ İsmail Selimoğlu, "Balkan Savaşları ve Göçler", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008, s. 127.

Balkan Savaşları esnasında Balkan ülkelerinden Osmanlı topraklarına göç eden kişi sayısına ilişkin olarak da net bir bilgi verilememektedir. Araştırmacılar ve dönemin kaynakları ise, tahmini sayılar üzerinden değerlendirmeler yapmaktadırlar.⁴⁵ Örneğin, 24 Mart 1918 tarihli Meclis-i Ayan toplantısında dönemin Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyyesi Müdürü Hamdi Bey, II. Meşrutiyet'ten ve bilhassa Balkan Harbi'nden sonra Osmanlı topraklarına göç eden muhacirlerin sayısını 450.000 olarak tespit ettiklerini belirtmiştir.⁴⁶

Diğer taraftan, II. Balkan Savaşı esnasında Osmanlı Devleti Edirne'yi Bulgaristan'dan geri almayı başarırken; Edirne'nin alınışından, Bulgaristan ile İstanbul'da barış antlaşması imzalanıncaya kadar geçen süre zarfında Batı Trakya toprakları⁴⁷ üzerinde ilginç ve düşündürücü bir gelişme yaşanmıştır. Osmanlı Devleti Midye-Enez hattını geçerken, diğer devletlere Meriç Nehri'nin batısına geçmeyeceğini bildirmişti.⁴⁸ Ancak, Meriç Nehri'nin batısında bulunan Batı Trakya'da, nüfusun % 85 gibi bir oranını Türklerin oluşturması ve bu bölgenin Bulgaristan işgali altında bulunması Babiâli yönetimini bir takım tedbirler almaya itmiştir. Enver Bey'in⁴⁹ talimatı üzerine oluşturulan 116 kişilik bir müfreze, Eşref Kuşçubaşı'nın komutanlığında Ortaköy üzerine gönderilmiştir. Müfreze, Ortaköy'e geldiğinde Papazköy civarındaki 1200 kişilik Bulgar Domuzciyef çetesi tarafından katledilen 400 Türk'ün cesetleriyle karşılaşmış ve intikam almak için Koşukavak üzerine yürümüştür. 16 Ağustos 1913'te Koşukavak'taki çarpışmada Bulgar çetesinden 83 er, Domuzciyefle birlikte 5 subay ve 6 kaptan tutsak edilmiş, geri kalan ise dağıtılmış ve yok edilmiştir.⁵⁰ Müfreze Koşukavak'ta milli bir tabur kurmuş, Kamber Ağa isimli bir kişiyi hükümet reisi olarak tayin etmiş ve burada durmayarak Mestanlı üzerine yürümüştür. 18 Ağustos 1913'te Mestanlı

⁴⁵ Bu dönemde yaşanan nüfus hareketliliği için bkz. McCarthy, a.g.e., ss.184-192.

⁴⁶ Ağanoğlu, a.g.e., s. 95.

⁴⁷ Güncel anlamda Batı Trakya denildiğinde, Yunanistan sınırları içerisinde kalan Gümölcine, İskeçe ve Dimetoka illeri anlaşılmalıdır. Diğer bir ifadeyle, doğuda Meriç, batıda Karasu (Mesta) nehirleri ile kuzeyde Rodop Dağları ve güneyde Ege Denizi'yle sınırlı olan coğrafyadır. Hâlbuki tarihsel anlamda Batı Trakya bölgesi sınırları daha geniş bir coğrafyayı teşkil etmektedir. Batı Trakya'nın tarihsel sınırları 18 Aralık 1918 tarihinde Batı Trakya Türk Mebuslarının Sofya'daki büyük devletlerin temsilcilerine verdikleri muhtıradan anlaşılacağı üzere, kuzeyde Filibe'ye kadar olan Kırcaali ve çevresindeki yerleşim yerlerini de içine almakla birlikte, Batı'da ise, Serez ve Nevrekop'u da kapsayan bir bölgeyi ifade etmektedir. Bkz. İlker Alp, "Batı Trakya Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:33, Cilt: XI, Kasım 1995, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=770>, 5 Ocak 2010. Ayrıca bkz. Sabri İbrahim Alagöz, "Bulgar Basını'nda Batı Trakya Türk Cumhuriyeti", *II. Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi, 27-29 Ocak 2007 Münih*, ed. Özkan Hüseyin-Feyyaz Sağlam, BATTAM Yayınları, Münih, 2008, s. 409.

⁴⁸ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 73.

⁴⁹ Daha sonra Harbiye Nazırı olan ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya ile müttefik olarak girmesinde etkili olan Enver Paşa'dır.

⁵⁰ Nevzat Gündoğ, *1913 Garbi Trakya Hükümet-i Müstakilesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 121.

muharebesiz olarak ele geçirilirken; ertesini gün kısa bir çarpışma neticesinde Kırcaali de teslim alınmıştır. Burada Talat Bey'in dayısı Emin Ağa ve Mustafa Bey'in yardımlarıyla 600 kişilik milli bir tabur meydana getirilmiş; Mestanlı ve Kırcaali'ye de birer hükümet reisi tayin edilmiştir.⁵¹ Koşukavak, Mestanlı ve Kırcaali'de asayiş sağlanırken; bunların idaresi Eşref Kuşçubaşı'na bağlanmıştır.

Yaşanan bu gelişmeler neticesinde, Babıâli yönetimi bünyesinde statükonun değişmesini istemeyen ve savaş riskini göze alamayan idareciler Harbiye Nezareti'ni devreye sokarak gidişattan memnun olmadığını Enver Bey'e bildirmişlerdir. Diğer taraftan, Kırcaali ve civarında kontrolü eline alan Eşref Kuşçubaşı ise, bölge halkını korumanın yolunu bütün Batı Trakya bölgesinin ele geçirilmesinde görmekteydi. Bunun üzerine Enver Bey ile görüşmek için Ortaköy'e gelmiş ve takviye kuvvetler istemiştir. Görüşme sonrasında Enver Bey, daha sonra Teşkilat-ı Mahsusa'nın başkanlığını yapacak olan Süleyman Askeri Beyin yanı sıra bir grup subayı müfrezeyle takviye yapmıştır. Bu yeni ilavelerin ardından 31 Ağustos 1913'te Gümülcine, 1 Eylül 1913'te ise İskeçe, birliklerin eline geçmiştir. Bölgedeki bu ilerleyişi İstanbul'u ve Sofya'yı harekete geçirirken; İstanbul yönetimi birliklere "geri dönün" çağrısında bulunmuştur. Bölge halkını sahipsiz bırakma niyetinde olmadıkları anlaşılan kuvvetlerin bu çağrıya cevabı, Osmanlı Devleti ile bağlantılarını kesip, bağımsızlık ilan etmek olmuştur. 12 Eylül 1913'te yönetim şekli cumhuriyet olan "Garbî Trakya Hükümet-i Muvakkatesi" veya popüler ismiyle "Batı Trakya Türk Cumhuriyeti" kurulmuştur.⁵²

Bu gelişmeler yaşanırken, Bükreş Antlaşması görüşmelerinde Yunanlıların Bulgarlar ile Bulgaristan idaresinde kalacak olan Rumlar konusunda anlaşmaya varamaması, Yunanistan'ı Bulgaristan'ın aleyhine politikalar izlemeye itmiştir. Bu kapsamda Yunanlılar, İstanbul'daki Osmanlı-Bulgar barış antlaşması üzerinde devam eden görüşmelere ve nihayetinde 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Antlaşması'na tepki olarak, o esnada kontrolünde bulunan Dedeağaç şehrini Batı Trakya'da kurulan yeni devlete vermiştir.⁵³ Böylece Yunanistan bir anlamda kurulan devleti fiilen tanımış oluyordu.

Başkenti Gümülcine olan bu yeni devletin siyasi rejimi cumhuriyet olurken; Türk tarihinin de ilk cumhuriyeti olma unvanına sahiptir. 1918'de Azerbaycan'da kurulan cumhuriyetten 5 yıl, 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nden de 10 yıl önce kurulması bu noktada önemli olmaktadır. Yeni devlet, ay yıldızlı, yeşil, siyah ve beyaz renklerden oluşan

---

⁵¹ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s. 74.

⁵² Gündoğdu, a.g.e., ss.129-130.

⁵³ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.79;

bayrağı kullanmıştır. Bayrakta yer alan renklerden siyah Balkanlar'daki zulmü, yeşil Müslümanlığı, beyaz ise aydınlık günleri temsil ederken; bütün resmi binalarda kullanılmıştır.⁵⁴ Bunun yanı sıra, Batı Trakya ajansı kurmak üzere Samuel Karaso adında bir Yahudi görevlendirilmiş; Türkçe ve Fransızca yayın yapan, 'bağımsız' anlamına gelen "independant" isimli bir gazete çıkarılmıştır. Hatta Cumhurbaşkanı Süleyman Askeri Bey tarafından Batı Trakya için milli bir marş bile kaleme alınmıştır.⁵⁵ Yunan ve Bulgar posta pulları geçersiz sayılırken; bunların yerine hükümet tarafından yeni pullar bastırılmıştır.⁵⁶ Devlete özgü pasaport sistemi oluşturulmuş, Batı Trakya'yı Bulgarlara karşı müdafaa etmek amacıyla savunma planları yapılmış ve askeri kuvvetler buna göre tertiplenmiştir. İstanbul'dan Eylül sonlarında 3.000 tüfek ve 500 sandık mermi getirilmiş, Ekim ayında ise devlet bütçesi hazırlanmıştır. Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin silah altında bulunan asker sayısı 30.000 kadar iken; Bunların 6.000'i Osmanlı askerlerinden, geri kalan 24.000'i ise bölgedeki Türk ahaliden oluşmaktaydı.⁵⁷ Bu gelişmeler bağımsız bir devlete özgü yapıların tesis edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Bütün bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, yeni kurulan cumhuriyet yine de uzun ömürlü olamamıştır. Bulgaristan'ın Batılı devletler ve Rusya üzerinde yaptığı baskılar sonucu Osmanlı Devleti uluslararası arenada köşeye sıkışırken; 29 Eylül 1913'te Bulgaristan ile imzaladığı İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya bölgesini Bulgaristan idaresine bırakmayı taahhüt etmiştir. Ayrıca, Batı Trakya Hükümeti üyelerinin ve bu hükümet yanlısı kişilerin İstanbul Antlaşması'na uymaları istenmiş ve söz konusu kişilerin bölgeyi en geç 25 Ekim 1913 tarihine kadar Bulgarlara teslim etmeleri hususunda süre tanınmıştır.

Öte yandan, Edirne'yi de geri almak isteyen Sofya yönetimi Rusya'nın devreye girmesini sağlasa da, Osmanlı Devleti Edirne'yi pazarlık konusu yapmamıştır. Batı Trakya'daki oluşum Osmanlı'nın masada elini kuvvetlendirirken; Bulgaristan üzerinde ayrı bir baskı mekanizması olmuştur.⁵⁸

Bölgenin teslimi ile ilgili, Batı Trakya'daki idarecileri ikna etmek için İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden olan Albay Cemal Bey devreye girmiştir. 25 Ekim 1913'te Batı Trakya'daki devlet kendisini feshederken, Cemal Bey'in gözetiminde Bulgar kuvvetleri Batı Trakya'yı sessiz sedasız işgal etmişlerdir. Devletin silah ve cephanesi, ileride

---

⁵⁴ Alagöz, a.g.m., s.410.

⁵⁵ Gündoğ, a.g.e., s.139.

⁵⁶ Mustafa Selver, *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 60.

⁵⁷ Tahir Tamer Kumkale, "Batı Trakya Türk Toplumunu", <http://www.kumkale.net/makaleler/001eb.html>, 8 Ocak 2010.

⁵⁸ Hall, a.g.e., s.167.

mücadele için yeniden kullanmak ümidiyle bölge ahalisince saklanmış; Batı Trakya'daki devletin komutanları ise, İstanbul'a geri dönmüşlerdir. Batı Trakya'daki gelişmeleri yakından izleyen ve teşvik eden Enver Beyin apandisit ameliyatı geçirmesi sonucu sürecin gerisinde kalması ile Fransa'dan borç para almak için Batı Trakya meselesinin bir an evvel çözüme kavuşması hususunda Maliye Bakanı Cavit Beyin Osmanlı Hükümeti üzerinde baskılar yapması, Babıâli'nin Batı Trakya'daki devleti feda etmesi sonucunu doğurmuştur.⁵⁹ Diğer taraftan, Batı Trakya'daki devlet her ne kadar Osmanlı Devleti'nden ayrı, bağımsız bir devlet gibi düşünülse de son tahlilde İstanbul yönetiminin kontrolünde olan bir gelişim süreci izlediği açıktır. Hatta bu noktada bizzat İttihat ve Terakki'nin kontrolünde oldukları ileri sürülebilir.

Gerek 1878–85 Rodop Direnişi, gerekse 1913 Garbî Trakya Müstakil Hükümeti'nin oluşum sürecinde yaşanan gelişmelerin, sonraki yıllarda Anadolu'da gerçekleşecek olan Türk Kurtuluş Savaşı açısından laboratuvar işlevi gördüğü şeklinde bir değerlendirmede bulunulabilir. Türk Kurtuluş Savaşı'na esin kaynağı olan işgallere ve mezalimlere direniş ruhunu sadece İzmir'in Yunanlılarca işgali sonucu ortaya çıkan bağımsızlıkçı ve özgürlükçü ortamda değil; aynı zamanda Rodoplar'da ve Batı Trakya'da oluşan işgallere karşı direniş atmosferinde de görmek mümkündür.

Güncel anlamda, 1913 Batı Trakyası'ndaki oluşum her ne kadar Yunanistan'daki Batı Trakya Türkleri tarafından sahiplenilse de; dönemin konjonktürü gereği, bölgenin Bulgaristan kontrolünde bulunması ve Batı Trakya'nın tarihsel sınırları dolayısıyla Batı Trakya'da gerçekleştirilen direniş Bulgaristan Türkleri hanesinde de yer alabilecek niteliktedir. Ayrıca, Balkan ülkelerinin sıkça değişen siyasi sınırları ve dönemin tarihsel koşulları itibariyle henüz ülkeden ülkeye değişen bir azınlık ifadesi olmadığı gibi, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesiyle birlikte geride kalan Türkler ve Müslümanlar bir bütün içerisinde ele alınmaktaydı.

3. I. Dünya Savaşı Dönemi (1914–1918)

Bulgaristan ve Osmanlı Devleti her iki Balkan Savaşı'nda da birbirleriyle savaşırken; I. Dünya Savaşı esnasında İttifak Devletleri bünyesinde savaşa girmişler ve savaş dönemi boyunca müttefiklik ilişkisi içerisinde olmuşlardır. Bu durum, ikili ilişkilerde olumlu bir ivmeyi beraberinde getirmiş ve Bulgaristan'daki Türkler de bundan paylarını almışlardır.

---

⁵⁹ Bıyıklıoğlu, a.g.e., s.86.

Balkan Savaşları Bulgaristan'ı ağır kayıplara uğratsa da, Bulgaristan Balkanlar'a ilişkin emellerinden vazgeçmiş değildi. Avrupa'da savaş rüzgârları eserken, Bulgaristan'ı kendi tarafına çekmek isteyen İttifak ve İtilaf Devletleri Sofya yönetimine bir takım vaatlerde bulunmuşlardır. Bulgaristan yaklaşmakta olan savaş tehlikesine karşın yeni mali kaynaklar bulmak yollarını aramış ve bu esnada Alman bankalarından oluşan bir konsorsiyum aracılığıyla 500 milyon Leva kredi tedarik etmiştir.⁶⁰

Almanya'ya iyice yakınlaşan Sofya yönetimi, yine de savaşa İttifak Devletleri bünyesinde girmek konusunda 1915 yılının yaz ayları sonuna kadar beklemeyi tercih etti. Hem İttifak Devletleri'nin Bulgaristan'a daha cazip vaatlerde bulunmaları, hem de Almanya'nın savaşı önde götürmesi Bulgaristan'ı bu bloğun saflarına itmiştir. Almanya, Bulgarlara Makedonya'nın tamamı ile Trakya'nın büyük bir bölümünü vaat ederken, Osmanlı Devleti'ni de Dedeağaç'a giden demiryolunun kontrolünü Bulgaristan'a bırakması için ikna etmeye çalışmış ve bunda başarılı olmuştur.⁶¹ Bulgaristan bu vaatlerin yanı sıra, kuzeydeki Dobruca'yı da ele geçirerek Trakya ve Makedonya ile birlikte hayali Büyük Bulgaristan sınırlarına ulaşmak niyetindeydi.

I. Dünya Savaşı döneminde İstanbul ve Sofya arasındaki ilişkiler normal bir seyir izlemiştir. Hatta her iki devlet bazı cephelerde birlikte savaşmıştır. Henüz birkaç yıl öncesine kadar, iki devlet birbiriyle savaş halinde ve Sofya yönetimi Bulgaristan'daki Türklere yönelik mezalim, baskı ve göç ettirme politikası içinde iken; I. Dünya Savaşı döneminde Sofya yönetiminin Türk azınlığa yönelik ılımlı politikaları görülmüş ve bu, iki ülke arasında bir dostluk köprüsü olarak algılanmıştır. Ayrıca bu dönemde Bulgaristan'da yeni Türk-Bulgar dostluk dernekleri kurulmuş ve Türkler ile Bulgarların kardeş oldukları teması işlenmiştir.⁶²

Savaşın sonlarına doğru Bulgaristan'da dönemin Başbakanı Radoslavov, Dobruca'daki yönetimin İttifak Devletleri tarafından Bulgaristan'a bırakılmamasına tepki olarak istifa ederken, yerine geçen Malinov ise her ne kadar Dobruca'daki idareyi Bulgarların kontrolüne alsada Bulgaristan ekonomik olarak çökme noktasına gelmiş ve İtilaf Devletleri'nin Eylül 1918'deki saldırılarıyla barış istemek zorunda kalmıştı.⁶³

İttifak Devletleri bloğunu oluşturan diğer devletler de Bulgaristan gibi savaştan mağlup ayrılmışlardır. Sofya yönetimi 1919'da Neuilly Antlaşması'nı imzalamak durumunda kalırken, Osmanlı Devleti'ni de bölüşme planları İtilaf Devletleri tarafından yürürlüğe

⁶⁰ R. J. Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, çev. Nuray Ekici, Jeopolitika Yayınları, İstanbul, 2007, s. 122.

⁶¹ Crampton, a.g.e., s.124.

⁶² Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, ss. 7-8.

⁶³ Crampton, a.g.e., s.128.

konmaya başlamıştır. 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Barış Antlaşması ile Bulgaristan sınırlarında birtakım değişimler meydana gelmiştir. Bulgaristan sadece savaş esnasında işgal ettiği topraklardan değil; aynı zamanda batıdaki üç küçük bölgeden de mahrum kalmıştı. Bu bölgeler yeni kurulan Yugoslavya'ya verilirken, Batı Trakya'da ise Gümülcine, İskeçe ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a devretmek zorunda kalmıştır. Ancak Gümülcine'nin kuzeyindeki Kırcaali bölgesi Bulgaristan'da kalmıştır. Böylece Batı Trakya bölgesi fiilen iki ülke arasında bölünürken, Bulgaristan'ın Ege Denizi ile irtibatı da kesilmiş oluyordu.⁶⁴ Altı yılda üç büyük ölçekli savaş atlatan Bulgaristan, I. Dünya Savaşı'nın sonunda ekonomik, askeri ve toplumsal anlamda tam bir çöküş içerisinde bulunuyordu.⁶⁵

I. Dünya Savaşı dönemi Bulgaristan Türklerine bakıldığında; Balkan Savaşları'nda maruz kaldığı mezalimleri bir tarafa bırakarak, vatandaşlık bağı ile bağlı olduğu Bulgaristan için, cephede mücadele eden bir azınlık profiliyle karşılaşılmaktadır. Hatta bazı istatistiklere göre, I. Dünya Savaşı'nda Bulgaristan'da toplam 88.106 kişi yaşamını yitirirken; bunların 9.604'ünü Türk azınlık mensupları oluşturmaktaydı.⁶⁶ Bu dönemde Bulgaristan Türklerinin durumunda bazı olumlu değişiklikler kendisini göstermektedir. Örneğin, Şubat 1914'te yapılan seçimlerde 17 Türk milletvekili Bulgaristan parlamentosuna girmeyi başarmıştır. Bu başarıda Mustafa Kemal'in Sofya'da askeri ataşe iken, Bulgaristan Türklerinin örgütlenmesine yönelik yaptığı çalışmaların etkisinin önemli olduğu belirtilmektedir.⁶⁷

4. Kurtuluş Savaşı Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri

1919–1923 yılları arasını kapsayan bu dönemde, Türk-Bulgar ilişkileri ağır savaş şartları altında şekillenen olumlu bir tabloyu ifade etmektedir. Bulgaristan ve Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı sonucunda aynı kaderi paylaşmışlar ve ağır barış antlaşmaları imzalamak zorunda kalmışlardı. Ancak, bu antlaşmalardan kendi payına düşeni kabul etmeyen Türkiye, Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'da bağımsızlık hareketine girişmiştir.

Balkan Savaşları'ndan hemen sonra ikili ilişkilerde yaşanan iyileşme, I. Dünya Savaşı boyunca sürmüş ve bu durum ortak çıkar paydası etrafında Türk Kurtuluş Savaşı boyunca da devam etmiştir. Anadolu'daki direniş hareketi 1919'dan beri bağımsızlık karakterini ortaya koyarken; Mayıs 1920'de Bulgaristan'da iktidar değişikliği gerçekleşerek Bulgar Bağımsız

⁶⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Cilt:1–2, 14. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul, s. 148.

⁶⁵ Coşkun, a.g.e., s.8. Ayrıca bkz. Jelavich, a.g.e., ss. 176–177.

⁶⁶ Memişoğlu, a.g.e., s.133.

⁶⁷ Altan Deliorman, "Mustafa Kemal'in Askeri Ataşe Olarak Bulgaristan'daki Faaliyetleri", *Türk Kültürü*, Sayı: 25, Kasım 1964, s. 48.

Çiftçi Partisi idareyi ele geçirmiş ve Aleksandır Stamboliyski devlet başkanı olmuştur. Bulgaristan’da yeni hükümetin en karakteristik özelliği antiemperyalist ve savaş karşıtı oluşudur. Bununla birlikte, barış merkezli bir dış politika perspektifi içerisinde bölge ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmek Bulgaristan’ın bu dönemdeki temel ilkelerinden biri olmuştur.⁶⁸

Diğer taraftan, aynı karakteristik özelliklerin Ankara yönetimince de benimsenmesi iki ülke arasındaki yakınlaşmayı artırmıştır. Hatta bu dönemde Bulgarlar Türk Kurtuluş Savaşı’na büyük bir sempati ile bakmakta ve Mustafa Kemal’e hayranlık duymaktadırlar.

Sofya yönetimi ile iyi ilişkiler kurmak ve maddi-manevi desteğini almak Ankara yönetiminin ilk başarılarından biri olmuştur. 30 Nisan 1920’de Mustafa Kemal Aleksandır Stamboliyski’ye gönderdiği mektupta TBMM’nin hangi gerekçelerle kurulduğunu ayrıntılı bir biçimde anlatarak, “*Osmanlı milletinin vatanının savunması ve bağımsızlığı ve adil, şerefli bir barışın sağlanması için kararlı ve inanç içinde*”⁶⁹ olduğunu vurgulamıştır. Mustafa Kemal bu noktada “Türk” kelimesini değil; “Osmanlı milleti” ifadesini kullanmıştır.

Mustafa Kemal’in bu girişiminden sonra Aleksandır Stamboliyski, Ankara ile temas kurmak için harekete geçer ve gizli bir heyeti Anadolu’ya gönderir. Anadolu’da çeşitli ziyaretlerde bulunan heyet, İsmet İnönü ile birlikte Ankara, Eskişehir, İnebolu, Kastamonu, Antalya, Sivas ve Kütahya cephelerini dolaşırlar. Ancak Bulgar burjuvazisinin İngilizlere ihbarı üzerine, bu durum İngilizlerin tepkisine neden olurken; Çiftçi Partisi ve Stamboliyski zor durumda kalmıştır.⁷⁰

Heyetin Bulgaristan’a geri dönüşünde Anadolu’daki kurtuluş mücadelesini öven açıklamaları ön plana çıkarken, daha sonra Stamboliyski yönetimi, Türkiye’nin Sofya’da temsilcilik açma talebine olumlu yanıt vermiş ve ilişkiler bir derece daha ileriye gitmiştir. Mustafa Kemal, Sofya ile ilişkileri koordine etmesi için Şubat 1921’de yakın arkadaşlarından Cevat Abbas (Gürer) Beyi Sofya’ya göndermiştir. Cevat Abbas Bey, Sofya’da kaldığı süre boyunca bir taraftan Bulgaristan’ın ileri gelenleriyle görüşmeler yapmış, diğer taraftan Bulgaristan’daki Türklerin Kurtuluş Savaşı’na olan destek ve yardımlarını örgütlemiştir.⁷¹ Ankara yönetiminin Bulgaristan’daki bu etkinliği İtilaf Devletleri’nin gözünden kaçmamış ve

⁶⁸ Nergis İmamoğlu, “Mustafa Kemal Atatürk ve Aleksandır Stamboliyski: Kader Birliğinden Siyasi İşbirliğine”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı:77, Eylül-Ekim 2009, s. 6.

⁶⁹ Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan*, çev. Naime Yılmaer, Kıtış Yayınları, İstanbul, 1969, s. 97.

⁷⁰ İmamoğlu, a.g.m., s.7.

⁷¹ Turgut Gürer, *Atatürk’ün Yaveri Cevat Abbas Gürer - Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, Yapım – C*, İstanbul, 2006, ss.272–273.

Sofya yönetimine sert tepki göstermelerine neden olmuştur. Bulgar hükümeti nezdinde yapılan baskılar sonucunda da Cevat Abbas Türkiye'ye geri dönmek zorunda kalmıştır.⁷²

İtilaf Devletleri'nin bu baskılarına rağmen, Sofya yönetimi Ankara ile ilişkilerini kesmemiştir. Bu dönemde, 1920 yılında Batı Trakya bölgesindeki Türklerin ve Bulgarların 30 silahlı çete kurarak Yunanlılara karşı ortak saldırılarda bulunması, Trakya bölgesindeki Türklerin Bulgaristan topraklarını Yunanlılara karşı saldırılarda üs olarak kullanmaları, Çiftçi Partisi yönetiminin Türkiye'ye saldırmak için Bulgaristan topraklarının kullanılmasına izin vermemesi gibi bir dizi etken, ikili ilişkilerdeki olumlu ivmeyi göstermektedir.⁷³ Ayrıca, çeşitli kaynaklara göre, Bulgaristan emekli asker ve subaylarını Türkler ile birlikte mücadele etmeleri için Anadolu'ya göndermiştir.⁷⁴ Yine bu dönemde, Trakya'daki Türk direnişçilerin komutanlığını yürüten Cafer Tayyar Bey'in temsilcileri Bulgaristan'da destek ve yardım arayışlarında bulunmuşlardır. Bu vesile ile Bulgaristan'dan Anadolu'ya silah ve cephane sevkiyatı gerçekleştirilmiştir.⁷⁵

Bulgaristan'ın Anadolu'daki hükümete verdiği desteğin ana eksenini Neuilly Antlaşması'nda bazı değişikliklerin yapılması oluşturmaktadır. Sofya yönetimine göre, Sevr Antlaşması'nı tanımayan Ankara'nın mücadelesini başarıyla sona erdirmesi, I. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan diğer devletlerin de imzalamış olduğu barış antlaşmalarında bir takım revizyonlara neden olabilirdi. Aleksandır Stamboliyski Sofya yönetiminin bu politikasını 26.10.1922 tarihinde Bulgaristan Parlamentosu'ndaki nutkunda şöyle ifade etmektedir: *"Türk milletinin giriştiği hareketi büyük önder Mustafa Kemal Paşa'nın şahsında tanımak gerek. Sevr Antlaşması üzerine yapılacak tadilat, diğer antlaşmaların da tadilini gerektirecektir. Ortak çıkarlarımız, bizleri barış içerisinde yaşamaya zorlamaktadır."*⁷⁶

Öte yandan, Çiftçi Partisi iktidarı döneminde Bulgaristan Türkleri deyim yerindeyse, altın çağlarını yaşamışlardır. Salt Ankara-Sofya ilişkilerinin pozitif bir ivmede olması değil; aynı zamanda Bulgaristan'ın içsel dinamiklerinden kaynaklanan gerekçelerle Bulgaristan Türkleri bu tablodan önemli ölçüde faydalanmıştır. I. Dünya Savaşı esnasında, Bulgaristan Türkleriyle Bulgarların silah arkadaşlığı yapmış olmaları ve Türk azınlığın Bulgar devletinin çıkarları için mücadele vermeleri Bulgar halkında sempati toplamıştır. Bunun yanı sıra, Osmanlı ordusu da Baserabya ve Makedonya'da Bulgar ordusunun yardımına koşmuştur.

⁷² Gürer, a.g.e.,s. 272.

⁷³ Coşkun, a.g.e., ss.8-9.

⁷⁴ Velikov, a.g.e., s. 117.

⁷⁵ Halil Şimşek, *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999, ss. 30-31.

⁷⁶ Velikov, a.g.e., s.106.

Balkan Savaşları esnasında Balkanlar'daki kıyımın hedefi Türkler olurken; kısa bir süre sonra Türklerin Bulgaristan devleti saflarında savaşmalarına kötü muamele ile karşılık vermek, doğrudan doğruya nankörlük olabilirdi.⁷⁷ Ayrıca, iktidarda olan Çiftçi Partisi'nin, nüfusunun % 90'ı çiftçi olan Türk azınlığı karşısına alması ideolojik bir uyuşmazlığı beraberinde getireceği gibi, Türklerin desteğinden mahrum kalma riski de taşımaktaydı. Bulgaristan Türklerinin durumunda meydana gelen iyileşmede etkili olan bir diğer etken ise, Neuilly Antlaşması'nda öngörülen azınlık haklarıydı. I. Dünya Savaşı sonrası azınlıklarla ilgili yeni hukuksal düzenlemeler ortaya çıkarken; azınlık hakları Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altına alınmıştı.⁷⁸ Söz konusu etkenler, Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik politikalarında belirleyici olurken; Ankara-Sofya hattında yaşanan iyi ilişkilerin de Türk azınlığın durumunu sağlaştırdığı söylenebilir.

Bu dönemde Ankara'da yaşanan Türk Kurtuluş Savaşı, yurtdışındaki diğer Türklerin ve İslam dünyasının ilgisini topladığı kadar, Bulgaristan'daki Türkleri de heyecanlandırmıştır. Azınlık şartlarında meydana gelen düzelmeye, Bulgaristan Türklerinin dikkatlerini Anadolu'ya çevirmesine neden olmuş ve gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Türk azınlık gelişmeleri sadece izlemekle kalmamış; Anadolu'ya yardım için çeşitli örgütlenmelerin içerisinde bulunmuşlardır. Hatta Türk azınlık içinden pek çok vatansever genç, bizzat silahlı mücadeleye katılmak için Anadolu'ya geçmişlerdir.⁷⁹ Ayrıca, Milli Mücadele'ye destek olmak için çeşitli yardım komisyonları oluşturulmuş, silah sevkiyatlarında bilfiil görev alınmış ve çıkarılan Ahali gazetesi ile Milli Mücadele'yi anlatan ve destekleyen neşriyatlarda bulunulmuştur. Ahali gazetesi bu eylemlerin odak noktası haline gelirken; Bulgaristan Türk azınlık mensuplarının ileri gelenlerinin desteklerinin yanı sıra, Bulgaristan Muallimimin-i Cemiyeti İttihadiyesi, Hilal-i Ahmer Komiteleri, Hilal-i Ahmer Derc-i İane Komisyonları ve Tenvir-i Efkâr Müslüman Kulüpleri gibi cemiyetler de yardım toplayarak bunları Kızılay aracılığıyla Anadolu'ya ulaştırıyorlardı.⁸⁰

Milli Mücadele dönemi Bulgaristan Türklerinin durumu değerlendirildiğinde, olumlu bir tablo kendisini göstermektedir. Bu dönem ile birlikte, Anadolu'daki milli kimlik bilincinin güçlenmesine paralel olarak, Bulgaristan Türklerinde de bu yönde gelişmeler olduğu görülmektedir. Türk azınlığın 1878'den Balkan Savaşları'na kadar olan karanlık yıllarından

---

⁷⁷ Memişoğlu, a.g.e., s. 133.

⁷⁸ Memişoğlu, a.g.e., a.y.

⁷⁹ Rıdvan Tümenoğlu, "Atatürk Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türkleri (1919-1938)", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı:63, s.10.

⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Çapa, "Bulgaristan ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu'ya Yardımları," *Türk Kültürü*, Sayı: 320, Aralık 1989, ss. 22-24.

sonra, I. Dünya Savaşı ile başlayan ve Çiftçi Partisi iktidarı ile daha da belirgin hale gelen azınlık haklarındaki iyileşme, 1930'lı yılların ortalarına kadar sürmüştür.

Özetle, Türk Kurtuluş Savaşı dönemi, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişme gösterdiği bir süreci ifade etmektedir. Bu dönemde yeni teşekkül olan TBMM kendisini uluslararası alanda tanıyacak ve destek olacak aktörlere ihtiyaç duyarak Bulgaristan'a elini uzatmış; Bulgaristan ise Sevr Antlaşması'nı tanımayan Anadolu'daki direniş hareketinin başarıya ulaşması durumunda kendisinin imzalamış olduğu Neuilly Barış Antlaşması'nın revizyona tabi tutulacağı umuduyla Ankara ile işbirliği yolunu seçmiştir. Karşılıklı yarar etrafında şekillenen bu işbirliği, Bulgaristan'daki Türklerin durumuna pozitif yönde katkıda bulunmuştur. Bu noktada Bulgaristan Türklerinin ikili ilişkilerde "etkileyen" olabildiği kadar, "etkilenen" unsur olarak da ön plana çıktığı belirtilebilir.

Haziran 1923'te Bulgaristan'da gerçekleşen askeri bir darbe ile Stamboliyski'nin devrilmesi, ikili ilişkilerin daha da geliştirilmesi yönündeki çalışmalara darbe vururken; bu dönemde ilişkilerde yakalan pozitif ivmede düşüş yaşanmıştır.⁸¹

5. Atatürk Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte, Türkiye Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla noktalayıp uluslararası alanda kabul edilen bir devlet haline gelmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bu dönemde barış yanlısı bir dış politika izleyerek, ülkenin bağımsızlığını korumak, Lozan'da tesis edilen statükoyu devam ettirmek ve Lozan'da halledilemeyen sorunları çözüme kavuşturmak dış politikadaki temel parametreleri olmuştur. Bunun yanı sıra, komşularla karşılıklı saygıya dayalı barışçıl ilişkiler tesis etmek, yine Ankara için önemli bir husus olmuştur.⁸²

Bulgaristan'da Stamboliyski iktidarının ardından yapılan seçimlerde Tsankov seçimleri kazanmıştır. Bu dönemde Bulgaristan şiddet sorunlarıyla boğuşmuş, VMRO (İç Makedonya Devrimci Örgütü) isimli bir örgütün iyice kontrolden çıkması ve ülkedeki komünist faaliyetler Tsankov'u fazlasıyla uğraştırmıştır. VMRO'nun Makedonya'daki ayrılıkçı faaliyetleri, Sofya yönetiminin Yugoslavya ile olan ilişkilerini zedelerken;⁸³ Türkiye ile olan ilişkilerinde de bir gerileme yaşamıştır. Bu dönemde Bulgaristan dış politik

⁸¹ Güner, a.g.e., s.273.

⁸² İbrahim Tatarlı, *Mustafa Kemal Atatürk, Yeni Türkiye, Balkanlar ve Dünya- Türk Kaynaklarının Verileri ve Tarih Yazıcılığının Sorunları*, Sofya-Blagoevgrad,2005, ss.100-101.

⁸³ Jelavich, a.g.e., s.181.

meselelerinde yalnız kalmıştır. Öte yandan, ülke içerisindeki siyasi dengeler istikrar ortamının oluşmasını engellemiş ve 1934 yılına kadar çeşitli partilerin iktidarda bulunduğu ancak ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarına bir türlü çözüm bulunamadığı bir süreç yaşanmıştır. 1934 yılında ise, Albay Velçev'in kontrolündeki bir grup subay darbe yaparak iktidarı ele geçirmişlerdir. 1935'te de Bulgaristan'da III. Boris idaresinde bir diktatörlük rejimi kurulmuştur.⁸⁴

Atatürk dönemi Türk dış politikasında Bulgaristan ile olan ilişkilerin temel belirleyici ögesi, iyi komşuluk ilişkilerinin yanı sıra, ülkedeki Türk azınlığın durumu olmuştur. Stamboliyski döneminde dış politikada TBMM yanlısı, iç politikada Türk azınlığa karşı hoşgörülü siyasete karşılık; Tsankov döneminde Ankara ile iyi ilişkiler konusunda Stamboliyski'nin yaklaşımı benimsenirken, Türk azınlığa karşı daha sert bir tutum içerisine girilmiştir. Bu durum, Ankara yönetiminin Bulgaristan'a karşı çekingen davranmasına neden olmuştur. Sofya yönetimi konunun hassasiyetinin farkına vararak ilişkileri eski düzeyine getirebilmek için 1924'te Ankara'ya Simon Radev'i göndermiştir. Kısa sürede bu çabalar sonuç vermiş ve 1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında Ankara Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır.⁸⁵ Söz konusu antlaşma Bulgaristan'daki Türk azınlığa ve Türkiye'deki Bulgar azınlığa yönelik çeşitli düzenlemeleri içermekte olup, Türk azınlığın haklarının güvence altına alınması bağlamında önem taşımaktadır. Ayrıca antlaşmada her iki ülkedeki azınlık grubuna da istedikleri takdirde anavatanlarına göç edebileceklerine yönelik haklar tanınmıştır. Bulgaristan'dan gerçekleşecek Türk göçleri böylece belli bir sistematığe bağlanmış oluyordu. Atatürk döneminde antlaşmanın hükümleri fiili anlamda uygulanırken; Osmanlı döneminde yaşanan büyük kitlesel göçlerin cumhuriyet döneminde yaşanmasının ve devleti zor duruma düşürmesinin de önüne geçilmiştir. 1923-1939 yılları arasında Bulgaristan'dan gerçekleşen toplam göçlerle birlikte gelenlerin sayısı 198.688'dir. Ortalama olarak yıl başına 17.000 kişinin Türkiye'ye göçmen olarak geldiği görülmektedir.⁸⁶

1925 Ankara Antlaşması, Türkiye açısından değerlendirildiğinde, sadece Bulgaristan'a yönelik yapılmış olan bir antlaşma olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra, yeni kurulan devlet, söz konusu dönem zarfında Bulgaristan ile yapılan antlaşmaya benzer nitelikte, çok sayıda dostluk ve işbirliği antlaşması imzalamıştır.

---

⁸⁴ Jelavich, a.g.e., a.y.

⁸⁵ Metin Ayışığı, "Atatürk Dönemi Türk-Bulgar İlişkilerine Bir Bakış", *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, Ağustos 2004, s.4.

⁸⁶ Ağanoğlu, a.g.e., s. 310.

Bulgaristan, I. Dünya Savaşı'nı mağlup tamamlamış olmanın getirdiği revizyonist tutumla, 1920'li ve 30'lu yıllarda Balkanlar'da bölgesel istikrarsızlık unsuru haline gelen bir ülke durumunda bulunmuştur. Önceki savaşlarda kaybettiği toprakları ele geçirme amacı Bulgaristan iç siyasetini de belirleyen bir düğüm olmuştur. Bulgaristan sadece Makedonya'ya değil; aynı zamanda Yunanistan ve Sırbistan topraklarına da yönelen VMRO gibi çeşitli örgütlerin gerilla faaliyetlerine göz yummuştur. Örneğin Yunanistan'a yönelik yapılan bir saldırının ardından, Yunanistan Ekim 1925'te Bulgaristan'ın güney topraklarını işgal etmiş ve kısa süre sonra Milletler Cemiyeti'nin devreye girmesiyle birlikte Yunanlılar, Bulgaristan'ı terk etmişlerdir. Aslında bu durum Milletler Cemiyeti'nin tarihindeki ender başarılarından birini oluşturmaktadır.⁸⁷

1929 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması tesis edilmiştir. Büyük Buhran yılları başlarken; Avrupa'da İtalya'nın, Balkanlar'da ise Bulgaristan'ın yayılmacı politikalar izlemesi Türkiye'yi sınırlarını korumaya yönelik tedbirlere sevk etmiştir. Ayrıca statükonun devamını isteyen Balkan devletleri ise, bölgesel istikrarsızlığı tetikleyecek bir İtalya-Bulgaristan işbirliğinden endişe duyuyordu.⁸⁸ Zira bu ortak kaygılar Balkan Antantı'nın oluşum sürecini de hızlandırıcı nitelikteki gelişmeler olmuştur.

Bu çerçevede, Atatürk dönemi Türk-Bulgar ilişkilerini değerlendirirken, ülkedeki Türk azınlığa bağlı olarak yaşanan gelişmelerin yanı sıra, Balkanlar bölgesine yönelik Türkiye'nin ve bölge ülkelerinin ortak kaygılarının oluşturduğu genel bir bölgesel algılamının da Bulgaristan ile ilişkileri belirlemede önemli olduğu söylenebilir. Diğer bir açıdan bakıldığında ise, Bulgaristan'ın bölgesel oluşumları hem etkileyen, hem de bu süreçlerden etkilenen bir aktör olduğu görülmektedir.

Yunanistan'da Venizelos dönemiyle birlikte, 1930'lu yılların hemen başında Ankara-Atina arasındaki ilişkilerde önemli ölçüde iyileşme yaşanmıştır. Bu dönemde iki ülke arasında 14 Eylül 1933 tarihli *Entent Cordiale*'nin imzalanmasıyla, iki ülke Trakya'daki ortak sınırı korumak, uluslararası krizlerde diğer tarafın fikirlerini sormak gibi hususlarda uzlaşma sağlamışlar ve çeşitli uluslararası toplantılarda bir tarafın diğer tarafı sınırlı ölçüde temsil etmesine yönelik tarafların hazır olduğu bildirilmiştir.⁸⁹ Bu durum Sofya yönetimini tedirgin ederken; Türk tarafı, Bulgaristan'ı da buna dâhil etmek istemiş, ancak bu noktada başarılı

⁸⁷ Crampton, a.g.e., s. 139.

⁸⁸ Mustafa Türkeş, "The Balkan Pact and Its Immediate Implications for Balkan States, 1930-1934", *Middle Eastern Studies*, Cilt:30, No:1, January 1994, s.128.

⁸⁹ *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Alkım Kitabevi, Ankara, 1987, s.101.

olamamıştır. Söz konusu öneri, dönemin Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından Bulgar yetkililere iletirse de Bulgaristan hükümeti bunu reddetmiştir.⁹⁰ Zira Sofya yönetimi bunu kabul etmesi halinde dış politikasındaki revizyonist tutumları bir kenara bırakmak durumunda kalacaktı.

Ankara-Atina ilişkilerindeki düzelme, ortak tehdit algılamalarına istinaden bölge ülkelerini harekete geçirmiştir. Bu dönemde bölgesel anlamda gerçekleşen dört Balkan konferansı olmuştur. 1930 yılında başlayan bu konferansların ilki siyasi nitelikte iken, ikinci ve üçüncü konferanslar daha ziyade akademik bir görünüme bürünmüştür. Selanik'teki dördüncü konferansta ise Balkan Antantı ile ilgili bir tasarı kabul edilmiştir. Bunun sonucu olarak da Şubat 1934'te Yunanistan, Romanya, Yugoslavya ve Türkiye'nin katılımıyla "Balkan Antantı" tesis edilmiştir.⁹¹

Balkan Antantı'nın kurulmasıyla birlikte, Balkanlar'da bölgesel barışı ve işbirliğini tesis etme çalışmaları, kısa bir süre içerisinde başarısızlığa uğramıştır. Bulgaristan ve Arnavutluk, Balkan Antantı'na dâhil olmazken; bölge üzerindeki İtalyan ve Alman baskıları da Antant'ın sekteye uğramasına neden olmuştur.⁹² Balkan ülkelerini bir araya getiren temel etken, bölge ülkesi olarak Bulgaristan'ın, dışsal aktör olarak İtalyan'ın revizyonist politikaları olurken; Romanya, Türkiye ve Yunanistan açısından bir başka çekince ise, Yugoslavya ve Bulgaristan'ın yakınlaşmasının bölgede etkili bir Slav bloğuna yol açabilecek potansiyel taşıması olmuştur. 1937 yılında Belgrad ve Sofya yönetimlerinin imzaladığı Dostluk Antlaşması, Antant'ın başarısız olmasına neden olmuş ve II. Dünya Savaşı başladıktan hemen sonra son toplantısını yaparak dağılmıştır. Antantın başarısızlık nedenlerinden birisi de üye ülkelere yönelik Antant dışı bir ülke tarafından yapılacak bir saldırıda taraflara güvenlik garantisi getirici nitelikte hükümlere sahip olmamasıydı.⁹³

Bulgaristan'ın yayılmacı politikalarından vazgeçme niyetinde olmaması, Ankara yönetimi tarafından şüpheyle karşılanırken, ilişkilerin bozulduğu bir dönem kendisini göstermiştir. Bulgaristan'daki Türk azınlık söz konusu siyasi konjonktürden önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemde özellikle Sofya'da gerçekleşen 1934 askeri darbesine kadar Türk azınlığın durumunda somut bir gerileme görülmemiş; ancak, 1934 sonrası faşist yönetimin sert politikalarına maruz kalınmıştır.

⁹⁰ *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 101; Armaoğlu, a.g.e., s.338.

⁹¹ J.F.Brown, "Türkiye: Yeniden Balkanlar'a mı?", *Balkanlar'dan Batı Çin'e Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu*, ed. Ian O. Lesser, Graham E. Fuller, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.181.

⁹² Brown, a.g.m., s. 182.

⁹³ Coşkun, a.g.e., s.12.

Milli Mücadele dönemi, Bulgaristan Türkleri açısından bir uyanma dönemi olarak gerçekleşmişti. Bu dönemde Türk azınlık mensupları Sofya'nın Ankara yanlısı politikalarının da etkisiyle mücadeleye somut katkıda bulunmuşlar ve sonuçta elde edilen başarıyla Osmanlı Devleti'nin yıkılma dönemiyle birlikte yaşadığı kara günleri geride bırakmışlardır. Milli Mücadele döneminin hemen sonrasında Bulgaristan Türklerinin moral ve motivasyonlarının pozitif bir ivmede olduğu görülmektedir. Yeni kurulan cumhuriyet, azınlık tarafından benimsenmiş; Türkiye'de gerçekleştirilen devrimler yakından takip edilmiş ve bunlara uyum sağlama gayretleri görülmüştür. Bu noktada, özellikle Türkiye'deki harf devriminin Bulgaristan Türkleri arasında çok fazla ön plana çıktığı görülmektedir.

Latin harfleriyle yeni bir alfabenin hazırlanması ve Türkçe eğitim-öğretim faaliyetlerinin bu alfabaya endekslenmesi Bulgaristan'daki Türk aydınlarını da hareket geçirmiştir. Söz konusu aydınlar, daha 1928 yılında Türkiye'de harf inkılâbı gerçekleşikten hemen sonra, Bulgaristan'daki Türk okullarında Latin harfleriyle eğitimin yapılmasına ön ayak olmuşlardır.⁹⁴ Bulgaristan Türkleri, Türkiye dışında yeni harfleri ilk kabul eden Türk topluluğu olmuştur.⁹⁵

Harf inkılâbının Bulgaristan'daki etkileri hızlı olurken; yeni harflerin benimsenmesi için ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda, okullarda ve okuma evlerinde Türk azınlığın her kesimine yönelik yeni harfleri öğrenmeleri için kurslar tertip edilmiş ve Türkçe basın-yayın araçları da Latin harflerini kullanmıştır. Kısa süre içerisinde başarılı bir gelişme grafiği çizilmesine rağmen, Bulgar devleti bu gidişattan ve azınlığın Türkiye'ye güçlü bağlılıklarından rahatsızlık duymuştur. Azınlık bünyesinde Türkiye'deki devrimlerden rahatsız olan kişilerin de provoke edilmesi ve Bulgar devletinin bilfiil duruma müdahale etmesiyle Latin harflerinin kullanılması 1930 yılına kadar sürdürülebilmiş ve eski Osmanlıca harflere geri dönmüştür. Bu durum 1938 yılına kadar bu şekilde devam ederken; Türkiye'nin baskıları sonucu, Latin harfleriyle basın-yayın ve eğitim faaliyetleri tekrar uygulamaya konmuştur.⁹⁶

Türk azınlığın 1920'li yıllarda kültürel anlamda dinamik bir görüntü çizmesinin arka planında Türk Öğretmenler Birliği ve Turan Gençlik Birliği gibi cemiyetler etkin rol oynamışlardır. Türk Öğretmenler Birliği 1906 yılında "Muallim-i İslamiye Cemiyet-i

⁹⁴ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, "Atatürk ve Bulgaristan", *Trakya Net Haber*, 4 Ocak 2010, <http://www.trakyanethaber.com/yeni/haber.asp?id=28986>, 21 Ocak 2010.

⁹⁵ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s.142.

⁹⁶ Tümenoğlu, a.g.m., s. 12.

İttihadiyesi” adıyla Şumnu’da temelleri atılan bir cemiyet⁹⁷ olmakla birlikte, Bulgaristan Türklerinin eğitim davasında kilit roller üstlenmiştir. Bulgaristan’daki Türk öğretmenler arasında fikir alışverişini ve dayanışmayı tesis etmek için oluşturulan cemiyet, özellikle Harf devriminin Bulgaristan Türkleri arasında benimsenmesindeki çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Türkiye’deki halk okullarını örnek alarak yeni harfleri yaygınlaştırmaya yönelik kursların tertip edilmesi, Türk azınlık okullarında laik düzende eğitim-öğretime geçilmesi ve Türkçe kitap, gazete, dergi gibi yayınların yeni harflerle basılması bu kapsamda verilebilecek örneklerdendir. Ne var ki, 1933 yılına gelindiğinde, Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği cemiyeti Bulgaristan Hükümeti tarafından kapatılmıştır. Türk Öğretmenler Birliği diplomatik yollarla Türkiye tarafından desteklenen bir cemiyet görünümündeydi. 1928 yılında Türkiye’nin Sofya Büyükelçiliğine Hüsrev Gerede’nin⁹⁸ getirilmesiyle birlikte, Hüsrev Bey Bulgaristan’daki Atatürkçü düşünceye sahip Türk azınlık mensuplarına ve özellikle Türk Öğretmenler Birliği’ne destek olmuştur.⁹⁹

Turan Gençlik Birliği de Bulgaristan Türklerinin aydınlanma çabalarına önemli katkılarda bulunmuş olan bir cemiyettir. 1920’li yılların ortalarında kurulan ve kısa zamanda büyük bir popülerite sahibi olan cemiyet, daha ziyade gençliğe hitap etse de kültür organizasyonlarında, çeşitli gösterilerin düzenlenmesinde efektif görevler üstlenmişler ve asıl faaliyet sahaları olan spor dalında pek çok etkinlik yapmışlardır. Zira Turan cemiyeti Bulgaristan Türkleri arasında kurulan spor derneklerinin birleşmesi ile oluşturulmuş olan bir dernektir. Turan Gençlik Birliği kurulduktan hemen sonra gençliğin cazibe merkezi haline gelmiş ve 1920’li yıllarda kısa sürede Türk gençlerinin kitleler halinde söz konusu cemiyete üye oldukları görülmüştür. 45 şubesi ve 6000’den fazla aktif üyesi ile çalışmalarını sürdüren Turan cemiyeti, Atatürkçü düşüncenin Türk gençleri arasında yayılmasında başarılı çalışmalar yürütmüştür.¹⁰⁰ Gençliğin kültürel kalkınmasına önem veren cemiyet, bünyesinde bulundurduğu derneklerde kütüphanelerin kurulmasını teşvik etmiş ve “Turan” adında bir de gazete çıkarmışlardır. Cemiyet, 1934 yılında Bulgar devleti tarafından kapatılmıştır.

Gerek Türk Öğretmenler Birliği, gerekse Turan Gençlik Birliği Bulgaristan Türklerinin aydın ve gençlik sınıfının örgütlü ve birlikte hareket etmelerinde önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. 1929 yılında Sofya’da gerçekleştirilen Bulgaristan Türkleri Milli Kongresi bunun somut göstergesi olmaktadır. 31 Ekim-3 Kasım 1929 tarihlerinde

⁹⁷ Memişoğlu, a.g.e.,s.108.

⁹⁸ Hüsrev Gerede, Mustafa Kemal ile birlikte 1919’da Samsun’a çıkan ve Kurtuluş Savaşı’nı başlatan 18 kişiden birisidir.

⁹⁹ Memişoğlu, a.g.e., s.171.

¹⁰⁰ Cengiz Hakov, “Bulgaristan Türk Okullarında Yeni Alfabenin Uygulanması”, *Rumeli*, Sayı:2, Nisan 2008, s.51.

gerçekleştirilen Kongre’de Bulgaristan Türklerinin eğitim ve dini sorunları ele alınmış ve bu kapsamda Türk okulları, dini kurum ve vakıflar ile hayır derneklerinin durumu gibi hususlar karara bağlanmıştır.¹⁰¹ Bulgaristan Türkleri Milli Kongre düzeyinde bir daha toplanamamıştır; ancak, Kongre Bulgaristan Türklerinin ulaştığı millî kimlik bilincini göstermesi açısından önemli bir gelişme olmuştur.

Atatürk dönemi, Türk-Bulgar ilişkilerinde Türk azınlığın durumu bölgesel nitelikli gelişmelere karşın merkezî önemini korumuştur, denebilir. 1934 yılında Bulgar ordusunun darbe ile iktidarı ele geçirmesinin hemen ardından, Türk azınlığa yönelik gerçekleştirilmesi düşünülen soykırım hazırlıklarının Atatürk’ün fiili girişimleriyle engellenmesi¹⁰² bu kapsamda verilebilecek örneklerdendir.

1938’de Atatürk’ün yaşamını kaybetmesinin ardından, 1939 yılında II. Dünya Savaşı başlamış ve gerek Türkiye gerek Bulgaristan yönetimi taraflarca kendi yanlarına çekilmek istenmiştir. Ne var ki, her iki ülke de savaşın başlangıcında tarafsızlığını ilan etmişlerdir. 1940 yılında ise, Türkiye ve Bulgaristan ortak bir deklarasyon imzalayarak, Balkanlar’da

¹⁰¹ “Bulgaristan Türklerinin Kültür Tarihine Toplu Bakış”, *Kültür ve Turizm Bakanlığı İnternet Sitesi*, s.16, <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?DIL=1&BELGEANAH=109874&DOSYASIM=girissbulgaristanurklerinininkulturtarihinetoplubakis.pdf>, 20 Ocak 2010.

¹⁰² Ahmet Şerif Şerefli’nin Bulgaristan’daki Türkler (1879-1989) isimli kitabının sunuş bölümünü kaleme alan Ahmet Cebeci tarafından aktarılan bilgiler, Bulgaristan’da askeri darbenin gerçekleşmesinin ardından ülkenin faşist bir çizgiye kaymasıyla Bulgaristan Türklerine yönelik baskıların arttığını ve Sofya yönetiminin sorun olarak görmeye başladığı Türklere yönelik etnik bir temizlik harekâtına girişme niyeti taşıdığını ifade etmektedir. Ahmet Cebeci söz konusu olayı şöyle aktarmaktadır: “19 Mayıs 1934 yılında bir darbe yapan Bulgar Ordusu, kurdurduğu geçici hükümet sayesinde Hitler Almanya’sının safında yerini almış, Bulgaristan Türkleri arasında yaygınlaşan "Turan Gençlik ve Spor Cemiyetleri Birliği'ne karşı polis takibatına geçip işkence ile öldürmeler çoğalmıştı. Ayrıca Bulgar köylerinden teşkil ettikleri çetelerle toplu katliama başlamak üzereyken, Türk istihbaratı bu haberi Atatürk'e iletir. Atatürk de, o sıralarda Trakya'da askerî tatbikat yapmakta olan 3. Ordu Komutanı Salih Omurtak Paşa'ya, biraz Bulgar sınırını ihlâl ederek Bulgarlara gözdağı vermesi konusunda talimat verir. Yağmurlu bir gecede akşamdan Bulgar sınırını sapa bir yerden geçen askerimizin öncü birlikleri, sabah ortalık aydınlandığında Filibe yakınındaki Hacilyas (Pirvomay) kasabasına varmışlardır. Önce kendi askerleri sanan Bulgarlar, hava iyice aydınlanınca, Filibe'ye doğru ilerleyen birliklerin Türk askeri olduğunu fark etmişler ve olay Bulgar kralına iletilmiş. Telefona sarılan Kral III. Boris, Atatürk'le yaptığı görüşmede, “Ekselansları acaba Bulgaristan' a harp mi ilân ettiniz?” diye sorar telâşla. Atatürk, “Neden böyle bir şey yapalım ki!” deyince, Kral Boris: “Askerleriniz Filibe önlerinde ve Sofya yönünde ilerliyorlar!” diye cevap vermiş. Atatürk “Yolu şaşırılmışlardır, Kral Hazretleri, şimdi olayı tetkik eder, Haşmetmeapları’na malûmat arz ederim” diyerek teselli etmiş ve Salih Omurtak Paşa'ya: “Maksat hâsıl olmuştur, geri dönün” talimatı gönderilmiştir. Bu gözdağı üzerine, Kral hemen duruma el koymuş ve kitle halinde yapılması planlanan Türk katliamı da durdurulmuştur. O zamanki Turancı liderlerden, cemiyetin Genel Başkanı Varnalı Ömer Kâşif Bey'den, Bulgaristan'da bu olay için Bulgar köylerinden ırkçı "Rodna Zaştita" (Vatan Savunması) çetelerinin hazırlandığını ve her Türk köyünün katliamı için büyük hendekler kazıldığını dinlemiştim. Salih Omurtak Paşa olayını da bizzat bu orduda albay olarak görev yapan ve öncü birliklerde yer alan, yazar Emine İşinsu'nun babası merhum Tümgeneral Aziz Zorlutuna (eşi merhume şaire Halide Nusret Zorlutuna idi) Paşa'dan dinlemiştim.” Bkz. Ahmet Şerif Şerefli, *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss. XXVI-XXVII.

güvenliğin sürdürülmesi yolundaki iyi niyetlerini dile getirmişler, birbirlerinin tarafsızlık ilanlarına saygı göstermişler ve birbirlerine saldırmama kararı almışlardır.¹⁰³

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Bulgaristan özellikle revizyonist ülkelerin baskılarına maruz kalmış ve Almanya açıkça Bulgaristan'ı yanlarında görmek istediğini dile getirmiştir. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği de Bulgaristan'ı yanına çekmek istiyordu. Taraflar, Bulgaristan'a kendilerinin yanında savaşa girmesi halinde kaybettiği toprakları geri verme vaadinde bulunmuşlardır. Bulgaristan, 1918 sonrası dönemde herhangi bir toprak parçasını geri alamayan tek devlet olarak kalırken; bu konu özellikle Bulgaristan'daki Alman yanlısı milliyetçi gruplar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Bu durumun farkında olan Yugoslavya ve Romanya da Antant'ın ortadan kalkmasıyla birlikte, Bulgaristan'a karşı daha uzlaşmacı bir tavır takınmışlardır.¹⁰⁴ Bütün bu etkenlere rağmen, Sofya yönetimi çıkarlarını savaşa girmeme noktasında görmekteydi. *"Karım İtalyan, ordum Alman, halkım ise Rus yanlısı. Bir ben Bulgar yanlısıyım"* diyen Kral Boris, tarafsızlık ilanını kısa bir süre için koruyabildi.¹⁰⁵ 1941 yılında Bulgaristan Almanya'nın yanında II. Dünya Savaşı'na dâhil oldu.

Bulgaristan'ın Almanya ile müttefik olarak savaşa girmesi başlangıçta Ankara yönetimini tedirgin etmiştir. Bulgaristan'ın Ankara büyükelçisi Türk tarafla görüşerek, Bulgaristan'ın Almanya ile ittifak yapmasının Türk-Bulgar saldırmazlık antlaşmasını ortadan kaldırmadığına yönelik güvence vermiştir.¹⁰⁶

Almanya'nın askeri başarılarından etkilenerek savaşa katılan Bulgaristan, yine müttefikinin yardımıyla Yunanistan'ın bir kısmını alarak Ege Denizi'ne çıkmış, Güney Dobruca'yı ve Yugoslavya Makedonya'sını işgal etmiştir.¹⁰⁷ Almanya'nın savaşın genel gidişatında başarısız olması Bulgaristan'da kaygılara yol açarken; Eylül 1944'te Sovyetler Birliği Almanya'nın müttefiki olan Bulgaristan'a savaş ilan etmiş ve ülkeyi işgal etmiştir. Bulgaristan ise, bu işgale karşı direniş göstermemiş ve Almanya ile ilişkilerini kesmiştir. İşgale en çok Bulgar halkı sevinirken, Sovyet ordusu Sofya'da çiçeklerle karşılanmıştır.¹⁰⁸ Bundan yararlanan Sovyetler Birliği ise, Bulgaristan'ın stratejik yerlerini kısa sürede ele geçirmiş ve ileride kurulacak komünist rejimin alt yapısını hazırlamıştır. Kızıl Ordu

---

¹⁰³ Coşkun, a.g.e., s. 12.

¹⁰⁴ Crampton, a.g.e., s.149.

¹⁰⁵ Crampton, a.g.e., s.150.

¹⁰⁶ Coşkun, a.g.e., s.13.

¹⁰⁷ Georges Castellan, *Balkanların Tarihi - 14.-20. Yüzyıl*, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 471.

¹⁰⁸ Castellan, a.g.e., s.489.

Bulgaristan topraklarında 1947 yılına kadar kalırken; ülkede de komünist yönetim tesis ediliyordu.

II. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK AZINLIK VE İKİLİ İLİŞKİLER

1. Bulgaristan Türklerinin Uluslararası Hukuksal Statüsü

Bulgaristan Türklerinin statüsü çeşitli ikili, çok taraflı ve insan haklarıyla ilgili bir takım antlaşmalarla saptanmış ve güvence altına alınmıştır. Bu antlaşmaların bir kısmında Türkiye doğrudan “garantör devlet” durumundayken; bazılarında ise, Türkiye’nin taraf olmaması nedeniyle antlaşmaya taraf olan diğer devletler tarafından Bulgaristan Türklerinin hukuksal durumu garanti altına alınmıştır.

1878 yılından beri tesis edilen antlaşmalarla Bulgaristan’daki Türklerin statüsü ve azınlık hakları belirlenmiş ve Bulgaristan bu hakları yerine getirmekle yükümlü olmuştur. Hukuki açıdan bakıldığında, Bulgaristan Türklerine tanınan hakların dönemden döneme değişmekle birlikte, genel anlamda yeterli olduğu ileri sürülebilir. Ancak hukuksal anlamda ortaya çıkan sorun, Türk azınlığa tanınan hakların azlığında veya çokluğunda değil; azınlığın bu haklardan faydalanmasına ne ölçüde müsaade edildiğidir.¹⁰⁹

Söz konusu antlaşmalar tarihsel süreç içerisinde ikili ve çok taraflı olarak şunlardır:

1.1. Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878)

1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması’nın yerine 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması tesis edilmişti. Daha önce de ifade edildiği gibi, Berlin Antlaşması, Bulgaristan Türklerinin ilk defa azınlık konumuna düştüğü dönüm noktalarından biri olmuştur.

Berlin Antlaşması’nı genel bir perspektiften değerlendirmek gerekirse; Bulgaristan’ın bağımsız bir devlet kimliğine kavuşmadan önce bile bünyesindeki Türk azınlığa yönelik bir takım yükümlülükler altına girdiği görülür. Berlin Antlaşması’nın 3. maddesinde, “Bulgaristan Prensi’nin ahali tarafından serbestçe seçildikten sonra büyük devletlerin muvafakatiyle Babıâli yönetimince tasdik olunacağı”¹¹⁰ belirtilmekteydi.

4. maddenin 1. paragrafında ise, Tırnovo şehrinde Bulgar Anayasası’nın hazırlanacağından ve Prens’in seçiminin de bundan sonra yapılacağından bahsedilirken; aynı

¹⁰⁹ Ömer Engin Lütem, “Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları”, *Balkan Türkleri – Balkanlar’da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara, 2003, s. 47.

¹¹⁰ İbrahim Kamil, *Bulgaristan’daki Türklerin Statüsü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, s.15.

maddenin 2. paragrafında ise, anayasanın hazırlanmasında ve Prens seçiminde ülkedeki Türk, Romen, Rum ve diğer grupların hak ve menfaatlerinin gözetileceğine değinilmekteydi. Antlaşmanın bu maddesinde doğrudan “Türk” adının kullanılması önemli olmaktadır. Dönemin şartları göz önüne alındığında, özellikle Osmanlı yönetiminin Avrupa ayağında Türk ve Müslüman tanımının eşdeğerde kullanıldığı görülür. Aynı zamanda, Osmanlı toprakları içerisinde de farklı kimliklerin tanımlanmasına ilişkin olarak, milli benlik unsurundan ziyade din kavramının esas teşkil etmesi, Berlin Antlaşması düzenlemeleri itibariyle de geride kalan azınlığın haklarına ve kimliğine ilişkin tanımlamalarda dini kimliğin ön plana çıkacak olması sonucunu doğurması beklenirdi. Ancak, söz konusu duruma tezat mahiyette Bulgaristan’daki “Türk-Müslüman Azınlık” için “Türk” kavramının kullanılması tercih edilmiş ve Antlaşmanın gerek Türkçe gerekse Fransızca tercümesinde kayıtlara bu şekilde geçmiştir.¹¹¹

Antlaşmanın 5. maddesi ise, doğrudan Türk azınlığı ilgilendirir mahiyettedir. Söz konusu madde itibariyle, ülkedeki farklı din ve mezhep gruplarının hiçbir şekilde medeni ve siyasi haklardan mahrum bırakılmayacakları, Bulgaristan’da din ve mezhep ayrımının gözetilmeyeceği ve azınlık gruplarının tıpkı Bulgar çoğunluk gibi her türlü haktan yararlanabileceği öngörülmektedir. Azınlık mensupları istediği mesleği ve sanatı seçebilirler; devlet memuru olabilirlerdi. Bunun yanı sıra, azınlıkların kendi dini törenleri ve ayinlerini serbestçe yerine getirebilecekleri ifade edilirken; Bulgar devletinin ise bu özgürlüğü sağlamakla mükellef olduğu belirtilmiştir. Ayrıca azınlıklar kendi örgütlerini kurabilirler ve dini liderleriyle temas halinde olabilirlerdi.¹¹² Bulgar hükümeti ise, buna karışmayacaktı. Bu kapsamda, Bulgaristan Müslümanları Baş Müftülüğü kurulmuş ve diğer taraftan Bulgaristan Müslümanları, İstanbul’daki Şeyhülislam ile de irtibatlarını sürdürmüşlerdir.

Antlaşmanın 5. maddesinin ilk cümlesine göre, söz konusu hakların Bulgar kamu hukukunun temelini oluşturduğu ifade edilmekle birlikte, Bulgar anayasasının ve yasalarının bu ilkelere ters düşmeyeceği ve aykırı hükümlerle ortadan kaldırılamayacağı ifade edilmiştir.¹¹³ Diğer bir ifadeyle, bu haklar Bulgaristan ulusal hukuku kapsamında tesis edilecek kanun veya yapılacak düzenlemelerle ortadan kaldırılamaz; bunlara aykırı uygulamalarda bulunulamazdı. Dolayısıyla, Bulgaristan Anayasası’nın üzerinde bir bağlayıcılığa sahiptir.

¹¹¹ Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009, s. 480.

¹¹² Kamil, a.g.e., ss. 16-17.

¹¹³ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 481.

Berlin Antlaşması'nın 12. Maddesi, Bulgaristan Türklerinin taşınmaz mallarıyla ilgilidir. Bu madde uyarınca, Türkler, Bulgaristan'dan göç etmiş veya ayrılmış olsalar dahi geride bırakacakları mülklerini koruyabilme hakkına sahiptiler. Bu taşınmazların sahipleri Bulgaristan'dan ayrıldıklarında Bulgar devlet makamları bunlara el koyamayacaktı. Bununla birlikte, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında ortaya çıkan emlak sorununun çözümü için taraflar arasında karma bir komisyonun oluşturulması öngörülmüştü. Söz konusu emlak meselesi, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'da kalan devlet emlakı (emlâk-i miriye ve mevkufe) ile ilgilidir. Tesis edilen komisyonun iki yıllık süre içerisinde söz konusu meseleyi karara bağlaması öngörülmüştür.¹¹⁴

Berlin Antlaşması çok taraflı bir antlaşma olduğundan Bulgaristan, sadece Osmanlı Devleti'ne karşı değil; antlaşmaya taraf olan diğer devletlere (Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya) karşı da sorumluluk altına girmiştir. Bu antlaşma ile kurulan Bulgar Prensiği, Türklere her türlü serbest yaşama olanağını vermeyi taahhüt ettiği halde, zamanla bu antlaşmanın hükümleri hiçe sayılmış, Türk azınlığa karşı 'parçala-yönet' politikalarına girişilmiş ve Türk nüfus, İmparatorluk Türkiye'sine göçe zorlanmıştır.¹¹⁵

Berlin Antlaşması daimi bir statü arzedenden Bulgaristan Türklerine verilen hak ve yetkiler, karşılıklı taahhütlerle meydana gelmiş olduğundan ve Bulgar Prensiği'nin egemenlik haklarına yönelik kısıtlayıcı bir takım düzenlemeler içerdiğinden milletlerarası statü düzenleyen antlaşmalar kategorisi içerisinde yer almaktadır. Bu niteliğe sahip olan antlaşmalar, tarafların kesin rızaları olmaksızın ortadan kaldırılamazlar ve savaşlar da sona erdirici etki yapamazlar.¹¹⁶ Ancak Berlin Antlaşması'nın ilgili hükümleri, Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte ortadan kalkmıştır.

1.2. İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi (1909)

Bulgaristan'ın 1908 yılında bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde de yeni bir düzenlemeye gitmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu kapsamda, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımamasını sağlamak için taraflar arasında 19 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da bir Protokol imzalanmıştır. Protokole bağlı ve onun tamamlayıcı bir unsur olarak aynı gün içerisinde bir de Sözleşme akdedilmiştir.

¹¹⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, a.y.

¹¹⁵ Şimşek, a.g.e., s.89.

¹¹⁶ Hamza Eroğlu, "Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan'daki Azınlığın Sorunu", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Bildiriler, 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s.29.

Söz konusu Protokole göre; Bulgaristan'daki Türk Azınlığı tıpkı Bulgar çoğunluk gibi bütün medeni ve siyasi haklardan istifade edebilecekti. Bununla birlikte, ülkedeki Türk-Müslüman azınlığa din ve mezhep özgürlüğü konusunda hak eşitliği tanınıyordu. Ayrıca, Bulgaristan'daki camilerde Padişah-Halife adına hutbe okunacaktı. Vakıflara binaen, Bulgar hükümetinin bir komisyon kurması, konuyla ilgili istek ve iddiaları incelemesi öngörülmüştür.¹¹⁷

Protokole bağlı olarak tesis edilen Sözleşme ise, Bulgaristan müftülüklerini düzenlemekteydi. Her ne kadar Sofya yönetimi bağımsız bir hüviyete kavuşsa da, müftülükler konusunu kendi içişleri kapsamında görme iddiasında bulunamamıştır. Zira müftülükler Berlin Antlaşması'nda belirtildiği üzere, Türk azınlığın dinî kurumuydu. Bunun yanı sıra müftülük kurumu vakıfların yönetimi ve bir ölçüde azınlığın eğitim konusuyla da ilgiliydi.¹¹⁸ Sözleşmede, Müftülüğün görev ve yetkileri saptanırken; iki ülke arasındaki ilişkilerde köprü görevi gördüğüne atıfta bulunmaktadır. Diğer taraftan, yine sözleşme içeriğinde Sofya'daki Başmüftünün seçildikten sonra göreve başlaması için İstanbul'dan “mürasele” almak zorunda olduğu belirtilmektedir. Diğer bir deyişle, Başmüftünün göreve başlayabilmesi için Şeyhülislam'dan onay alması gerekiyordu. Söz konusu durum, farklı bir şekilde bugün de kendisini göstermektedir. Başmüftülüğün geçmiş dönemlerde İstanbul'daki Şeyhülislam ile sürdürdüğü sıkı ilişkiler, güncel anlamda Ankara'daki Diyanet İşleri Başkanlığı ile devam etmektedir. 1909 yılından itibaren uygulamaya konan Şeyhülislam'dan “mürasele alma” geleneği günümüzde de sürdürülürken; Bulgaristan Müslümanlarının Başmüftüsü Kongre'de seçildikten sonra bile, Diyanet İşleri Başkanı'nın onayını almadan göreve başlamıyor.¹¹⁹ Zorunlu olmayan gayri resmi bir işlem olmakla birlikte, bu uygulama Diyanet İşleri Başkanı'nın Başmüftülük kurumu üzerinde manevi denetimini göstermesi bakımından önemlidir.

Özetle, 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi ile bağımsızlığını Osmanlı Devleti'ne kabul ettiren Bulgaristan'ın bünyesinde bulunan Türk-İslam unsurların durumları yeniden saptanmış ve azınlığın temel kurumu olan Müftülüklerin görev ve yetkileri belirlenmiştir. Bulgaristan Türkleri her türlü medeni ve siyasi haktan faydalanırken; ayrıca okullarını, camilerini, hayır kurumlarını ve vakıflarını koruyup yaşatabilme hakkına da sahip olmuşlardır. Böylece Türk-Müslüman azınlık ile Türk-İslam eserleri Bulgaristan'ın iç meselesi olmaktan çıkmış, devletler hukuku kapsamında ele alınabilecek bir konu haline

¹¹⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 483.

¹¹⁸ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, a.y.; Kamil, a.g.e., ss. 28-29.

¹¹⁹ Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş ile Röportaj, Sofya, 1 Şubat 2010.

gelmiştir. Türkiye söz konusu ikili antlaşma ile Bulgaristan'daki Türk azınlığın haklarının korunması konusunda yükümlü olmuştur.

1.3. 1913 Antlaşması ve Müftülükler ile İlgili Sözleşme

Balkan Savaşları sonunda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Barış Antlaşması imzalanmış ve barış antlaşmasına bağlı olarak iki hükümet arasında Müftülüklerle ilgili bir de Sözleşme tesis edilmiştir. Gerek İstanbul Antlaşması'nda gerekse sözleşme içeriğinde Bulgaristan'daki Türklerin hak ve hürriyetlerine yönelik düzenlemeler yer almıştır.

Daha önce de değinildiği üzere, Balkan Savaşları sonunda Batı Trakya, Bulgaristan'ın eline geçmişti. Batı Trakya bölgesindeki demografik dengeler, Türk nüfusun lehine olmakla birlikte, Bulgaristan yönetimi bu antlaşma ile sadece bünyesinde bulunan Türk nüfusu ile değil; aynı zamanda yeni kazanılan topraklarda yaşayan Türk-Müslüman ahali için de belli bir takım yükümlülükler altına girmiştir. Örneğin, antlaşmanın 7. Maddesinde Bulgaristan'ın egemenliğine giren yeni topraklarla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Antlaşmanın bu hükmünde, Bulgaristan'a bırakılan topraklardaki Türk-Müslüman nüfus Bulgar uyruğuna geçmesi; ancak fikrinin değişmesi halinde 4 yıllık bir süre zarfında Osmanlı uyruğuna geçme hakkı öngörülmektedir. Çocuklar da reşit olduktan sonra bu hakka sahip olabilmekteydi. Osmanlı vatandaşlığını seçenler ise, 4 yıl içinde Türkiye'ye göçmek zaruretinde olup yanlarında taşınır eşyalarını ve mal varlığını götürebiliyor ve bunlar için gümrük parası ödemiyoarlardı.¹²⁰

1913 İstanbul Barış Antlaşması'nın 8. Maddesi ise, Bulgaristan'daki Türk azınlığın hak ve özgürlükleriyle ilgili hükümler taşımaktadır. Söz konusu maddede göze çarpan en önemli husus, daha önce Berlin Antlaşması hükümleri itibariyle, "Türk" olarak tanımlanan azınlık grubu, bu antlaşma ile "Müslüman" olarak ifade edilmiştir. "Bulgaristan'daki Müslüman azınlık" ifadesi, bütün Bulgaristan toprakları üzerinde yaşayan Türk-İslam nüfusunu tanımlamaktadır.¹²¹ Yine 8. Maddede, Bulgaristan uyruklu Müslümanların Bulgar unsurlarla medeni ve siyasal anlamda eşit olacakları, ayrıca dini serbestliklerinin bulunacağını ve örf, adet ve dini örgütlenmelerine saygı gösterileceğini vurgulanmaktadır. 12. Madde ise, Müslüman vakıflarının korunmasına ilişkindir.¹²²

¹²⁰ Cengiz Hakov, "1913 Yılında İstanbul'da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusun Hakları", *XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002, s. 421.

¹²¹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 485.

¹²² Lüttem, a.g.m., ss. 45-46.

Görüldüğü üzere, 1913 İstanbul Barış Antlaşması ile daha önce Bulgaristan Türklerinin sahip olduğu medeni ve siyasal haklar, dinî anlamdaki özgürlük, Türklerin kendilerine ait olan kurumları koruyup yaşatma ve vakıf malları üzerinde her türlü tasarrufa sahip olmaları gibi bir takım hususlar bir kez daha teyit edilmiştir.

Diğer taraftan, antlaşmaya ek olarak imzalanan sözleşme ile Bulgaristan'daki müftülüklerin görev ve sorumlulukları detaylıca ele alınmıştır. 1909 yılındaki sözleşmede de müftülüklerin durumu saptanmıştı. Başmüftü ve yardımcıları Bulgar devlet memurları statüsüne alınırken; müftülerin Müslüman seçmenlerce seçilmesi öngörülmüştür. Bunun yanı sıra, Müftülerin Bulgaristan'daki Türk okullarını denetleyebilme ve yeni okulların açılması için girişimlerde bulunma gibi görevleri bulunmaktaydı. Bu noktada Bulgar hükümeti, Türk azınlık için açılacak olan okulların giderlerini devlet bütçesinden karşılamak ile mükellef oluyordu. Azınlık okullarında eğitim dili Türkçe olurken; Bulgarca dersler de okutulmaktaydı. Bulgaristan'da müftü adaylarını yetiştirmek için ayrı bir okulun açılması da sözleşme kapsamında yer almıştır. Bu noktada, daha sonra Şumnu'da açılacak olan "Nüvvap"¹²³ okulunun böylece önü açılmış oluyordu.¹²⁴

1.4. Neuilly Antlaşması (1919)

Bulgaristan'ın 1. Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkmasının ardından imzaladığı Neuilly Barış Antlaşması ile Sofya Yönetimi, Milletler Cemiyeti'nin kabul ettiği esaslara uymak ve antlaşmanın hükümlerini yerine getirmek ile yükümlü olmuştur. 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması ile Bulgaristan'daki azınlıkların durumu da ele alınmıştır. Neuilly Antlaşması, İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında yapıldığından, Osmanlı Devleti'nin veya Türkiye'nin taraf olmadığı bir uluslararası belge niteliğindedir.

Neuilly Antlaşması'nın¹²⁵ IV. Bölümünde, Bulgaristan idaresinde bulunan azınlıkların hakları düzenlenmektedir. 50. ve 58. Maddeler arasında yer alan bu bölümde, azınlık hakları açısından ileri sayılabilecek nitelikteki hükümler dikkat çekmektedir. Ayrıca, Bulgaristan söz konusu antlaşmanın azınlıklarla ilgili bölümü 49. Maddede ifade edildiği gibi, temel bir yasa olarak tanınacak; hiçbir yönetmelik ve karar bu hükümlere aykırılık teşkil etmeyecektir. Diğer bir ifadeyle, Bulgaristan için söz konusu antlaşma, normlar hiyerarşisinde anayasanın üzerinde yer bulmaktadır.

¹²³ Nüvvap Okulu için bkz. Enfes Ali Mehmed, *Bulgaristan'da Bir Din Eğitimi Öğretimi Kurumu Olarak İmam Hatip Liseleri – Beklentiler, Sorunlar*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2007, ss. 11-12.

¹²⁴ 1913 Müftülüklerle ilgili Sözleşme için bkz. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss. 486-487; Kamil, a.g.e., ss. 34-35.

¹²⁵ Neuilly Antlaşması'nın tam metni için bkz. Şimşek, a.g.e., ss. 281-282.

Neuilly Antlaşması'nın IV. Bölüm düzenlemelerine göre;

— Topraklarında yaşayan azınlıklara tam eşitlik sağlayacak,

— Bulgar devleti din, dil, ırk ve milliyet ayrımı gözetmeyecek,

— Bulgaristan'daki azınlık grupları dini vecibelerini serbestçe yerine getirme hürriyetine sahip olurlarken; diğer Bulgar vatandaşları gibi medeni ve siyasal hakların kullanılması bağlamında ayrıma tabi tutulmayacak,

— Azınlıklar, devlet memurluğuna girebilecekler; istedikleri mesleği veya zanaatı seçebilecekler,

— Bulgaristan'a vatandaşlık bağı ile bağlı olanların özel ve ticari işlerinde, basın-yayın faaliyetlerinde herhangi bir dili kullanabileceklerdi. Bu durum, Türk azınlık açısından geçerliliğini korurken, Bulgaristan vatandaşları Bulgarca dışında, başka bir dili mahkemeler önünde yazılı ve sözlü olarak kullanabileceklerdi.¹²⁶

— Ayrıca, azınlıklar eğitim-öğretim kurumları, hayır kurumları, dinî ve sosyal kurumlar açabilecekler, bunları denetleyip yönetebilecekler ve aynı zamanda bu kurumlarda kendi dillerini özgürce kullanabilecek ve serbestçe ibadet edebileceklerdi.¹²⁷ Azınlık unsurlar yoğun olarak yaşadığı yerlerde, Bulgar Hükümeti tarafından devlet ve belediye bütçelerinden bu azınlık okullarına, dini ve sosyal kurumlara adil bir pay ayrılacaktı.¹²⁸

Görüldüğü üzere, 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly Antlaşması azınlık hakları açısından hayli zengin hükümler içermektedir. Bu bölümde azınlıkların hak ve menfaatlerinin gözetildiği ifade edilebilir. Ayrıca, Sofya yönetimi 57. madde ile antlaşmanın Milletler Cemiyeti tarafından güvence altına alınmasını kabullenmiştir.

Neuilly Antlaşması kapsamında “azınlıklar” olarak genel bir kavramsal çerçeve çizilirken; içeriğinde spesifik olarak “Türk”, “Müslüman” veya başka bir etnik veya dinî grubu tanımlayan kavramın kullanılmadığı görülmektedir. Her ne kadar bu kavramsallaştırmaya başvurulmasa da, demografik dengeler itibariyle ülke içerisinde Bulgarlardan sonra, en büyük ve en önemli topluluğu Türklerin meydana getirdiği açıktır. Dolayısıyla, söz konusu azınlık haklarının doğrudan Bulgaristan Türklerini ilgilendirdiği belirtilmelidir. Zira çok taraflı uluslararası bir belge niteliğinde ve Milletler Cemiyeti güvencesi altında olan Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümlerinin doğrudan

¹²⁶ Kamil, a.g.e., ss. 20-21.

¹²⁷ Kamuran Özbir, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1986, s.36.

¹²⁸ Kamil, a.g.e., s. 21.

Bulgaristan'daki Türk azınlık için geçerli olacağı, daha önce Sofya Yönetimince tesis edilmiş olan diğer antlaşmaların, azınlıklarla ilgili hükümlerdeki tanımlama ve ifadelerden anlaşılabilir. Bunun yanı sıra, 1925 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan “Dostluk Antlaşması” ile de Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümlerinin Bulgaristan'daki Türkler için uygulanması gerektiği öngörülmüştür.

Neuilly Antlaşması ile ilgili olarak, önemli bir noktayı açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Belirtildiği üzere, Neuilly Antlaşması 1. Dünya Savaşı sonrasında İtilaf Devletleri ile Bulgaristan arasında tesis edilmiş olan bir barış antlaşmasıdır. Antlaşmanın ilk 26 maddesi Milletler Cemiyeti'nin (MC) kurucu antlaşmasını içermektedir. MC sözleşmesinde azınlıklarla ilgili herhangi bir husus yer almamaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti'nin kendisini lağvetmesinin ardından kurulan Birleşmiş Milletler'in (BM) kurucu antlaşmasında da azınlık hakları konusuna yer verilmemiştir. Bununla birlikte, BM kurulduktan hemen sonra, 1. Dünya Savaşı sonrası yapılan ve azınlık haklarını ihtiva eden antlaşmalara Milletler Cemiyeti tarafından verilmiş olan garantörlük konumunu ve bununla ilgili antlaşmalara taraf olan devletlerin sorumluluklarını gündemine almıştır. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, Milletler Cemiyeti garantisi altına alınmış azınlık hakları konusunda 7 Nisan 1950 tarihinde E/CN.4/367 kararıyla, 1919 yılı sonrasında oluşturulan azınlık hakları sözleşmeleri sistemini ve Milletler Cemiyeti garantörlüğü konusunda Birleşmiş Milletler'in statüsünü değerlendirmiş ve her ülkeyi tek tek incelemiştir. Bu kapsamda, Bulgaristan'la imzalanan Neuilly Antlaşması da ele alınmıştır.

Bulgaristan Türkleri, Neuilly Antlaşması içeriğinde yer alan azınlık hakları hükümlerinden önemli ölçüde faydalanmıştır. Ancak, söz konusu antlaşmanın azınlık haklarını kapsayan hükümleri BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde alınan 7 Nisan 1950 tarihli ve E/CN.4/367 sayılı kararı¹²⁹ ile yürürlükten kalkmıştır. Dolayısıyla Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümleri geçerliliğini yitirmiştir. Söz konusu kararda, Bulgaristan'ın 2. Dünya Savaşı sonrası imzaladığı 10 Şubat 1947 tarihli Bulgar Barış Antlaşması'nın karar ve düzenlemelerinin, Neuilly Antlaşması'nda azınlıkları korumaya yönelik tesis edilen rejimin yerini aldığı belirtilmektedir. Ancak Bulgar Barış Antlaşması'nda yer alan hükümlerle, Neuilly Antlaşması'nın doğrudan azınlıklara yönelik maddeleri karşılaştırıldığında; Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarının hayli gerilediği görülmektedir.

¹²⁹ Söz konusu karar için bkz. United Nations Economic and Social Council, “Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities”, s. 53, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/GL9/006/98/PDF/GL900698.pdf?OpenElement>, 20 Ocak 2010.

1.5. 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve İkamet Sözleşmesi

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından, Ankara yönetimi pek çok devletle yaptığı antlaşmaların benzerini Bulgaristan'la da tesis etmiştir. Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması, iki devlet arasında 'bozulmaz bir dostluk' ve devletler hukuku ilkelerine uygun olacak biçimde diplomatik ilişkilerin kurulacağını; iki ülke arasında bir ticaret, bir oturma ve bir de hakemli antlaşması yapılacağını öngörmektedir.¹³⁰ Oturma Sözleşmesi Ankara Dostluk Antlaşması'nın imzalandığı gün tesis edilirken; 1928'de Ticaret Sözleşmesi, 1929'da da iki ülke arasında Tarafsızlık, Uzlaştırma, Yargısal Çözüm ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır.

18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması ve antlaşmanın ayrılmaz bir parçası olan ekli Protokol, Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik bir takım düzenlemeler getirmiştir. Antlaşmaya bağlı olan ekli Protokol'ün A paragrafı aynen şöyledir:¹³¹

“İki Hükümet, azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşması'nda yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşması'nın tümünden Türkiye'de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı karşılıklı olarak yükümlenirler. Neuilly ve Lozan Antlaşmalarından herhangi birini imzalayan Devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır.”

Söz konusu maddeden de anlaşıldığı üzere, 1925 Ankara Dostluk Antlaşması'yla Bulgaristan, ülkesinde yaşayan Türklere yönelik bir takım yükümlülükler altına girmiştir. Bu kapsamda, Bulgaristan'daki Türk azınlık Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümlerinden faydalanırken; Türkiye'deki Bulgar azınlık da Lozan Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddelerinden istifade edecekti. Dolayısıyla, Neuilly, Lozan ve 1925 Ankara Dostluk Antlaşmaları arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır.

Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümleri bir önceki başlıkta belirtildiği gibi, Türk azınlığın milli ve dinî kimliklerinin korumasına yönelik pozitif yönde geniş düzenlemeler içermekteydi. Ekli Protokolün söz konusu maddesinde “Müslüman azınlık” ifadesi kullanılmıştır. Ancak, dönemin şartları itibariyle Türk ve Müslüman tanımlamalarının birbiriyle eş anlamlı olarak kullanılan yerleşik bir ifade olduğu belirtilmelidir.

¹³⁰ Ayıışı, a.g.m., s.4.

¹³¹ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I.Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 264.

1925 Ankara Dostluk Antlaşması'nın maddeleri her ne kadar güncelliğini yitirmiş olsa da, günümüzde halen yürürlüktedir. Dolayısıyla, normal şartlar altında, Neuilly Antlaşması'nda azınlıklarla ilgili belirtilmiş olan hükümlerin tamamının da geçerliliğini sürdürmesi gerekirdi. Ancak, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin 7 Nisan 1950 tarihli E/CN.4/367 numaralı kararı, Neuilly Antlaşması'nın geçerliliğini yitirdiğine ve 1947 Bulgar Barış Antlaşması hükümlerinin artık geçerli olduğuna yönelik bir düzenleme getirmişti.

BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'de alınan kararın Bulgaristan Türklerinin azınlık statüsüne etkisi değerlendirildiğinde; Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümlerinden artık faydalanılamayacağı anlaşılmaktadır. Ne var ki, bu kez de 1925 Ankara Dostluk Antlaşması'nın ekli Protokolünde yukarıda ifade edilen A paragrafının ikinci cümlesi devreye girmektedir. Dolayısıyla Lozan Antlaşması'nın azınlık hükümleri Bulgaristan Türkleri için geçerli olmaktadır. Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümleri ortadan kalkmış olmasına rağmen, Lozan Antlaşması halen yürürlükte olduğuna göre; Lozan Antlaşması'nın azınlık hükümlerini Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye de Bulgaristan'a karşı yükümlenmiştir. Ayrıca, Lozan Antlaşması'nın III. kesimindeki azınlıklarla ilgili 37-45. maddelerinde¹³² yer alan hükümlerden, 45. madde kendiliğinden bir "mütekabiliyet" durumu tesis etmektedir. 45. maddede yer alan söz konusu mütekabiliyet ilkesi, bu kez Yunanistan ile değil; Bulgaristan ile ilgili olmaktadır. Zira Lozan Antlaşması'nın azınlık hükümlerinden Türkiye'deki Bulgarlar yararlanacak ise, aynı mütekabiliyete istinaden, Bulgaristan'daki Müslüman azınlıklar da söz konusu haklardan yararlanabilirler.

Kanaatimizce, 1925 Ankara Dostluk Antlaşması imzalanırken Türk tarafı, ekli Protokol'ün A paragrafının ikinci cümlesini özellikle metnin kapsamına dâhil etmiştir. Zira Türkiye'nin taraf olmadığı Neuilly Antlaşması'nın, -nasıl ki Osmanlı Devleti'nin imzalamak durumunda kaldığı Sevr Antlaşması ortadan kalkmışsa, bir gün ortadan kalkabileceği hesaplanmış olabilir. Dolayısıyla, Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumu, Bulgaristan'ın inisiyatifine terk edilmek istenmemiştir. Ancak tarihsel perspektiften bakıldığında, özellikle Soğuk Savaş dönemi ile birlikte Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları sürecinin Lozan Antlaşması'nın hükümlerinden pek etkilenmediği görülecektir. Aksine, bu dönemde Türk azınlığa yönelik sistematik politikalar izlenmiştir.

Diğer taraftan, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin almış olduğu 7 Nisan 1950 tarihli kararının, Bulgaristan Türklerinin statüsüne yönelik Türkiye'de yapılan çeşitli araştırma, kitap, tez, makale vb. kaynaklarda incelenmediği ve bu noktada söz konusu karara

¹³² Lozan Antlaşması'nın 37-45. maddeleri için bkz. Soysal, a.g.e. ss. 103-106.

yer verilmediği gözlemlenmiştir. Konuyla ilgili olarak, Neuilly Antlaşması'nın geçerliliği ve Bulgaristan Türklerinin uluslararası hukuksal durumu, Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanlıkları yetkililerine sorulmuş ve konuyla ilgili kendilerinden bilgi istenmiştir. Bulgar tarafında tam bir sessizlik hâkim iken; Türk Dışişleri Bakanlığı ise, konuyu bakanlık bünyesinde yer alan Hukuk Müşavirliği'nde değerlendirilmek üzere gönderdiğini ifade etmiştir.¹³³ Ancak geçen süre zarfında, Bakanlığın Hukuk Müşavirliği'nden tarafımıza herhangi bir geri dönüşümde bulunulmamıştır.

Ekli Protokol'de bahsedilen diğer hususlarda ise, 1925 Dostluk Antlaşması'nın tesis edilmesiyle 1913 İstanbul Antlaşması'nın (Türk-Bulgar Barış Antlaşması) sona erdiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, antlaşma içeriğinde, 1912-1925 yılları arasında göç edenlerin taşınır ve taşınmaz mallarına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır.

18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'nın imzalandığı gün, iki devlet arasında *İkamet Sözleşmesi* de imzalanmıştır. Sözleşmenin 1. maddesinde belirtildiği üzere, Türk vatandaşları Bulgaristan'da, Bulgaristan vatandaşları Türkiye'de oturma ve yaşama hakkına sahip olacaklardı.

Sözleşmenin 2. Maddesi ise, Bulgaristan Türkleri açısından son derece önemli bir yere sahiptir. İlgili maddede, sözleşmeyi imzalayan tarafların Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarmayacakları belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, göçmenlerin yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek; taşınmaz mallarını ise, tasfiye etme hakkına sahip olacaklardı. Mallarını tasfiye etmemiş olanlar ise, kesin gidiş tarihlerinden başlamak üzere, 2 yıllık süre içerisinde bu tasfiye işlemini gerçekleştirmek mecburiyetindeydi.¹³⁴ Böylece, göç etmeye karar veren kişilerin mallarını çok düşük meblağlar karşılığında ellerinden çıkarmalarının önüne geçilmek istenmiştir.

Atatürk döneminde sözleşme maddeleri düzgün bir biçimde uygulanırken; Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen göçler belli bir sistematığe bağlanmıştı. 1930'lu yıllarda her yıl 15-20 bin kişi Türkiye'ye göçmen olarak gelmiştir.¹³⁵ Ancak 1925 İkamet Sözleşmesi, 1944 yılından sonra pek uygulanamamıştır. Bulgaristan'daki yeni rejim sözleşmenin 2. Maddesini açıkça ihlal ederek, Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerine engel olmuştur. Bununla birlikte, takip eden 1950-1951 yıllarında ise, Türkiye'ye 250.000

¹³³ Türk Dışişleri Bakanlığı'na "4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu" kapsamında yapılan 13.03.2010 tarihli ve 120866 sayılı bireysel başvuruya "Balkanlar ve Orta Avrupa Genel Müdür Yardımcılığı'ndan (BAGY)" verilen 26.03.2010 tarihli cevapta belirtilmiştir.

¹³⁴ Söz konusu İkamet Sözleşmesi için bkz. Soysal, a.g.e., s. 268.

¹³⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss. 492-493.

Bulgaristan Türkünü göçmen olarak kabul etmesine yönelik baskılarda bulunurken; aynı yıllarda 154.000 göçmen Türkiye'ye gelmiştir. Ne var ki, 1951 yılı sonunda Bulgaristan hükümeti Türkiye'ye göçü tekrar yasaklamıştır. Araştırmacı-yazar Bilal Şimşir'e göre, sözleşmenin ilgili maddeleri tam anlamıyla uygulanmış olsaydı, Bulgaristan'daki Türklerin 50 yıllık bir süre zarfında tamamen Türkiye'ye göç edecek ve güncel anlamda Bulgaristan'da "Türk azınlık" adında bir kitle kalmayacaktı.¹³⁶

1.6. 10 Şubat 1947 tarihli Bulgar Barış Antlaşması

2. Dünya Savaşı'na katılan Bulgaristan, savaş sonunda 10 Şubat 1947 tarihinde Müttefik Devletler ile Barış Antlaşması¹³⁷ imzalamıştır. Söz konusu antlaşmaya 2. Dünya Savaşı'na katılmayan Türkiye ise, taraf değildir. Antlaşma içeriğinde, Bulgaristan Türkleriyle veya ülke içerisindeki azınlıklarla ilgili doğrudan hükümler yer almazken; bunun yerine Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarıyla ilintilendirilebilecek hususlara yer verilmiştir.

Örneğin, antlaşmanın 2. maddesinde Bulgaristan, ırk, cinsiyet, dil ya da din farkı gözetmeksizin yetkisi altındaki herkesin söz, basın ve yayın, ibadet, düşünce ve toplantı özgürlükleri dâhil, tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmasına yönelik gerekli tedbirleri almayı taahhüt etmiştir. Bunun yanı sıra, Sofya yönetimi barış antlaşmanın 3. maddesinde de ayırım gözetici nitelikteki yasalarını kaldırmak ve ileride de ayırıcı önlemlere başvurmamakla yükümlü olmuştur.¹³⁸

1947 Bulgar Barış Antlaşması güncel anlamda halen yürürlüktedir. Ancak, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey'de alınan 7 Nisan 1950 tarihli E/CN.4/367 no.lu karar ile Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümlerinin yerini 10 Şubat 1947 Bulgar Barış Antlaşması'nın ilgili hükümlerinin alacağına yönelik belirtilen ifade, Bulgaristan Türklerinin Neuilly Antlaşması'ndan doğan azınlık haklarında bir gerilemenin yaşanmış olduğunun ifadesidir. Zira 1947 Barış Antlaşması'nda azınlık ifadesine dahi yer verilmemiş ve bununla ilintilendirilebilecek hususlar iki maddede açıklanmıştır.

Bulgaristan, "ırk, cinsiyet, dil veya din farkı gözetmeksizin" ülkesinde bulunan vatandaşlarının tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanmasını sağlamak ve ayırıcı nitelikte olabilecek mevzuatını kaldırmakla yükümlü olduğu halde, bu hükümleri açıkça ihlal etmiştir. Zira 1950 yılından sonra, Sofya Yönetimi ülkesindeki Türklere yönelik

¹³⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.493.

¹³⁷ 10 Şubat 1947 tarihli Bulgar Barış Antlaşması'nın tam metni için bkz. http://untreaty.un.org/unts/1_60000/2/2/00002057.pdf, 26 Ocak 2010.

¹³⁸ Bkz. Bulgar Barış Antlaşması'nın 2. ve 3. Maddeleri. Ayrıca, Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss. 494-495.

ayırıcı politikalar izlemeye başlamış; Türk azınlığa yönelik “ötekileştirme” ve göçe zorlama siyasetini takip etmiştir. Bulgar devletinin Soğuk Savaş dönemi esnasında Türkleri zorla “Bulgarlaştırma” eylemlerine giriştikleri göz önünde bulundurulursa; 1947 Bulgar Barış Antlaşması’nın 2. ve 3. Maddelerinin Bulgaristan hükümetlerince tam aksi istikamette algılandığı anlaşılmaktadır. Ayrımcı mevzuatı ortadan kaldırmaya yönelik 3. maddenin, Bulgaristan’ın “tek Bulgar milleti yaratma” politikalarına temel oluşturmuş olabileceği veya en azından Sofya yönetimince kasıtlı olarak böyle idrak edilmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan, ayrıntılı bir biçimde inceleneceği üzere, Bulgaristan Türklerinin Soğuk Savaş döneminde yaşadığı zorlu ve baskı dolu günleri 1950 yılıyla birlikte başlamış ve 1989’da Jivkov rejiminin sona ermesine kadar sürmüştür. Ne var ki, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey’de Neuilly Antlaşması ile ilgili olan kararın alınma yılı da 1950’ydi.

Bulgaristan Neuilly Antlaşması ortadan kalksa bile Lozan Antlaşması’nın azınlık hükümleriyle bağlı olmadığını varsayarak, 1925 Ankara Dostluk Antlaşması’nın ilgili maddesini tek taraflı olarak kendi lehine yorumladığı anlaşılmaktadır.

1.7. 1968 Göç Anlaşması

Bulgaristan Türklerinin göçleriyle ilgili olarak her iki tarafın da ortak fikir ve uzlaşma ekseninde bir araya gelerek imzaladığı metinlerden birisi de 1968 Göç Anlaşması’dır. Todor Jivkov’un 20-26 Mart 1968 tarihleri arasında Ankara’ya gerçekleştirdiği ziyaret esnasında gündeme getirilen anlaşma, 22 Mart 1968 günü her iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanmıştır.¹³⁹

Özellikle 1950-51 yılları olmak üzere, 1952 yılına kadar yakınları Türkiye’ye göç etmiş olan parçalanmış ailelerin birleştirilmesi esas alınan anlaşma kapsamında, 1969-1978 yılları arasında Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı olarak göçlerine olanak tanınmıştır. Belirtilen 10 yıllık süre zarfında, 130.000 Bulgaristan Türkü Türkiye’ye göç etmiştir.

Göç Anlaşması’nın imzalanmasına ilişkin, ziyaret esnasında Türk ve Bulgar liderlerin başta anlaşma olmak üzere, verdikleri sıcak mesajlar ön plana çıkmıştır. Örneğin dönemin Türk Başbakanı Süleyman Demirel, Jivkov’a anlaşma ile ilgili olarak, “... *memleketlerimiz arasında bağlayıcı, birleştirici bir unsur olduğuna inandığımız Bulgaristan’daki soydaşlarımızın bir kısmının parçalanmış aileleri birleştirmek gibi insani bir gaye ile*

¹³⁹ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 498.

*Türkiye'ye göçüne imkan verecek olan bir anlaşma da bu ziyaret sırasında Dışişleri Bakanlarımız tarafından imzalanacaktır” demiştir.*¹⁴⁰

Bununla birlikte 1968 yılında henüz Bulgaristan Türklerine yönelik doğrudan asimilasyon kampanyasına girişmemiş olan Bulgar Başbakan Todor Jivkov da ziyaretin iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliği arzusunun ifadesi olduğunu dile getirerek, bunun somut bir göstergesi olarak taraflar arasında 1952 yılına kadar akrabaları Türkiye'ye göç etmiş olan “Türk asıllı Bulgar vatandaşlarına” dair bir anlaşma imzalandığını söylemiştir. Jivkov'un iktidarı döneminde sürekli değişen Türk azınlık tanımlamasının 1968 yılı versiyonunun “Türk asıllı Bulgar vatandaşları” olması bu kapsamda önemlidir.

Anlaşmanın nihai amacı, parçalanmış ailelerin birleştirilmesi olarak ifade edilse de; yeni parçalanmış ailelerin ortaya çıkmasına neden olduğu bir gerçektir. Ayrıca, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen her göç dalgası Bulgaristan Türklerinin demografik dengelerdeki durumunu negatif yönde etkilerken; bunun son tahlildeki anlamı, özelde Bulgaristan'ın genelde ise Balkanlar'ın Türksüzleştirilmesi olmaktadır. Bu anlaşma, Sofya yönetiminin Türk azınlık fobisinin kısmen azalmasına yol açmış ve kısa süreli bir rahatlamayı da beraberinde getirmiştir.

Türkiye'nin başta Bulgaristan olmak üzere, Balkanlar'dan anavatan Türkiye'ye göçü desteklemesi stratejik bir hata olmuştur. Zira Balkan Türklerinin önemi Türkiye'de değil; bölgesel sistemdeki dengelerde bir anlam ifade etmektedir. Bununla birlikte, göç edenlerin Türkiye içerisinde belli bölgelerde kalıcı olarak iskânlarında da sistematik bir politika takip edilememiştir.

Öte yandan, 1968 Göç Anlaşması Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri üzerinde anavatan statüsünde bulunan bir ülke olarak ön plana çıkması ve dolayısıyla Bulgaristan'daki soydaşların Türkiye'nin doğal bir uzantısı olarak kabul ettirilmesi anlamında önemli olmuştur. Tarihsel ve siyasi açıdan bu böyle olsa da, hukuken söz konusu anlaşma ile tescil edilmiştir. Ayrıca göç anlaşması, Soğuk Savaş döneminde iki ülke arasında herhangi bir kriz olmaksızın, Bulgaristan Türklerinin barışçıl bir çerçevede ve sessiz sedasız göçlerini gerçekleştirmiş olması nedeniyle önemlidir. Zira 1950-1951 ve 1989 göçleri olağanüstü gelişmelerin sonucu ortaya çıkmıştır.

---

¹⁴⁰ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, a.y.

1.8. İnsan Haklarıyla İlgili Çeşitli Sözleşmeler (1948-1975)

Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları ikili ve çok taraflı antlaşmalar ile güvence altına alınırken; 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde imzalanan çeşitli sözleşmeler de Türk azınlıkla ilintilendirilebilecek niteliktedir. BM sistemi içerisinde doğrudan azınlık haklarını ihtiva eden hususlar pek yer almasa da, “insan hakları” kavramının ön planda olduğu görülmektedir. Bulgaristan, BM’ye üye devlet olarak BM sistemi içinde tesis edilen sözleşmelere taraf durumdadır ve bunları uygulamakla mükelleftir.

BM Kurucu Antlaşması¹⁴¹, Bulgaristan Türkleri için temel bir referans durumundadır. Örneğin BM’nin amaçlarını ele alan 1/3. Maddede, “...ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, uluslararası işbirliğini gerçekleştirmek” ifadesi BM’ye ve üye ülkelere bu noktada çeşitli yükümlülükler getirmektedir. Yine antlaşmanın 13/2. ve 62/2. Maddeleri, BM organlarından olan Genel Kurul’a ve Ekonomik Sosyal Konsey’e hiçbir şartla ayırım gözetilmeksizin herkesin temel insan haklarından ve hürriyetlerinden yararlanabilmelerini temin etmek için bir takım sorumluluklar yüklemektedir.

BM çatısı altında kabul edilen diğer bazı belgeler de Bulgaristan Türkleri açısından önemli olabilecek niteliktedir. Örneğin, 1948’de kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme bu kapsamda örnek olabilir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nde bahsedilen “herkesin ırk, renk, cinsiyet, din vb. ayrımlara tabi tutulmadan insan haklarından yararlanacağı” doğrultusundaki ilkeyle, Bulgaristan’da 1980’li yılların ikinci yarısında yaşananları “manevi soykırım” olarak değerlendiren demokratik dönemin cumhurbaşkanlarından Jelev’in tanımlaması¹⁴² arasındaki paralellik, Bulgaristan’ın uluslararası hukuk ihlallerinin özetidir.

Diğer taraftan, 1965 Irk Ayrımının Bütün Şekilleri ile Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, 1966 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme, 1975 Helsinki Nihai Senedi gibi bir dizi uluslararası hukuk belgesiyle¹⁴³ Bulgaristan Türkleri güvence altına alınmıştır.

Türk azınlığın uluslararası hukuktan kaynaklanan statüsünü tesis eden ikili, çok taraflı ve uluslararası antlaşma ve düzenlemeler belirtildiği üzere şekillenirken; normlar hiyerarşisinde anayasanın üzerinde yer alan bu belgeler, Bulgaristan’ın azınlığa yönelik katkı

¹⁴¹ BM Kurucu Antlaşması için bkz. Mehmet Genç, *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı, I. Cilt*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999, ss.32-53.

¹⁴² *Balkan Günlüğü*, 13 Haziran 2009.

¹⁴³ İlgili sözleşmeler için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye’nin Uluslararası Siyasal Bağlıları Cilt II (1945-1990)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, ss.185-249.

politikaları nedeniyle teoriden pratiğe dökülememiş, genellikle kâğıt üzerinde kalmıştır. Ne var ki, bu antlaşmalar 1878'den günümüze kadar Bulgaristan Türkleriyle ilgili dikkat çekici bir teamül oluşturmuş ve doğal bir statü tesis etmiştir.

2. Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan'ın Azınlık Yaklaşımları ve Uygulamaları

1944'te Sovyet orduları tarafından işgal edilen Bulgaristan'da 2. Dünya Savaşı'nın bitmesine karşın Sovyet askeri varlığı sona ermemiştir. Söz konusu işgal, ülke içerisindeki komünistlerin iktidara gelmelerinde önemli bir unsur olmuştur. 1947 yılında Sovyet askerleri Bulgaristan'dan çekilirken, komünistlerin tek parti iktidarı dönemi de başlamak üzereydi. Dolayısıyla, bu 3 yıllık süre boyunca komünistler, Rusların da desteğiyle, başta kendilerinin karşısında yer alan subaylar ve bürokratlar olmak üzere ülke içerisindeki muhalif grupları tasfiye etmişler, çeşitli baskı ve çıkar grupları üzerinde denetimlerini kurmuşlardır. Kısa bir süre içerisinde komünizm ciddi bir halk desteğiyle ülke içinde hegemon güç olarak siyasi arenaya çıkmıştır.

Sovyet işgaliyle birlikte, Bulgaristan'da komünizm popüler bir akım haline gelirken; eskiden sadece şehirli aydın kesimi cezbeden bir görüş olmaktan çıkmış ve kırsal kesimde de kendisine çok sayıda taraftar bulmuştur. Örneğin, 1944 yılında Bulgaristan İşçi Partisi bünyesinde faaliyet gösteren Komünistlerin üye sayısı 15.000 iken; bu sayı bir yıl sonra, 250.000'e ulaşmıştır.¹⁴⁴ Bu sonuç elbette sadece siyasi fırsatçılık ve kariyercilikle açıklanamaz.¹⁴⁵ Ayrıca, Bulgar halkında geleneksel olarak var olan Rus taraftarlığı, komünist düşüncenin dönemin şartları itibarıyla yükselen bir siyasi ideoloji olması, kırsal kesime hitap eden popülist söylemlerin benimsenmesi ve ülkenin sosyo-ekonomik çöküntüsüne neden olan geçmiş dönemlerdeki siyasalere duyulan tepki gibi hususlar komünistlerin işini kolaylaştıran faktörler olmuştur.

Bulgaristan'da Ağustos 1945'te yapılan seçimlere "Vatan Cephesi" adı altında giren Bulgaristan İşçi Partisi ve Bulgaristan Çiftçi Partisi'nin başını çektiği blok, oyların yüzde 88'ini alarak iktidara gelmiştir. 8 Eylül 1946'da ise yapılan halk oylamasıyla ülkedeki monarşi rejimine son verilerek, hanedan sürgüne gönderilmiştir. Krallığın sona ermesinin ardından Bulgaristan'da '*Halk Cumhuriyeti*' ilan edilmiş ve Sofya yönetimi kesin olarak

---

¹⁴⁴ Crampton, a.g.e., s. 164.

¹⁴⁵ Crampton, a.g.e., a.y.

Moskova eksenine kaymıştır. Öte yandan, ‘Vatan Cephesi’ içinde İşçi Partisi ile İşçilerin Sosyal Demokrat Partisi’nin birleşmesi sonucu BKP (Bulgaristan Komünist Partisi) ortaya çıkarken; Komünist Parti’ye alternatif olarak sadece Çiftçi Partisi kalmıştı. Yeni rejim, 1949’a kadar kurucu başkan Georgi Dimitrov’un kontrolünde bir gelişim çizgisi takip etmiş; ancak, Soğuk Savaş döneminde ülkenin kaderine Todor Jivkov damgasını vurmuştur. 1954 yılında Komünist Parti’nin Genel Sekreterliğine gelen Jivkov, katı bir rejim uygulaması ve azınlık karşıtı eylemleriyle ön plana çıkmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası sistemde ABD’nin ve Sovyetler Birliği’nin başatlığında iki kutuplu bir sistem ortaya çıkarken; Bulgaristan bu dönemde Moskova’nın yanında taraf olarak, Doğu Bloğu içinde yer almıştır. Bu durum, Bulgaristan’ın Batı Bloğunda bulunan Türkiye ile olan ilişkilerinde ve özellikle Türk azınlık konusunda avantaj sağlamıştır. Zira Soğuk Savaş döneminde Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikalarını uygulama siyaseti izleyen Sofya yönetimi, uluslararası sistemin yapısından önemli ölçüde faydalanmıştır. Çünkü Ankara’nın Türk azınlığın haklarını korumak amacıyla Bulgaristan’a karşı takınacağı tavır, doğrudan doğruya bloklar üzerinde etkili olacağından; Sofya yönetimi Türkiye’nin bu riski pek fazla almak istemeyeceğini hesaplamıştır. Türkiye ile aynı blokta yer alan Yunanistan’a karşı Ankara’nın Batı Trakya Türkleriyle ilgili olarak izlediği aktif politika ile Bulgaristan’da Soğuk Savaş döneminde (1984-1989 arası hariç olmak üzere) izlenen azınlık politikalarına karşı verilen tepki karşılaştırıldığında, Bulgaristan’ın doğru noktadan hareket ettiği söylenebilir. Bu bağlamda, Sofya yönetimi azınlıklarla ilgili stratejisini adım adım uygulamıştır.

Bulgaristan’da komünistler iktidarı ele geçirirken Türk azınlığa yönelik doğrudan bir tavır almamıştır. Zira 2. Dünya Savaşı esnasında Bulgaristan Türkleri, vatandaşı oldukları devletin yanında yer almışlar ve sivil itaatsizlik eylemleri içinde olmamışlardır. Dolayısıyla, Türk azınlık mensupları cephelerde Bulgarlarla beraber çarpışmışlardır. Bu noktada, 1. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra da Bulgar çoğunluk tarafından Türk azınlığa yönelik bir sempati oluşmuştur. Ne var ki, 1940’lı yılların ikinci yarısında ülkede yeni bir rejimin tesis edilmesi, başlangıçta olmasa da sonraki dönemlerde Türk azınlığın haklarını ortadan kaldırmaya dönük politikaları beraberinde getirmiştir. Bu politika, kendi içinde tutarlı görünmektedir. Zira komünistler iktidarı ele geçirirken monarşi yanlılarını ordudan ve bürokratik yapılardan tasfiye etmekle meşguldü. Bu noktada, bir de Bulgaristan’daki Türk azınlıkla uğraşacak enerjileri yoktu. Ayrıca, savaş sonrasında vatana bağlılıklarını gösterdikleri için Türklere karşı Bulgarlar arasında olumlu bir bakış hâkimdi. Bu

gerekçelerle ki; komünistler öncelikle siyasal devrimlerini tamamlama gayretleri içinde olmuşlardır.

Öte yandan, Bulgaristan'daki yeni yönetim, komünist ideolojinin Türkler arasında da yaygınlaşması için çalışmıştır. Bu dönemde ulusal ve uluslararası sistem, yerleşik kalıplar çerçevesinde ulus devlet merkezli değil de; sınıf çatışmasını esas alarak ekonomi perspektifli bir anlayışla ifade edilmek istenmiştir. Dolayısıyla rejime ruhunu veren Marksist-Leninist düşünce sisteminden önemli ölçüde faydalanılmıştır. Bu noktadan hareketle, Türk azınlık üzerinde yeni rejimin milli kimlikleri esas almadan, bütün Bulgaristan vatandaşları arasında kardeşliği ve sosyal dayanışmayı ilke edindiği teması işlenmiştir. Hatta Bulgar yöneticiler komünist ideolojinin Türkler arasında yaygınlaşmasını sağlamak için, Türkçe olarak çıkarılan süreli yayınların aynı dilde devam ettirilmesine izin vermişler; ancak söz konusu yayınların içeriğini değiştirmişlerdir. Ne var ki, bu strateji hedeflenenin aksine bir sonuç doğurmuştur.

Komünist ideoloji Bulgaristan Türkleri içinde hayat sahası bulamazken; Türk azınlık arasında birlik, beraberlik ve milliyetçi duyguların oluşmasına ve güçlenmesine neden olmuştur. Bu durum, Sofya yönetimince tehdit olarak algılanmış ve azınlık sorunundan kurtulmak için, farklı enstrümanlar denenmiştir.

Komünist ideolojiyi Türkler arasında yaygınlaştırarak azınlığı çoğunluğa entegre etmek gibi tümenden gelimci bir yaklaşımın istenilen sonucu vermemesi, Sofya yönetimini Türk azınlığın milli kültür öğelerini oluşturan dil, din ve Türkçe basın-yayın faaliyetleri gibi temel araçlarını ortadan kaldırarak göçe zorlamak gibi tüme varımcı bir perspektifle sonuca gitme yoluna sevk etmiştir. Yaklaşık 40 yıl boyunca, Sofya'nın Türk azınlık politikası söz konusu yaklaşım etrafında şekillenmiştir. Ancak, Bulgaristan yine de istediğini elde edememiştir.

Bulgaristan'ın tüme varımcı yaklaşımının parametreleri şu konu başlıkları altında incelenebilir:

2.1. Bulgaristan'da Türkçe Eğitim

Bulgaristan'ın kaderini Moskova eksenli çizme eğilimine paralel olarak, ülkede de Sovyet modeline uygun bir eğitim tarzı benimsenmiştir. Bulgaristan'ın eğitim sisteminde gerçekleştirilen köklü reformlarla yeni bir eğitim tarzı ortaya çıkmış ve bu durum ülkedeki Türkleri birincil derecede etkilemiştir. Örneğin, 1946'da çıkarılan bir kanunla özel statüde bulunan Türk azınlık okulları kamulaştırma işlemine tabi tutulmuştur. Buna paralel olarak, Bulgar ve Türk okullarından mezun olanların diplomalarına denklik verilirken; Türk

çocuklarının Bulgar okullarında okumalarının da önü açılmıştır. Ne var ki; devletleştirilmiş de olsa, Türk azınlığın okulları bir süre daha varlığını sürdürebilmiştir.

Başlangıçta Bulgar devletinin Türkleri de sosyalist ideoloji etrafında toplayarak, sisteme entegre etmek ve bir sorun olmaktan çıkarma stratejisi çerçevesinde, Türk azınlık okullarına müsamaha gösterilmiştir. Türk okulları devletleştirilince zorunlu temel eğitim Türk çocuklarına da uygulanmış ve bu kapsamda geçmiş dönemdeki monarşist yönetimin kapattığı Türk okullarını açma yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla, devletleştirildikleri tarihte 413 tane Türk azınlık okulu var iken; bu sayı 1957-58 öğretim yılına kadar, 1.156'yı bulmuş ve bu okullardaki öğrenci sayısı ise 110.000'e ulaşmıştır.¹⁴⁶ Ancak yine de açılan bu Türk azınlık okulları çoğalan nüfusun eğitim ihtiyacını karşılamaktan uzak olmuş ve komünist dönemde Bulgar devletince temelden inşa edilen Türk azınlık okulu sayısı iki elin parmaklarını geçmemiştir. Bununla birlikte eskiden kapatılmış olan okulların açılmasıyla doğru orantılı olarak, Bulgaristan Türklerinin eğitiminde öğretmen ihtiyacı kendisini göstermiştir.

1950-51 göçüyle birlikte, Bulgaristan Türklerinin öğretmenleri, Nüvvap¹⁴⁷ mezunları ve aydın sayılabilecek kesimi Türkiye'ye göç etmişlerdi. Bu durum, Bulgaristan Türkleri için yeni bir dönüm noktası haline gelirken, Bulgaristan Bakanlar Kurulu'nun kabul ettiği 10 Ağustos 1951 tarihli kararname ile Kırcaali ve Razgrat şehirlerinde Türk anaokulu ve ilkokullarına öğretmen yetiştirecek 3 yıllık eğitim veren birer pedagoji okulu açılmıştır. 1952'deki bir Bakanlar Kurulu toplantısında ise, Bulgaristan Türklerinin eğitim durumu yeniden ele alınmış ve Türkler arasından da toplumun geneline hitap eden sosyalist aydınların yetiştirilmesi amacıyla çeşitli okulların açılması karara bağlanmıştır. Sofya'da açılan Türk Öğretmen Okulu ile Rusçuk'taki Türk Kız Lisesi'nin tesisi ve Şumnu'daki Bulgar Öğretmen Enstitüsü'ne bağlı Türk Dili ve Edebiyatı gibi bölümlerin açılması bu karar kapsamında yaşanan gelişmeler olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁸

Yaşanan olumlu gelişmeler kısa süre zarfında sona ererken; Bulgaristan Türklerinin Türkçe eğitim durumu, kısa zamanda sıkıntılı bir döneme girmiştir. 1951-1952 ders yılında Türkçe okutulan derslerin oranı üçte bire indirilmiş; aynı yıl azınlık okulu kavramı ortadan kalkarak Türk ve Bulgar okulları birleştirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte, 1959'da Türk

¹⁴⁶ Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası*, Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Yayınları, Bursa, 2007, s. 29. Çeşitli kaynaklarda söz konusu rakam, 112.282 kişi olarak verilmektedir. Bkz. Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan Türklerinin Eğitimi*, Şafak Matbaası, Ankara, 1992, s. 37.

¹⁴⁷ O dönem itibarıyla, Şumnu'da bulunan ve Bulgaristan Müslümanlarına dinî eğitim veren ve din adamı yetiştiren okul.

¹⁴⁸ Yenisoy, a.g.e., s. 33

azınlık okulları tamamen kapatılarak Türkçe, seçmeli ders olarak haftalık 1 saate indirilirken; 1974'te ise Türkçe derslerinin okutulmasına tamamen son verilmiştir.¹⁴⁹

1958-1959 ders yılında, Türk liseleri tamamen Bulgar liseleriyle birleştirilmiştir.¹⁵⁰ Bundan 1 yıl sonra ise, 1960 yılında devlet makamlarının herhangi bir kararı yok iken, okulların açılmaya yaklaştığı dönemde, Türk anaokulları ile ilkokul ve ortaokulları tamamen Bulgar okullarıyla birleştirilmiş; aynı yıl Bulgarlarca 'Türk Çingenesi' olarak ifade edilen ve Türkçe konuşan Müslüman Romanların Türkçe eğitim veren okulları da tamamen kapatılmıştır.¹⁵¹

Sofya Yönetiminin Türkçe eğitim konusundaki tüm bu uygulamaları azınlık mensuplarını tedirgin etmiş ve tepkiye neden olmuştur. Bu dönemde Bulgaristan Türkleri arasında Türkiye'ye göç söylentisi yaygınlaşırken; 1962 ve 1963 yıllarında 380.000'den fazla Türk, Türkiye'ye göç etmek için ülkede bulunan Türk büyükelçilik ve konsolosluklarına başvuruda bulunmuştur.¹⁵² Öte yandan, Bulgaristan'da yaşanan bu gelişmeler zamanla yabancı basında da yer bulmuş ve Türkçe eğitim konusunda kısmî iyileştirmeler yaşanmıştır.

2.2. Dinî Durum

Bulgaristan Türklerinin dinî durumu, komünist dönemde Türklere yönelik izlenen asimilasyon politikalarının önemli bir kilometre taşı olmuştur. Dinî alanda yaşanan sıkıntılar doğrudan Bulgaristan Türklerine yönelik olmaktan ziyade, ülkedeki tüm Müslüman grupları ihtiva etmektedir. Bulgaristan'da Türkler, Pomaklar ve Romanlardan oluşan güçlü bir Müslüman nüfusun varlığı, Politbüro yetkililerini tedirgin etmiş ve bu konuya daha fazla eğilmelerine neden olmuştur.

Komünist dönem Bulgaristan'ında yürürlükte bulunan gerek 1947 Dimitrov Anayasası, gerek 1971 Anayasası temel olmak üzere, 1949 yılında Bulgaristan Ulusal Meclisi'nde kabul edilen Dinî Mezhepler hakkındaki kanunla, ülkede yaşayan tüm vatandaşların din ve inanç özgürlükleri hukuksal güvence altına alınmıştı.¹⁵³ Ancak, gelişen süre zarfında, söz konusu anayasal haklar ve kanunla düzenlenen din ve inanç özgürlüğü, pratik anlamda uygulanmamıştır.¹⁵⁴ Bu dönemde, Ortodoks olmayanlar ve Müslüman nüfus

¹⁴⁹ Özbir, a.g.e., s. 41.; Milena Mahon, "The Turkish minority under Communist Bulgaria-politics of ethnicity and power", *Journal of Southern Europe and Balkans*, Vol.1, No.2, 1999, s. 156; Eroğlu, a.g.m., s. 16.

¹⁵⁰ Memişoğlu, *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, s. 260.

¹⁵¹ Yenisoy, a.g.e., s. 38.

¹⁵² Turan, a.g.m., ss. 24-25.

¹⁵³ Ali Eminov, *Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria*, Routledge, New York, 1997, ss. 51-52.

¹⁵⁴ Talip Küçükcan, "Re-claiming Identity: Ethnicity, Religion and Politics among Turkish-Muslims in Bulgaria and Greece", *Journal of Muslim Minorities*, Vol.19, No.1, 1999, s.55.

ağır baskılarla karşılaşmıştır. Dinî anlamda Müslümanlarca yayımlanan her bildiri, devlet karşıtı ve burjuva milliyetçiliği propagandası yapan birer belge olarak değerlendirilmiştir.¹⁵⁵

Komünizm döneminde, Bulgaristan Müslümanları din eğitim alabilecek ve din adamı yetiştirebilecek okullara sahip olamamışlardır.¹⁵⁶ 1949 yılında ÷lkedeki Müslümanlara ait bütün dinî okullar kapatılırken; çok sayıda caminin kapısına kilit vurulmuş ve diğerlerinin ise bakımsızlık ve ihmalkârlıktan dolayı yıkılmasına göz yumulmuştur. Bununla birlikte, geriye kalan ibadethaneler; müze, kütüphane, depo, restoran olarak ve daha pek çok amaç dışı alanda kullanılmıştır.¹⁵⁷

1952 yılında devlet okullarında din eğitimi tamamen yasaklanmıştır. Söz konusu uygulama İslam dinine karşı bir önlem olmakla birlikte, ÷lkede din eğitimi ciddi bir suç olarak addedilmiştir. Aynı zamanda, İslam dinine yönelik geniş bir karşıt propaganda içine girilmiştir. 1950’li yıllarda Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesine paralel olarak, dinî eğitim haklarının da Bulgaristan Türklerinin elinden alınmasıyla Sofya yönetimi, milliyetçi ve ateistik bir yaklaşım izlemiştir.¹⁵⁸

Gör÷ldüğü üzere, bu dönemde Bulgaristan Türkleri din ve dil eğitimi alma haklarından mahrum edilirken; Sofya yönetimi sosyalist eğiliminden iyice çıkmış, din karşıtı ve milliyetçi bir gör÷n÷me sahip olmuş ve totaliter bir rejime özgü baskı politikalarını uygulamaya dökmüştür.

Politbüro yetkilileri, anti-İslam propagandalarına şiddetle ihtiyaç duyarken; söz konusu kampanyada kullanılan söylemlerin daha ziyade şu başlıklar üzerinde toplandığı gör÷lmektedir:¹⁵⁹

- 1- İslam Bulgarlara dışarıdan empoze edilmiş bir dindir.
- 2- Bulgaristan’ın 1878’de bağımsızlığını kazanmadan önce, İslam dini yüzyıllarca Bulgar kültürünün gelişimini engelleyici bir rol oynamıştır.
- 3- Bulgaristan’ın bağımsızlığından itibaren, dışarıdaki gerici unsurlar (Türkiye¹⁶⁰ kastedilmektedir) Bulgaristan’daki İslam varlığını kullanarak, ÷lkedeki

¹⁵⁵ Eminov, a.g.e., s. 52.

¹⁵⁶ Ömer Turan, “Balkan ÷lkelerinde Din Eğitimi”, *Avrasya Etüdleri*, Sayı:21, Kış 2002, s. 103.

¹⁵⁷ Eminov, a.g.e., s.52.

¹⁵⁸ Eminov, a.g.e., a.y.

¹⁵⁹ Eminov, a.g.e., ss.52-53.

¹⁶⁰ Bulgaristan Türklerini asimile etmek amacıyla, Türkiye teması fazlasıyla işlenirken; daha ziyade Ankara yönetiminin Bulgaristan’daki Türkleri kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı ve bunun Bulgaristan’ın ulusal bütünlüğünü tehdit ettiği doğrultusundadır. Ayrıca, Türkiye bahane edilerek, azınlığın sahip olduğu Türk ve

Müslümanlar arasında burjuva milliyetçiliğinin ve dinsel fanatizmin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

4- İslamiyet, ülkedeki Müslümanların Bulgar sosyalist ulusuna entegrasyonunun önünde bir engeldir.

Bulgaristan'ın sorun olarak gördüğü Türk azınlığa ve genel anlamda Müslüman nüfusa karşı din alanındaki kısıtlamaları, ülkedeki Müslüman nüfusun blok halinde hareket etmesini önlemeye yönelik girişimleri olarak değerlendirilebilir. Sofya yönetimi bu dönemde Müslümanları etnik kimliklerine ayırıştırma siyaseti içinde olmuştur. Öncelikle, Bulgaristan'daki Müslüman topluluklar Türk, Pomak, Roman, Tatar ve Arnavut olmak üzere çeşitli etnik gruplara¹⁶¹ ayrılmış ve her grup ayrı ayrı asimile edilmeye çalışılmıştır.¹⁶² Bu kapsamda, 1960'lı yılların sonlarında Romanlara¹⁶³, 1970'li yıllarla birlikte de Pomaklara yönelik bir asimilasyon politikası başlatılmıştır. Müslüman Roman ve Pomaklara yönelik asimilasyon, 1980'li yıllarla birlikte doğrudan Bulgaristan Türklerini hedef almıştır. Pomaklara yönelik izlenen asimilasyonda da ana unsur Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle zorla değiştirilmesi şeklinde olurken; daha sonra 1980'li yılların hemen başında Romanlara aynı işlem tatbik edilmiştir. Özellikle Pomaklara yönelik 1970'li yılların başında başlayan isim değiştirme kampanyalarında direnen kişilere karşı şiddet kullanılmış ve çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir.¹⁶⁴

Diğer taraftan, Politbüro yetkilileri Pomaklara yönelik giriştikleri asimilasyon politikaları esnasında Ankara yönetiminin tepkisini ölçme fırsatını da bulmuşlardır. Türkiye, Pomakların asimilasyonuna doğrudan bir tepki vermezken; bu durum Bulgaristan'ın

---

Müslüman kimliğin ortadan kaldırılması meşrulaştırılmak istenmiştir. Bkz. Mehmet Serbest, "Çok Gizli", *Balkan Strateji*, Sayı:4, Nisan 2010, ss.21-22.

¹⁶¹ Bulgar yetkililer ülkedeki Bulgar olmayan grupları etnik kimlikleri bağlamında ayırıştırma siyasetine tabi tutarken; öte yandan Türk olan Alevileri de bu siyasetin içeriğine dâhil etmek istemişler ve bu nüfus kitlesini Türklerden ayırştırmak istemişlerdir. Ancak milli kimlikleri son derece güçlü olan Alevilerin, kendilerini Türk milletinin mensubu olarak görmeleri Bulgarların Aleviler üzerindeki hesaplarını boşa çıkarmıştır. Bununla birlikte, Ortodoks olan Gagavuz Türkleri bile Bulgaristan'ın bu etnik ayırıştırma siyasetine dâhil edilmek istenmiştir.

¹⁶² Hüseyin Memişoğlu, *Pages of The History of The Pomac Turks*, Şafak Matbaası, Ankara, 1991, s. 37.

¹⁶³ Bulgaristan'da 3 çeşit Roman bulunmaktadır: Birincisi, 'Türk Çingenesi' adı verilen ve çoğunluk durumunda bulunan Romanlardır. Bunlar, Türklerin arasında yaşayarak onlardan etkilenmişler ve Müslümanlaşmışlardır. Diğer iki Roman grubu ise Bulgar Çingeneleri ve Ulah (Romen) Çingeneleri olarak ifade edilen gruplardır. Bunlar ise, Hıristiyan Roman gruplarını teşkil etmektedir. Bkz. Ahmet Şerif Şerefli, *Türk Doğduk, Türk Öldük*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 159. Türkçe konuşan Müslüman Romanların 1960'lı yıllarda Türkçe eğitim veren okulları kapatılırken; 1981-1983 yılları arasında ise, isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir. *Milliyet*, 23 Şubat 1985.

¹⁶⁴ Bkz. Memişoğlu, a.g.e., ss.38-39; Hüseyin Yıldırım, "Rodoplardaki Son Türk Katliamının İç Yüzü, *Türk Kültürü Dergisi*, Yıl:XI, Sayı:122, s. 99; Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük II*, Yeni Gün Haber Ajansı ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999, s. 51; Yasemin Nazmi, "Türklerin Bulgarlaştırılmasına Karşın Alınması Gereken Tedbirler", *Balkan Mektubu*, Sayı:2, 1995-1996, s. 46.

1980'lerde Türk azınlığa yönelik aynı siyaseti izlemesinde daha cesur davranmasına yol açmıştır.

1960'lı yıllarda uluslararası sistemde yaşanan 'détente' dönemi, Türk-Bulgar ilişkilerinde de görece yumuşamanın ve iyileşmenin önünü açmıştı.¹⁶⁵ 1968 yılında Jivkov'un Ankara ziyareti ve bu ziyarette verilen dostluk mesajları ile iki ülke arasında göç anlaşmasının imzalanması, Türkiye'nin Bulgaristan'daki sürece kayıtsız kalmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, Ankara yönetimince Pomaklara yönelik isim değiştirme kampanyasına, Türk-Bulgar ilişkilerindeki dönemsel iyi tablo göz önünde bulundurularak, ses çıkarılmamıştır.

2.3. Göçe Zorlama

Bulgaristan Türklerini göçe zorlama siyaseti, Sofya yönetiminin Türk azınlığa yönelik politikalarının en temel unsurlarından biri olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmelere bakıldığında, belli dönemler hariç olmak üzere, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç hemen hemen hiç kesintiye uğramamıştır. Sofya yönetimi, Türk ve Müslüman nüfusun demografik baskısından kurtulmak için, ülkedeki Türkleri bazen belli periyotlarla Türkiye'ye göç etmeye teşvik etmiş, bazen de baskı ve şiddet kullanarak zorla göndermiştir.

1950-1951 göçü, Bulgaristan'ın Türk azınlığı göç ettirme politikasına dair önemli örneklerden biridir. Sofya yönetimi 1950 yılında Türkiye'ye nota vererek 250.000 Bulgaristan Türkünü göçmen olarak kabul etmesini istemiş¹⁶⁶ ve bu dönemde Ankara-Sofya hattında büyük bir kriz yaşanmıştır. 1950 ve 1951 yıllarında gerçekleşen göçle birlikte toplam 154.000 kişi Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye göçün ikinci ayının sonundan itibaren sınırını tek taraflı olarak kapatmış, ancak aradan iki ay geçtikten sonra vizesi olanlar için sınırı yeniden açma yoluna gitmiştir.¹⁶⁷

Bulgaristan Türkleri cephesinden ise, 1950-1951 göçü, farklı bir şekilde değerlendirilmiştir. Türk okullarının devletleştirilmesi, İslam dinine ait âdetlerin, gelenek ve göreneklerin kısıtlanmaya başlanması, gayrimenkullerinin ellerinden alınması ve gelecek kaygısı gibi bir dizi etken Bulgaristan Türklerini göçe teşvik etmiştir.¹⁶⁸ Bununla birlikte, göç etmeye niyeti olmayan Türk aydınlar ise Bulgar makamları tarafından 15 gün içinde

¹⁶⁵ Sezgin Nuray, *Soğuk Savaş Sonrası Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2001, s. 102.

¹⁶⁶ Coşkun, a.g.e., s. 15.

¹⁶⁷ Coşkun, a.g.e., s.16.

¹⁶⁸ Yenisoy, a.g.e., s. 30.

Türkiye'ye zorla gönderilmişlerdir. Hatta bu aydınlara “*on beş günlükler*” adı da verilmiştir.¹⁶⁹

Bulgaristan ise, söz konusu göç dalgasından çok boyutlu bir biçimde yararlanmıştı. Komünist Parti Başkanı ve Başbakan olan Çervenkov, Moskova ile tamamen uyumlu bir siyaset izlemekteydi. Örneğin Çervenkov, Sovyetlerin tamamen İsrail karşıtı bir döneme girdiği sırada, ülkesindeki neredeyse bütün Yahudilerin İsrail'e göç etmesine izin vermişti.¹⁷⁰ Yine bu dönemde Çervenkov, Türk azınlığın Türkiye'ye göçünü teşvik etmiştir. Bulgaristan Türkleri, silah zoruyla değil de Stalinist dogmanın uygulanmasının getirdiği ekonomik ve toplumsal değişimler yüzünden Bulgaristan'dan ayrılmak zorunda kalmışlardır. 1950-51 göç dalgasının daha ziyade Bulgaristan'ın en verimli tarım arazilerinin bulunduğu Güney Dobruca bölgesinden gerçekleşmesi, Bulgaristan'ın bu toprakları hızla kamulaştırmasının da önünü açmıştır.¹⁷¹

Diğer taraftan, binlerce Bulgaristan Türkünün göçe zorlanması Ankara yönetimince Sovyetlerin baskı aracı olarak değerlendirilmiştir.¹⁷² Zira söz konusu göçün karar verme merci olarak, Moskova ön plana çıkmaktadır. Türkiye'nin, Menderes hükümetinin iktidara gelmesinin ardından Batı yanlısı politikalar izlemesi, Moskova'yı memnun etmemiştir. Bu dönemde ABD'nin yanında yer alarak Kore'ye asker gönderen Türkiye'nin bu girişimine yönelik, Moskova'nın Sofya aracılığıyla, Bulgaristan'daki Türklerin göçe zorlanarak Ankara'yı güç durumda bırakma stratejisi izlediği de ileri sürülebilir.¹⁷³

Bununla birlikte, 1950-1951 göçünün 28 Temmuz 1949'da Çervenkov'un Sovyetler Birliği ziyaretinde planlandığı da ifade edilmektedir. Buna göre, Stalin Bulgaristan'ın güney ve güneydoğu sınırlarının Türklerden arındırılması konusunda Çervenkov'a baskıda bulunur ve Türkiye'ye bir göçün gerçekleştirilmesini uygun bulur. Ayrıca, Bulgaristan Türklerini “güvenilir bir unsur olmayıp”, Bulgarların bunlardan kurtulması yolunda görüş beyan eden Stalin, Müslüman Pomak nüfusun da Ortodokslaşdırılmasını tavsiye eder.¹⁷⁴ Bulgaristan'da 1950'li yıllarla birlikte başlatılan ve genel anlamda Müslüman nüfusa yönelik yapılan asimilasyon sürecini, Çervenkov'un Stalin ziyaretiyle ilişkilendirmek de mümkündür.

---

¹⁶⁹ Yenisoy, a.g.e.,a.y.

¹⁷⁰ Crampton, a.g.e., s. 175; Jelavich, a.g.e., s. 395.

¹⁷¹ Crampton, a.g.e., a.y.

¹⁷² Coşkun, a.g.e., s.17.

¹⁷³ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004, s. 321; Coşkun, a.g.e., s.16.

¹⁷⁴ Yenisoy, a.g.e., s.31.

1951 yılının başlarından itibaren, Moskova yönetimi, Bulgaristan'a tavsiyelerde bulunurken; göçü durdurmasını tavsiye etmiştir. Sovyetlerin rejim ihraç politikalarına paralel olarak, Bulgaristan'daki Türkler arasından gelecekte Türkiye'de gerçekleştirilecek sosyalist devrim için eleman yetiştirilmesi uygun bulunur. 1951 yılında Moskova'nın direktifiyle göç durdurulunca, Bulgaristan Türklerine okul kapıları biraz daha rahat açılmaya başlanmıştı. Türk azınlık arasında yapılan en popüler propaganda ise, "Giden gitti, kalan kaldı. Bundan böyle Bulgaristan Türklerinin gerici, tutucu Türkiye ile hiçbir bağlantısı olmayacak" şeklinde olmuştur.¹⁷⁵

Bulgaristan Türklerinin göç ettirilmesi girişimlerine bir diğer örnek ise, 1968 Göç Anlaşması olmuştur. Söz konusu Göç Anlaşması, 1950 ve 1951 yıllarındaki göçten farklı olarak, bir oldu-bitti sonucu değil; iki devlet arasındaki diyalogun bir ürünü olarak gündeme gelmiştir. 1967 yılında gerek Bulgaristan Dışişleri Bakanı Başev'in Ankara ziyaretinde, gerekse aynı yıl Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Sofya temaslarında iki ülke arasında bir göç anlaşmasının imzalanması konusu ele alınmış ve bir uzmanlar kurulunun oluşturulması kararlaştırılmıştır.¹⁷⁶

1968 Göç Anlaşması'nın uluslararası sistemde meydana gelen 'détente' döneminin bir sonucu olarak imzalandığı da ifade edilebilir. 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren bu durum küresel anlamda kendisini göstermiş ve iki ülke ilişkilerine de olumlu yönde etki etmiştir. Ancak, iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi yine de Sofya'nın kendi inisiyatifleri doğrultusunda değil; Moskova'nın tehdit ve çıkar algılamalarındaki farklılıklara bağlı kalmıştır. Zira bu dönemde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde de önemli gelişmeler olmuştur. Batı Bloğu içerisinde Türkiye'nin rolünün yeterince önemsenmemesi, Johnson Mektubu, Küba Krizi vb. etkenler Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile daha yakın hâle getirmiştir. Hatta yine bu dönemde Türkiye, Doğu Bloğu ile iyi ilişkilere sahip bir NATO ülkesi olarak ön plana çıkmıştır.¹⁷⁷

1968 yılında imzalanan anlaşma ile yıllık ortalama 10.000-15.000 kadar Türk Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç ederken; 1978 yılına gelindiğinde 10 yıllık periyotta göç eden Türklerin sayısı 130.000 olarak belirlenmiştir.

Bulgaristan 1968 Göç Anlaşması ile Türk azınlığın demografik baskısından görece olarak kurtulurken; ülke içerisinde 1960'lı yılların sonlarından itibaren yeni asimilasyon

¹⁷⁵ Yenisoğlu, a.g.e.,s 32.

¹⁷⁶ Nuray, a.g.tz., s. 102.

¹⁷⁷ Kader Özlem, "Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Rus İlişkileri", *Stratejik Boyut*, Sayı:2, Ocak-Şubat-Mart 2009, s.24.

politikası izlenmiştir. Örneğin bu dönemde Dışişleri Bakanı İvan Başev, Bulgaristan'daki 'Türk Sorunu' ile ilgilenmek için daha kapsamlı bir stratejinin izlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷⁸

1989 yılında gerçekleşen zorunlu göç ise, Bulgaristan Türklerinin en büyük kitlesel göçlerinden biri olmuştur. 1984-1989 yılları arasında Türk azınlığa yönelik izlenen asimilasyon politikalarının bir sonucu olarak gerçekleşen 1989 göçü, sadece Bulgaristan Türklerinin tarihi açısından değil; genel insanî göçler tarihi açısından da önemli bir örneklem olmuştur.

3. 1980'lerde Türk Azınlığı Bulgarlaştırma Çalışmaları ve Stratejik Hatalar

Roman ve Pomakların Bulgarlaştırılma çalışmalarının ardından, 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren, ülkedeki en büyük etnik grup olan Türk azınlık üzerinde aynı politikaların uygulanması arayışına girilmiştir. Aslında, 1950'lerden beri Türk azınlığın sahip olduğu milli kimlik unsurları kademeli olarak ortadan kaldırılmak istenmişti. Ancak, bu kez katı bir asimilasyon politikası takip edilmiştir.

1970'lerin ortalarından itibaren Türk azınlığa karşı izlenecek "Bulgarlaştırma" faaliyetleri için BKP'nin Merkez Komitesi içinde özel bir komisyon oluşturulmuş ve bu komisyon Politbüro'ya konuyla ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. Ancak Komisyon'un Türk azınlık ile ilgili tavsiyelerinin partice benimsenmediği ve uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Komisyon, Türk nüfusun Bulgar toplumuna entegrasyonu ile ilgili çeşitli yaklaşımları ve programları benimserken; bunlar daha ziyade yumuşak geçiş süreçlerini ihtiva etmiştir. Örneğin Türk azınlık arasında sosyalist değerlerin yayılması için Türklerin kültürel seviyesinin yükseltilmesi, Türk azınlığın entegrasyonu için dinsel engellerin ortadan kaldırılması ve Türklerin güven ve itimadını kazanmak için çeşitli adımların atılması gibi bir dizi tavsiyeler Politbüro'ya sunulmuştur. Ancak Politbüro bu tavsiyeleri şeklen kabul etmiş olsa da; tatbik etme yoluna gitmemiştir.¹⁷⁹

Politbüro içerisinde Jivkov'un da yer aldığı sertlik yanlısı bir blok, daha radikal önlemlerin alınması gereğine dikkat çekerek söz konusu önerileri geri çevirmiştir.¹⁸⁰ Bu noktada sertlik yanlısı bloğun ana görüşü Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi olmuştur. Söz konusu düşüncenin arka planındaki kişi ise, parti içinde saygınlığı ve nüfuzu

¹⁷⁸ Nuray, a.g.tz., s. 103.

¹⁷⁹ Eminov, a.g.e., s. 85.

¹⁸⁰ Eminov, a.g.e., a.y; Nuray, a.g.tz. 103.

bulunan Georgi Atanasov'dur. Hatta Atanasov, Bulgar Anayasası'nın her Bulgaristan vatandaşına isim değiştirme hakkını tanıdığını ileri sürmüş ve Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesini teklif etmiştir. İsim değiştirme kampanyası esnasında eğitim ve kültür düzeyi düşük Türklerden bazı direnişlerin gelebileceğini ifade eden Atanasov, bunun da "ateş ve kılıçla" etkisiz hale getirilebileceğini savunmuştur.¹⁸¹ Bu açıdan bakıldığında, Bulgaristan Türkleri için farklı bir dönemin başladığı sonucuna ulaşılabilir.

Politbüro'nun Türk azınlığın Bulgarlaştırılmasına dönük çalışmaları pratik anlamda 1984 yılının kış aylarından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. 1984 ve 1985 yılının kış aylarında 1 milyona yakın Türk, silah zoruyla isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmek zorunda bırakılmıştır. İsim değiştirme kampanyasına ilk olarak Güney Bulgaristan'dan başlanmış ve ardından Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Türklere de tatbik edilmek istenmiştir. Bu durum, Türkler arasında tepkileri artırırken; örgütlenme sürecinin de önünü açmıştır. Zorla isim değiştirme kampanyasını protesto etmek amacıyla geniş katılımlı yürüyüşler düzenlenmiştir.¹⁸² Bununla birlikte, yapılan gösterilerde sivil halka Bulgar güvenlik güçlerince ateşle karşılık verilmesi sonucu çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.¹⁸³ Diğer taraftan, Bulgarlaştırmaya direnen Türkler hapisanelere atılmış, Belene toplama kampına gönderilmiş¹⁸⁴ ve türlü işkencelere maruz bırakılmışlardır.

Türk azınlığa ilişkin olarak, isimlerin değiştirilmesiyle beraber bazı diğer önlemler de alınmaya başlanmıştır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:¹⁸⁵

1. Türkçe konuşmak yasaklanmıştır; konuşanlardan para cezası alınmıştır.¹⁸⁶
2. Türk müziği dinlemek yasaklanmıştır; dinleyenler cezalandırılmıştır.
3. Şalvar gibi, geleneksel Türk kıyafetlerinin giyilmesi yasaklanmıştır.

¹⁸¹ Türker Acaroğlu, "Bir Bulgar Profesörün İtirafı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı:70, ss. 17-22'den aktaran Eminov, a.g.e., s.85.

¹⁸² İsim değiştirme kampanyasına gösterilen direniş için bkz. Hugh Poulton, *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993, ss.169-185.

¹⁸³ Çıkan olaylarda yaşanan can kaybına ilişkin farklı sayısal veriler ileri sürülse de Şimşir'e göre; Mart 1985'e kadar Bulgaristan'da hayatını kaybeden Türklerin sayısı 800-2500 arasındadır. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.363. Ayrıca bkz. İlhan Uzgel, "Balkanlarla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (Cilt: II – 1980-2001), ed. Baskın Oran, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 178.

¹⁸⁴ Emel Balıkcı, "Tarihi Gerçekler Işığında Bulgarlaştırma ve Göç", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, 74. Sayı, Mart-Nisan 2009, s. 13.

¹⁸⁵ Ömer Engin Lütem, "1989 Göçü ve Sofya'dan Kriz Yönetimi", *BAL-GÖÇ Zorunlu Göçün 20. Yılı Panel Etkinlikleri*, 8 Haziran 2009, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa, 2009.

¹⁸⁶ 1985'ten önce de Türkçe konuşulan her kelime başına 20 leva para alınmasına rağmen, bu duruma pek fazla tepki göstermeyen azınlık mensupları, ad değiştirme kampanyasının normal seyirinden çıkarak mezar taşlarına varıncaya kadar sürmesine sert bir şekilde tepki göstermiştir. Bulgaristan'daki sorunlar etnik olduğu kadar, dinsel bağlamda da ele alınabilecek niteliktedir. Bkz. Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:48, Ocak-Aralık 1993, s. 115.

4. Bulgar radyosunda günde birkaç saat olan Türkçe yayınlar tamamen yayından kaldırılmıştır.

5. *Yeni Hayat* dergisi ve *Yeni Işık* gazetesi, Nov Jivot ve Nova Svetlina adlarıyla sadece Bulgarca olarak çıkmaya başlamışlardır.

6. Bulgar bayram ve ritüellerinin (ayinlerinin) uygulanması mecburiyeti getirilmiştir. Bu çerçevede, ölülerin Hıristiyan usulüne benzeyen bir adet gereğince gömülmesi soydaşları çok rahatsız etmiştir.

7. Zaten az sayıda kalmış olan Türkçe yer isimlerinin de Bulgarlaştırılmasına girişilmiştir.¹⁸⁷

8. Çocukların daha küçük yaşlarda iken Bulgarlaştırılmasına başlanmıştır. Türk çocuklarının “*gradina*” adını verdikleri kreşlere gönderilmesine önem verilmiş, daha büyük yaşta olanların ise ateist ve Bulgar milliyetçiliği bazlı eğitimine hız verilmiştir.

9. Türkiye’ye göç olmayacağı ısrarla belirtilmeye başlanmıştır. Böylelikle Türklere, Bulgaristan’da yaşayacakları için Bulgarlaşmaları gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır.

10. Türkiye’ye göç arzusunu kırmak amacıyla Türkiye’yi sürekli kötüleyen bir basın kampanyası açılmıştır.

11. Türklerin Bulgar soyundan geldikleri iddia edilmeye başlanmıştır.¹⁸⁸

1970’lerde Pomaklara karşı girişilen isim değiştirme kampanyasında sağlanan kısmî başarı, Bulgar yöneticilerde Türk azınlığa yönelik de aynı başarının sağlanabileceği kanaatini uyandırmış ve bu durum daha radikal kararlar alınmasına neden olmuştur. Ancak, geçen süre zarfında, Türklerin yeniden isimlendirilmesinin hiç de kolay olmadığı anlaşılmıştır. Bulgaristan Türklerinin Slav isimlerine karşı gösterdiği direnç ve tepkiler, komünist rejimi askeri tedbirler almaya sevk etmiş ve Türklere karşı askeri güçlerin yardımına başvurulmuştur. Öyle ki, Türkçe isimlerin değiştirilmesi sırasında Bulgar Ordusu’nun gerçekleştirdiği askeri harekât, bu ordunun 2. Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleştirdiği en büyük operasyon olmuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Bulgarların ülke toprakları üzerinde egemen güç olmasıyla birlikte, Türkçe yer isimlerini pek çok tarihsel dönemde değiştirme yoluna gitmişlerdir. Ancak bu yer isimlerinin pek çoğu 1934 yılında değiştirilmiştir. Bkz. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan’da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1988, ss.44-45.

¹⁸⁸ Bu dönemde Jivkov tarafından ülkedeki Türklerin Bulgar kökenli oldukları vurgulanmış ve 500 yıl süren Osmanlı egemenliğinde zorla Türkleştirildikleri iddia edilmiştir. Rossen Vassilev, “Bulgaria’s Ethnic Problems”, *East European Quarterly*, Vol. XXXVI, No. 1, March 2002, s.105.

¹⁸⁹ Crampton, a.g.e., s. 190.

Özetle, Bulgaristan Türkleri geniş kapsamlı bir Bulgarlaştırma politikasına mâruz bırakılmışlardır.¹⁹⁰ Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi, dini vecibelerin engellenmesi, komünizm gerekçesiyle camilerin kapılarına kilit vurulması vb. uygulamalar kültürel asimilasyona; Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlere yatırım yapılmaması ve Türkçe konuşanlardan zorla para cezası alınması, ekonomik anlamda izole edilmişliğe; bu uygulamalara itiraz edip başkaldıranların işkenceye maruz bırakılmaları ise fiziki yaptırıma açık birer örnek teşkil etmektedir. Bulgaristan Türklerinin mâruz kaldığı bu durum, komünist partinin hesapladığı sonucun aksine, azınlık grubu üyelerini dil, din ve aile bağları temelinde daha fazla bir araya getirmiş ve çoğunluktan uzaklaştırmıştır. Diğer bir deyişle, izlenen asimilasyon politikaları Türk azınlığın etnik kimliğini daha da güçlendirmiştir.¹⁹¹

Bulgaristan, 1980’li yıllarda Türk azınlığa karşı giriştiği asimilasyon politikalarında başarısız olmuştur. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz Bulgaristan’ın bu konudaki başarısızlığını üç farklı gerekçeye bağlamaktadır: Zamanlama hatası, Türk azınlıktan tepki beklenmemesi ve Türkiye’nin kararlı tutumu.¹⁹²

Zamanlama açısından bakıldığında, Bulgaristan’da 1984 sonrası asimilasyon hareketleri istenilen sonucu vermemiştir. Zira söz konusu Bulgarlaştırma çalışmaları, tarihin akışına ters bir zamana denk gelmiştir. Sovyetler Birliği’nde Gorbaçov’un glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları ile Jivkov’un Stalin zamanından kalma politikaları arasındaki derin tezatlık kendisini göstermiştir. Dünyada özgürlük rüzgârlarının esmeye başladığı, azınlık hakları ve insan hakları ile ilgili konuların ülkelerin iç meselesi olmaktan çıkıp başka devlet ve örgütleri de ilgilendirdiği bir dönemde Bulgaristan’ın Türk azınlığı, zorla asimile etme çalışmaları zamanın gereklerinin çok gerisinde kalmıştır. Hatta Sovyetler Birliği dâhi aynı blok içerisinde yer aldığı Bulgaristan’a yönelik yükselen tepkilere ve eleştirilere karşı, müttefikini açıkça destekleyememiştir.

Bulgaristan’ın ikinci yanlışı, Türk azınlığın asimilasyon politikalarına boyun eğeceği yönünde inanç göstermesi olmuştur. Sofya yönetimi Bulgaristan Türklerinin sembolik bazı tepkiler göstereceğini tahmin etmiş ve son tahlilde azınlığın askeri güce boyun eğeceğini düşünmüştür. Ancak, durum düşünülen farklı bir şekilde gelişmiştir. Bulgaristan Türkleri asimilasyon politikalarına en başından itibaren bireysel tepkiler gösterirken; daha sonra bunu kitlesel hâle getirmişlerdir. Mitingler, bildiriler, protesto gösterileri, yürüyüşler, açlık grevleri

¹⁹⁰ Poulton, a.g.e, ss. 146–184; Refik Korkud, *Komünist Bulgaristan’ın Dosyası*, Ankara: 1986, ss. 32–35.

¹⁹¹ Mahon, a.g.m., s.156.

¹⁹² Mesut Yılmaz, “Göç Süreci ve Türkiye”, *BAL-GÖÇ Zorunlu Göçün 20. Yılı Panel Etkinlikleri*, 8 Haziran 2009, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa, 2009.

gibi bir dizi eylem bunun somut göstergeleri olmuştur. Dolayısıyla, Politbüro'nun neticede kolluk kuvvetlerine boyun eğeceğini düşündüğü Türk azınlık, yılgınlığa kapılmamış; bilakis direnişini kuvvetle sürdürmüştür. Hatta 1989 yılına gelindiğinde Türklerin direnişi adeta genel bir ayaklanmayı andırmaya başlamıştır.

Öte yandan, Bulgaristan'ın Pomaklara yönelik gerçekleştirdiği Bulgarlaştırma çalışmalarına karşın Ankara yönetiminden tepki çekmemesi, Türk azınlığa da aynı politikaların tatbik edilmesi hususunda cesaretlendirici olmuştur. Ancak, Bulgaristan'ın hesapladığının aksine Türkiye, Bulgaristan Türklerine sahip çıkmıştır. Sadece devlet olarak değil; Türk kamuoyu da Bulgaristan Türklerine yapılanlar konusunda büyük bir duyarlılık göstermiştir.

4. Ankara-Sofya İlişkilerinde Kriz Dönemi: 1984–1989

Sofya Yönetiminin Bulgaristan Türklerini zorla Bulgarlaştırma çalışmaları, en başından itibaren Türkiye'nin tepkisini çekerken; geçen süre zarfında iki ülke arasında ciddi bir krizin doğmasına yol açmıştır. Bulgaristan'ın politikalarına karşı Türkiye, en başından itibaren kapsamlı bir göç anlaşmasının imzalanmasını teklif etse de, Sofya Yönetimi buna yanaşmamıştır.

Türkiye'nin 1984 yılına kadar pek fazla sorun yaşamadığı Bulgaristan ile doğrudan kriz durumu içine girmesi, Bulgaristan Türklerinin Ankara-Sofya hattının en temel unsuru olduğunu göstermesini açısından önemli olmuştur. Dolayısıyla iki ülke arasındaki mesafeli, ancak genelde sorunsuz sayılabilecek ilişkiler, yerini ciddi bir bunalım ve kriz dönemine terk etmiştir. İki ülke arasındaki kültürel ilişkiler tamamen zarar görürken; ticari ilişkiler de önemli ölçüde azalmıştır.¹⁹³

Sofya Yönetiminin “Bulgaristan’da Türk yoktur” söylemi¹⁹⁴, Ankara'nın en başından itibaren tepkisine neden olurken; ilişkileri de fazlasıyla germiştir. Bulgaristan bu dönemde söz konusu gelişmelerin kendi içsel sorunu olduğunu ileri sürerek, Türkiye ile Türk azınlık meselesini tartışma konusu yapmayı reddetmiştir.¹⁹⁵ Bu dönemde, Başbakan Turgut Özal Amerika'nın Sesi Radyosu'na verdiği bir mülakatta Bulgaristan'daki durum ve Türk azınlığa

¹⁹³ Lütem, “1989 Göçü ve Sofya’dan Kriz ...”

¹⁹⁴ Victor D. Bojkov, “Bulgaria’s Turk in the 1980s: a minority endangered”, *Journal of Genocide Research*, September 2004, s.346.

¹⁹⁵ Michael B. Bishku, “Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation”, *Mediterranean Quarterly*, Spring 2003, s.89.

yapılan muamele ile Güney Afrika'da yaşanan olaylar arasında hiçbir farkın bulunmadığını belirtmiştir.¹⁹⁶

Sofya Yönetimi, Bulgarlaştırma çalışmalarına 1984 yılı itibariyle kararlı ve istekli başlamışken; Türkiye ise, hazırlıksız yakalanmış olmanın verdiği bir tutukluk ve tedirginlik içindeydi. Ancak 1985 yılı ile birlikte, Türkiye'de de hareketlilik meydana gelmiştir. Türk basını ve kamuoyu Türk azınlığa yönelik Bulgar baskısını milliyetçi ve dinî duygularla ele alırken, toplumun her kesimi Bulgaristan Türkleri konusunda tek vücut haline gelmiş¹⁹⁷ ve konu *millî dava* olarak algılanmıştır. İç kamuoyundaki söz konusu toparlanış, Türkiye'nin diplomasi alanında daha cesur hareket etmesini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, zamanla Bulgaristan'daki Türklerin direnişi ile Türk devletinin etkin diplomatik girişimleri birleşince, asimilasyon kampanyası Bulgaristan yönetiminin aleyhine işlemeye başlamıştır.

Ankara Yönetimi, Bulgaristan'a yönelik kapsamlı bir göç anlaşmasının imzalanması konusunda baskı politikası takip ederken; diğer taraftan da konuyu uluslararası alana getirmeye çalışmış ve bunda da kısmen başarılı olmuştur. Sofya Yönetimine konuyla ilgili olarak gösterilen uluslararası tepkilere bakıldığında; bazı devletlerin insan hakları ihlalleri konusuna doğrudan dış politika gündeminde yer vererek Bulgaristan'ı kınadığı görülmüştür. Bazı devletler ise, Sovyetler Birliği ile başlayan iyi ilişkiler nedeniyle, Doğu Bloğuna mensup sosyalist bir ülkede yaşanan insan hakları ihlalleri için girişimde bulunmamayı tercih etmiştir. Diğer yandan bazı devletler ise, Türkiye'deki insan hakları ihlalleri nedeniyle, Ankara Yönetimini eleştirmişler ve bu nedenle Türkiye'nin Bulgaristan'ı eleştirme hakkının olmadığını dile getirmişlerdir.¹⁹⁸ Her ne kadar, Türkiye'de de 1980'li yıllar göz önünde bulundurulduğunda, 1980'deki askeri ihtilal ve peşi sıra yaşanan gelişmeler nedeniyle insan hakları anlamında bazı ihlallerin yapıldığı açık olsa da; söz konusu ihlallerin Bulgaristan'daki Türk ve Müslümanların isimlerini zorla değiştiren ve onları asimile etmeye çalışan Sofya

---

¹⁹⁶ *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1985.

¹⁹⁷ 1985 yılı ile birlikte, Türk basınındaki hemen hemen bütün gazeteler ve diğer süreli yayınlar, Bulgaristan Türklerine yapılan insanlık dışı muamele konusunda görüş birliğine varırken; konu efektif bir biçimde gündemde tutulmuştur. Örneğin, 1985 yılının ilk 4 ayı içerisinde Türkiye'deki gazetelerde Bulgaristan'da yaşanan gelişmelerle ilgili 424 tane haber ve köşe yazısı yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilal Şimşir, *Türk Basınında Bulgaristan Türkleri, Ocak-Nisan 1985*, Ankara, 1985. Diğer taraftan, sadece Türk basını değil; üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları da mesele ile yakından ilgilenmiştir. Hatta 17 Ocak 1985 tarihinde Bursa'da Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri protesto etmek amaçlı Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (BAL-GÖÇ) adında bir dernek kurulurken; Türkiye'deki Bulgaristan ile ilgili gelişmelerin odak noktası haline gelmiştir. Dernek kısa zamanda on binlerce kişiyi miting alanlarında toplamış; hükümet ve uluslararası kamuoyu nezdinde etkin girişimlerde bulunmuştur. Bkz. *Hürriyet*, 21 Nisan 1985. Bunların ışığı altında, Ankara yönetiminin iç kamuoyunu Bulgaristan Türkleri konusuna özellikle hazırlamak istediğine yönelik işaretler mevcuttur.

¹⁹⁸ Coşkun, a.g.e., s.33.

Yönetiminin yaptıklarıyla karşılaştırılması mümkün değildir. Şekil ve içerik açısından iki durum arasında büyük bir fark bulunmaktadır.

Bu dönemde Yunanistan, Bulgaristan'ın azınlık politikalarına destek vermiş ve Bulgaristan ile uluslararası arenada azınlıklar konusunda işbirliği içinde olabileceği sinyali göndermiştir. Yunanistan'ın o dönemki lideri Papandreu, Bulgar mevkidaşı Jivkov ile yaptığı bir görüşmede söz konusu işbirliğini gündeme getirmiştir. Bu durum, Ankara Yönetimi tarafından kendisine yönelik bir Atina-Sofya ekseninin oluşturulduğu şeklinde algılanmıştır.¹⁹⁹ Yunanistan'da bulunan Batı Trakya Türkleri ile Bulgaristan'ın güneyinde bulunan Türk azınlığın coğrafya anlamında komşu olmaları, kan bağı ve ortak tarihsel geçmiş gibi bir dizi özelliğe sahip olmaları Sofya ve Atina Yönetimlerini aynı potada buluşturmuştur.

Bulgaristan'ın 1984-1989 yılları arasında gerçekleştirdiği Bulgarlaştırma çalışmaları ile yine aynı dönemde Batı Trakya'daki Türklerin de bir takım sorunlar nedeniyle²⁰⁰ Yunan devletiyle karşı karşıya gelmiş olmaları dikkat çekicidir. Dolayısıyla her iki devlet de eş zamanlı olarak, bünyelerindeki Türk azınlıklar ile sorun yaşamışlardır. Ancak ne var ki, yaşanan tüm bu sorunlar, azınlık merkezli olarak değil; devlet merkezli olarak çıkmıştır. Farklı bir açıdan bakıldığında ise, sadece Bulgaristan Türklerinin değil; diğer Balkan Türklerinin genelde aynı kadere sahip oldukları ileri sürülebilir.

Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşanan trajik gelişmelere uluslararası toplumun dikkatini çekme çabası, kısmen başarılı olarak nitelendirilebilir. Bulgaristan Yönetimi bazı devletler tarafından sembolik bir şekilde eleştirilmiştir. Dolayısıyla Ankara Yönetimi, Sofya'yı yeterince köşeye sıkıştırılamamıştır.²⁰¹

Aslına bakılırsa, Bulgaristan, Türkiye'nin bu asimilasyon politikalarına pek fazla ses çıkarmayacağını tahmin etmekteydi. Dönemin Soğuk Savaş koşulları içerisinde meselenin çok fazla büyümeden kendi isteği doğrultusunda çözümleneceğini; Türkiye'nin girişim ve müdahalelerinin ise blok çatışması olarak algılanacağını tahmin etmiştir.

Türkiye ise, başlangıçta yaşadığı kısa süreli tedirginlikten sonra, aktif bir biçimde süreç içerisinde ve yaşanan gelişmelerin karşısında yer almıştır. Bununla birlikte Ankara Yönetimi agresif bir tutum benimsememiştir. Zira dönemin şartları itibarıyla, Türkiye'nin çok

---

¹⁹⁹ Coşkun, a.g.e.a.y.

²⁰⁰ Yunanistan'da söz konusu dönem içerisinde Batı Trakya Türkleriyle ilgili yaşanan gelişmeler için bkz. Hakan Baş, *Unutulan Batı Trakya Türkleri*, Umay Yayınları, İzmir, 2005, ss.53-55.

²⁰¹ Coşkun, a.g.e., a.y.

fazla seçeneği var iken, sorununun ikili diplomasiyle çözülmesi taraftarı olmuştur.²⁰² Söz konusu davranış seçenekleri, 1974 Kıbrıs müdahalesi örneğinden hareketle, Bulgaristan'a fiili askerî müdahaleden, Türkleri ayrılıkçı bir modelde teşkilatlandırarak Bulgaristan'ı içsel olarak istikrarsızlaştırmaya kadar varmaktaydı. Ankara'nın Sofya Yönetimine yaklaşımı ve önerisi, geniş kapsamlı bir göç anlaşmasının imzalanmasıyla sorunun çözümü istikametinde olmuştur.²⁰³ Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Türkiye'nin 1984-89 yıllarındaki Bulgaristan politikasının Bulgar Yönetimine, içine düştüğü yanlıştan dönmesi için süre ve hareket alanı bıraktığını ifade etmiştir.²⁰⁴

Bulgaristan, Türkiye ile anlaşmaya yanaşmazken; Türkiye yaşanan gelişmeleri uluslararası toplumun dikkatine sunma uğraşı içinde olmuştur. Bu kapsamda, Birleşmiş Milletler (BM), İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ve Avrupa Topluluğu (AT)²⁰⁵ gibi kurumlar nezdinde çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Yılmaz, Türkiye'nin o dönemki uluslararası girişimlerini şöyle ifade etmektedir:²⁰⁶

“Bulgaristan’la ikili olarak bu meseleyi düzenleme imkânı olmayınca, zamanın Türk hükümeti bu meseleyi uluslararası forumlara götürmüştür. Akla gelebilecek bütün örgütlerde, forumlarda ilgili olsun olmasın; bu uygulama gündeme getirilmiş ve bu örgütlerden büyük ölçüde destek alınmıştır. Zamanın BM Genel Sekreteri Perez de Queallar’a ben mektup yazdım. Bu meseleye Birleşmiş Milletler olarak müdahil olmasını istedim; çünkü Birleşmiş Milletlerin kuruluş anlaşması buna imkân sağlıyordu. İki defa İslam Konferansı Örgütü’nün (İKÖ) yıllık toplantılarına katıldım; bu meseleyi gündeme getirdim. İKÖ, bu meselede bize büyük destek vermiştir. Özel bir temas grubu teşkil etmiştir, o temas grubu Bulgaristan’ı iki defa ziyaret etmiştir, orada yapılan uygulamaları bizzat gözlemiştir ve Bulgar Hükümetinin son derece aleyhine bir rapor hazırlamıştır. O raporu, Suudi Arabistan’da 1989 yılında yapılan İKÖ Hükümet Başkanları toplantısına sunmuşlardır. Bunun üzerine örgüt, Bulgaristan’a çağrıda bulunmuştur. Temas grubu ikinci kez Bulgaristan’a ziyaret etmek istemiş ama Bulgaristan bunu kabul etmemiştir. Onun üzerine, biz o temas grubunu buraya getirdik; buraya göç etmiş soydaşlarımızla temaslarını sağladık. Dolayısıyla, İKÖ bu

²⁰² 1985 yılının başlarında iki ülke arasında diplomatik anlamda nota düellosu yaşanmıştır. Ankara Yönetimi, Sofya nezdinde temaslarını sürdürürken; Nisan 1985’te Bulgaristan’a 3. notasını vermiştir. Türkiye’nin Bulgar Hükümetine baskısı Sofya’yı rahatsız ederken; Sofya Yönetimi ise ısrarla Bulgaristan Türkleri sorununu kendi iç meselesi olarak görme eğiliminde olmuştur. *Tercüman*, 13 Nisan 1985.

²⁰³ *Hürriyet*, 23 Şubat 1985.

²⁰⁴ Yılmaz, “Göç Süreci ve Türkiye”.

²⁰⁵ Henüz Maastricht Antlaşması imzalanmadığı için Avrupa Birliği’nin eski adı.

²⁰⁶ Yılmaz, “Göç Süreci ve Türkiye”.

meselenin çözümü ve Bulgaristan'ın bu yanlışından döndürülmesi için Bulgar Hükümeti nezdinde bize büyük yardım sağlamıştır. Avrupa Birliği ülkeleri Bulgaristan'a büyük baskı yapmışlardır, hatta o tarihlerde Bulgaristan'la aralarında müzakereleri dondurmuşlardır. Sonunda Türkiye'nin izlediği bu akılcı ve sabırlı politika, çağın da yardımıyla, çağın gidişatına da uygun olduğu için semeresini vermiştir. 1989 Ağustos'unda, zannediyorum, göç tamamlanmıştı. 2-3 ay içerisinde Türkiye'ye toplam 360.000'den fazla soydaşımız göç etti. Türkiye tüm imkânlarını seferber ederek bu soydaşlarına sahip çıktı. Onlar için geçici kamplar kurdu, çadır kentler kurdu, bunlara kira yardımları yaptı, bunlara devletin misafirhanelerinde ikamet imkânı sağladı.”

5. Bulgaristan'a Yönelik Uluslararası Tepkiler

Uluslararası sistemin iki kutuplu yapısı, farklı askeri ve siyasi ittifaklarda yer alan devletlerin aralarındaki ilişkilere kesin ve katı kurallar getirebildiği gibi, uluslararası örgütler de sıkı iki kutuplu sistemden ve Soğuk Savaş döneminin genel kurallarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Ancak, 1960'lı yıllarla birlikte uluslararası sistemin yapısında meydana gelen yumuşamaya paralel olarak, uluslararası örgütler de görelî olarak daha serbest hareket imkânına kavuşmuşlardır. Bu dönemle birlikte, devletlerarası sorunlar uluslararası örgütlerin gündeminde daha fazla yer almaya başlamış ve söz konusu durum, uluslararası örgütlerin devletlerin iç politikalarında meydana gelen gelişmelere yönelik değerlendirme yapmalarına ve müdahil olmalarına yol açmıştır.²⁰⁷

Bu çerçevede Bulgaristan'daki Türklerle ilgili Bulgaristan iç politikasında yaşanan gelişmeler de uluslararası örgütlerin gündemine gelmiştir. Sadece uluslararası örgüt ve kuruluşlar değil; aynı zamanda çeşitli devletlerden de Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarına tepkiler yağmıştır.

Sofya Yönetiminin 'tek millet yaratma' çalışmalarına devletler bazında gelen tepkilere bakıldığında, her ne kadar 1984-89 yılları arasında yaşananlarda olmasa da, Bulgaristan'daki gelişmelere ilk duyarlılığı gösteren ülke, Libya olmuştur. Bulgaristan'ın 1970'li yılların başında Pomaklara yönelik giriştiği zorla isim değiştirme ve Pomakları Ortodokslaştırma çalışmalarına ilk tepki, Libya lideri Muammer Kaddafi'den gelmiştir. Kaddafi Kasım 1972'de Bulgaristan'a bir heyet göndererek, Müslümanlara yönelik girişilen politikaları yerinde

²⁰⁷ Nuray, a.g.tz., s.106.

inceletmiş ve Bulgar hükümetini protesto etmiştir. Ayrıca, heyetin incelemeleri ve verilen rapor sonucu, Kaddafi'nin Bulgaristan'a tepkisinin göstergesi olarak, ülkesinde bulunan Bulgar teknisyenleri sınır dışı ettiği de belirtilmektedir.²⁰⁸

Bulgarların 'Soya Dönüş Süreci' (*Revival Process*) olarak ifade ettikleri, 1980'li yılların ortalarından itibaren başlatılan Türk azınlığı asimile etme girişimlerini protesto eden ülkelerden birisi de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) olmuştur. KKTC Kurucu Meclisi'nin 19 Şubat 1985 tarihli aldığı kararda Bulgaristan Türklerine uygulanan baskı ve terör eylemleri kınanmış; Kıbrıs Türk halkının Bulgaristan Türklerine sevgi ve destekleri belirtilmiştir.²⁰⁹

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından da Bulgaristan'ın Türklere yönelik politikaları kınanmıştır. Washington Yönetimi Bulgaristan'ın izlediği asimilasyon politikalarını şiddetle eleştirirken; bu ülke ile yapmayı planladığı ticaret görüşmelerini de erteleme yoluna gitmiştir.²¹⁰ Bulgaristan'ın Türk azınlığın isimlerini zorla değiştirmesini ve direnenlerin öldürülmesini kınayan ABD, Bulgaristan'ın konuyu iç meselesi olarak görme eğiliminde olduğunu belirtmiş; ancak bunun bir iç mesele değil, temel insan hakları ihlali olduğu görüşünü savunmuştur.²¹¹

ABD ve İngiltere, Türkiye'nin tezlerine destek vererek Bulgaristan'da Türk azınlığın sistematik bir asimilasyon politikasına tabi tutulduklarını dile getirmişler ve ülkede yaşananların insan hakları ihlali kapsamında ele alınması gerektiğini savunmuşlardır. Ne var ki, Türkiye ile Batı Bloğu içerisinde yer alan diğer bazı ülkeler ise Ankara'nın yanında yer almamıştır. Fransa, İtalya, Almanya ve diğer Avrupalı devletler ise, Bulgaristan'la ikili ilişkilerini gerginleştirmek istememişler²¹² ve Gorbaçov ile beraber yumuşamaya başlayan uluslararası sistemde Sovyetler Birliği ile yeniden şekillenen ilişkilerinin 'Türk ve Müslüman bir azınlık' yüzünden bozulmasını istememişlerdir. Dolayısıyla, söz konusu devletler meselenin Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) bağlamında ele alınarak, insan hakları ihlalleri kapsamında değerlendirilmesi gerektiği yönünde bir tutum içinde olmuşlardır.

Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ın uyguladığı asimilasyona ilişkin politikaları ise netlik kazanmamıştır. Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı tepkilerinin giderek yükselmesi, Moskova'yı tedirgin ederken; dönemin Sovyetler Birliği Ankara Büyükelçisi Çernişev,

---

²⁰⁸ Eroğlu, a.g.m., ss.19-20.

²⁰⁹ Eroğlu, a.g.m., s.17.

²¹⁰ Coşkun, a.g.e., s.34.

²¹¹ *Güneş*, 3 Nisan 1985.

²¹² Nuray, a.g.tz., s.107.

Ankara-Sofya hattında arabuluculuk rolüne soyunmuş; ancak bunda başarılı olamamıştır. Çerçişev'in başarısızlığının arka planında, Türk hükümetinin Bulgaristan'daki insan hakları ihlallerini uluslararası alana taşıma girişimlerinin Moskova tarafından engellenmek istendiği şeklinde algılanması bulunmaktadır.²¹³ Sovyetler Birliği ise, adının Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarıyla birlikte anılmasından özellikle kaçınmış ve Bulgaristan'ı uluslararası toplum nezdinde açıkça desteklemekten de kaçınmıştır.²¹⁴ Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarına karşı Türkiye'nin tepkisine cevaben Gorbaçov, SSCB ziyaretinde bulunan Başbakan Özal'la görüşmeyi kabul etmemiştir.

Yunanistan'ın Bulgaristan'da yaşanan insan hakları ihlalleri ile ilgili tutumu ise, biraz evvel belirtildiği üzere, Sofya yönetiminin lehine, Ankara'nın ise aleyhine olmuştur. Yunanistan ile Bulgaristan arasında Eylül 1986'da tesis edilen ve birbirilerine yönelecek tehditlerde görüş alışverişinde bulunmayı taahhüt ettikleri "Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Deklarasyonu", Yunanistan'ın Bulgaristan'daki azınlık hakları ihlallerine sessiz kalmayı tercih etmesine yol açmıştır.²¹⁵ Türkiye ise, söz konusu durumu Yunanistan'ın NATO üyeliğinden kaynaklanan yükümlülükleriyle ters düştüğü görüşünü savunmuştur. Ne var ki, 1986 yılı itibariyle Yunanistan ve Bulgaristan'ın tehdit algılamalarının Türkiye ve bünyelerinde bulunan Türk azınlıklar konularında yoğunlaştığı göz önünde bulundurulursa; imzalanan deklarasyonun hangi noktalarda işbirliğini kapsadığı daha belirgin hale gelmektedir.

Bulgaristan'ın komşusu olan Romanya da Türklere yöneltilen asimilasyon politikaları karşısında blok ortağı olan Bulgaristan'ın yanında bir görüntü çizmiştir. Konuyla ilgili, Sofya Yönetimini uyaran veya kınayan herhangi bir girişimde bulunulmazken; Bükreş Yönetimi, isim değiştirme kampanyasından kaçarak kendi ülke sınırlarına sığınan Türkleri, Bulgaristan'a iade etmiştir.²¹⁶

Bulgaristan'ın asimilasyon politikasına tepkiler, uluslararası örgütlerden de zaman içinde gelmeye başlamıştır. Örneğin, Avrupa Konseyi (AK) 1985 tarihli raporunda, Bulgaristan'ın Türk azınlığın sosyal, kültürel ve dini alanlardaki haklarına yönelik gerçekleştirdiği ihlalleri sona erdirmesini istemiş ve Sofya Yönetiminin azınlık mensuplarının Türk isimlerini kullanmasına izin vermesi çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, Bulgaristan'ın

---

²¹³ Karpat, a.g.e., s.354.

²¹⁴ Coşkun, a.g.e., s.35.

²¹⁵ Nuray, a.g.tz. 107.

²¹⁶ Uzgel, a.g.m. s. 181.

Türk azınlığın uluslararası hukuksal ve anayasal haklarını iade etmesini ve diplomatlarla uluslararası basın mensuplarının Türk bölgelerine gitmelerine izin vermesini istemiştir.²¹⁷

Temmuz 1985’de Uluslararası Af Örgütü (UAÖ), Bulgaristan’daki Türklere karşı girişilen asimilasyon politikalarına tepki göstermiş ve konuyla ilgili olarak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi’ne (BMİHK), yaşanan insan hakları ihlallerini ve Bulgaristan’ın politikalarını kınayan bir rapor sunmuştur.²¹⁸

Diğer taraftan, Bulgaristan’da yaşanan gelişmeler NATO Parlamenterler Asamblesi’nin 1985 yılında San Fransisco’da gerçekleştirdiği 31. dönem toplantısında da gündeme getirilmiştir. Bulgaristan’daki Türklere yönelik yapılan insanlık dışı muameleyle ilgili karar tasarısı oybirliğine yakın bir çoğunlukla kabul edilirken; 184 parlamenterden 180’i karar tasarısının lehinde oy kullanmıştır. 3 Yunan ve 1 İngiliz parlamenter ise çekimser kalmıştır.²¹⁹ Söz konusu toplantıda alınan kararda, NATO üyesi ülkelerin Bulgaristan hükümetine her türlü baskıyı yapmaları ve mesele çözüme kavuşturulana kadar üye ülkelerin konuyu incelemeleri öngörülmüştür.²²⁰

NATO ile ilgili olarak dönemin Başbakanı Turgut Özal, Mayıs 1989’da NATO Zirvesi’nde üye ülkelere yardım isterken; NATO’ya üye ülkelerin Bulgaristan’ın asimilasyon politikalarına karşı geleneksel duyarlılığı göstermemekle suçlamıştır.²²¹

Birleşmiş Milletler kapsamında ise, Turgut Özal’ın BM’nin 40. kuruluş yılı dönümünde, Genel Kurul’da yaptığı konuşmada Bulgaristan Hükümetinin Türklere zulmettiğini dile getirerek, Bulgar Hükümetini kınamış ve konuyu dünya kamuoyunun önünde yüksek sesle dile getirmiştir.²²² Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı’nın (UNESCO) 2.000 delegenin katılımıyla Sofya’da gerçekleştirdiği 23. Genel Konferansı’nda, dönemin Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı Metin Emiroğlu, delegelere hitaben yaptığı konuşmada Bulgaristan Yönetiminin Türklere karşı asimilasyon politikaları uyguladığını ve insan haklarını ihlal ettiğini dile getirerek, ev sahibi Bulgaristan’ı zor durumda bırakmış ve delegelerin Bulgaristan’a tepki göstermesine yol açmıştır.²²³ Dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ise, BM Genel Sekreteri Perez de Quellar’a bir mektup

---

²¹⁷ Eroğlu, a.g.m., s. 22.

²¹⁸ Nuray, a.g.tz., s. 106.

²¹⁹ Eroğlu, a.g.m., ss 21-22.

²²⁰ Eroğlu, a.g.m., s.22.

²²¹ Coşkun, a.g.e., s. 34.

²²² *Tercüman*, 23 Ekim 1985.

²²³ Eroğlu, a.g.m., s. 23.

yazarak, Bulgaristan’da yaşanan insan hakları ihlallerine karşı BM’nin dikkatini çekmiş ve yaşanan insan hakları trajedisine ilgi göstermesini istemiştir.

Türkiye Avrupa Topluluğu (AT) nezdinde de girişimlerde bulunmuş ve Topluluğun Bulgaristan’a yönelik daha net bir politika takınmasını sağlamıştır. Türkiye’nin çabaları sonucunda, AT’ye üye ülkeler Bulgaristan ile imzalamayı planladıkları ekonomik ve ticari işbirliği antlaşmasını iptal etmişlerdir.²²⁴

Bu süreçte, İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) ise, Bulgaristan’da yaşanan trajedilere tepki gösteren bir diğer uluslararası örgüt olarak ön plana çıkmıştır. Örneğin, 1987 yılında örgüte üye olan ülkelerin dışişleri bakanları toplantısında, Bulgaristan’da Türklere karşı izlenen asimilasyon politikaları gündeme gelmiş, yaşanan insan hakları ihlalleri ile ilgili raporlardan duyulan endişe dile getirilmiştir. Bununla birlikte, Bulgaristan’a çeşitli incelemelerde bulunmak üzere, bir heyetin gönderilmesi de kararlaştırılmıştır.²²⁵

Daha önce, 1986 yılında da İKÖ’nün Fas’ta yaptığı toplantıda Bulgaristan Türkleri konusu gündeme gelirken,²²⁶ İKÖ’nün konuyla ilgili en etkili toplantısı 4 Ekim 1989 tarihinde New York’ta gerçekleştirdiği olağanüstü toplantı olmuştur. İKÖ tarihinde dördüncü kez gerçekleşen olağanüstü toplantı olarak dikkati çeken bu zirvede, üye ülkelerin dışişleri bakanları hazır bulunmuşlardır. Toplantı sonrası yayımlanan bildiriye, Bulgaristan’daki Türk ve Müslüman azınlıkların maruz kaldığı asimilasyon kampanyası karşısında duyulan endişe ifade edilirken; sorunun Kuveyt’in arabuluculuğunda diyalog yoluyla çözülmesi istenmiştir. Kuveyt’te yapılması öngörülen toplantıda, Bulgaristan’daki Müslüman Türk azınlığın durumu başta olmak üzere, Türk-Bulgar ilişkilerinin tüm yönlerinin ele alınması kararlaştırılmış; her iki tarafın da olumlu yanıt vermesi istenmiştir.²²⁷ Mesut Yılmaz’ın Kuveyt Emiri’nin iyi niyet girişimi çerçevesinde, Bulgaristan Başbakan Yardımcısı Yordanov ile Ekim 1989’da bir araya gelmesi ve daha sonra tekrar iki ülke dışişleri bakanları arasında toplantının yapılması, İKÖ’nün girişimlerinin sorunun çözümüne yönelik yapıcı katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Öte yandan, Sofya Yönetiminin Bulgarlaştırma politikasına tepki olarak, Bulgaristan’ın ülke dışında bulunan çok sayıda temsilciliğinin önüne, yurtdışında yaşayan

²²⁴ Coşkun, a.g.e., s. 34.

²²⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 968; Coşkun, a.g.e., s. 34.

²²⁶ İslam Konferansı Örgütü, Türkiye’nin etkin girişimleriyle en başından itibaren konu ile yakın ilgilenmiş ve Bulgaristan’ı sert bir şekilde kınamıştır. Örneğin, daha 1985 yılında İKÖ Genel Sekreteri Seyid Şerafeddin Pirzade, Bulgar hükümetinin politikasını “alçakça bir kampanya” olarak nitelendirmiş ve Sofya’yı bu tutumundan vazgeçmeye çağırmıştır. Bkz. *Cumhuriyet*, 7 Mart 1985.

²²⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 442.

Türkler ve onların sivil toplum örgütleri tarafından siyah çelenk bırakılarak; protesto gösterileri düzenlenmiştir. Özellikle Batı Avrupa ve ABD’de yoğunlaşan söz konusu gösteri ve eylemler,²²⁸ Türkiye’deki Bulgar temsilciliklerinde de yapılmıştır.

Ankara Yönetiminin Bulgaristan Türkleri konusunu uluslararası kamuoyunun gündeminde tutma çalışmaları, dünyanın dikkatini Balkanlar’ın güneydoğusuna çevirmiştir. Bununla birlikte, Bulgaristan’da yaşanan insan hakları ihlalleri, Avrupa, ABD ve İslam dünyası ülkelerinin basın organlarında da kendisine yer bulmuş ve Bulgaristan’ın politikalarını eleştiren haber ve yorumlar kaleme alınmıştır.²²⁹ Özetle, Bulgarların ‘Soya Dönüş’ projesi olarak nitelendirdikleri asimilasyon politikaları tüm dünyada tepki ile karşılanmış; BM, İKÖ, Avrupa Konseyi gibi çeşitli uluslararası örgütlerce de kınanmıştır. Bulgaristan’ın mâruz kaldığı tepkinin büyüklüğü ile içteki getirinin küçüklüğü göz önüne alındığında, rejimin bu politikalara başvurma neden(ler)ini anlamak zorlaşmaktadır.²³⁰ İzlenen siyasetin arka planında farklı etkenlerin olması ise kuvvetle muhtemeldir.

6. Bulgaristan’ın Asimilasyon Politikalarının Arka Planı

Bulgaristan’ın 1984 yılının Aralık ayı itibariyle Türk azınlığa yönelik giriştiği baskı politikasının belli stratejik bir takım hesaplar kapsamında yapıldığı iddia edilmektedir. Söz konusu görüşü savunanlar, düşüncelerini belli temellere dayandırarak ifade etmektedirler. Bu kapsamda daha ziyade ön plana çıkan gerekçe Türklerin nüfus artış hızından duyulan endişeler olurken; buna paralel olarak, daha bir dizi etkenin asimilasyon politikasının izlenmesinde etkili olduğu fikri ileri sürülmüştür.

Belirtildiği üzere, komünizm döneminde ülkedeki Müslüman azınlıklar önce etnik kimliklerine ayrıştırılmış, daha sonra her grup ayrı ayrı ele alınarak isim değiştirme kampanyasına ve Bulgarlaştırma işlemine tabi tutulmuştur. Söz konusu politikalar sadece isim değiştirme ile sınırlı kalmamış; bunun yanı sıra ülkede Türkçe konuşmak yasaklanmış, İslam dininin vecibelerinin yerine getirilmesi engellenmiş, Türkçe eğitim imkânı ortadan kaldırılmış ve Türk-İslam eserlerine sistematik bir kamulaştırma ve tahribat işlemi başlatılmıştır. Öncelikle, Pomaklardan bu işleme başlanılırken; ardından Romanlar ve ülkedeki diğer sayıca az olan Türk-Müslüman topluluklara (Gagavuzlar, Arnavutlar, Tatarlar gibi) asimilasyon

²²⁸ Bkz. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss. 403-415.

²²⁹ *Hürriyet*, 24 Şubat 1985.

²³⁰ Crampton, a.g.e., s. 190.

politikaları yöneltmiştir. 1984 yılına gelindiğinde ise, ülkenin en büyük etnik grubu olan Türk azınlık, bu politikaların ana hedefi haline gelmiştir.

Türkiye'nin 1984 öncesinde Jivkov Rejiminin Bulgarlaştırma siyasetine karşı tepkisiz kalması, 1984 yılında Türklere karşı aynı siyasetin takip edilmesinde etkili olmuştur. Ne var ki, Jivkov Rejimi Bulgaristan Türkleri sorununu çözmek için Soğuk Savaş döneminin başından itibaren bir takım planları uygulamaya başlamıştır. Dolayısıyla, 1984'ün sonunda başlayan asimilasyon politikaları, dönemin şartları itibariyle meydana gelen bir gelişme değil; derin stratejik hesapların yol açtığı tarihsel bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bulgaristan'ın 'Soya Dönüş' projesi çeşitli gerekçelerle açıklanabilir. Bu gerekçelerden en önemli olanları ilerleyen sayfalarda incelenmiştir.

6.1. Nüfus Dengeleri

Konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda, araştırmacıların en çok üzerinde durduğu etkenlerden biri olarak demografik kaygılar ön plana çıkmaktadır. Bulgaristan'da Bulgar nüfusunun büyüme oranının eksi değerlere kadar düşmesi, buna karşılık Türk nüfusunun ise yüksek artış hızı Bulgar siyasî karar vericileri kaygılandırmıştır. Gerçekten de Bulgaristan, 1980'lerin başından itibaren sosyalist komşuları arasında en düşük doğum oranına ve en az nüfusa sahip olan ülkeydi.²³¹

Bulgaristan'ın 1980 yılında büyüme oranı binde 36 iken, bu oran, 1996 yılında -0,35'e kadar düşmüştür.²³² Buna karşın, Bulgaristan Türklerinin yüksek doğum oranı ve düşük ölüm oranının beraberinde getirdiği hızlı nüfus artışı, zamanla Bulgaristan'daki demografik dengelerde değişim yaratmaya başlamıştır. Güncel anlamda Bulgaristan'ın toplam nüfusu 7.148.000'dir.²³³

Tablodan da anlaşıldığı üzere, tarihsel süreç içerisinde Türklerin ve Romanların Bulgarlara nazaran doğum oranlarında sahip olduğu pozitif ivme, kısa zamanda nüfus istatistiklerinin Bulgarları ürkütecek düzeye gelmesine neden olmuştur.

²³¹ Darina Vasileva, "Bulgarian Turkish Emigration and Return", *International Migration Review*, Vol. 26, No.2, Summer 1992, s. 346.

²³² Coşkun, a.g.e., s.36. Güncel olarak, Bulgaristan'da nüfus ile ilgili sorunlar devam etmektedir. 2009 yılı verileri itibariyle, Bulgaristan'da nüfusun büyüme oranı, -0,79 (%) olarak ifade edilirken; doğum oranı ise, binde 9,51'dir. Bu açıdan bakıldığında, Bulgaristan nüfusunun hızla azaldığı görülmekte ve Bulgaristan nüfus büyüme oranı olarak, dünya sıralamasında sondan 4. sırada yer almaktadır. Bulgaria, *CIA – The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>, 17 Şubat 2010.

²³³ Bulgaria, *CIA – The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>, 17 Şubat 2010.

ETNİK GRUPLAR İTİBARIYLA; DOĞUM, ÖLÜM VE DOĞAL NÜFUS ARTIŞ ORANLARI (binde)									
	Bulgarlar			Türkler			Romanlar		
	Doğum	Ölüm	Doğal Artış	Doğum	Ölüm	Doğal Artış	Doğum	Ölüm	Doğal Artış
1956	17.0	8.7	8.3	40.4	15.5	25.2	36.5	10.7	25.8
1965	13.8	8.3	5.5	29.0	7.3	21.7	18.5	4.2	14.3
1966	13.5	8.4	5.1	26.7	7.6	19.1	24.1	5.4	18.7
1967	13.6	9.1	4.5	26.3	8.0	18.3	23.2	6.3	16.9
1968	15.4	8.8	6.6	28.9	7.0	21.9	25.7	5.4	20.3
1969	15.7	9.7	6.0	27.3	7.8	19.5	24.5	6.2	18.3
1970	15.1	9.3	5.8	26.4	7.0	19.4	23.0	5.4	17.6
1971	14.8	10.3	4.8	25.2	7.5	17.7	18.3	5.6	12.7
1972	14.4	10.2	4.2	23.2	7.3	15.9	18.2	5.7	12.5
1973	15.5	9.9	5.6	23.2	6.7	16.5	18.5	5.1	13.4
1974	16.5	10.3	6.5	24.5	6.8	17.7	18.3	5.3	13.0

Kaynak: Eminov, a.g.e., s.93.

Bulgar nüfusu artış göstermezken; Bulgaristan'daki Türklerin nüfusu özellikle 1960'lı ve 70'li yıllarda gözle görülür bir biçimde artmış ve bu durum Bulgarları korkutmuştur. Türklerin nüfusunda meydana gelen bu artışın, bu yıllarda Bulgarları tatmin etmeyen, fakat Türklerin yaşam standartlarında ve gelirlerindeki iyileşmeden kaynaklandığı düşünülmektedir.²³⁴

Nüfus konusuyla ilgili olarak ileri sürülen bir görüş de, Bulgar devletinin stratejik çıkarları açısından Türk azınlığın nüfusunu 1 milyonun altında tutma çalışmaları içinde olduğu yönündedir. Söz konusu görüşü Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) lideri Ahmed Doğan'ın da kendisiyle yapılan bir röportajda aktarması bu noktada önemlidir. Doğan, Bulgar yöneticilerin Türklerin sayısı 1 milyonu geçtiğinde, bu durumu tehdit olarak algıladığını ifade ederken; bu açıdan ya bu nüfusu asimile etme yoluna başvurduklarını ya da göçe zorlandıklarını ifade etmiştir.²³⁵

Bulgaristan, nüfus dengeleri itibariyle, Türklerden endişelenmesine rağmen; başlangıçta Türkiye'nin önerisi olan kapsamlı bir göç anlaşmasının tesis edilmesine de

²³⁴ Ömer Turan, "Bulgaristan'daki Azınlıklarla İlgili Bir Proje ve Rapor Üzerine", s.85.

²³⁵ Coşkun, a.g.e., s.37.

yanaşmamıştı. Bulgaristan ekonomisi tarım merkezli olarak Türklerin sırtında bulunmaktaydı. Özellikle tarım ve hizmet sektörlerinde ucuz emek ve “köle” niyetine kullanılan işgücü gibi niteliklere sahip olan ve sosyo-ekonomik hayatta daha ziyade bu özellikleriyle yer alan Türk azınlığın göç etmesi halinde, zaten sallantıda olan Bulgar ekonomisinin tamamen çökmesi riski göze alınamamıştır. Diğer bir deyişle, Türkler kendilerinden hoşlanılmamasına rağmen, Bulgar ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmişti.²³⁶ Dolayısıyla, Bulgar Hükümeti hırslı ve ulusçu düşünceleri nedeniyle, ekonomik ve politik açıdan kendini köşeye sıkışmış olarak hissediyordu.²³⁷

Sofya Yönetiminin Türklerle ilgili ekonomik açıdan içinde bulunduğu açmazdan konumundan kurtulması, göçe izin vermeksizin, Bulgarlaştırma işlemlerinin başarısına bağlı olmuştur. Ne var ki, Bulgaristan Türkleri Jivkov Rejiminin hesapladığından farklı hareket etmiştir. 1989 yılı itibariyle, Jivkov Bulgaristan Türklerinin göç edebileceğini deklare ettikten sonra 360.000 Türk’ün Türkiye’ye gitmesine izin vermiştir. Göç eden Türkler Bulgaristan’a dönseler de, Türkiye’de kalsalar da, Bulgaristan bu durumdan kazançlı çıkmıştır. Türkiye’de kalmaya karar verenler, artık yaşamlarını orada sürdüreceği için Sofya Yönetimi Türklerden kurtulmuş oluyordu. Ayrıca göç edenler geri dönmezlerse, bu durum Bulgaristan’daki mal ve mülklerinin Bulgar Hükümetine geçmesi ve emekli maaşlarının ödenmemesi anlamına geliyordu²³⁸ Bu açıdan, Bulgaristan Yönetimi geri dönmemeyi düşünen göçmenlerle ilgili, bir taşla iki kuş vurmaya hedeflemekteydi.

Farklı olarak, Türkiye’ye gidip de Bulgaristan’a dönmeye karar verirlerse, Türkiye’deki ekonomik şartların kötü olduğu ve onlara destek olunamayacağı mesajı, başta Türk azınlık olmak üzere, iç kamuoyuna verilecekti. Bu açıdan da ileriki dönemlerde, Bulgaristan Türklerinin 1984-89 yıllarında olduğu gibi kara bir Türkiye sevdasına kapılmalarının önüne geçilebilir ve Türk azınlık kontrol altına alınabilirdi. 1989 göçüyle beraber 300.000’nin üzerindeki soydaşın yaklaşık 120.000’i Bulgaristan’a geri dönse de,²³⁹ Sofya Yönetimi, Bulgaristan Türkleri üzerinde Türkiye karşıtı yaklaşımı benimsetememiştir.

6.2. Kıbrıs Sendromu

Jivkov Rejimi, Bulgaristan Türkleri’ni yalnızlaştırmak ve asimile etmek için gerek azınlığı gerek kendi iç kamuoyunu hazırlama yoluna gitmiştir. Soğuk Savaş döneminin çeşitli

²³⁶ Karpat, a.g.e. s. 348.

²³⁷ Karpat, a.g.e., a.y.

²³⁸ Coşkun, a.g.e., s. 37.

²³⁹ Armaoğlu, a.g.e., s. 969. Ayrıca bkz. Stephen Castles-Mark Jrd Miller, *Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 183.

aşamalarında Türk azınlığa bağlı olarak şekillenen Türk-Bulgar ilişkilerine karşın; Bulgaristan, Türkiye'nin bu dönemki dış politikasını bilinçli olarak çarpıtma yoluna gitmiş ve Türkiye'nin Sofya'ya karşı revizyonist; genel olarak ise, Neo-Osmanlıcı bir dış politika izlediğini savunmuştur.

Bulgaristan'ın söz konusu tezindeki ana çıkış noktası, Ankara Yönetiminin 1974 yılında Kıbrıs'a yönelik müdahalesi olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi, Sofya Yönetimini aynı durumla karşılaşma kaygısına itmiş; bu doğrultuda, Türk azınlığı ortadan kaldırmak ve Türkiye ile komşuluk dışında ortak bir paydada buluşmamak gibi bir yol benimsemek istemiştir. Ancak, Sofya Yönetimi asimilasyon politikaları izleyerek büyük bir kumar oynamış ve Ankara'nın ciddi tepkileriyle karşılaşmıştır. Her ne kadar, Türkiye bu dönemde Bulgaristan'a askeri müdahale seçeneğini göz önünde bulundurmasa da, Bulgar mezalimini kınama mitinglerinde, halkın "Ordu Sofya'ya" sloganları atması²⁴⁰ ve Bulgaristan'a askeri müdahale için hükümete baskı yapması bu noktada manidardır.

Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemindeki dış politikası göz önünde bulundurulduğunda; Batı Bloğunda yer almasına karşın, özellikle 1960'lı yıllarda uluslararası sistemde meydana gelen yumuşama dönemiyle birlikte, Doğu Bloğu ile en iyi ilişkilere sahip NATO üyesi ülkelerden biri olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Hatta bu iyi ilişkiler 1960'lı ve 1970'li yıllarda Bulgaristan'la da tesis edilmişti. Sofya Yönetiminin Türkiye'nin 1974 Kıbrıs müdahalesini abartarak bir sendroma çevrime gayreti²⁴¹ kamuoyunu asimilasyon politikalarına hazırlama faaliyeti olarak da düşünülebilir.

6.3. Otonomi Paranoyası

Bulgaristan'daki Türk azınlığın, hızlı nüfus artışına paralel olarak, Bulgar yöneticiler demografik dengelerin kendi aleyhlerine olabilecek bir son hazırladığı algılamasına kapılmışlar ve bunun yakın zamanda Türklerin otonomi isteğine yol açabileceğini düşünmüşlerdir.

Bulgarlar ve Türklerin nüfus artışlarında görülen fark, bu oranın gelecekte daha da artabileceğini göstermekteydi. Sofya yönetimine göre, dönemin konjonktürü itibariyle 20 yıl sonra Müslümanların Bulgaristan'da çoğunluk olma durumu yaşanabilirdi. Dolayısıyla, Türklerin hızlı nüfus artışı ilerideki askere alımlarda bazı zorluklara yol açacak ve Türklerin

---

²⁴⁰ *Günaydın*, 20 Nisan 1985.

²⁴¹ Nihat Çelik, "The Political Participation of Turkish Minority in Bulgaria and the Public Reaction: The Case of Movement for Rights and Freedoms (1990-1994)", *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 22, Yaz 2009, s.5.

otonomi isteklerine neden olabilecekti. Bu isteklerinin ise, Doğu Rumeli'nin Türkiye'ye katılımıyla son bulması düşünülebilirdi.²⁴²

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BULGARİSTAN'DAKİ NÜFUS İSTATİSTİKLERİ ²⁴³			
Yıl	Toplam Nüfus	Türk Nüfusu	Yüzdelik Dilim (%)
1900	3.744.283	531.240	14.2
1905	4.035.575	488.010	12.1
1910	4.377.513	465.641	10.8
1920	4.846.954	520.339	10.7
1926	5.478.740	577.552	10.5
1934	6.077.939	591.193	9.7
1946	7.029.349	675.500	9.6
1956	7.613.709	656.025	8.6
1965	8.227.046	780.928	9.5
1975	8.727.771	-	-
1985	8.948.649	-	-
1992	8.487.317	822.253	9.7

Otonomi paranoyalarının temelini ise, nüfus dengelerindeki hızlı değişim ve 1974 Kıbrıs Harekâtı oluşturmaktaydı. Diğer bir deyişle, Türklerin özerklik taleplerinde bulunabileceği korkusu, demografik dengelerin ve Kıbrıs sendromunun ardılı niteliğinde ortaya çıkmıştır. Zira 1985 yılında yapılan nüfus sayımı Bulgarların nüfus paranoyasını açıkça kanıtlayıcı niteliktedir. Ancak, bu nüfus sayımında 'Türk yoktur' anlayışı devlet politikası haline geldiğinden, sayım sonucunda Türk

nüfus olarak belirtilebilecek bir verileme bulunmamaktadır. Kaldı ki, Bulgaristan esasında 1985 nüfus sayımı ile ülkedeki Türklerin nüfusunun ne kadar olduğunu da saptama amacı gütmüştür. Dolayısıyla, bu nüfus sayımı ile hem Bulgaristan'da Türk olmadığını kanıtlayıcı nitelikteki verilerini kamuoyuna aktarmış; hem de üstü örtülü ülkedeki Türk sayısını öğrenmiştir.

6.4. Stratejik Nedenler

Bulgaristan, Türkiye ile sınır olan bölgelerinde Türk nüfusun bulunmasını kendi güvenliği açısından bilhassa bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu açıdan, söz konusu bölgelerde yaşayan Türklerin daha içlere kaydırılması veya bunların Bulgarlaştırılması gerekli görülmüştür. Dolayısıyla, Bulgaristan'ın güvenliğinin sağlanması, Türkiye ile sınır oluşturan bölgelerde Bulgarların yaşamasına bağlanmıştır.²⁴⁴

²⁴² Crampton, a.g.e., s. 191.

²⁴³ Eminov, a.g.e., s. 81

²⁴⁴ Coşkun, a.g.e., s.38.

Tarihsel perspektiften bakıldığında, Bulgaristan'ın sınır bölgelerinde yaşayan Türklerle ilgili kaygısı 1980'li yıllarda ortaya çıkmış bir durum değildir. Aralık 1949 ve Ocak 1950'de Bulgaristan Bakanlar Kurulu, BKP Merkez Komitesi Siyasi Bürosu'nun almış olduğu kararlar doğrultusunda harekete geçmiş ve güney sınırını Türklerden arındırmak istemiştir. O dönem itibariyle, Sofya Yönetiminin bunda kısmen başarılı olduğu söylenebilir.²⁴⁵

Bulgaristan'ın söz konusu güvenlik kaygısı ve sınırlarda Türklerin bulunması fobisi daha genel bir çerçeveden bakıldığında, sadece Türkiye ile sınırlandırılmamalıdır. Zira Bulgaristan'ın komşu olduğu diğer ülkelerle olan sınırlarında da Türk nüfus bulunmaktadır. Romanya'daki Köstence, Tuzla ve Mecidiye illerini kapsayan bölge ile Yunanistan'la olan Batı Trakya bölgesi bu noktada örnek olarak gösterilebilir. Bulgaristan'ın 1940 yılında Güney Dobruca'yı topraklarına katması, kısmen Romanya sınır bölgesiyle olan kaygısının azalmasına yol açsa da; yine de Kuzeydoğu Bulgaristan Türkleri ile Romanya'daki Türkler arasında güçlü tarihsel bağlar bulunmaktaydı. Diğer taraftan Bulgaristan'ın Rodop bölgesi (özellikle günümüzde Bulgaristan'ın Batı Trakya'sı) Türkleriyle, Yunanistan sınırları içinde yer alan Batı Trakya'daki Türkler arasında güçlü tarihsel ilişkilerin bulunması da ayrı bir faktör olmuştur. Hatta Atina ve Sofya yönetimleri güvenlik çıkarları açısından risk taşıyan bu hususta bir dönem işbirliği içinde bile bulunmuşlardır.

6.5. Ekonomideki Kötü Gidişatı Perdeleme

Bulgaristan'ın 2. Dünya Savaşı'nda çökmüş durumda olan ekonomisi, savaş sonrası dönemde de toparlanamamıştı. 2. Dünya Savaşı sonrasında ekonomisindeki yapısal kalıplar da hızlı bir toparlanma sürecine girilmesinin önündeki engeller arasındaydı. Soğuk Savaş döneminde ekonomisi daha ziyade Moskova ekseninde olan Bulgaristan, 1960'lı yılların başında kısmen toparlanmıştı. 1970'li ve 1980'li yıllarda ise, yapılması düşünülen ekonomik reformlarda yine başarılı olunamamış ve endüstriyel tarıma bir türlü geçilememişti.

Bulgaristan ekonomisinin tarım merkezli bir profile sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, tarım alanındaki başarısızlığın ekonomik gidişatı ne denli olumsuz etkilediği hesaplanabilir. Ekonomik reformlarda başarı gösterilememesi Sofya Yönetimini zor durumda bırakırken; kamuoyundan büyük tepkiler yükselmiş ve bu dönemde Jivkov, endüstriyel tarım alanındaki politikasının başarısızlıkla sonuçlandığını kabul etmeye mecbur

---

²⁴⁵ Yenisoy, a.g.e, s. 31.

kalmıştır. 1980’li yıllarda Bulgaristan’ın borçlarında aşırı bir artışın meydana gelmesi ise, ekonominin iyi gitmediğinin önemli bir göstergesi olmuştur.²⁴⁶

Doğu Bloğu ülkelerinde de 1980’li yıllarda kutuplar arasındaki iyi ilişkiler ve ılımlı bir geçiş sürecine paralel olarak, serbest piyasa ekonomisinin ve liberalist politikaların benimsenmesi istikametinde halktan yükselen baskılar, sadece ülkeler bazında değil; aynı zamanda uluslararası sistem bazında da bir değişimin habercisi niteliğinde olmuştur. Ancak Jivkov, bu dönemde Gorbaçov’un değişim politikasına tam olarak adapte olamamış ve yaşanan gelişmelerin çok gerisinde kalmıştır.

Bulgaristan ekonomisindeki genel durumun kötüye gitmesi, Bulgar halkı nezdinde eleştirilirken; halkta genel bir hoşnutsuzluk havası hâkim olmuştur. Ekonomik anlamda gerçekleştirilemeyen ilerleme ve Bulgaristan’ın uluslararası alanda imajının olumsuz şekillenmesi, 1980’li yılların ilk yarısında Bulgar halkının moralini iyice bozmuştu.²⁴⁷ Jivkov Rejiminin, söz konusu kötü gidişatı gizlemek ve halkın dikkatini ekonomiden başka konulara çekmek için, Bulgaristan’da isim değiştirme kampanyalarını gündeme getirmesinin de bir anlamda rejim tikanıklığını unutturma yolu olarak kullanıldığı söylenebilir. İsim değiştirme kampanyasıyla; iktidarı değiştirme zorlamak ve sistemi bütünsel olarak sorgulamak gibi sonuçlara katlanmak yerine, kimlik problemi ekseninde, halkın ekonomik sıkıntıları arka plana itilmek istenmiş ve Bulgar çoğunluğun manevî duygularına hitap edilerek, maddî beklenti ve kaygıların ikincil planda kalmasına çalışılmıştır.

6.6. Bulgarların Milli Kimlik Sorunu ve Tarihsel Husumet Duyguları

Bulgar ulusunun oluşum sürecindeki Türk düşmanlığı motifi, Bulgar halkın genelde Türklere karşı geçmişten gelen bir ön yargı ile yaklaşmasına neden olmuştur. Diğer bir deyişle, Türk düşmanlığı Bulgar ulusal kimliğini güçlendiren dışsal etkenlerden biri olagelmıştır.

İki kutuplu uluslararası sistemde, Sofya Yönetiminin Moskova’nın başatlığını gösterdiği Doğu Bloğunda yer almasıyla birlikte, Jivkov Rejimi Bulgar ulusal kimliğindeki Slav boyutunu her zamankinden daha fazla ön plana çıkarma eğiliminde olmuştur. Tarihsel bilgiler Bulgarların Türk kökenli bir kavim olduklarını belirtirken; Bulgarlar tarafından bu görüş ısrarla reddedilmiştir. Zira bir ulusun dil ve din gibi unsurları değişime uğradıktan ve millî kimlik hissiyatında radikal bir sapma meydana geldikten sonra, artık onun farklı bir

²⁴⁶ Marvin Jackson, “The Rise and Decay of the Socialist Economy in Bulgaria”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.5, No.4, Sonbahar 1991, s. 206.

²⁴⁷ Crampton, a.g.e., s. 192.

millet hâline geldiğini kabul etmek gereklidir. Bu nedenle, Bulgarlar kendi kimliklerini Slav-Ortodoks kültürüne ait görmektedirler.

Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca Bulgaristan'ı yönetmiş olması, Bulgar halkında geleneksel bir Türk-Osmanlı fobisi oluştururken; Bulgar çoğunluk Türk azınlığı daha ziyade söz konusu tarihsel mirasın çağdaş kalıntıları olarak görmüştür. Bu noktada, Bulgarların tarihsel anlamda hissettikleri bir ezilmişlik duygusu ortaya çıkmaktadır. Kemal Karpat, Bulgaristan'ın 1984 yılında Türk azınlığı asimile etme politikasını bu bağlamda şöyle değerlendirmektedir:

“Bulgaristan Hükümetinin Türklere karşı uyguladığı politikalarda birdenbire meydana gelen değişimin nedeni, öncelikle Bulgar rejimlerinin uygar dünya standartlarını benimsemek için giriştiği bütün ideolojik, taktik ve zaman zaman samimi çabalarını sakatlayan derin tarihsel Bulgar aşağılık kompleksinden kaynaklanmaktaydı.”²⁴⁸

Ne var ki, sözü edilen aşağılık kompleksi, Balkanlar'da neredeyse Müslüman olmayan bütün halklarda bulunmaktadır.

Her türlü önyargılardan ve etkilerden uzak bir atmosferde, Türkler ve Bulgarlar, barış içinde yaşamış ve yaşayabilen iki halk olmakla birlikte; önyargıların ve tarihsel etkenlerin devreye girdiği noktada kısa süre içinde hasım olabilecekleri profilini de çizmişlerdir. Sofya Yönetimi bu ince noktayı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmış ve diğer enstrümanları da içselleştirerek asimilasyon politikasında ulusal kamuoyunun çoğunluğunun desteğini arkasına almayı başarmıştır.

6.7. Muhtemel Sovyet Etkisi

Bulgaristan'ın Sovyetler Birliği'nin Doğu Bloğu içindeki en yakın ve doğal müttefiki olduğu dikkate alındığında, Sofya Yönetiminin Türk azınlığı Bulgarlaştırma çalışmalarında Sovyetler Birliği'nin onayı olmaksızın bir tutum içine gireceği pek açıklayıcı olmayacaktır. Bu noktada Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan'ın politikasını destekleyip desteklemediğine dair net bir kanıt ileri sürülemezken, en azından bu konuda bilgisi olduğu tahmin edilmektedir. Sofya'nın 1950-1951 yıllarında on binlerce Türk'ü sınır dışı etme siyasetinin arkasında Stalin'in olduğu gerçeği, 1984-89 döneminde de Sovyet etkisinin bulunabileceği kanaatini pek tabii ki uyandırmaktadır.²⁴⁹

²⁴⁸ Karpat, a.g.e., s.329.

²⁴⁹ Coşkun, a.g.e., s.39.

6.8. İslam Propagandası

Bulgaristan 1950’li yıllarda ülke içindeki Türk ve Müslümanların dini haklarını ellerinden almış ve anti-İslamcı bir propagandaya girişmişti. Ne var ki, Sofya Yönetimi 1980’lerde Türk ve Müslüman nüfus arasında İslam propagandasının yayılmaya başladığı hissine kapılmıştır.

Bulgaristan’ı bu hissiyata sürükleyen etkenlere bakıldığında, Humeyni ve Kaddafi gibi liderlerce finanse edilen ve Bulgaristan Müslümanlarına yönelik yoğun İslami fundamentalist propagandanın Bulgaristan’ın politik ve moral birliğini tehlikeye düşürebileceği düşüncesinin etkili olduğu ihtimal dâhilindedir.²⁵⁰ Bununla birlikte, 1980’li yıllarda Türkiye’deki televizyon kanallarında dinî içerikli yayınların artış kaydetmesi, Bulgar yöneticileri kaygılandırmıştır. Söz konusu kaygının, dönemin Bulgar kanaat önderlerinde yaygın olan İslam’ın; Türklerin ve Müslümanların Hıristiyan Bulgar toplumuna entegrasyonunun önünde engel olduğu düşüncesiyle birleşmesi, Sofya Yönetimini isim değiştirme kampanyasında güdüleyen bir başka etken olmuştur.

7. 1989 Zorunlu Göçü ve Bulgaristan’da Komünist Rejimin Sona Ermesi

Çeşitli gerekçeler ve stratejik hesaplarla, Türklere karşı 1984 yılının kış aylarında girişilen asimilasyon çalışmaları, 4. yılını doldururken; rejime karşı ülkedeki Türklerde genel bir tepki hali ortaya çıkmıştır. 1989 yılına gelindiğinde ise, Türk azınlık daha önce yerel düzeyde yaptıkları gösterileri ve protesto mitinglerini on binlerce kişinin katılımıyla yapmaya başladılar ve bunu bütün ülkeye yaydılar. Aynı yılın Şubat ayında Şumnu’da 50.000 kişinin katılımıyla devasa protesto mitingleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan mitinglerde ön plana çıkan ana konu başlığı, Türk azınlığın haklarının iade edilmesi olurken; söz konusu gösterilerde Türkler otonom bir bölge isteğinde veya Bulgaristan’ın bölünmesi yolunda hiçbir talepte bulunmamışlardır. Ayrıca mitinglerde azınlık mensupları hiçbir şekilde şiddete ve çoğunluğu tahrik edici söylemlere başvurmamıştır. Bununla birlikte, Rodoplar’daki bazı Türk köylerinde Bulgar askerlerinin yaptığı tutuklamalara karşı, silahsız Türklerin Bulgar askerlerinin silahlarına el koyduğu durumlar da olmuştur.²⁵¹

1989 yılında, Sofya Yönetiminin yabancı basın-yayın organları üzerindeki denetimi iyice ortadan kalkmış ve dünyaya ülkede yaşanan gelişmeler hakkında daha tarafsız haberler

²⁵⁰ Ömer Turan, “Bulgaristan’daki Azınlıklarla İlgili Bir Proje ve Rapor Üzerine”, *Avrasya Etüdüleri*, Cilt:2, Sayı:2, Yaz 1995, s. 84.

²⁵¹ Karpat, a.g.e., s. 352.

gitmeye başlamıştı. Azınlığın asimilasyon politikalarını protesto mitingleri ve açlık grevleri, uluslararası arenada büyük yankı uyandırmış ve Bulgaristan her zamankinden daha güç bir duruma düşmüştür.

Mayıs 1989'da Bulgaristan'da yabancı ülkelere seyahat etmek yasal hale getirilmiş ve 29 Mayıs 1989'da Todor Jivkov, medya aracılığıyla ülkedeki “*Bulgar Müslümanlarının*” istedikleri takdirde Türkiye'ye gidebileceklerini bildirmiş ve Türkiye'nin de bu doğrultuda sınırlarını açması talebinde bulunmuştur.²⁵² Görünüşe göre, Jivkov'un bu çağrısı yapmasındaki esas amacı Ankara'nın blöfünü ortaya çıkarmaktı.²⁵³ Ancak Jivkov asimilasyon politikasında yaptığı stratejik yanlışlar gibi, bu noktada da yanıldı. Türkiye sınır kapısını sonuna kadar açarken; Ağustos ayının sonunda ise tek taraflı kapatmak zorunda kalmış ve vize uygulama yoluna gitmiştir. Dolayısıyla, Türkiye göç konusunda ısrarlı olduğunu göstermiştir. Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarını kapsayan üç aylık dönemde sınır kapanana kadar 312.000 Türk, Türkiye'ye göç etmiştir.

Türkiye vize rejimine geçmemiş olsaydı, birkaç ay içinde Bulgaristan'daki bütün Türkler Türkiye'ye göç etmiş olacaktı. Bu kapsamda Ankara yönetimi, Bulgaristan'daki temsilciliklerine günde en fazla 1.000 tane vize verme sınırı koymuştur. Ayrıca, bu önlemlerle Bulgaristan'dan gerçekleşecek göç, belli bir düzene de bağlanmış oluyordu. Türkiye'nin bu hamlesini gecikmiş bir müdahale olarak kabul etmek gerekir.

Bulgaristan'dan veya Balkanlar'dan gerçekleşen genel göç hadiseleri, genelde bölgenin biraz daha Türksüzleştirilmesi ile eşdeğerde olması, Türkiye'ye ekonomik açıdan fazla yük getirmesi, Türkiye'nin sınırları dışındaki Türk nüfusun sayıca fazla oluşunun Ankara'nın hareket sahasını genişletmesi vb. gibi bir dizi stratejik etkenden dolayı, Bulgaristan'dan gerçekleşen 1989 göçüne olumsuz bir bakış açısı geliştirmek de mümkündür. Ancak, meseleye insanî açıdan bakıldığında, yaşanan göç hareketinin belli bir takım zorunluluklar sonucu gerçekleşmiş olması ve anavatana sığınan soydaşlara Türk halkının kucak açması gibi parametrelerin etkisiyle hadise, olumlu bir boyut kazanmaktadır.

Bulgaristan Türklerinin göçe zorlanması ve yüz binlerce soydaşın Türkiye'ye göç etmesi, asimilasyon politikalarının başarısızlığının da ifadesi olmuştur. Zorunlu göçle Türkiye'ye giden Bulgaristan Türklerinin dışında; kitlesele eylemleri düzenleyen ve direnişleri örgütleyen Türk aydınlarının, liderlerinin ve potansiyel lider adaylarının zorunlu göçün

²⁵² Ayşe Kayapınar, “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan'daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1 Sayı:2, Eylül 2003, s. 208.

²⁵³ Crampton, a.g.e., s. 194.

başlangıcından hemen önce Bulgaristan'dan sınır dışı edilmeleri,²⁵⁴ 1989 yılında azınlık merkezli yaşanan önemli gelişmelerden bir diğeri olmuştur. Zira bu yeni dönemde azınlığın lider kadrosu eksik kalmıştır. Bu grubun Türkiye'ye göç etmeyenleri ise, ya Belene'de hapisanede ya da ülkenin ücra bir köşesinde sürgünde bulunmaktaydı. Geriye kalan kısım, özgürlüklerine kavuşup Türklerin partileşme sürecinin içinde yer almak istedilerse de, bu kez de HÖH lideri Ahmed Doğan'ın tasfiyesine maruz kalmışlardır. Diğeri bir deyişle, 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan Türkleri için emek sarf eden aydın ve lider kesimin, yeni dönemde Bulgaristan Türklerine hizmet etmesinin önü kapatılmıştır. Bunun kasıtlı olarak yapıldığına yönelik ciddi şüpheler mevcuttur. Türkiye'nin vize sınırı koymasına rağmen, Türkiye'ye göç akını durmamıştır. Mayıs 1990'a gelindiğinde, toplam 345.960 Bulgaristan Türkü sınırdan Türkiye'ye giriş yapmıştı.²⁵⁵ Türkiye'ye gelen göçmenlerden 120.000 kadarı ise daha sonra Bulgaristan'a geri dönmüştür.

Türkiye'ye gelen soydaşlar göçle birlikte pek çok sorunlar yaşamaya başlamışlardır. Bu noktada, gerek Türk devletinin etkin girişimleri, gerek Türk halkının insanî yardımları soydaşların acil sorunlarının çözümünü kolaylaştırmıştır. Türkiye'nin malî kaynaklarının kısıtlı olmasına karşın, Bulgaristan'dan kısa süre içerisinde gelen soydaşların ülke içinde iskânı için olağanüstü çaba harcandığı görülmektedir. Göçmenlerle ilgili benimsenen metot ise, Kapıkule'den giriş yaptıklarında ya Türkiye'deki yakın akrabalarının yanına yönlendirilmesi; ya da devletin okul ve yurtları ile kurulan çadırlarda barındırılması şeklinde olmuştur. Göçmenlerin barınma sorunlarına yönelik Ankara yönetimi kalıcı çözümler arayışına girmiş ve bu kapsamda göçmen konutlarının inşa edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu dönemde Bursa, İzmir, İstanbul ve Kocaeli gibi şehirlerde göçmen konutları kurulmuştur. Bunun yanı sıra, Eylül 1989-Mayıs 1990 tarihleri arasında göçmenlerin kiraya yerleşebilmeleri için kira yardımıyla bulunulurken; gıda ihtiyaçları içinse erzak yardımı yapılmıştır. Ayrıca, göçmen konutlarının tesis edilmesi aşamasında, kısa süreli çözüm bulmak için prefabrik yapıların kurulması da ayrı bir çalışma olmuştur.²⁵⁶

Türkiye'ye göçmen olarak gelip de daha sonra geri dönen 120.000 civarındaki soydaşın genel durumuna bakıldığında, bunların çoğunlukla Türkiye'de birinci derecede akrabası olmayan kimseler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, yakınlarının yanında bir süre barınıp, daha sonra kiraya çıkararak ve iş bularak sosyal hayata katılma gibi bir sürecin içine

²⁵⁴ Eminov, a.g.e., s. 97.

²⁵⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s. 457.

²⁵⁶ Ankara yönetiminin göçmenlerin sorunlarının çözümü için yaptığı çalışmalar için bkz. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss. 448-453.

dahil olamayan bu soydaşlar, çözümü Bulgaristan'a geri dönüşte bulmuşlardır. Sadece Türkiye'deki şartların zor olması değil; aile fertlerinin yanı sıra, nakit paralarının, mal ve mülklerinin geride kalmış olmasının da geri dönüşte büyük bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle askerde veya askerlik çağında bulunan çocuklara Bulgaristan'dan çıkış izni verilmediğinden, aileler çocuklarını geride bırakmak zorunda kalmıştır. Söz konusu durum ise, “parçalanmış aileler” meselesini ortaya çıkarmıştır.

Bulgaristan yönetimi, geriye dönen ailelere neredeyse ‘burun sürtme politikası’ uygulamıştır. Geriye dönen göçmenlere pek çok sorun çıkararak Bulgar yetkililer, sınırda tampon bölgede soydaşları günlerce bekletmişler, bazılarını Bulgaristan'a kabul etmemişler, bazılarının ise eski ev ve köylerine yerleşmelerine izin vermemişlerdir.²⁵⁷

1989 göçüyle birlikte Türkiye'ye göç eden soydaşların genel özelliklerine bakıldığında, bunların millî duygularının ön planda olduğu görülmektedir. Göçmenler üzerinde yapılan bir anket çalışmasından hareketle, göç eden kişilerin büyük çoğunluğunun Bulgar devletinin “baskı ve zulüm” politikasının kendilerini göçe sevk ettiğini belirtmeleri önemli görülmektedir.²⁵⁸ Zira Sofya Yönetiminin asimilasyon politikası Türk azınlığın milli kimliğini daha da güçlendirici bir etki göstermiştir. Öte yandan, zorunlu göçle gelen göçmenlerin eğitim durumları itibarıyla büyük çoğunluğunun lise ve dengi okullardan mezun olduğu görülürken; bunu oransal olarak yüksek okul, ortaokul ve ilkokul mezunları takip etmektedir. Bununla birlikte, göç eden soydaşların anadilleri olarak Türkçe'nin yanında, ileri seviyede Bulgarca ve orta düzeyde Rusça bilgisine sahip oldukları tespit edilmiştir.²⁵⁹

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan 1989 Zorunlu Göçü, salt Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye gerçekleştirdiği göçler tarihi açısından değil; aynı zamanda genel göçler tarihinde de ilginç bir yere sahiptir. 1989 göçü, Kıta Avrupa'sında 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde sosyalist bir Doğu Avrupa ülkesinden sosyalist olmayan bir ülkeye çok kısa bir süre içinde yapılan en büyük kitlesel göç hareketi olmuştur.²⁶⁰

1989 Zorunlu Göçü ile komünist lider Jivkov'un devrilmesi arasında sıkı bir bağ da bulunmaktadır. Jivkov belli faktörlerin de etkisiyle Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikası uygulamış ve onları Bulgarlaştırmak istemişti. Bu noktada, ‘havuç-sopa’ metodunu kullanarak, kendi rızasıyla isim değiştirmeyenleri şiddetle bu yola sevk etmişti. Ancak,

²⁵⁷ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.444.

²⁵⁸ Turhan Çetin, “Bulgaristan'dan Göç Eden Soydaşlarımızın Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı:39, Bahar 2009, s.403.

²⁵⁹ Çetin, a.g.m., s.406.

²⁶⁰ Vasileva, a.g.m., s. 342; Küçükcan, a.g.m., s. 57.

Jivkov'un gerek zamanlama hatası, gerekse Bulgaristan Türk azınlığının ve Türkiye'nin tepkisini iyi hesaplayamaması, pek çok uluslararası tepkiye rağmen ısrarla sürdürdüğü asimilasyon politikasının iflas etmesine neden olmuştur. Bulgaristan Türklerinin katı komünist rejime ve Jivkov'un otoritesine karşı gelmesi Politbüro'nun gücünün sorgulanmasını ve bastırılmış muhalefetin daha cesur davranmasını da beraberinde getirmiştir. Belirtildiği üzere, Bulgaristan Türkleri 1989 yılının başından itibaren Sofya yönetimine tepkilerini daha yüksek sesle ortaya koymuşlardır.

Jivkov'un "Müslümanlaştırılmış Bulgarların" Türkiye'ye göç edebileceklerini açıklamasından sonra, yüz binlerce Türk Kapıkule'ye doğru yönelmişti. Türk azınlığın göçü, Bulgaristan'ı ekonomik açıdan fazlasıyla yıpratırken; ülkenin zaten bozuk olan uluslararası imajının daha da sarsılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, Türk azınlığı Bulgarlaştırma çalışmaları ve nihayetinde gerçekleşen kitlesel göç, Jivkov'un pek çok bakımdan zor durumda kalmasına neden olmuştur.

Öte yandan, Bulgaristan'da komünist rejimin sona ermesinde, Türk azınlık meselesinin yanı sıra, ülke içi dengelerin ve uluslararası genel gidişatın da etkisi bulunmaktadır. 1985 yılında Sovyetler Birliği'nin başına Gorbaçov'un geçmesi, Jivkov için adeta sonun başlangıcı olmuştur. Zira her iki lider arasında jenerasyon farkı olduğu kadar, buna bağlı olarak derin bir görüş ayrılığı da bulunmaktaydı.

Gorbaçov, sistemi yeniden düzenlemeye çalışırken; Jivkov daha ziyade statükonun korunması taraftarıydı. Dolayısıyla, Gorbaçov'un sisteminde Jivkov'a yer yoktu. Örneğin, Jivkov'un Moskova'ya yaptığı ziyaretin ancak ikinci gününde Gorbaçov'la görüşebilmesi, Sofya'nın Moskova ile olan ilişkilerinde benzeri görülmemiş bir aşağılanmayı da ifade etmekteydi.²⁶¹ Hâlbuki Jivkov, Moskova'ya her zaman en sadık liderlerden biri olmuştu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet yörüngesinde bulunan bütün sosyalist ülkelerde bir takım kımıldamalar ve çalkantılar olurken; Bulgaristan'da yönetsel anlamda hiçbir sorun olmamıştı. Bunun en önemli sebebi, Bulgaristan'ı 1954'ten beri demir yumrukla yöneten Todor Jivkov'du. 1954 yılından Gorbaçov'a kadar Sovyet Rusya'da pek çok lider gelip geçerken, Jivkov hepsi ile iyi geçinerek iktidarını sürdürmeyi başarmıştı.²⁶² Ancak Gorbaçov ile birlikte, Sovyetlerin kendisini kendi kaderine terk ettiğini anlamış bulunuyordu. Zira

---

²⁶¹ Crampton, a.g.e., s.192.

²⁶² Armaoğlu, a.g.e., s.924.

Gorbaçov'a göre, artık her bir Doğu Avrupa ülkesi kendi işlerini yönetmede serbest bırakılmalıydı.²⁶³

Doğu Almanya'da Ekim 1989'da komünist lider Erich Honecker'in devrilmesi de Todor Jivkov açısından da sona yaklaşıldığının habercisiydi. Zira Honecker ve Jivkov, Moskova'ya her zaman en yakın devlet adamları olmuşlardı. Honecker'in düşürülmesinden iki hafta sonra, 3 Kasım 1989'da Sofya'da binlerce kişinin katılımıyla gerçekleştirilen mitinglerde, halk "glasnost" ve "demokrasi" sloganları atmaktaydı.²⁶⁴ Dolayısıyla, Jivkov'a benzer liderlerin iktidarlarının birer birer devrilmek durumunda olması mukadder görünüyordu. 35 yıl ülkeyi demir yumrukla yöneten Jivkov, Soğuk Savaş döneminin genelinde iktidarda bulunmuş ve ülkeyi uzunca bir süre yönetmiştir. Dolayısıyla, uluslararası sistem, hızla yeni bir yapılanmaya doğru giderken; Bulgaristan'ın da yenilenmesi artık kaçınılmaz görünüyordu.

Jivkov'un devrilmesine neden olan bir diğer faktör ise, ülkede özellikle 1980'li yıllarla birlikte daha da etkisini gösteren muhalefet hareketidir. Muhalifleri asıl cesaretlendiren unsur ise, Bulgaristan Türklerinin komünist rejimin asimilasyon politikalarına karşı 'dik duruş' sergilemesi ve tepkisini demokratik yollarla net bir şekilde ortaya koyması olmuştur. 1989'un sonbahar ayları itibariyle ülkede komünist parti tarafından yasaklı görülen eski politikacı, aydın, şair ve filozoflar tarafından kurulan çeşitli muhalif gruplar ortaya çıkmıştır: "Perestroyka ve Glasnostu Destekleme Kulübü", "Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği", "Ekoglasnost", "Podkrepa" ve "Dini Hakları Savunma Komitesi".²⁶⁵ Demokratik dönemde Bulgaristan'ın ilk cumhurbaşkanı olan Jelyu Jeleu de söz konusu muhalif gruplar içinde yer alırken; daha sonra bu muhalif gruplar, "Demokratik Güçler Birliği" (DGB) adı altında birleşmişler ve başkanlığına da Jeleu getirilmiştir.

Kasım 1989'un başlarında Sofya'da gerçekleştirilen miting Jivkov için dönüm noktası olmuştur. 9 Kasım günü Bulgaristan Komünist Partisi Jivkov'u zorla istifa ettirmiştir. Jivkov'un iktidarı terk ettiği gün Berlin Duvarı'nın da yıkılması ilginç bir tesadüf olmuştur. 78 yaşındaki Jivkov'un yerine, 53 yaşındaki Petar Mladenov'un Parti Genel Sekreterliği'ne getirilmesiyle, ülkede değişim rüzgârları esmeye başlamıştır. Mladenov, glasnost ve perestroykayı desteklerken; sosyalizm çerçevesinde reformların yapılmasını savunmuş ve

---

²⁶³ Crampton, a.g.e., s.192.

²⁶⁴ Armaoğlu, a.g.e., s. 924.

²⁶⁵ Crampton, a.g.e., s. 194.

muhafazakârları tasfiye ederek, ılımlılara ve yenilikçilere görev vermiştir.²⁶⁶ Mladenov ayrıca serbest seçimlerin yapılmasından da söz etmekteydi.²⁶⁷

Jivkov'un devrilmesinde baş aktör olarak ön plana çıkan Mladenov'un bu hamleyi, Gorbaçov'un desteğiyle yaptığına yönelik bir takım belirtiler bulunmaktadır.²⁶⁸ Örneğin, darbeden kısa bir süre önce 26 Ekim 1989 tarihinde Bulgar polisi çevresel sorunlarla ilgili gösteri yapan bir grubu, yabancı gazetecilerin önünde şiddet kullanarak dağıtmıştır.²⁶⁹ Bu durum, halkın hükümete olan güvenini büyük ölçüde zayıflatmıştır. Ayrıca, Mladenov'un Çin'e yaptığı gezinin ardından, gelişmeleri görüşmek üzere Moskova'ya gitmesi ve Sofya'ya döndüğünde ise, Jivkov'u devirmesi Gorbaçov'un, yaşanan gelişmelerin fiilen arkasında olduğu kanısını uyandırmıştır.

Jivkov Doğu Avrupa'daki diğer pek çok lider gibi halkın ayaklanması sonucu kanlı bir şekilde devrilmemiş; Sofya'da gerçekleştirilen bir "saray darbesi"²⁷⁰ sonucu görevinden alınmıştır. Jivkov'un kansız bir şekilde Komünist Parti tarafından görevden uzaklaştırılması, Bulgaristan'da komünist diktatörlükten demokrasiye doğru yumuşak bir geçiş sürecini başlatmıştır.

---

²⁶⁶ Armaoğlu, a.g.e., s. 925.

²⁶⁷ Armaoğlu, a.g.e., a.y.

²⁶⁸ Bkz. Sami Kocaoğlu, *Bulgaristan Türkleri Ah*, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 1998, s. 409.

²⁶⁹ Coşkun, a.g.e., s. 40.

²⁷⁰ Coşkun, a.g.e., a.y.

III. BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM TÜRK AZINLIĞIN DURUMU VE İKİLİ İLİŞKİLER

Jivkov Rejiminin sona ermesiyle birlikte, Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamış ve değişim sürecinden Türk azınlık da faydalanmıştır. 1984-89 yılları arasında Türk azınlıkla ilgili olarak iki ülke arasında yaşanan gerginlik, Soğuk Savaş sonrası dönemde, azınlığın durumundaki olumlu gelişmelere paralel olarak yerini bahar havasına bırakmıştır. Ancak, yine de Bulgaristan Türkleri iki ülke arasındaki ilişkilerde merkezî önemini yitirmemiştir.

Bu bölümde Türk azınlığın iki ülke arasındaki ilişkilerdeki yeri ele alınacak olup; üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH ile Türkiye'deki ve Bulgaristan'daki Türk sivil toplum örgütlerinin kurumsal açıdan Türk-Bulgar ilişkilerini nasıl etkilediğine yer verilecektir. Bulgaristan'ın AB üyeliğine rağmen azınlığın pek çok anlamda sorunlar yaşadığına; ayrıca son dönem Türk-Bulgar ilişkilerine ve Türk azınlığa değinilecektir. Bunlara paralel olarak, yeni dönemde Türk ve Bulgar dış politikaları ile Bulgaristan iç siyasetinde yaşanan gelişmelere de değinmek kaçınılmaz olmaktadır.

1. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye ve Bulgaristan Dış Politikaları

Soğuk Savaş döneminin bitimiyle birlikte uluslararası sistemde meydana gelen genel değişim, blok ülkelerinin dış politikaları üzerinde de etkisini göstermiş ve yeni dış politikaların ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Türk dış politikasında Soğuk Savaş sonrası dönemde dönüşüm meydana gelirken; Bulgaristan açısından ise tam bir değişim süreci yaşanmıştır. Yeni dönemde her iki ülkenin dış politikasında da perspektif açısından yeni fırsat ve tehdit algılamaları ortaya çıkmıştır. Ancak, Ankara-Sofya arasındaki ilişkiler Soğuk Savaş sonrası dönemde olumlu bir şekilde gelişmiş, hatta bu dönemde iki ülke arasındaki ilişkiler, tarihlerindeki en iyi dönem olarak nitelendirilmiştir. Bunda etkili olan faktörler, her iki ülke açısından değişebilse de; Türkiye açısından esas unsur, Jivkov sonrası dönemde Türk azınlığın durumunda meydana gelen nispi iyileşme olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Türk-Bulgar ilişkilerinin temel kırılma noktasının Bulgaristan Türkleri olduğu ifade edilebilir.

1.1. Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk Dış Politikası

2. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte, uluslararası sistem iki kutuplu bir yapıya bürünürken; Türkiye bu dönemde bazı tehdit ve belirsizliklerle karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'nin savaş sonrası rotasını belirleyen ana dinamik ise, Sovyetlerin çeşitli tehditkâr talepleri olmuştur. Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilmesi, Boğazlarda askeri üs talebi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi üzerinde revizyona gidilmesi isteği ve Trakya sınırının komünist Bulgaristan lehinde yapılacak iyileştirmelerle yeniden düzenlenmesi istenci gibi hususlar²⁷¹ Türkiye'yi iki kutuplu hale gelmeye başlayan küresel sistemde Batıyla işbirliğine iten parametreler olmuştur. İki kutuplu uluslararası sistem döneminde zaman zaman Türkiye ile Batılı müttefikleri arasında çeşitli sıkıntılar yaşandıysa da bu dönemde Türkiye, 'Batı'nın ileri bir karakolu' olarak görevini yerine getirmiş ve Kıbrıs sorunu dışında genel olarak Batı'yla uyumlu politikalar takip etmiştir. Soğuk Savaş dönemi Türk dış politikasının gündeminde Sovyet tehdidi, Yunanistan ile yaşanan ikili sorunlar ve Kıbrıs konusu, NATO, ABD ve AT ile ilişkilerin geliştirilmesi gibi hususlar ön plana çıkmıştır. Sovyet tehdidi dışındaki diğer konu başlıkları, Soğuk Savaş sonrası dönemde de Türk dış politikasında önemli hususlar arasında yer almış ve dış politika gündemini meşgul etmeye devam etmiştir. Türk dış politikasının ana ilkesi olan Batıcılığın bundaki payı yadsınamaz niteliktedir. Bunun yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan atmosfer, Türkiye'nin hareket sahasını genişletmiş; dış politikasında alternatif eksenler açmıştır.

Soğuk Savaşın geniş kapsamlı bir bölgede katı bir statusquo oluşturması ve küçük ölçekli krizleri önlemesi şüphesiz Türkiye'nin çevresinde bir istikrar ortamı yaratmıştı. Ancak, Sovyetler Birliği'nin çözülüşü ile uluslararası sistemde meydana gelen köklü değişim, Türkiye'nin komşu olduğu coğrafyaları adeta kaynayan bir kazana çevirmişti.

SSCB'nin dağılması, Türk dış politikasında 1923'ten beri karşılaşılan en önemli değişim sürecini ortaya çıkarırken; bu noktada birbirine bağlı iki ana hususla karşı karşıya kalınmıştır: Birincisi, Batı için Soğuk Savaştaki 'ileri karakol' olan Türkiye'nin bu öneminin azaldığı yargısı; ikincisi, Türkiye'nin yakın çevresinde ortaya çıkan krizlerin yarattığı tehlikeler/fırsatlar. Soğuk Savaş sonrası dönemde Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu gibi Türkiye'nin komşu olduğu coğrafyalarda yaşanan krizler, aktif politikalar izlenmesini

---

²⁷¹ Hüseyin Bağcı - İdris Bal, "Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era: New Problems and Opportunities", *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era*, der. İdris Bal, BrownWalker Press, Boca Raton - Florida, 2004, s.97.

kaçınılmaz kılmıştır. Batıda Türkiye'nin öneminin azaldığı imajı, yeni dönemde ortaya çıkan krizlerde coğrafya faktörünün etkin bir şekilde kullanımıyla ortadan kalkmıştır.

Türkiye yeni dönemde 'siyah' ve 'beyaz' gibi karşıtlıkların olmadığı bir konjonktürde, bir yandan yakın çevresinde yer alan bölgelerdeki gelişmeleri takip ederken; diğer taraftan bu bölgelerde yaşayan, Türkiye'yle tarihsel, kültürel ve etnik anlamda bağları bulunan Türk ve Müslüman nüfus kitleleriyle de yakından ilgilenmiştir. Türkiye'nin yeni uluslararası sistemde izlediği politikalar, yeni aktiflik (new activism) ve çok yönlülük (multilateral activism) gibi kavramlarla ifade edilmeye başlanmış ve 'cesur ve temkinli' hareket eden bir tablo çizmiştir.²⁷²

Çalışmamız kapsamı itibariyle, Türkiye'nin dış politikasını ayrıntılarıyla ele almak mümkün olmasa da; Bulgaristan'ı yakından ilgilendiren boyutuyla genel anlamda yeni dönem Balkan politikasına değinmek gerekir. Türkiye için Balkanlar'ı farklı kılan çeşitli gerekçeler bulunmaktadır.²⁷³ Birincisi, Türkiye siyasi, kültürel ve coğrafya açısından bir Balkan ülkesidir. Ayrıca, Türkiye'nin Trakya bölgesi 'Doğu Trakya' olarak Balkan coğrafyası sınırları içinde bulunmaktadır. İkincisi, Osmanlı Devleti'nin halefi görüntüsüyle Türkiye'nin 400 yıldan daha uzun süre bölgeyi egemenliğinde bulundurmasından kaynaklanan tarihsel bir mirası bulunmaktadır. Üçüncüsü, bölgede Türkiye ile doğal bağları olan soydaş ve akraba topluluklar bulunmaktadır. Dördüncüsü, günümüz Türkiye nüfusunun önemli bir kısmı Balkan kökenlidir. Beşincisi, bölgede yaşanan gelişmeler Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. Genellikle yaşanan krizlerin faturası Türk-Müslüman topluluklara çıkmakta ve Türkiye'ye doğru yaşanan göçlere neden olmaktadır. Altıncısı ise, Balkanlar Türkiye'nin coğrafya olarak Batı dünyasına açılan stratejik bir geçiş koridorunu teşkil etmektedir.

Bu kapsamda, uzun bir süreden beri Türkiye bölge ülkeleri ile ilişkilerini iyi komşuluk ve dostluk temelinde sürdürmüş; Balkan ülkelerinin toprak bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliğine saygıyı esas almıştır.²⁷⁴

Hâlihazırda Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin Balkan politikasının ana unsurlarını şu şekilde özetlemektedir: Tarihi miras, bölgelerarası bağımlılık, bölge içi dengeler, bölgeyi kuşatıcı politikalar ve Balkan

²⁷² Sabri Sayarı, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, Vol.54, No.1, Fall 2000, s. 169.

²⁷³ Coşkun, a.g.e., ss.48-49.

²⁷⁴ İrfan Kaya Ülger, "Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990'lı Yıllar", *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der. İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.197.

politikasında kullanılabilir küresel stratejik araçlar.²⁷⁵ Türkiye'nin Balkanlar ile olan tarihsel bağları (Osmanlı kültür mirası ve egemenliği, Türk ve Müslüman toplulukların varlığı) nedeniyle bölgedeki gelişmelere kayıtsız kalamayacağını belirten Davutoğlu, Türkiye'nin Balkan politikasında kendine özgü durumundan faydalanması gerektiğini; bu kapsamda yeni dönemde ortaya çıkan bölgelerarası bağımlılık kozunu iyi kullanmasının ve bölge içi gelişmeleri de yakından izleyerek etkin ve aktif bir politika takip edilmesinin zaruretini ifade etmektedir. Bununla birlikte, bölgeyi tümüyle kuşatan politikalar izleyerek, bu noktada NATO ve İKÖ gibi uluslararası örgütlerden efektif bir biçimde yararlanıp bölge politikalarına küresel stratejik araçların da dâhil edilmesi gerektiğini belirtmektedir.²⁷⁶

Türkiye'nin yeni dönemde Bulgaristan ile olan ilişkileri ise; ikili, bölgesel ve Bulgaristan'ın Batı oryantasyonlu dış politikasına bağlı olarak başta NATO olmak üzere, Avro-Atlantik kurumlara üyelik gibi çeşitli perspektifler kapsamında şekillenmiştir. Bu noktada, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk azınlık konusundaki hassasiyeti ikili ilişkilerde önemli rol oynarken; öte yandan azınlık dışındaki konularda da (ticaret, enerji, savunma) gelişme göstermiştir. Ayrıca, Türkiye'nin kümülatif bir yaklaşımla izlediği Balkan politikası da Bulgaristan'la ilişkilerde etkileyici olmuştur. Zira Türkiye Bulgaristan'ın iç ve dış politikasını şekillendirebilecek büyüklükte bir ülke olsa da; Bulgaristan bu etki kapasitesinden yoksundur.²⁷⁷ Dolayısıyla, Türkiye'nin Balkan politikası Bulgaristan'a önemli ölçüde etki edici olurken; Bulgaristan Balkan politikasını belirlemenin yanı sıra, yine "bölgesel bir süper güç"²⁷⁸ olan Türkiye için ayrı bir denge gözetmek durumunda kalmaktadır. Son olarak, Bulgaristan'ın ve Türkiye'nin Avro-Atlantik örgütlerine, kurumlarına üyelik ve karşılıklı verilen destekler de iki ülke arası ilişkilerde ayrı bir pencere olmuştur.

1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem Bulgaristan Dış Politikası

Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan dış politikasına bakıldığında, köklü bir dış politika değişiminin yaşandığı görülmektedir. Önce Jivkov Rejiminin son ermesi, ardından

²⁷⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik - Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 37. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 316-322.

²⁷⁶ Davutoğlu, a.g.e., a.y.

²⁷⁷ Örneğin, Bulgaristan'da siyasal partileri seçmenlerin gözünde birbirlerinden farklılaştıran unsurlardan birisi de partilerin savundukları farklı "Türkiye politikaları"dır. Ancak Türkiye açısından böyle bir durum söz konusu değildir. Bunda Türkiye'nin kendi kapasitesi ile Bulgaristan'daki Türk azınlığın etkisi büyüktür. Yeni dönemde Bulgaristan, Türkiye ile ilişkilerine ayrı bir önem verirken; Türkiye ise, Bulgaristan'ın gösterdiği hassasiyet ölçüsünde ilgi göstermemiştir. Hatta bir Bulgar diplomatın "Türkiye'nin ilgisini çekebilmek için etnik kriz mi gerekiyor?" sorusu konuyu özetleyici niteliktedir. Bkz. Şule Kut, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, ss.202-203.

²⁷⁸ Bulgaristan eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu tarafından Türkiye, Balkanlar açısından "bölgesel bir süper güç" olarak tanımlanmaktadır. Bulgaristan Eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile Röportaj, Sofya, 29 Ocak 2010.

kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği'nin dağılması Sofya yönetimini yeni arayışlara itmiş ve bu kapsamda Bulgaristan dış politikası kapsamlı bir değişime uğramıştır.

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan dış politikası bağımsız bir çizgiden uzak olmuştur. İki dünya savaşına da Almanya'nın yanında katılan Bulgaristan, Soğuk Savaş dönemini de Varşova Paktı'nın güvenlik şemsiyesi altında Moskova ekseninde geçirmiştir. Ne var ki, yeni dönemde uydusu olabileceği bir güç ortada kalmamış ve dış politik arenada sıkıntılı bir sürece girmiştir. Bununla birlikte, 1980'li yıllarda Türk azınlığa karşı izlediği asimilasyon politikaları Sofya yönetiminin uluslararası platformda prestijini büyük ölçüde sarsmıştır. Bu dönemde Bulgaristan için dış politika, küresel, içsel ve Türkiye ile yaşadığı sorunlar nedeniyle üzerinde radikal düzenlemeler yapılması gereken bir konu başlığı olmuştur.

1989 sonrası dönem Bulgaristan dış politikası, Sofya yönetimi açısından sorunlu bir konu olmakla birlikte, aynı zamanda yeni fırsatların da başlangıcı olmuştur. Hatta demokratik dönemde Bulgaristan'ın ilk cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu'in de ifade ettiği gibi, Bulgaristan ilk defa bölgesel ve küresel gelişmeler karşısında güvenliğini ve ulusal bağımsızlığını garanti altına alma şansına sahip olmuştur.²⁷⁹ Dolayısıyla Bulgaristan yeni dönemde bağımsız bir şekilde ve kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket etme yoluna gitmiştir. Diğer bir deyişle, uzun bir aradan sonra ilk kez Sofya merkezli bir dış politika anlayışı benimsenmiştir.

Yeni dönemde Bulgaristan dış politikasına bakıldığında, esas çekim merkezinin Batı dünyası olduğu görülmektedir. Bu dönemde, Moskova ile olan ilişkilerde mesafeli bir tutum benimsenirken; Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yoluna gidilmiştir.

Jeleu'e göre, Bulgaristan'ın yeni dönemde dış politikası aşağıda belirtilen amaç ve öncelikler üzerinde toplanmıştır:²⁸⁰

- Bulgaristan'ın ulusal egemenliğini, bağımsızlığını ve ulusal güvenliğini yeniden tesis etmek ve güçlendirmek,
- Bulgar halkını dünyada ve Avrupa'nın ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel haritasında layık olduğu yere taşımak,
- Uluslararası hukuk ilkelerine ve uluslararası örgütlerden kaynaklanan yükümlülüklerle bağlı olarak, ulusal çıkarları korumak,

²⁷⁹ Bulgaristan Eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile Röportaj, Sofya, 29 Ocak 2010.

²⁸⁰ Zhelyu Zhelev, *In At The Deep End*, Trud Publishing House, Sofya, 2008, s. 73.

- Avrupa'nın siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel yapılarına entegre olarak, ulusal çıkarlarını elde etmek,
- İyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde bölgesel bir Balkan politikası izlemek ve komşu ülkelerle işbirliği içinde bulunmak,
- Balkan sorunlarına çözüm bulmak için uzun vadeli politik stratejilerle Bulgaristan'ın bölgesel gelişmelere aktif ilgisini ve katılımını sağlamak.

Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası dönemde dış politikası belirtilen parametreler etrafında şekillenirken; bu dönemde dış politik perspektifinde şu konu başlıkları ortaya çıkmıştır:

1.2.1. Sovyetler Birliği ile İlişkiler

Jivkov sonrası dönemde Bulgaristan dış politikasında yeni bir konjonktür kendisini göstermiş ve Soğuk Savaş döneminde Sofya Yönetiminin sıkı bir müttefiklik ilişkisi içinde bulunduğu Sovyetler Birliği, yeni dönemde de önemli bir konu başlığı olmuştur. Bulgaristan Jivkov sonrası dönemde Moskova ile dış politika alanında yakın bir işbirliği içinde olmak istemiştir.

Sovyet Birliği de 1989 sonrasında Sofya Yönetimi ile işbirliğini geliştirmek istemiştir. Bu kapsamda, 1967 yılında Jivkov ile Brejnev arasında imzalanan antlaşmanın yerine geçmesi öngörülen yeni bir antlaşmanın imzalanması Moskova Yönetimince gündeme getirilmiştir.²⁸¹ Ancak, Sofya Yönetimi antlaşma teklifine sıcak bakmamış ve Sovyetler Birliği ile eski antlaşmanın canlandırılmayacağını, bunun yerine ikili bir dostluk antlaşmasının yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Askeri konularda Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmaktan kaçınan Sofya Yönetimi, Moskova'ya artık Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmadığı mesajını vermek istemiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve Bulgaristan'da Batı yanlısı bir hükümetin iktidara gelmesi Bulgaristan'ı Moskova ekseninden iyice uzaklaştırmıştır.

Bulgaristan 1990'lı yıllarda, Avro-Atlantik kurumlara üyeliği dış politikasının merkezine alırken; Moskova ile ilişkileri de tamamen koparmamış ve enerji başta olmak üzere, çeşitli alanlarda işbirliğine devam etmiştir.

---

²⁸¹ Coşkun, a.g.e., ss.42-43.

1.2.2. Tarafsızlık

Bulgaristan'ın Jivkov sonrası dönemde dış politikasında tarafsızlık politikasını benimsemesi de gündeme gelmiştir. Ancak, Balkanlar gibi stratejik ve krizlere açık bir coğrafyada yer alan Bulgaristan için tarafsız bir dış politika izlemek mümkün olmamıştır. Bulgaristan'ın dış dünyanın siyasi ve ekonomik desteğine ihtiyaç duyduğu bir dönemde ve 1990'lı yıllarda Yugoslavya coğrafyasında meydana gelen krizler nedeniyle, tarafsızlık politikası Sofya Yönetimince dikkate değer bir alternatif olarak benimsenmemiştir.²⁸²

1.2.3. Batı'yla İlişkiler

Yeni dönemde Bulgaristan dış politikasında Batı'yla ilişkiler en önemli konu başlığı olarak ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, Avro-Atlantik kurumlara (NATO ve AB) üyelik hedefi Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan dış politikasının merkezinde yer almıştır.

Varşova Paketi'nin dağılmasıyla birlikte, Bulgaristan güvenlik anlamında büyük bir boşluğun içine sürüklenmiş ve kendisini yalnız hissetmiştir. Ayrıca, yanı başında Türkiye gibi bölgesel bir gücün varlığı ve 1980'li yılların ikinci yarısında Türk azınlık nedeniyle iki ülke arasında yaşanan kriz dönemi, Bulgaristan açısından yeni güvenlik oluşumlarının içerisinde bulunma ihtiyacını artırmıştır. Bu anlamda Bulgaristan, Batı Avrupa ülkelerinin yer aldığı örgütlere yönelmiştir.²⁸³

Haziran 1991'de NATO Genel Sekreteri Manfred Wörner'in Bulgaristan'a gerçekleştirdiği resmi ziyarette, "NATO'nun Bulgaristan'ı siyasi ve kültürel olarak Avrupa'nın bir parçası olarak gördüğünü ve sınırlarının ihlal edilemeyeceğini"²⁸⁴ ifade etmesi, Bulgaristan açısından NATO üyeliği için cesaretlendirici olmuştur. Yugoslavya'da 1992 yılında başlayan kanlı dağılma süreci, bölgesel anlamda istikrarsızlık unsuru olurken; Bulgaristan'ın güvenlik kaygıları artmış ve NATO üyeliğinin önemi iyice ortaya çıkmıştır.

1994 yılı Bulgaristan'ın NATO üyelik perspektifi için başlangıç noktası olmuştur. Ocak 1994'te NATO'nun Brüksel'deki toplantısında İttifak'ın hâlihazırdaki üyeleri ile gelecekte NATO üyesi olması kuvvetle muhtemel olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında güvenlik ve işbirliğini artırmak bağlamında, Barış İçin Ortaklık (BİO) adı altında bir girişim başlatılmıştır. Girişimin amacı, katılan ülkelerin demokratik bir topluma uygun düşen

²⁸² Coşkun, a.g.e., s. 44.

²⁸³ Kamuran Reçber, "Avrupa Savunma ve Güvenlik Perspektifinde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", *Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını, 26-28 Ekim 2001*, yay. haz. Hasan Basri Öcalan, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Bursa, 2002, s. 239.

²⁸⁴ Nuray, a.g.tz. s.131.

görevlerini yerine getirmelerine ve NATO'nun barışı korumak adına yönettiği operasyonlara katılımlarını sağlamak için silahlı güçlerini yeniden yapılandırmalarına yardımcı olmak²⁸⁵ şeklinde belirlenmiştir. Bu kapsamda, NATO'nun 21. yüzyılda değişen misyonu ile örgütün Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkelerine yönelik genişleme süreci içerisine girmesi, Sofya Yönetimi açısından NATO üyelik perspektifini belirginleştirmiştir. Ancak, Aralık 1994'te Bulgaristan Sosyalist Partisi'nin (BSP) iktidara gelmesi, NATO üyelik perspektifinin göz ardı edilmesine yol açarken; Rusya ile ilişkiler yeniden ön plana çıkarılmıştır. Bu dönemde, Sofya-Moskova ilişkilerinin pozitif bir ivme kazandığı görülmektedir.²⁸⁶ Öte yandan, 1997 yılında Demokratik Güçler Birliği'nin (DGB) iktidara gelmesiyle, Sofya Yönetimi Batı yanlısı bir politika izlemiş ve NATO üyeliği konusunda daha ısrarcı olmuştur.

Bulgaristan'ın Batı'ya yönelişinde ABD ve AB iki önemli aktör olarak yer almıştır. Güvenlik alanında NATO şemsiye altında ABD ile olumlu ilişkiler benimsenmiş; ekonomik kalkınma ve sosyo-siyasal dönüşüm süreci içinse AB ön plana çıkmıştır. Balkan ülkeleri, AB'yi refah seviyelerini yükseltme bağlamında 'ekonomik bir dev' olarak görürlerken; güvenlik bağlamında tercihlerini NATO'dan yana belirlemişlerdir.²⁸⁷ Söz konusu durum Bulgaristan açısından da geçerli olmuştur.

NATO'nun 21 Kasım 2002 Prag Zirvesi'nde, aralarında Bulgaristan'ın da yer aldığı yedi ülke NATO üyeliği için görüşmelere davet edilirken; uluslararası konjonktür Bulgaristan'a üyelik için gerekli ortamı hazırlamıştır. 1999 Kosova Krizi'nde Sofya yönetimi hava sahasını NATO uçaklarına açmıştır. 11 Eylül saldırılarının ardından, ABD'nin dünyayı yeniden dizayn etme girişimlerinin ilk basamağı olan Afganistan operasyonu esnasında, Sofya yönetimi NATO ilişkileri kapsamında hem ülke topraklarını hem de hava koridorunu ABD'nin istifadesine sunmuştur.²⁸⁸ Son olarak, ABD'nin 2003 Irak işgalinde Bulgaristan ABD kuvvetlerine hem topraklarını kullanma iznini vermiş, hem de ABD liderliğindeki koalisyonla katılarak 500 kişilik bir kuvvetle Kerbela'da görev almıştır.²⁸⁹ Bulgaristan'ın bu politikalarının doğal sonucu olarak ise, ülke 29 Mart 2004 tarihinde NATO'ya tam üye olarak kabul edilmiştir.

²⁸⁵ "Yirmi Birinci Yüzyılda NATO", s.12. http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf, 4 Mart 2010.

²⁸⁶ Hristo Georgiev, "Alternative Security Models of Republic of Bulgaria and The Change in The Concept for Defense Sufficiency", *NATO "Democratic Institutions Fellowships" Programme 1996-1998*, Sofia, June 1998, ss. 28-29, <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/georgiev.pdf>, 4 Mart 2010.

²⁸⁷ Erhan Türbedar, "Doğu Blok'undan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya", *Avrasya Dosyası*, Cilt:10, Sayı:2, Ankara, ASAM Yayınları, 2004, s.332.

²⁸⁸ Türbedar a.g.m. s.330.

²⁸⁹ Crampton, a.g.e., s. 237.

Özetle, Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan dış politikası Batı yanlısı bir çizgide kendini gösterirken; NATO ve AB üyelikleri temel dış politika hedefi olarak benimsenmiştir. Sofya Yönetimi bu hedeflerini 2004'te NATO'ya; 2007'de ise AB'ye tam üye olarak gerçekleştirmiştir.

Bütün bu gerçeklerden hareketle, Bulgaristan'ın yeni dönemdeki dış politikası dört temel ayak üzerinde toplanmıştır:²⁹⁰

- Dış politikada ideolojik yaklaşımlara yer vermemek,
- Avrupa oryantasyonunu (örneğin uluslararası sorunlarda Avrupa'nın izlediği politikaları benimsemek) sürdürmek,
- Konsensüs ve şeffaflık yoluyla dış politikada karar alma mekanizmalarının demokratikleşmesini sağlamak,
- Karar alma sürecinde rasyonel hareket ve pragmatik yaklaşımı benimsemek.

Bunlarla birlikte, Bulgaristan'ın 1990'lı yıllarda Balkanlar'da yaşanan krizleri göz önünde bulundurarak, bölgesel anlamda izlediği tutumla ilgili olarak iki unsur daha ilave edilebilir:²⁹¹

- Çok taraflılık (bölgesel bir güçle ittifak ilişkisi içine girmemek),
- Eşit uzaklık (bölgesel çatışmalarda taraf olmamak).

2. Yeni Dönemde Ankara-Sofya Hattında Yaşanan Gelişmeler

1984-1985 yılları arasında Bulgaristan'daki Türklere yönelik girişilen asimilasyon faaliyetleri, bu dönemde Türk-Bulgar ilişkilerini tamamen şekillendirmiş ve Soğuk Savaş sonrası dönemin başlarında da Ankara-Sofya hattının genel rotası Bulgaristan Türkleri ekseninde odaklanmıştır. Jivkov'un bir "saray darbesi" ile görevine son verilmesinin ardından, Devlet Başkanlığı görevine gelen Mladenov, Bulgaristan'daki "Müslüman azınlık"ın haklarına saygı göstereceklerini açıklamış ve söz konusu açıklama ülke kamuoyunu bir süre meşgul etmiştir. Hatta bu dönemde Sofya'dan verilen talimatlar yerel yöneticiler tarafından yerine getirilmemiş; ülkede neredeyse "miting savaşları" yaşanmıştır. Bulgaristan Türklerinin haklarının geri verilmesini kabul etmek istemeyen Bulgar milliyetçileri, "Bulgaristan

²⁹⁰ Ekaterina Nikova, "Changing Bulgaria in The Changing Balkans", *Balkans: A Mirror of the New International Order*, Ed. Günay Göksu Özdoğan – Kemâli Saybaşı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995, s.192.

²⁹¹ Nikova, a.g.m., a.y.

Bulgarlarındır. Bulgaristan’da Türk yok, Bulgar vardır” şeklinde açıklamalarda bulunurlarken; öte yandan, Türk azınlık mensupları ile Ekoglasnost, Podkrepa, İnsan Hakları Komitesi gibi bazı örgütler de karşı gösteriler yaparak, diğer göstericileri “Faşistler”, “Jivkovistler” olarak nitelendirmişlerdir.²⁹²

2 Ocak 1990 tarihinde dönemin Bulgaristan İstanbul Başkonsolosu Slavov bir basın toplantısı düzenleyerek, Türkçe konuşan Müslüman halka haklarını geri vereceklerini ifade etmiş; Bulgaristan’da isim değiştirmesi kapsamında hapse atılan Türklerin affedileceğini ve Bulgaristan’ın hatalarını düzelteceğini ifade etmiştir.²⁹³

Sofya Yönetiminin Türk azınlığa baskı ve asimilasyon politikasına son vermesinden memnun olan Türkiye, Bulgaristan’da yaşanan süreci yakından izlemiş ve bunu diplomatik bir başarısı olarak değerlendirmiştir. Zira Türkiye 1985 yılının başlangıcından itibaren, Bulgaristan’da yaşanan gelişmelerde taraf olmuş, politikaları yüksek sesle eleştirmiş, çözüm önerileri ortaya koymuş ve uluslararası platformlara konuyu taşıyarak Bulgaristan’ı zor durumda bırakmıştır. Ancak, Ankara Yönetimi, komşu ülke Bulgaristan’da Jivkov sonrasında yaşananlar karşısında temkinli bir politika izlemiştir. Çünkü Sofya’da Türk azınlık karşıtı Bulgar milliyetçilerinin protesto gösterileriyle birlikte, hâlâ resmi anlamda “Türk azınlık”²⁹⁴ ifadesinin kullanılmasından kaçınılması, onun yerine “Müslüman azınlık” kavramının kullanılması Ankara Yönetimini endişeli bir bekleyişe sevk etmiştir.²⁹⁵

Jivkov’un devrilmesinin ardından Ankara-Sofya ilişkilerinin ana rotasını belirleyen görüşmelerde önemli bir yer tutan ve Kuveyt’in arabuluculuğunda gerçekleşen Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanları toplantısı 9 Ocak 1990 tarihinde Kuveyt’te yapılmıştır. İkinci kez bir araya gelen taraflar, bu kez Jivkov Rejiminin baskısından kurtulmuş bir ortamda görüşmüşler ve Bulgaristan Türklerinin durumunu ele almışlardır. 3 saat kadar süre görüşmenin ardından Mesut Yılmaz, toplantıyı olumlu ve dostane olarak nitelendirirken; Bulgar Bakan Dimitrov “Müslüman-Türk azınlığı” sorununun tam anlamıyla her iki tarafı da

²⁹² *Milliyet*, 3 Ocak 1990.

²⁹³ *Milliyet*, 3 Ocak 1990.

²⁹⁴ Bulgaristan Türkleri tarihsel süreç içerisinde değişik kavramlarla tanımlanmaya çalışılmıştır. Özellikle, Komünist dönemde sıkça değişen “Türk azınlık” tanımlarına rastlanırken; güncel anlamda dahi Bulgaristan tarafından net bir kavramla ifade edilmekten kaçınılmaktadır. 1950’li yılların başına kadar, Bulgaristan Türkleri “Türk azınlık” olarak ifade edilirken; 1950–1965 yılları arasında ‘Türk Ahalisi’, 1965–1976 arasında ‘Türk Kökenli Bulgaristan Vatandaşı’, 1976 yılının akabinde ‘Bulgar Türkleri’ ve son olarak 1984 yılından sonra ‘Müslümanlaştırılmış Bulgarlar’ kavramları kullanılmıştır. Bkz. Kader Özlem, “Tarihsel Süreç İçerisinde Türklere Uygulanan Şovenist Bulgar Politikaları”, *Diplomatik Eksen*, Sayı 1, Mayıs 2005, s. 125. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, Sofya yönetimi “Türk azınlık” ifadesini özellikle kullanmak istememiş; onun yerine ‘Bulgaristan Müslümanları’ diyerek daha genel bir kavramı kullanmakta, dinî unsuru ön plana çıkarmakta ve azınlığı Türkiye’nin tekelinden alarak, bütün İslâm dünyasına mal etme stratejisi izlemiştir.

²⁹⁵ Coşkun, a.g.e., s. 50.

tatmin edecek duruma gelmesi için zamana ihtiyaç olduğunu vurgulamış ve Türkiye’den zaman istemiştir.²⁹⁶

Kuveyt’te yapılan görüşmede Bulgaristan tarafının Türkiye’ye iki ülke arasında ilişkileri geliştirmek adına getirdiği öneriler, Türk tarafında şaşkınlık yaratırken; Bulgaristan’ın politikasının beklenenden hızlı değiştiği kanısını uyandırmıştır.²⁹⁷ Normal şartlar altında ancak iki müttefik ülke arasında düşünülebilecek nitelikte olan söz konusu öneriler arasında, askerî alanda güven artırıcı önlemler de bulunmaktaydı. Ayrıca, toplantıda Bulgar Bakan Boiko Dimitrov, iki ülkenin insan haklarıyla ilgili ortak bir deklarasyon yayımlamalarını önermiştir.²⁹⁸

Ankara Yönetimi, Sofya’ya Türk azınlığın haklarıyla ilgili istediği süreyi tanımış, azınlık haklarında yapılan iyileştirmeleri ve ülke içi gelişmeleri yakından takip etmiştir. Örneğin Bulgaristan Türklerinin teşkilatlanarak Haziran 1990’da yapılan seçimlere “Hak ve Özgürlükler Hareketi” (HÖH) adı altında girmesi ve parlamentoda yer alması Ankara Yönetimince memnuniyetle karşılanmıştır.

Ankara-Sofya hattındaki ilişkilerde Türk azınlıkla ilgili gelişmeler temel belirleyici unsur olurken; ikili ilişkilerin olumlu bir yönde seyredeceğinin ilk işareti Ağustos 1990’da Bulgaristan’da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında alınmıştır. Eski rejime ve Türk azınlığa yönelik izlenen asimilasyon politikalarına muhalif olan Jelyu Jeleu’nin cumhurbaşkanlığı görevine gelmesi, ilişkilerde dönüm noktası olmuştur.²⁹⁹ Jeleu’nin, Türk azınlık mensuplarınca kendisine sempati duyulan bir kişilik olarak, Bulgaristan devlet yönetiminin en üst kademesinde yer alması, Ankara Yönetimi ve Bulgaristan Türkleri tarafından takdirle karşılanmıştır. Bulgaristan’daki Türkler, Jeleu’nin görevde olmasını kendileri açısından güven verici olarak bulurken; Jeleu’ye Türk azınlığın kendisiyle ilgili yaklaşımı sorulduğunda, kendisinin bir dönem bazı Bulgarlar tarafından “Türk” olarak tanımladığını, “etnik” anlamda Türk olmadığını ancak, Türk azınlığa karşı girişilen asimilasyon sürecine şiddetle muhalif olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁰ Hatta Jeleu 8 Haziran 2009 tarihinde Bursa’da düzenlenen ‘Zorunlu Göçün 20. Yılı Etkinlikleri’ çerçevesinde katıldığı panelde, her sürünün içinde kötü koyunlar olduğunu belirterek, “*Türlere yönelik*

²⁹⁶ *Milliyet*, 10 Ocak 1990.

²⁹⁷ Coşkun, a.g.e., s. 51.

²⁹⁸ Coşkun, a.g.e., a.y.

²⁹⁹ Sibel Turan, “Türk Dış Politikasının Yön Veren Etkenlerin Işığında Türk-Bulgar İlişkilerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme:1923-2004”, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005 Eskişehir-Türkiye*, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 305.

³⁰⁰ Bulgaristan Eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile Röportaj, Sofya, 29 Ocak 2010.

*gerçekleştirilen zorunlu göç ve isim değiştirme kampanyalarının tüm Bulgar halkının değil; bazı şerefsizlerin işi olduğu” şeklinde sert bir açıklamada bulunmuş ve eski rejimi eleştirmiştir.*³⁰¹

Jivkov sonrası dönemin hemen başında Türk azınlığın isimlerinin geri verilmeye başlanması,³⁰² Ankara tarafından Sofya'nın samimi olabileceği yönünde değerlendirilmiş ve iki kutuplu sistem sona ererken Bulgaristan ile ilişkilerin pozitif yönde gelişmesi için çaba gösterilmiştir.

Türkiye'nin yeni dönemde Bulgaristan'a ve bölgeye yönelik politikaları barış, karşılıklı diyalog ve iyi ilişkiler ekseninde, bu ülkelerin bağımsızlığına ve egemenliğe saygı duyma yönünde şekillenmiştir. Zira Türkiye Bulgaristan iç siyasetindeki ve Türk azınlık eksenindeki olumlu gelişmelere paralel olarak, Sofya Yönetimiyle iyi ilişkiler kurma temasını sürekli vurgulamış; Türk azınlıkla ilgili gelişmelerde baskı ve asimilasyon sürecinin ortadan kalkmasıyla birlikte, konunun Bulgaristan'ın demokratikleşme süreci kapsamında kendi içsel dengelerinde çözülmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Diğer bir ifadeyle, yeni dönemde Ankara Yönetimi, Bulgaristan ile ilişkilerini olumlu yönde şekillendirmek isterken; diğer taraftan Türk azınlığı bahane ederek, Bulgaristan'ın içişlerine müdahale etmek istememiştir. Ancak, yine de Bulgaristan Türkleri ikili ilişkilerde temel çekim merkezi olma özelliğini kaybetmemiştir. Yeni dönemde her iki taraf da Bulgaristan Türklerinin ikili ilişkilerde 'zenginlik' olduğu vurgusunda bulunmuştur.

Sofya Yönetimi açısından ise, Ankara ile ilişkiler ülkenin dış politikası açısından stratejik bir noktada yer almıştır. Zira Bulgaristan bu dönemde yeni dış politikasını oluştururken rotasını Batı'ya çevirmiştir. Batılı kurumlar, Bulgaristan'a Türk azınlık nedeniyle sorun yaşadığı Türkiye'yle ilişkilerini düzeltmesi yönünde çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur³⁰³. Bu noktada, Bulgaristan ısrarla Türkiye ile olumlu ilişkilerin taraftarı olmuştur.

Varşova Paketi'nin dağılmasıyla birlikte, Bulgaristan'ın içine düştüğü güvenlik bunalımı ise, Sofya Yönetimi açısından Ankara'yla işbirliğini zaruri hâle getirmiştir. Türkiye

³⁰¹ *Cihan Haber Ajansı*, 8 Haziran 2009.

³⁰² Bulgaristan'daki Türklerin isimleri geri verilmesi olumlu bir adım olarak değerlendirilirken, Bulgar yetkililerin Türk azınlığın adeta isimlerini almaması yönünde bir takım yollara başvurduğu görülmüştür. Türk ismini geri almak isteyen Bulgaristan Türkleri mahkeme süreciyle uğraştırılmış ve süreç uzatılmak istenmiştir. Ayrıca, mahkemeye başvurmak belli bir takım masrafların da göze alınması demek olduğundan, ekonomik anlamda sıkıntı yaşayan Bulgaristan Türkleri isimlerini geri alma işlemlerini biraz ertelemek zorunda kalmışlardır. Bkz. Kocaoğlu, a.g.e. s. 427. Bu erteleme işleri ise, 1990 Genel Seçimleri sonrasında aşılmıştır.

³⁰³ Crampton, a.g.e., s. 205.

gibi askerî açıdan dünyanın sayılı ülkelerinden biri olan ve NATO içinde ABD'den sonra ikinci en büyük orduya sahip olan bir güç, Bulgaristan açısından caydırıcı olarak değerlendirilmiştir. Bulgaristan'ın yeni dönemde Türkiye'nin askeri gücünden tehdit algıladığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Mart 1995'te Bulgaristan'ın Türkiye Büyükelçisi Viktor Vilkov, Bulgaristan'ın NATO üyeliğinde ısrar etmesinin başlıca sebeplerinden biri olarak, Türkiye'nin iki ülke sınırında bulundurduğu büyük askeri güç olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁴ Dolayısıyla, Türkiye'nin askeri gücü, Bulgaristan'ı Türkiye ile işbirliğine itmiştir.

Bulgaristan'ın Türkiye'yle ilişkilerini geliştirmek istemesinin bir diğer nedeni ise, Batılı örgütlere üye olma konusunda Ankara yönetimine duyduğu ihtiyaçtır.³⁰⁵ Özellikle, Bulgaristan'ın NATO üyeliğinde Türkiye'nin olası bir vetosunun üyelik hayallerini suya düşüreceğinden, Türkiye'yle ilişkileri geliştirmenin hem Batıya entegrasyonu kolaylaştıracağı, hem de Ankara'nın baskısını azaltacağı hesaplanmıştır.

Son olarak, 1980'lerde ekonomisi büyük ölçüde gerileyen ve Türk azınlığın zorunlu göçüyle birlikte üretimin daha da düştüğü Bulgaristan'da ekonomik sorunların çözülmesi için yabancı sermayeye ve uluslararası kredilere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu noktada, 1980'li yıllarda liberal ekonomik programlarıyla gelişme gösteren komşu ülke Türkiye'nin ideal bir ticaret ortağı olacağı öngörülmüştür.³⁰⁶

Yeni dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinde atılan önemli adımlardan birisi de 1992 yılında iki ülke arasında imzalanan "Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Anlaşması" olmuştur. Bunun üzerine Türkiye Bulgaristan'a jest olarak, sınırdaki askeri güçlerinin önemli bir bölümünü geri çekmiş ve iyi ilişkiler kurmak istediğini somut olarak göstermiştir. Daha sonra iki ülkenin Savunma Bakanları ve Genelkurmay Başkanları arasında çeşitli askeri işbirliği anlaşmaları imzalanmış ve zamanla güvenlik alanındaki işbirliği terörizmle, kaçakçılıkla ve uyuşturucuyla mücadeleye kadar geniş bir alana yayılmıştır.³⁰⁷ Güvenlik sahasında Türkiye, Bulgaristan'ın NATO üyeliğine destek vermiş³⁰⁸ ve Sofya Yönetimi adına örgüt içinde lobi çalışmaları yürütmüştür.

İki ülke arasında güvenlik alanında sağlanan işbirliği ticari alanda da devam etmiştir. Türk-Bulgar ticari ve ekonomik ilişkileri 1995-2001 arası dönemde hızla gelişirken; başta Bursa'dan olmak üzere, Türkiye'den çok sayıda işadamı, Bulgaristan'da yatırımlar

³⁰⁴ Özgür, a.g.e., s.357.

³⁰⁵ Birgül Demirtaş Coşkun, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan'ın Dış Politikası (1989-2000)", *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 235.

³⁰⁶ Coşkun, a.g.m., ss.235-236.

³⁰⁷ Bkz. Coşkun, a.g.m., s.237.

³⁰⁸ Kut, a.g.e., s.201; Bishku, a.g.m., s. 92.; *RFE/RL News Line*, 5 November 1998.

yapmıştır.³⁰⁹ 2008 verileri itibariyle, Türkiye Bulgaristan için ithalatta 6. sırada iken; ihracatta en büyük 3. ticaret ortağıdır.³¹⁰ Ancak, Bulgaristan Yönetimi, Türk bölgelerinde yatırım yapılmasına yönelik bir takım bürokratik sorunlar çıkarmakta ve daha ziyade başka bölgelerde yatırımı teşvik etmektedir. Diğer yandan, turizm alanında da iki ülke arasındaki ilişkiler zirve yapmıştır, denebilir. 2005 yılının Ocak-Kasım periyodunda Bulgaristan'dan 1 milyon 533 bin kişi Türkiye'ye gelmiştir.³¹¹ İki ülke arasında yeni dönemde enerji alanında da iyi ilişkiler kurulmuş olup, her iki ülke de Nabucco projesinde yer almaktadır.

Yeni dönemde bölgesel gelişmeler konusunda da iki ülke arasında birbirine paralel politikalar takip edilmiştir. Ankara-Sofya hattında gelişen ilişkiler sonucunda iki ülke Yugoslavya'nın dağılma süreci ve Bosna Hersek krizinde aynı politika ekseninde yer almışlardır. Makedonya'nın Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlık ilan etmesinin ardından her iki ülke de aynı çizgide hareket ederek Makedonya'yı resmi adıyla tanımışlardır.³¹² Yunanistan'ın bölgeye yönelik tehditkâr politikalarına karşılık,³¹³ Türkiye ve Bulgaristan ılımlı, barışçı ama aktif bir siyaset içinde olmuşlardır.³¹⁴ Öte yandan, Ankara ve Sofya Yönetimleri Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) örgütünde 1992 yılında kurucu üye olarak yer almışlar ve ikili ilişkilerdeki işbirliğini Karadeniz platformuna taşımışlardır.³¹⁵

Aslında iki ülke arasında Jivkov sonrası yaşanan gelişmeler siyasi gelişmelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Türk azınlığın durumunda meydana gelen düzelmeye ve Bulgaristan'ın Türkiye'yle olan ilişkilerini geliştirme arzusu pek çok alanda ikili ilişkilerin gelişmesini kolaylaştırmıştır. 1992 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin'in Sofya ziyareti siyasi ilişkilerde önemli bir nokta olurken; hemen ardından dönemin Cumhurbaşkanı

³⁰⁹ Emin Çarıkçı, "Türk-Bulgar Ekonomik İlişkileri", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı:44, Temmuz-Ağustos-Eylül 2002, s. 22.

³¹⁰ "Bulgaria", *CIA – The World Factbook*, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>, 17 Şubat 2010.

³¹¹ "Bulgarlar 2005'te de Türkiye'yi Tercih Etti", *BULTÜRK Gazetesi*, Sayı:19, Mart 2006, s. 2. Ancak söz konusu verinin, Türkiye'de yaşayan çifte vatandaş statüsündeki Bulgaristan Türkleri ve Bulgaristan'daki Türklerin iki ülke arasında gezi ve akraba ziyaretleri gibi, kısa sürelerde sıkça giriş-çıkış yapmaları nedeniyle sağlıklı olmadığı düşünülmektedir. Ancak yine de, Bulgarlar arasında turizm açısından Türkiye, cazibe merkezidir.

³¹² Makedonya'yı bağımsızlığı ilan etmesinin ardından, ilk önce Bulgaristan tarafından tanınırken; 2. olarak Türkiye tarafından tanınmıştır. Zhelev, a.g.e., s. 156.

³¹³ Yunanistan'ın bölge içi dengeleri tehdit edici politikalarına karşı, Bulgaristan bu dönemde Atina ile de iyi ilişkiler içinde olma yollarını aramıştır. Bu noktada, Yunanistan'ın AB ve NATO üyesi ülke statüsünde bulunması Bulgaristan'ı bu politikayı takip etmeye itmiştir. Bkz. Nuray, a.g.tz. 132. 1990'lı yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan gerilimlere rağmen, Bulgaristan her iki ülkeyle de ilişkilerini geliştirirken bir denge gözetmemiştir.

³¹⁴ Turan, a.g.m., s.305.

³¹⁵ Bulgaristan başlangıçta AB üyeliğine engel olacağını düşünerek KEİ'ye katılmak istememiş; ancak AB'den kısa vadede Bulgaristan'ın üyeliğinin gerçekleşmeyeceği cevabını aldıktan sonra, KEİ'ye daha olumlu bakmaya başlamıştır. Ancak, Sofya yönetimi daha sonra KEİ'yi Batılı kurumlara üyeliğini kolaylaştırabilecek bir platform olarak değerlendirmiştir. Coşkun, a.g.e., s. 69.

Turgut Özal'ın Bulgaristan'ı ziyaret etmesi, iki ülke arasında iyi ilişkiler kurulması için siyasi zeminin hazır olduğu mesajını taşımıştır. Daha sonra, taraflar arasındaki üst düzeyde karşılıklı ziyaretler devam edegelmiştir. Diğer alanlarda olduğu gibi, siyasi alanda da ilişkiler olumlu yönde gelişme göstermiştir.³¹⁶

Bu noktada bir hususu belirtmek gerekir. Sofya Yönetimi Türk azınlığın statüsündeki kısmi iyileştirmeleri Türkiye'nin güvenini kazanmak, Batılı kurumlara üye olmak ve Türkiye'yi bu kapsamda köprü olarak kullanma amacıyla yaparken; Bulgaristan Türklerini açıkça bir araç olarak kullanmıştır. Dolayısıyla Bulgaristan Türklerinin yeni dönemde azınlık haklarında meydana gelen iyileşmeleri, Bulgaristan'ın dış politik amaçlarını gerçekleştirme bağlamında ele almak gerekir. Diğer bir deyişle, Sofya Yönetimi yeni dönemde ülkedeki Türk azınlığı dış politik hedeflerine ulaşmak için 'araç' olarak kullanırken; iç politikada hiçbir zaman azınlık haklarını geliştirmeyi 'amaç' olarak görmemiştir. Sofya Yönetimi Bulgaristan Türklerinin durumunu iyileştirmeyi 'amaç' olarak görmüş olsaydı, komünist dönem öncesinde uygulanan ve Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarını garanti altına alan uluslararası antlaşmalarda belirtilen azınlık haklarını tam anlamıyla iade etmiş olurdu. Bunları iade etmeyen Bulgaristan, isimlerin geri verilmesi, sembolik ölçüde Türkçe eğitimin sağlanması, yıkılmamış ve kamulaştırılmamış olan camileri Türklere geri vermesi, örgütlenme hakkı gibi bazı hakları yeni yeni tanınması gibi bazı olumlu adımlar atsa da; Türk azınlık okullarının açılması, dinî kurumlara maddî kaynak aktarımı gibi azınlık için makro önemde olan hususlarda adım atmamıştır. Kaldı ki, Bulgaristan Türkleri azınlık haklarının bazılarını AB'nin üyelik sürecinde Brüksel'in Bulgaristan'a dayatmaları sonucunda elde edebilmişlerdir.

Türk-Bulgar ilişkilerinde azınlık konusunun Bulgaristan'ın ulusal mevzuatı kapsamına bırakılmasının ve azınlık haklarında sembolik bir iyileştirmenin ardından, Türk-Bulgar ilişkileri etnik sorunlar merkezinden çıkmış; daha ziyade askerî ve ekonomik ilişkiler ön plana geçmiş ve bu alanda bir takım gelişmelerin kaydedildiği görülmüştür.³¹⁷

Diğer yandan, zaman zaman Bulgaristan tarafının Türkiye ziyaretlerinde, 1980'li yıllarda Türk azınlığa yöneltilen baskı ve asimilasyon politikalarına yönelik bazı açıklamalar

³¹⁶ Siyasi anlamda tesis edilen iyi ilişkilere karşın, zaman zaman bazı sorunlar da yaşanmıştır. Örneğin, Sofya yönetimi Eylül 2000'de Türkiye'nin Burgaz Başkonsolosu Beyza Üntuna'nın, Bulgaristan'ın iç siyasetine müdahale etme suçlamasıyla, Türk Dışişleri tarafından görevden almasını istemiş ve Üntuna'ya ülkeyi terk ettirmiştir. Bunun üzerine Türkiye ise, aynı dönemde Bulgaristan Edirne Başkonsolosluğu görevine atanan Stiliyan Rusinov Varbanov'u kabul etmediğini Sofya yönetimine bildirmiştir. Bkz. *Hürriyet*, 3 Ekim 2000. Söz konusu diplomatik gelişme, ikili ilişkilerde sıkıntı yaratsa da, genel seyre gölge düşürmemiştir.

³¹⁷ Turan, a.g.m., s. 306.

yapma zorunluluğu hissedilmiştir. Bu noktada, Jivkov Rejimi şiddetle eleştirilirken, yapılanlar Bulgaristan'dan gelen liderlerce farklı kavramlarla tanımlanmıştır. Ancak, bu konuda Türkiye'de Bulgar liderlerce verilen mesajlar daha ziyade 'özür dileme' merkezli olmuştur. Örneğin, Jelyu Jeleu 1980'li yılların ikinci yarısında yaşananları utanç verici bulurken, 'kültürel soykırım' kavramını kullanmaktadır.³¹⁸ Temmuz 1997'de Türkiye'yi ziyaret eden dönemin Bulgaristan Cumhurbaşkanı Stoyanov ise, TBMM'de yaptığı konuşmada Türk azınlığa karşı izlenen asimilasyon politikasından dolayı üzüntü duyduğunu belirtmiş ve yaşananlar için özür dilemiştir.³¹⁹ Dönemin Başbakanı Kostov ise, sadece özür dilemekle kalmamış, aynı zamanda o dönemde Türklere "katliam" yapıldığını da itiraf etmiştir.³²⁰

Güncel anlamda iki ülke arasındaki ilişkilere bakıldığında, Jivkov'un devrilmesinin ardından geçen 20 yılı aşkın süreden sonra Ankara-Sofya hattında güven tesis edilmiş durumdadır. Her ne kadar zaman zaman Bulgaristan iç siyasetinde Türkiye ve Türk azınlık konusunda dalgalanmalar olsa da, iki ülke arasındaki ilişkiler aşırı unsurlar tarafından belirlenmemektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Bulgar ilişkileri model olacak şekilde gelişme gösterirken, Türkiye Balkanlar bölgesinde 'soft power' olarak ön plana çıkmıştır.

2000'li yıllarda Bulgaristan AB ve NATO üyesi bir ülke haline gelirken; Karadeniz'de ve Balkanlar'daki gelişmeler karşısında ortak politikalar izleyen iki ülke, ticaret, enerji, güvenlik ve siyasi alanda işbirliği içinde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, Soğuk Savaş sonrası Türkiye ve Bulgaristan, aynı sulara açılan iki ülke haline gelmiştir. İkili ilişkiler Soğuk Savaş sonrası dönemde azınlık konuları dışında gelişme gösterse de, Bulgaristan Türkleri iki ülke arası ilişkilerde ağırlık merkezi olma özelliğini kaybetmemiştir. Bununla birlikte, yeni dönemde, Bulgaristan Türkleri iki ülkeyi birbirine yaklaştıran bir unsur olarak ön plana geçmiştir. Türk azınlığın durumunda meydana gelen iyileşmeye paralel olarak, Türkiye Bulgaristan'la ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Azınlığın durumunda meydana gelebilecek radikal bir gerileme, iki ülke arası ilişkileri dondurabilme özelliğini korumaktadır. Ancak Soğuk Savaş dönemine karşıt olarak, günümüz uluslararası ilişkiler sisteminin daha ziyade karşılıklı bağımlılık prensibi üzerinde yükselmesi ve Türk-Bulgar ticari ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmeler azınlığın ikili ilişkileri radikal bir biçimde etkileme özelliğini kısmen zayıflatmışsa da, yine de Bulgaristan Türkleri ilişkilerdeki merkezî önemini kaybetmemiştir.

³¹⁸ Bulgaristan Eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile Röportaj, Sofya, 29 Ocak 2010.

³¹⁹ Halil Akman, *Paylaşılmayan Balkanlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006, ss. 267-268.

³²⁰ Akman, a.g.e., s. 268.

3. Demokratik Dönemde Bulgaristan İç Siyaseti

3.1. Geçiş Sürecindeki Eksiklikler (1990-1997)

80'lerin ikinci yarısından itibaren Gorbaçov'un 'Glasnost' ve 'Perestroyka' politikalarına paralel olarak uluslararası sistemde meydana gelen yumuşama sürecine karşın, Politbüro yönetiminin Bulgaristan Türklerine yönelik giriştiği asimilasyon politikası başta Türkiye olmak üzere, Batı dünyasının ve uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmişti. Soruna ilişkin, Moskova'nın kayıtsız kalması da Bulgaristan'ı iyice yalnızlaştırmıştır. Jivkov yönetimin uluslararası konjonktürde meydana gelen/gelecek olan değişiklikleri analiz etmede zorluk çekmesi, ülke içerisinde kısır bir döngünün oluşmasına ve Stalin döneminden kalma metotların uygulanmasına yol açmıştır. Uygulanan asimilasyon politikalarına direnişle karşılık verilmesi, ülke içerisinde genel anlamda bir kaos ortamının oluşmasını da beraberinde getirmişti. Soğuk Savaş döneminin bitimine yaklaşılırken, Bulgaristan'daki iç siyasal sistemde çözümler meydana gelmiş ve bu da yapısal dönüşümlerin gerçekleşmesini zorunlu hale getirmişti.

10 Kasım 1989'da Todor Jivkov Bulgaristan devlet başkanlığından indirilirken; yerine eski dışişleri bakanı Petar Mladenov geçmiştir. Jivkov'un yeni düzene uyumsuzluğunun ve 'sorun üreten' politikalarının ardından, yerine Bulgar dışişlerinden bir ismin gelmesi, gerçekleşen kitlesel göçün, asimilasyon politikalarının ve Komünist Parti içerisindeki darbenin dış dünya nezdinde açıklanması ve meşrû gösterilmesi zaruretinden kaynaklanmaktadır.³²¹ Mladenov Yönetimi, öncelikli olarak asimilasyon politikalarını protesto gösterilerine önderlik ettiği gerekçesiyle hapse atılan Türk entelektüellerin serbest bırakılmasına yönelik hukuksal düzenlemelere girişmiştir. Bu çerçevede, 14 Kasım'da başta Ahmed Doğan olmak üzere, Türk aydınlarla görüşme masasına oturulmuş ve yeni yönetim tarafından Türk azınlığın durumunun iyileştirilmesine yönelik gerçekleştirilmesi düşünülen reformlardan bahsedilmiştir. 29 Aralık'ta ise Mladenov Yönetimi, eski hükümet tarafından zor kullanılarak değiştirilen isimlerin yerine Türkçe adların alınabileceğini, günlük hayatta dinsel yükümlülüklerin yerine getirilebileceğini ve Türkçe konuşmanın yasaklanmayacağını açıklamıştır.³²²

Bulgaristan'da yeni bir dönüşüm süreci yaşanırken; bu süreçte azınlık grupları güncelliğini koruyan en önemli konu olarak karşımıza çıkmaktadır. 15 Ocak 1990'da Bulgaristan Komünist Partisi'nin 9. Halk Meclisi'nde uygulanan politikaların haksızlığını

³²¹ Poulton, a.g.e, s. 197.

³²² Poulton, a.g.e., s. 198; *The New York Times*, 30 December 1989.

açıklayan bildirme ile adların iade edilmesine ilişkin kararlar alınmış; 16 Ocak 1990 tarihinde 1971 Anayasa’ında yer alan 1/2. ve 1/3. Maddelerin kaldırılmasıyla Bulgar siyasetine hâkim olan Komünist Parti tekeline son verilmiştir.³²³

İsimlerin iade edilmesine ilişkin kararlar alınırken; özellikle Bulgar nüfusunun çoğunlukta olduğu bölgelerde genel bir hoşnutsuzluk kendisini göstermiştir. Yaz döneminde çok sayıda Türk’ün Bulgaristan’dan göç etmesi, Bulgarlar açısından vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylem olarak görülmüştür. Özellikle, Jivkov döneminde Bulgarlaştırılmak istenen Türk azınlığın haklarının Mladenov İdaresiyle birlikte geri verilmesi göz önünde bulundurulduğunda; yeni yönetimin söz konusu politikaları, Bulgar nüfusunun milliyetçi duygularını harekete geçirmiş ve çok sayıda protesto mitinginin düzenlenmesine neden olmuştur.

Bulgaristan’da farklı bir sürece girilirken politik arenada yeni siyasal partiler kendilerini göstermiştir. 7 Aralık 1989’da kurulan DGB, çeşitli sivil toplum örgütlerinin bir araya gelmesi sonucu oluşturulmuştur. DGB’nin Bulgaristan siyasetinde yer alması, ülke içindeki siyasal dokuyu sosyalist eksenli bir yapısal görünümünden çıkarılması hususunda önemli bir faktör olmuştur. DGB’nin yanı sıra bu dönem itibariyle, Bulgar Sosyal Demokrat Partisi, Yeni Demokrasi, Bulgar Ulusal Birliği, Demokrat Parti, Yeşiller Partisi, Bulgar Halk Partisi gibi sayıları 100’ü bulan çok sayıda yeni partinin Bulgaristan politik yaşamına katıldığı gözlemlenmektedir. Bu durumun Bulgaristan’da çok sesli bir yapıyı oluşturduğu düşünülse de, geçiş döneminde teşekkül eden bu partiler birbirlerinin türevi olmaktan öteye gidememişlerdir.

Todor Jivkov’un iktidardan uzaklaştırılmasına karşın, Bulgaristan’da tansiyon düşmemiştir. Ocak 1990’da ülkede Komünist Parti’nin tekeline son veren, Anayasa’nın 1. Maddesinin değiştirilmesi ile Komünist Parti adı Sosyalist Parti olarak değiştirilmiş ve Başbakanlığa ılımlılardan Andrey Lukanov³²⁴ getirilmiştir. Haziran 1990’da çok partili, hür ve serbest bir seçim yapılırken; 400 sandalyeli Bulgaristan Parlamentosu’nda Sosyalist Parti 211, DGB 144, HÖH ise 23 milletvekilliği kazanmıştır. Komünistlerin iktidarı halen ellerinde bulundurması Bulgaristan halkının tepkisine neden olurken; Aralık 1990’a kadar mitinglerin,

³²³ Özgür, a.g.e., s. 86.

³²⁴ Sosyalist Parti bünyesinde ılımlılardan biri olarak nitelendirilen Lukanov, Jivkov döneminin önemli kurmaylarından biri olarak ön plana çıkarken; Jivkov sonrası dönemde daha kilit görevler üstlenmiştir. Özellikle, Bulgar İstihbarat Teşkilatı ile olan yakınlığı ile tanınan Lukanov, Bulgaristan Türklerinin 1989 göçünün ardından, geride kalan Türk azınlığın Bulgaristan siyasetinde yapıcı ve ılımlı bir siyaset izlemelerinin ve sisteme entegre edilerek kontrol altında tutulmalarının arkasındaki isim olarak ön plana çıkmıştır. Kısa bir süreliğine de olsa Bulgaristan Başbakanlığı görevinde bulunmuş; Ekim 1996’da ise suikasta uğrayarak yaşamını yitirmiştir. Jane Perlez, “A Bulgarian Is Slain and Motives Are Many”, *The New York Times*, 3 Kasım 1996.

protesto gösterilerinin ve grevlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine, tarafsızlardan Dimitar Popov'un bütün partilerden meydana gelen bir koalisyon hükümetini kurması ortalığı bir süreliğine yatıştırmıştır.³²⁵

Temmuz 1990'da Devlet Başkanı Mladenov'un 1989 Aralık ayında gerçekleşen protesto gösterilerini bastırmak için yaptığı bir konuşmada "yapılacak en iyi şey tankları meydanlara getirmektir" şeklindeki açıklamasına ilişkin videoların kamuoyuna yansımaları, Mladenov'un istifasına neden olmuştur.³²⁶ Mladenov'un yerine Ağustos 1990'da yapılan seçimlerde muhalefetteki parti olan DGB'nin adayı Jelyu Jeleu Devlet Başkanı olarak seçilmiştir.

Jeleu'in 1988'de Bulgaristan'da ilk muhalif hareketi kurmuş biri olarak rejim tarafından geçmiş yıllarda adeta aforoz edilmesi, onun bu yeni dönemde devlet başkanı olmasını daha anlamlı hâle getiriyordu. Bu olay, ülkedeki reformist kanatta ve Batı dünyasında memnuniyetle karşılanmıştır. Hatta Jeleu özellikle Fransa'dan kendisine yönelik destek geldiğini, Sofya'daki üniversite öğrencilerinin kendisinin tamamen yanında ve kontrolünde bulundurduğunu ifade etmiştir. Mladenov'un ortaya çıkan görüntülerinin ardından istifaya pek yanaşmak istememesi Jeleu'ü harekete geçirmiş; öğrencileri sokaklara dökmesi ve devlet başkanlığı binasının basılmasını teşvik etmiştir.³²⁷ Komünistlerin yeni dönemde bile iktidarı elden bırakmak istemediklerini gören Jeleu, kendi siyasi hareketlerinin yok sayıldığı durumlarda öğrenci yurtlarına selam gönderdiğini belirtmektedir. Diğer taraftan, Bulgaristan'daki muhalif hareketi destekleyen Fransa Başbakanı Mitterrand'ın olumlu katkıları nedeniyle, Mitterrand'ın adı 2009 yılında Sofya'da öğrenci yurtlarının bulunduğu "Studentski Grad" yerleşkesinde bir caddeye verilmiştir.³²⁸

Popov Hükümeti döneminde Bulgaristan'da yeni bir dönemin başlangıç sancıları çekilmiştir. Demokrasinin işleyişini sağlayacak çeşitli mekanizmaların inşası için çaba gösteren Popov, kısmî bir ulusal mutabakat sağlayarak "demokratik topluma barışçıl geçişi sağlayacak bir hükümet"³²⁹ olma iddiasını taşımıştır. Bu kapsamda sokaklara taşan gösterileri anayasal zemine oturtmak ve yeni anayasanın hazırlanmasının yanı sıra, ekonomik reformları gerçekleştirmek gibi belli bir takım hususlara öncelik tanınmıştır. Ancak, Popov Hükümeti kısa süre içerisinde sıkıntılı bir süreç yaşamıştır. Uygulanmaya başlanan ekonomik

³²⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 925.

³²⁶ Nuray, a.g.tz. ss.124-125.

³²⁷ Bulgaristan Eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile Röportaj, Sofya, 29 Ocak 2010.

³²⁸ Bulgaristan Eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile Röportaj, Sofya, 29 Ocak 2010.

³²⁹ Crampton, a.g.e., s.201.

reformlarla, birçok ürün fiyatı serbest bırakılmış ve söz konusu ekonomik reformlar halk için büyük bir sıkıntı oluşturmuştur.

Ekonomik anlamda yaşanan krize paralel olarak, etnik anlamda yaşanan bazı gelişmelerin de etkisiyle Bulgar halk iyice gerilmişti. Şubat 1991’de Popov Hükümetinin Millî Eğitim Bakanı, talep olması halinde Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Türkçe derslerin okutulacağını açıklamış ve bunun haftada 4 saat olarak gerçekleşmesini öngörmüştür. Bunun üzerine, Türk azınlığın yaşadığı yerlerde, başta Kırcaali, Razgrad ve Şumnu olmak üzere Bulgar öğretmenler grevlere başlamış, Bulgar anne ve babalar ise çocuklarını okullarına göndermeme kararı almışlardır. Söz konusu Türkçe eğitim uygulaması Eylül ayındaki yeni eğitim-öğretim yılına bırakılırken; DGB Yönetimi, reformlara karşı çıkanların aslında “soya dönüş sürecinin sorumluları olduğunu iddia etmiştir.³³⁰

Jivkov Rejiminin devrilmesiyle birlikte, Bulgaristan’da yönetim mekanizmalarında yer almaya başlayan yeni sosyalistler ve reformistler, Bulgaristan’ın uluslararası alandaki saygınlığını yeniden kazanmak, Türkiye’yle olan ilişkilerini iyileştirmek ve Türk azınlığın gönlünü yeniden almak için, 1980’li yıllarda izlenen baskı ve asimilasyon politikalarının bütün sorumluluğunu Jivkov’a ve onun rejimine bırakmışlar; konuyla ilgili sorumluluk almaktan kaçınmışlardır. Hâlbuki söz konusu politikalar ciddi bir halk desteği ve bürokratik bir hazırlık süreciyle gerçekleştirilmişti. Zira 1980’li yılların ikinci yarısında izlenen politikalar, katı bir asimilasyon sürecini başlatırken; 1950’li yıllarla birlikte başlayan yumuşak bir asimilasyon süreci de mevcuttu. Dolayısıyla, 1984 yılında Türk azınlığa uygulanan baskı ve asimilasyon politikalarını salt Jivkov’a ve onun rejimine endekslemek olayların ancak bir yönünü aydınlatıcı niteliktedir.

Popov Hükümetinin en önemli icraatı, 12 Temmuz 1991 tarihinde kabul edilen yeni Anayasa olmuştur. 1991 Anayasası’na göre, Bulgaristan kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanan demokratik bir hukuk devleti olarak tanımlanmıştır ve devletin başkanı doğrudan halk tarafından seçilecek olan bir cumhurbaşkanı olacaktır.³³¹ Öte yandan, yasama görevi için 240 sandalyeli bir meclis (*sıbranie*) tesis edilmiş; hukuksal düzenin en üst denetleyicisi olarak da Anayasa Mahkemesi kurulmuştur. Bu açıdan bakıldığında, kurumsal olarak parlamenter demokrasinin ve hukuk devleti sisteminin tesisi anlamında Bulgaristan’da yeni Anayasa ile bir dizi reform gerçekleştirilmiştir.

³³⁰ Crampton, a.g.e., s.202.

³³¹ Bulgaristan’da 1991 yılı Anayasası ile birlikte, cumhurbaşkanı seçilebilme için ülkede en az 5 yıl ikamet etme şartı getirilmiştir. Aslında söz konusu madde sürgündeki Kral Simeon’un cumhurbaşkanı olmasını engellemek için konmuştu. Bkz. Crampton, a.g.e., s. 203.

Yeni Anayasa'nın inşa edilmesinin ardından Ekim 1991'de yapılan genel seçimlerde BSP meclis çoğunluğunu kaybetmiştir. DGB mecliste 110 sandalye kazanırken; BSP 106, HÖH ise 24 milletvekili çıkarmıştır. Ekim 1991 seçimlerinde yüzde 4 seçim barajını sadece üç siyasi parti geçme başarısını göstermiş ve DGB, hükümeti kurma konusunda HÖH'ün desteğine ihtiyaç duymuştur. HÖH ise kabineyi dışarıdan desteklemiş; ancak hükümet içinde yer almamıştır. Filip Dimitrov'un başkanlığındaki yeni hükümet içeride başarısız bir performans sergilerken; dış politikada ise önemli gelişmeler kaydetmiştir. DGB Hükümeti iç siyasette tamamen anti-komünist bir yaklaşım sergilemiş³³² ve rejim suçlularının tutuklanmasıyla meşgul olmuştur. Dimitrov Hükümeti iktidarının temel kırılma noktası ise, Bulgar Ortodoks Kilisesi ile yaşadığı sorun olmuştur. Hükümetin, komünizm döneminde usulsüz bir şekilde görev başına gelen Patriği görevinden uzaklaştırmasıyla, kamuoyu ikiye bölünmüştür. Devletin din işlerine müdahale ettiği gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesi söz konusu uzaklaştırmayı yerinde bulmayan bir karar tesis edince konu iyice karmaşık bir hale bürünmüştür. Yaşanan kaos ortamını çözmek için İstanbul'dan gelen sözde "Ekümenik" Patrik bile işin içinden çıkamamıştır.³³³ Bunların sonunda, hükümet Cumhurbaşkanı Jelev'in bile güvenini kaybetmiştir. Bu kırılma noktasında HÖH, Jelev'in yanında yer alarak hükümetin düşmesinde kilit bir rol üstlenmiştir.³³⁴

Dimitrov Hükümeti henüz 1 yılını bile tamamlayamadan Ekim 1992'de dağılmış, bir süre ülkede hükümet krizi yaşanmıştır. BSP de hükümeti tek başına oluşturamazken; Aralık 1992'de ekonomi profesörü olan Lyuben Berov başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. Parlamento'da kilit bir öneme sahip olan HÖH ise, Berov Hükümetinin içinde yer almamış; ancak ona da dışarıdan destek vermiştir. Bulgaristan, Berov Yönetimi döneminde adeta yerinde sayarken; ekonomik anlamda hiçbir gelişme kaydedememiştir. Aksine 1994 yılında ülkede enflasyon oranı yüzde 120'leri bulmuştur. Ekonomideki kötü gidişat, sosyal yardımların kaybedilmesi ve artan suç oranları Berov Hükümetinin sonunu getiren faktörler olmuştur. Ancak söz konusu olumsuzluklar sadece Berov açısından sorunlar yaratmamış; toplumda da kaybedilen geçmişe yönelik bir özlem duygusunu ortaya çıkarmıştır.³³⁵ Bu dönemde Bulgarların özgürlüğün olmadığını ancak daha fazla güvenliğinin olduğu komünist döneme yönelik bir eğilimleri olduğu görülmektedir.

³³² Romyana Kolarova, "Bulgaria: Could We Regain What We Have Already Lost?", *Social Research*, Vol.63, No.2, Summer 1996, ss.548-549. Hatta Dimitrov hükümeti, iktidarı döneminde Todor Jivkov'u 7 yıl hapse mahkûm etmiş; ancak sağlık sorunları yüzünden Jivkov'un cezasını ev hapsine çevirmiştir. Böylece Jivkov Doğu Avrupa'da yarılanarak mahkûm edilen ilk lider olmuştur.

³³³ Crampton, a.g.e. s.204.

³³⁴ Nuray, a.g.tz. 125.

³³⁵ Kolarova, a.g.m., s. 551.

Berov Hükümeti 1994'ün Eylül ayında çökerken; aynı yılın Aralık ayında genel seçimler gerçekleştirilmiş ve BSP bu seçimden büyük bir zaferle çıkmıştır. Ekonomik anlamda kötüye gidiş, Berov Hükümetinin başarısız politikaları, ülke içindeki artan suç oranları ve bunun geçmişe yönelik bir özlem duygusu yaratması BSP'yi iktidara getirirken; iktidarda 1 yıl kalmasına rağmen DGB, ortaya çıkan olumsuz tablodan sorumlu tutulmuştur. Kısacası, DGB'nin halk nezdinde güvenini kaybetmesi, BSP'nin işine yaramıştır. Aralık 1994'teki seçimlerde BSP, oyların yüzde 43,5'ini alarak mecliste 125 milletvekili ile temsil edilmiş ve tek başına iktidara gelmiştir.³³⁶ Yine aynı seçimde DGB'nin ve HÖH'ün oylarında düşüş yaşanırken; DGB 69 milletvekili, HÖH ise 15 milletvekili çıkarabilmiştir. Bunun yanı sıra iki parti daha meclise girmiştir.

Uzun bir aradan sonra ülkeye istikrar gelirken, parti dışındaki çevreler bile yeniden güven ortamının kurulması için iktidara destek vermiştir. BSP'nin Başkanı Videnov bu dönemde Başbakan olarak dört temel unsuru kendisine amaç edinmiştir: Ekonomideki kötü gidişatı tersine çevirmek, Bulgaristan'ın Avrupa ile bütünleşmesini sağlamak, suçlarla mücadele etmek ve Rusya'yla ilişkileri geliştirmek.³³⁷

Videnov Hükümeti, en başında ortaya konan amaçların neredeyse hiçbirini gerçekleştirilememiştir. Özellikle dış politikada Sofya Yönetiminin Avrupalı kurumlara üyelik hedefine ilişkin somut adımlar atılamazken; Rusya ile ilişkilerde de pek çok sorunlar baş göstermiştir. Bilhassa, enerji nakil hatları konusunda Rusya ile başlayan anlaşmazlık, Burgaz-Dedeağaç enerji hattının inşasını geciktirmiştir.

BSP Hükümetinin sonunu getiren gelişmeler ise ekonomi alanında yaşanmıştır. İktidarın ilk yılında ekonomik göstergeler olumlu yönde bir grafik³³⁸ çizse de, daha sonradan tam tersine dönmüş ve Bulgaristan büyük bir ekonomik kriz yaşamıştır. Hükümetin özelleştirme konusundaki başarısız politikaları bütçe açığındaki fazlalıklar, döviz piyasalarında Bulgar levası üzerinde baskıyı artırmıştır. Şubat 1996'da faizler yüzde 8'den yüzde 42'ye fırlarken; daha sonra bu oran yüzde 300'ü bulmuştur. 1996 yıl sonunda ise enflasyon yüzde 578,6 olarak gerçekleşmiş ve kamu personelinin maaşları bile ödenemez hale gelmiştir.³³⁹ Söz konusu krizden Leva da nasibini almış ve sürekli değer kaybetmiştir. Batık

---

³³⁶ Kolarova, a.g.m., s. 552.

³³⁷ Crampton, a.g.e.ss.213-214.

³³⁸ Kolarova, a.g.m., s. 553.

³³⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Crampton, a.g.e., ss. 215-2187.

bankalar, hiperenflasyon ve yaşam standartlarındaki radikal düşüşü protesto etmek için halk, Sofya'daki Millet Meclisi'nin önünde toplanmıştır.³⁴⁰

10 Ocak 1997 tarihinde göstericilerin Parlamento'yu kuşatarak, sosyalist milletvekillerini binaya hapsedmeleri, hükümet içinde erken seçimle ilgili büyük tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Ayrıca, gösteriler esnasında Başbakan Videnov ile İçişleri Bakanı Dobrev arasında da anlaşmazlıklar çıkmıştır. Videnov göstericilerin güvenlik güçlerince dağıtılmasını isterken; Dobrev bunu kabul etmemiştir.³⁴¹

Aralık 1996'da Bulgaristan'da cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılırken; Jelev'in yerine DGB'nin adayı Petar Stoyanov seçilmiştir. DGB yönetimi böylece Jelev'den, Dimitrov kabinesinin de intikamını da almış oluyordu. Stoyanov'un cumhurbaşkanlığına gelmesiyle Dobrev seçimlere gitmek üzere bir hükümet kurmuş ve 1997'de yapılan genel seçimlerde³⁴² DGB ezici bir farkla galip çıkmıştır. DGB bu seçimde 137 sandalye ile parlamentoda yer alırken; BSP, 58, HÖH ise 19 milletvekili çıkarabilmiştir.

3.2. Gerçek Geçiş Dönemi (1997 - ...)

1997 seçimleriyle birlikte Bulgaristan'da gerçek anlamda istikrar ortamı egemen olmuş ve Ivan Kostov Hükümeti demokratikleşme, ekonomik reformlar ile Batı'yla entegrasyon konularında kararlı politikalar takip etmiştir. Ayrıca, Kostov Hükümeti Bulgaristan'da Jivkov sonrası dönemde dört yıllık anayasal görev süresini sonuna kadar kullanan ilk hükümet olmuştur. 1990-1997 yılları arasında yaşanan ekonomik krizler ve siyasi istikrarsızlık ortamı, Bulgaristan'ın gerçek dönüşümü için gerekli ortamı yaratmamış ve Doğu Avrupa ülkelerinin pek çoğunda Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştirilen başarılı değişim süreçleri Bulgaristan'da yaşanmamıştı. 1997 yılı gerçek değişim süreci için önemli bir başlangıç olmuştur. Bu dönemde Bulgaristan'ın bir diğer avantajı da hükümet ve cumhurbaşkanlığı makamlarında reform yanlısı kişilerin oturması ve iki mekanizma arasında eşgüdümün sağlanmış olmasıdır. Hatta öyle ki, günümüz Bulgaristan'ının siyasi çehresini şekillendiren altyapı çalışmaları bu dönemde yapıldığı söylenebilir.

Kostov, dış politikada AB ve NATO yanlısı bir tutum izlerken; Ankara Yönetimi ile de iyi ilişkiler kurmak istemiştir. Makedonya ile Makedonca diliyle ilgili yaşadığı sorunu

³⁴⁰ Elizabeth Pond, "Reinventing Bulgaria", *Washington Quarterly*, Vol.22, No.3, Summer 1999, s.41.

³⁴¹ Pond, a.g.m. a.y.

³⁴² 1997 yılındaki parlamento seçimlerinde DGB, merkez sağda bulunan küçük çaplı bir partiyle seçimlerde ittifak yaparak, BDG (Bağımsız Demokratik Güçler) adıyla seçimlere katılırken; HÖH ise, aralarında monarşi yanlılarının da bulunduğu küçük çaplı birkaç siyasi parti ile işbirliğine giderek UKİ (Ulusal Kurtuluş İttifakı) adında bir seçim koalisyonu oluşturmuştur. Crampton, a.g.e., ss.218-219.

çözmüş ve Romanya ile de ilişkilerini geliştirmiştir. Öte yandan ekonomik anlamda da başlangıçta bir dizi olumlu gelişme yaşanmıştır. Kostov Hükümeti IMF ve Dünya Bankası ile işbirliği yoluna giderek, BSP döneminde çökmüş olan ekonomiyi canlandırmak istemiş; bu kapsamda küresel finans kurumlarının makro ekonomik düzeydeki tavsiyelerine uymuştur. Bunun yanı sıra, verimsiz çalışan eski sanayi kuruluşlarına verilen sübvansiyonların kesilmesi, bütçe açıklarının azaltılması, batık bankaların kapatılması ve yeni bankacılık düzenlemelerinin yapılması, özelleştirmelerin kararlılıkla gerçekleştirilmesi³⁴³ gibi bir dizi ekonomik önlem alınmıştır. Kostov Hükümeti döneminde faiz ve enflasyon oranları iki yıl içinde tek haneli rakamları görse de; IMF ile imzalanan program ve para kurulunun uyguladığı politikalar, işsizlik sorununa çözüm bulamamış, genel refah seviyesinde yaşanan kısa süreli bir düşüş ise iktidarın sonuna doğru halk nezdinde hoşnutsuzluk yaratmıştır.³⁴⁴ Özetle, DGB Yönetimi döneminde ekonomik sorunlara çözüm aranırken; ülkenin yüzü tamamen Batı'ya çevirmiş; dış politikada başarılı bir performans sergilense de; aynı başarıyı tam anlamıyla ülke ekonomisinde gösterememiştir.³⁴⁵

Haziran 2001'de yapılan seçimler sonucunda eski Kral II. Simeon³⁴⁶ Bulgaristan'a geri dönerek, II. Simeon Ulusal Hareketi'ni (ISUH) kurmuş ve sandıktan büyük bir zaferle çıkmıştır. Eski Kral Simeon 2001 Parlamento seçimlerinde %42'lik oy oranıyla 120 milletvekili çıkarırken; DGB 51, BSP 48, HÖH³⁴⁷ ise 21 milletvekilliği kazanmıştır.

Simeon'un sandıktan böylesi bir zaferle çıkmasının arkasında pek çok husus bulunmaktaydı. DGB döneminde ülkede yaşanan kısmî iyileşmeye karşın, suç oranlarında, yolsuzlukla mücadelede ve işsizliği azaltılmasında kayda değer bir ilerleme kaydedilememiş ve bunun sonucu olarak da DGB iktidarı yıpranmıştır. Ayrıca, eski Kral komünizm döneminde ülkede bulunmamış ve yapılan yanlışlıklara ortak olmamıştı. Diğer bir deyişle, Kral'ın sicili temizdi. Simeon'un karizması, kadınları ve gençleri ön plana çıkararak onları

³⁴³ Bkz. Pond, a.g.m., s.42.

³⁴⁴ Nuray, a.g.tz. 128.

³⁴⁵ Bkz. Birgül Demirtaş Coşkun – Ayşe Özkan, “Kral ‘Baba’ Simeon’un Zaferi: Bulgaristan’ın Umuda Yolculuğu”, *Stratejik Analiz*, Sayı: 16, Ağustos 2001, ss. 28-29.

³⁴⁶ Kral II. Simeon II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet ordularının ülkeyi işgal etmesi ve yönetimini Komünistlerin ele geçirmesinin ardından yapılan referandumla henüz 6 yaşındayken; önce Mısır'a, oradan da İspanya'ya sürgüne gönderilmişti. 6 yaşında sürülen Simeon, 63 yaşında Başbakan adayı olarak ülkesine kesin dönüş yapmış ve Bulgar halkının büyük bir bölümü tarafından “Kralımızı istiyoruz” sloganlarıyla karşılanmıştır. *Milliyet*, 17 Haziran 2001. Simeon Avrupa'da komünizmin çökmesinden sonra oylama ile politik gücünü ele geçiren ilk hanedan mensubu olarak, Bulgaristan'ı bir alanda daha fazla tarihe geçirmiştir. Aslında Simeon'un ülkeye geri dönüş yapmadan önce, gelişile ilgili yapılan yorumlarda Cumhurbaşkanlığı'na aday olacağı konuşulmaktaydı. Ancak, 1991 Anayasa'sında yer alan hükümler itibarıyla bu hakka sahip olamamıştır.

³⁴⁷ HÖH bu seçimlere Liberal Birliği ve Romanların örgütü olan Evroroma ile ittifak yaparak seçime katılmıştır. Bkz. *Milliyet*, 18 Haziran 2001.

partinin vitrinine koyması ve ülkenin Batı'yla entegrasyonuna hız vereceğini deklare etmesi gibi hususlar³⁴⁸ da Kral'ın işini kolaylaştırıcı olmuştur.

Simeon Yönetimi, HÖH'ten ve BSP'den ikişer milletvekiline hükümette yer vererek görevine başlamıştır. Ekonomiye öncelik veren Simeon, yolsuzlukla, işsizlikle ve suç örgütleriyle mücadele etmiştir. Ancak, komünizm sonrası dönemde iyice yaygınlaşan mafya-iş adamı-siyasetçi üçgenindeki organize şebekeler hükümetin bu mücadele sürecinden ağır hasar görmeden kurtulabilmiştir. Kral'ın en büyük başarısı ise, Batı'yla entegrasyon sürecinde sağlanan gelişmeler olmuştur. 2004 yılında ülke NATO'ya üye olurken; Aralık 2002'deki Kopenhag Zirvesi'nde ise, AB ile müzakerelere başlanmış ve üyelik tarihi olarak 2007 yılı belirlenmişti. Diğer taraftan, Simeon döneminde dış politikada yaşanan önemli gelişmelerden biri de Rusya ve Yunanistan ile varılan mutabakat sonucunda uzun zamandır sürüncemede bulunan Burgaz-Dedeağaç petrol boru hattının yapımına başlanması olmuştur.³⁴⁹

Bulgaristan Kasım 2001'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerine giderken; BSP'nin lideri Georgi Pırvanov seçimlerden galip çıkarak büyük bir sürpriz yapmıştı. Stoyanov'un ise yeniden seçilememesinde DGB'nin desteğini çekmesi önemli faktör olmuştur.³⁵⁰ Bu gelişme, Kral açısından başlangıçta sorun yaratacak gibi görünse de, zamanla taşlar yerine oturmuştur.

Pırvanov, bir takım konu başlıkları dışında hükümetle uyumlu bir tablo çizmiştir. Aslına bakılırsa, bu durum Cumhurbaşkanlığı makamıyla doğrudan ilintilidir. Bulgaristan'ın Batı'ya yönelişinde ısrarlı olmasının arkasında Sosyalistler de bulunmaktaydı. Dolayısıyla 1997 sonrasında, DGB, BSP ve ISUH arasında konuyla ilgili tam bir mutabakat olmuştur. Daha önce, Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Jeleve ve Stoyanov gibi eski rejim muhaliflerinin bu makamda oturmasının ardından, BSP'nin liderliğini de yapmış olan Pırvanov'un bu makama gelmiş olmasına rağmen, herhangi bir politika değişikliğinin olmaması, zamanla Sosyalistlerin de demokratlaştığını göstermektedir. Dolayısıyla, Stoyanov ve Pırvanov, Jeleve'in izinden gitmişlerdir.³⁵¹

II. Simeon Hükümeti de görev süresini sonuna kadar kullanırken; 25 Haziran 2005'te Bulgaristan halkı sandık başına giderek, hükümeti değiştirmiştir. BSP yüzde 34 oy oranıyla 82 milletvekili çıkarıp seçimleri önde tamamlarken; Simeon'un partisi ISUH 53, HÖH ise 34 sandalye kazanmıştır. 2005 seçimlerinde Bulgaristan halkı bir kez daha hükümeti değiştirmiş ve tepkisini ortaya koymuştur. Hiç şüphesiz seçimin en büyük sürprizi, aşırı milliyetçi

³⁴⁸ Bkz. Crampton, a.g.e., s.231.

³⁴⁹ Gözde Kılıç Yaşın, "Bulgaristan Siyasetinde Türkler", *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:50, 13 Haziran 2005, s.18.

³⁵⁰ Crampton, a.g.e., s.233.

³⁵¹ Bulgaristan Eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleve ile Röportaj, Sofya, 29 Ocak 2010.

söylemleriyle 21 milletvekili çıkaran ATAKA partisi olmuştur. ATAKA seçimlerden kısa bir süre önce kurulmasına karşın, halk nezdinde hayli taraftar bulmuştur. Bunun arkasındaki nedenlerden en önemlisi, Türk karşıtı bir seçim kampanyası yürütmesidir. Seçmenlere Türkçe yayınların kaldırılması, Türk isimlerinin değiştirilmesi ve HÖH'ün kapatılması gibi bir dizi vaatle³⁵² bulunan ATAKA, Bulgaristan'daki etnik sorunların hâlâ çok canlı olduğunu siyasi vitrine taşımıştır.

Haziran 2005 seçimleri sonucunda Bulgaristan bir süre hükümet krizi yaşarken; en sonunda BSP, ISUH ve HÖH'ün oluşturduğu üçlü bir koalisyon hükümeti kurulmuştur. Yeni hükümet, Brüksel'le entegrasyon konusuna öncelik vermiş ve yine AB üyeliği bu hükümet döneminde gerçekleşmiştir. Ancak, BSP-ISUH-HÖH koalisyonu yolsuzlukla ve organize suç örgütleriyle mücadelede sorunlar yaşamıştır. Özellikle, AB üyeliğinden sonra ülkeye belli alanlarda kullanılmak üzere verilen kredilerde yapılan yolsuzluklar, Brüksel tarafından Bulgaristan'a yaptırım olarak geri dönmüş ve Sofya yönetimi bazı fonlardan faydalanamamıştır. Ortaya çıkan yolsuzluklar ve ülkenin Brüksel nezdinde saygınlığının azalması ise, Bulgaristan'da 5 Temmuz 2009 seçimlerine yansımıştır. Söz konusu seçimde Kral'ın partisi ISUH meclis dışında kalırken; BSP ve HÖH muhalefete düşmüşlerdir.

DEMOKRATİK DÖNEM BULGARİSTAN SİYASETİNDE YAPILAN GENEL SEÇİMLER VE PARTİLERİN MİLLETVEKİLİ SAYILARI							
	1990*	1991	1994	1997	2001	2005	2009
BSP	211	106	125	58	48	82	40
DGB	144	110	69	137	51	-	-
ISUH	-	-	-	-	120	53	-
HÖH	23	24	15	19	21	34	38
ATAKA	-	-	-	-	-	21	21
GERB	-	-	-	-	-	-	116

³⁵² ATAKA seçim kampanyasını Türk karşıtı söylemler üzerinde yoğunlaştırırsa da, sadece anti-Türk ideolojiyi benimsememiştir. Örneğin, “Irak’taki ABD askerleri geri çekilmeli”, “Amerika’nın Bulgaristan’da üs kurmasına izin verilmemeli”, “Bulgaristan NATO üyeliğinden çıkmalı”, IMF ve Dünya Bankası ile ilişkilere son verilmeli”, “AB ile ilişkiler gevşek tutulmalı”, “Rusya ve Çin ile sıkı ilişkiler geliştirilmeli” gibi söylemler ATAKA’nın 2005 seçim kampanyasında yer alan sloganlar olmuştur. Bkz. Erhan Türbedar, “Bulgaristan’ın Batı’ya Yolculuğu”, *Stratejik Analiz*, Sayı:64, Ağustos 2005, ss.76-77.

* 1990 yılı itibarıyla Bulgaristan Parlamentosu 400 kişilik iken; 1991’de Anayasa’nın kabulü ile birlikte bu sayı 240 olmuştur.

Görüldüğü üzere, Bulgaristan halkı demokratik dönemde yapılan her genel seçimde hiçbir siyasi partiyi üst üste iki defa iktidara taşımamıştır. 1990-2001 arası dönemde BSP ve DGB arasında iktidar değiştirirken; 2001 yılında eski Kral Simeon'un partisi ISUH, 2005'te BSP, 2009'da ise GERB partisi (Bulgaristan'ın Avrupalı Kalkınması için Yurttaşlar) sandıktan galip ayrılmıştır. Bulgaristan halkının her seçimde iktidar değişikliği yönünde oy kullanması, siyasilerden duyduğu tatminsizliğin yanı sıra; yeni gelecek olan hükümeti 'kurtarıcı' gözüyle değerlendirdiği anlamına gelmektedir. 1997'den beri iktidara gelen her hükümet görev süresini sonuna kadar tamamlasa da, siyasi anlamda bir istikrarsızlık olduğu görülmektedir.

4. Bulgaristan Türklerinin Partileşme Çalışmaları, HÖH ve Türk-Bulgar İlişkileri

4.1. Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi (1985-1989)

Bulgaristan'da 1984'ün kış aylarında başlayan Türk azınlığı "Bulgarlaştırma" çalışmaları, azınlık mensupları tarafından tepkiyle karşılaşırken; başlangıçta daha ziyade bireysel tepkiler gösterilmiştir. 1985 yılında isim değiştirme kampanyası hız kazandığında ise, Bulgaristan Türkleri haklarını savunmak, örgütlü hareket etmek ve seslerini dünyaya duyurmak için bazı örgütlenmelerin içinde bulunmuşlardır. Bu 5 yıllık süre zarfında bir takım direniş örgütleri kurulsa da, bunların en etkilisi Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi (BTMKH) olmuştur. Zira söz konusu oluşum daha sonra, demokratik döneme geçiş aşamasında Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin (HÖH) temelini oluşturacaktır.³⁵³

1985 ve 1986 yıllarında BTMKH'nin yönetici kadroları tutuklanmaya başlamış ve örgüt sıkıntılı bir süreç içine girmiştir. Buna karşın, BTMKH ayakta kalmayı başarmış ve güçlü bir örgüt olarak 1989'un sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Yapılan bu tutuklamalarda Ahmed Doğan da hapse girmiş ve 1989'a kadar hapiste kalmıştır. BTMKH, 1985 sonrasında Bulgaristan'da kurulan 28 yasadışı örgütten bir tanesidir.³⁵⁴ Mart 1985'ten sonra örgütlenmeye başlayan Hareket, daha en başında programını oluşturmuş, ardından Türklerin yoğun olarak yaşadığı Rodop Bölgesi ve Kuzeydoğu Bulgaristan'da gizlice ve hızlı bir şekilde teşkilatlanma çalışmalarına girişmiştir. Nisan ve Mayıs aylarında Varna, Şumnu, Razgrad, Silistre, Hacıoğlupazarcığı, Kırcaali gibi Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde

³⁵³ Enver Hatipoğlu, "Bulgaristan'ın Siyasi yaşamında Hak ve Özgürlükler Hareketi", *650. Yıl Sempozyumu – Türklerin Rumeli'ye Çıkışının 650. Yıldönümü*, Yay. Haz. Yıldırım Ağanoğlu, Şahinler Matbaacılık, İstanbul, 2002, s. 276.

³⁵⁴ Özgür, a.g.e., s. 77.

şubeler açan BTMKH, Temmuz 1985'te kendi içinde bir başkanlık seçimi gerçekleştirmiştir. Hareket'in başına Sofya Üniversitesi Felsefe Bölümü Felsefe Bilimleri öğretim üyesi Ahmed Doğan seçilmiştir. Yine Temmuz ayı içerisinde BTMKH'nin ilk bildirisini olan 'Bulgaristan Türkleri Deklarasyonu' yayımlanmıştır.

8 Aralık 1985 tarihinde Varna'da teşkilat taraftarları ile yapılan ilk toplu görüşmede Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi ilan edilmiştir. Hareket'in, Ocak 1986'da yayımladığı yeni Program Deklarasyonu'nun³⁵⁵ V. Bölüm'ünde, mücadele metodu, "silahsız savaş" olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, III. Bölüm'de dinî, siyasî ve ekonomik mücadele biçimlerine yer verilerek çeşitli alanlardaki hareket tarzları tespit edilmiştir. Amaçların yer aldığı II. Bölüm'de ise ana hedef olarak Bulgaristan Türklerini Bulgar Hükümeti'ne karşı haklarını savunmak için teşkilatlandırmak belirlenirken; son hedef olarak, Bulgaristan'ın Türkiye ile kapsamlı bir göç anlaşması imzalamasını sağlamak amaçlanmıştır. Beyanname'nin IV. Bölümü'nde, Hareket'in kadro ve teşkilatlanma biçimine yer verilmiş; yerelden il yönetimlerine kadar tüm yerleşim birimlerinin ve ikiden fazla ilin olduğu yerlerde ise bölge yönetimlerinin teşkilatın yükümlülüklerini yerine getireceği bildirilmiştir. Yine aynı bölümde, Rumeli, Deliorman ve Dobruca bölgeleri BTMKH'nin faaliyet alanları olarak tespit edilmiştir. VI. Bölüm'de, BTMKH'nin parasal gelirleri saptanırken; burada üyelere alınan aidatlar ve yapılan bağışlar gelirler kapsamında gösterilmiştir. Son bölüm olan VII. Kısımda ise, Hareket'in Beyanname'si'ne yer verilmiştir. Bu beyanname şu şekilde kaleme alınmıştır:

“Teşkilatımız, Birleşmiş Milletler teşkilatlarına, ona bağlı alt komitelerine, Kuruluşlarına bilhassa “İnsan hakları Komitesi”ne, onun “İrk Ayrımını Önleme ve Azınlıkları Koruma Alt Komitesi”ne, Avrupa Parlamentosu’na, İslam Komitesi’ne, büyük devletlere ve bağımsız ülkelere, bütün siyasi partilere, toplum ve meslek teşkilatlarına, bütün dünya milletlerine, Bulgaristan’daki Türk azınlığının, insan haklarının, temel özgürlüklerinin çiğnenmesine karşı çıkmaları böylece bu ülkedeki azınlık sorunlarının çözümlenmesine aktif olarak yardımcı olmalarına çağrıda bulunuyoruz:

1. *Bulgaristan’daki Türklerin anadili olan Türkçeyi konuşma yasağının kaldırılması ve zorunlu olarak Bulgarlaştırmanın durdurulmasını istiyoruz.*

³⁵⁵ Deklarasyon'un tamamı için bkz. Şerefli, *Bulgaristan'daki Türkler*, ss.183-191.

2. *Şiddet yoluyla ad değiştirme sürecinde ve bundan sonra tutuklanarak yargısız kamplara, cezaevlerine gönderilen soydaşlarımızın derhal serbest bırakılmalarını bekliyoruz.*
3. *BTMKH, bütün dünya milletlerine, özellikle Türkiye ve Türkiye dışında bulunan bütün kan kardeşlerimize, teşkilatlandıkları miting ve yürüyüşlerde, Bulgaristan hükümetinin bize yaptıkları insanlık dışı baskılarını kınadıkları ve kınamaya devam ettikleri için şükranlarımızı sunuyoruz. Güvenlik kuvvetlerinin ad değişimi sürecinde ve bundan sonra işledikleri cinayetlere karşı sesini duyuran bütün hükümetlere, siyasi partilere, toplumsal ve uluslararası teşkilatlara, hayatını tehlikeye atarak bu vahşeti dünya milletlerine duyuran gazetecilere de teşekkür ediyoruz. Haklarımıza kavuşmak için bütün dünyanın daha etkin yardımlarını bekliyoruz.*

.....

Haklarımızın korunması, Balkan Devletleri arasındaki gerginliğin azalması için atılacak ilk adım olacaktır. Bulgaristan Türklerinin durumuna bir çözüm bulunmazsa, Bulgaristan'da insan hakları ve temel özgürlüklerin korunduğu ve Balkanlar'ın barış bölgesi haline geleceği asla düşünülemez. BTMKH, Bulgaristan'daki Türk azınlığının hak ve özgürlüklerinin korunması için savaşmaktadır.

Hak ve Adalet bizindir! Türk milletinin ölümsüzlüğü birliğindedir!

Bulgaristan'da Türk Milli Kurtuluş Hareketi (BTMKH) Merkez Komitesi

1985 ve 1986 yıllarında BTMKH'nin üyeleri tutuklanmasına rağmen, eylemler ve toplu gösteriler devam etmiştir. Yapılan protesto gösterileri ve açlık grevlerinin organizasyonunda Hareket önemli pay sahibi olurken; Türklerin kitlesel eylemleri Jivkov Rejimini zorda bırakmış ve rejim içeride Türk azınlıkla; dışarıda ise, Türkiye ile uğraşmak zorunda kalmıştır.

4.2. Hareketten Siyasi Partiye Geçiş

1989 yılına gelindiğinde, Jivkov Rejimi görevinde uzaklaştırılmış ve ülkede yeni bir dönem başlamıştır. Aralık ayında tutuklu Türkler serbest bırakılırken; aynı ay içerisinde Kırcaali'de geniş katılımlı bir miting düzenlenmiştir. Ardından, 5 Ocak 1990 tarihinde

‘Bulgaristan Türklerinin kalesi’ görünümde olan Kırcaali’de, hâlihazırda HÖH’ün Kırcaali İl Başkanı ve Cebel Belediye Başkanı Bahri Ömer’in evinde, Ahmed Doğan ve Kasım Dal’ın da katılımlarıyla bir dizi toplantılar yapılmıştır. Nitekim bu toplantılar sonucunda Ocak 1990’da HÖH’ün Kırcaali’de siyasi bir parti olarak örgütlenmesi kararı alınmış ve böylece partinin temeli atılmıştır.³⁵⁶

Örgütün yeni kurulmuş olmasına rağmen Şubat 1990’da 10.000 üyesinin bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu durum, Ahmet Doğan tarafından 1985’ten beri yeraltında örgütlenildiği için hayli gelişme sağlandığı şeklinde ifade edilmiştir.³⁵⁷ Dolayısıyla, BTMKH’den siyasi bir partiye geçilmiştir. Böylece günümüz Bulgaristan siyasi hayatını hayli meşgul eden Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) ortaya çıkmıştır.

HÖH’ün örgütlenme sürecinin yanı sıra siyasi arenaya çıkışıyla birlikte bazı sorunlar da kendisini göstermiştir. Parti’nin kurulmasıyla ilgili olarak ilk toplantı, Sofya’da 26–27 Mart 1990 tarihlerinde gerçekleştirilen Kuruluş Konferansı olmuştur. Konferans, genel anlamda oluşturulacak partinin yol, yöntem ve amaçlarını tayin edici nitelikteyken; Konferans’a katılan üyeler arasında baş gösteren fikir ayrılıkları, bölünmüşlük belirtileri olarak algılanmıştır. Kuruluş Konferansı’nda partinin ideolojisi, amaçları, izlenecek yöntemler ve kullanılacak araçlar ekseninde çeşitli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Parti’nin izlemesi gereken politikalara ilişkin Türk azınlıkla ilgili her türlü sorunda taviz verilmeksizin çözüm taraftarı ve son tahlilde özerklik talep eden bir radikal kanat ortaya çıkarken; çözüm sürecinin anayasal çerçevede demokratik süreçte ortaya çıkması taraftarı olan ılımlı, pragmatik bir kanadın varlığından da bahsedilebilir. Bununla birlikte, Konferansta ulus-etnik grup kavramlarının tanımına ilişkin olarak bir görüş ayrılığı da kendisini göstermiştir. Özellikle partinin hangi kesimlere hitap edeceği, Türk-Müslüman sınıflandırmasının yapıp yapılmayacağı, hangi kimliğin daha ön planda tutulacağı gibi çeşitli konular da Konferansın içeriğinde yer almıştır. Bununla birlikte, HÖH’ün kuruluş aşamasında seçmen kitlesi sosyal ve ekonomik açıdan ‘sol’ kesimde yer almasına rağmen; Kongre’ye katılanların büyük bir bölümü sağ görüşün sola yakın bir kısmında yer aldıkları gözlenmiştir.³⁵⁸

Konferans sonucunda ortaya çıkan genel durumda ise, Ahmed Doğan’ın başını çektiği ılımlılık yanlısı liberal kanat hâkim olmuş ve kısa bir süre içerisinde HÖH bünyesindeki milliyetçi kanat tasfiye edilmiştir. Mayıs-Haziran 1989 tarihlerinde henüz Türkiye’ye zorunlu

³⁵⁶ *Rumeli*, Sayı:8, Mayıs 2009, s.13

³⁵⁷ Poulton, a.g.e., s. 201–202.

³⁵⁸ Konferansta ele alınan konular ve partileşme sürecinde karşılaşılan sorunlar için bkz. Özgür, a.g.e., ss. 92-95.

göç başlamadan, Bulgaristan Türklerinin önde gelen aydınları sınır dışı edilmişler ve Türk azınlık; aydın, mücadeleci ve elit kesiminin önemli bir bölümünü kaybetmiştir. Bunun yanı sıra, HÖH'ün kuruluş aşamasında da bu sefer Hareket-içi bir tasfiye süreci yaşanmış ve 1984-89 yılları arasında Türk azınlığın direniş örgütlenmesinde efektif görev almış olan kişiler dışarıda bırakılmıştır. Partileşme süreci tamamlanırken, kontrol Ahmed Doğan'ın eline geçmiş; HÖH'ten dışlanan Türk aydınlar ise, Türkiye'nin yolunu tutmuşlardır.

Kuruluş Konferansı'nda yapılan görüş alışverişleri neticesinde şekillenen Parti, anayasal çerçeveye ve Siyasi Partiler Kanunu'nun hükümlerine uygun bir şekilde 26 Nisan 1990'da Bulgaristan siyasi yaşamına girmiştir.

HÖH, siyasallaştıktan sonra Ahmed Doğan'ın liderliğinde parti faaliyetlerine başlarken; aradan geçen 20 yıllık süreçte Doğan, Soğuk Savaş sonrası dönemin başlangıcından itibaren liderlik konumunu kaybetmeyen ender parti başkanı ve siyasetçilerden birisidir. 20 yıl boyunca Bulgaristan siyasi hayatını önemli ölçüde şekillendiren Doğan'ın özgeçmişine bakıldığında, hayli ilginç bilgilerle karşılaşmaktadır. Sofya Üniversitesi'nin Felsefe Bölümü'nde öğretim üyeliği yapan HÖH lideri Ahmed Doğan'ın komünist dönemde Bulgar devletinin istihbarat teşkilatı olan Dırjavna Sigurnost'ta (DS) çalıştığı iddia edilmiştir. Özellikle 2000 sonrası dönemde Bulgaristan'da sıkça gündeme getirilen ve komünist dönemde DS'ye çalışan ajanlar isimli belgelerde, Türk ajanlardan biri olarak Ahmed Doğan'ın ve günümüz Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin vitrininde yer alan etkin kişilerin isimlerinin geçmesi ilginçtir. Konuyla ilgili olarak bir gazetecinin sorusuna, Doğan'ın “*Bu konu beni endişelendirmiyor*” şeklinde cevap vermesi de ayrıca düşünölmeye değer bir husustur. Ahmed Doğan'ı eğiten Marin Marinov ise, Doğan'ın “*Sava*” kod adıyla görev yaptığını; DS'nin kendisini Türkiye'ye karşı kullanmak üzereyken, Doğan'ın asimilasyon sürecinde Türklerin yanında yer alarak Bulgaristan'da devrim yaptığını ifade etmiştir.³⁵⁹

Bulgaristan'daki Türkler yeni dönemde, partileşme sürecini HÖH aracılığı ile gerçekleştirirken; HÖH, etnik ve dinî merkezli politiklardan uzak durmuş ve parti yönetiminde Türk olmayan unsurlara da yer vermiştir. HÖH, kendisine yönelik 1990 yılının başında yapılan milliyetçi saldırılara karşı, diğer gruplara da kapısını açarak bu saldırıları başarıyla atlatmış ve sadece Türk azınlık merkezli bir siyasi çizgi takip etmekten uzaklaşmıştır. HÖH'ün üyelilerine etnik açıdan bakıldığında, yüzde 90'ının Türklerden oluştuğu görülürken; geriye kalan dilim Pomaklar, Romanlar, Tatarlar ve küçük bir grup da

³⁵⁹ Konuyla ilgili olarak bkz. “Bulgar Ajani Türk Siyasetçi”, *Stratejik Boyut*, 5 Ekim 2007, <http://www.stratejikboyut.com/haber/bulgar-ajani-turk-siyasetci--663.html>, 20 Mart 2010.

Bulgarlardan meydana gelmektedir.³⁶⁰ Günümüzde bu oranlar Türk azınlığın aleyhine ufak sapmalar gösterse de; yine de üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH, Bulgar, Roman ve Pomakları da bünyesine katmış; bütün Bulgaristan'a hitap eden ve Bulgar seçmenden bile oy alabilen bir görünüme kavuşmuştur. Dolayısıyla, salt Türk azınlığın partisi olarak ifade edilememektedir. HÖH yetkilileri ise kendilerini zaten Bulgaristan'ın partisi olarak tanımlamaktadırlar.

HÖH'ün tüzüğü ve parti programı incelendiğinde, bahsedilen sonucun sürpriz olmadığı gerçeği anlaşılmaktadır. HÖH'ün tüzüğündeki 2. Maddede partinin amaçları:³⁶¹

- 1- *“Ülkedeki tüm toplulukların hak ve özgürlüklerine saygı gösterilerek, takip edici ve kesin millî politika oluşumu sayesinde Bulgaristan vatandaşları arasında anlaşma, birlik ve eşitliğe ulaşılması.*
- 2- *Bulgaristan Cumhuriyeti 'ndeki azınlıklara, hak ve özgürlükler sağlanması için ulusal yasamanın, uluslararası prensip ve normlar ile uyumunun sağlanması.*
- 3- *Tüm toplulukların özgürlükler ve sosyal güvenlik, haklarında eşitlik için, etnik ve dinî nefret ve ayırmacılığın oluşmaması için sosyal garanti ve haklarının oluşturulması.*
- 4- *Ülkedeki tüm il ve ilçelerin ekonomik refah ve istikrarlı gelişmesi amacıyla farklı yerleşim yerlerinin gelişmesindeki orantısızlığın üstesinden gelinmesi.*
- 5- *Hak ve Özgürlükler Hareketi dış politikada:*
  - a). *İsteyen tüm ülkelerle eşitlik temelinde ve karşılıklı işbirliğine dayalı olarak ilişki kurarak, ülkemizin dünyadaki yerini güçlendirmek;*
  - b). *Bulgaristan Cumhuriyeti 'nin Avrupa ve Avro-atlantik kuruluşlarına entegre olmasını sağlamak;*
  - c). *Dünyada ve Balkanlar 'da anlaşma ve barışı temin etmek” şeklinde belirlenmiştir.*

Bununla birlikte, Parti Programı'nda 25 Haziran 2005 seçimleri sonrasında koalisyon ortağı olmasının ardından belirlenen önceliklere bakıldığında, tamamen ekonomi merkezli bir politikanın izlendiği ve ekonominin gelişmesi, yeni istihdam alanlarının yaratılması, yaşam standartlarının yükseltilmesi, Bulgar ekonomisinin rekabet edebilir hale getirilmesi, fırsat eşitliğinin sağlanması, AB fonlarının etkin kullanılması, adil yargılama sürecinin tatbiki gibi

³⁶⁰ Eminov, a.g.e., s.174.

³⁶¹ Bkz. “Hak ve Özgürlükler Hareketi Tüzüğü”, HÖH Resmi İnternet Sitesi, <http://dps.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0319&n=&vis=>, 20 Mart 2010.

hususlara programın ilk sayfalarında yer verilmiştir. Azınlıklarla ilgili olarak Parti Programı'nın sondan ikinci maddesinde ise, “*azınlıkların yurttaşlar toplumunun her alanıyla bütünleşmesine yönelik devlet politikasının gelişimi*” şeklinde bir ifadeye rastlanmaktadır.³⁶²

Görüldüğü üzere, BTMKH'nin kurtuluş örgütü olarak ön planda yer aldığı gözlemlenirken; HÖH ise daha ziyade, ılımlı ve entegrasyonist bir çizgi takip etmiştir. HÖH, BTMKH'nin devamı niteliğinde olmuşsa da; BTMKH'nin milliyetçi kadroları bir şekilde tasfiye edilmiş ve parti liberallerin eline geçmiştir. 1990'dan günümüze kadar geçen süre zarfında Ahmed Doğan parti içindeki egemenliğini kuvvetlendirmiş ve bütün dengeleri belirleyen yegâne aktör haline gelmiştir.

Hak ve Özgürlükler Hareketi, Bulgaristan'daki etnik sorunların diğer Doğu Avrupa ülkelerinden farklı olarak şiddete başvurulmaksızın barışçıl bir biçimde çözümlenmesinde önemli roller üstlenmiştir. Ülkedeki Türk-Müslüman azınlık, haklarının bir kısmını barış yoluyla elde ederken; ülkedeki etnik barışın korunması hususunda HÖH'ün sağduyulu, ılımlı ve yapıcı politikalar takip etmesinin büyük payı bulunmaktadır. Bu çerçevede HÖH, Bulgaristan Parlamentosu'na ülkedeki azınlıkların hak ve özgürlüklerini savunan ilk parti olarak girmesine rağmen; diğer Doğu Bloğu ülkelerinde yaşanan türdeş sorunların muhatabı olan örgütlenmelerden farklı olarak, Bulgaristan'daki Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde hiçbir zaman özerklik veya bağımsızlık talebinde bulunmamıştır.³⁶³ Kuruluşundan bugüne kadar geçen süre zarfında HÖH'ün azınlıkla ilgili yaklaşımı, ülkedeki bütün azınlıkların etnik ve dinî kimliklerinin tanınması, kültürel haklarının iade edilmesi ve diğer Bulgar vatandaşlarıyla birlikte ülkenin siyasî, sosyal ve ekonomik yaşamına eşit koşullarda entegre olmalarını savunmuş ve bu noktada “*Bulgar Etnik Modeli*” kavramının uluslararası ilişkiler literatürüne girmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.³⁶⁴

HÖH bu noktada temel stratejisini, ayrılıkçı veya Bulgar çoğunluktan tepki gelebilecek nitelikteki bir takım açıklamalardan kaçınarak, her fırsat ve platformda Bulgaristan'ın birliğine katkıda bulunma amacını güttüğünü ifade eden demeçler vererek uygulamıştır. Dolayısıyla, Sofya merkezli bir politika takip etmiş, ülkenin yasal mevzuatına sadakatle bağlı olmuş ve ayrılıkçı taleplerde bulunmamıştır. Hatta HÖH, Bulgaristan Türklerini “ulusal azınlık” olarak ifade etmekten özellikle kaçınmıştır.³⁶⁵ Bu çerçevede,

³⁶² HÖH Parti programı için bkz. “Hak ve Özgürlükler Hareketi Program Beyannamesi 2006”, *HÖH Resmi İnternet Sitesi*, <http://dps.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0320&g=>, 20 Mart 2010.

³⁶³ Dayıoğlu, a.g.e., ss.420-421.

³⁶⁴ Dayıoğlu, a.g.e., s. 421.

³⁶⁵ Çelik, a.g.m., s. 11.

HÖH'ün daha etkin ve azınlığın haklarını daha güçlü savunması gerektiğini ifade eden kişilerin partiyle ilişkileri derhal kesilmiştir.

Bütün bu hassasiyetine rağmen, Kuruluş Konferansı'nın ardından Bulgar iç hukukunun ilgili hükümlerine uygun olarak siyasî bir parti haline gelen HÖH hakkında, 1991 Bulgaristan Anayasası'nın 11/4. ve 44/2. maddelerinde yer alan siyasî partilerin etnik ve dinsel çizgide kurulamayacağı³⁶⁶ yönündeki hususlara aykırı olduğu gerekçesiyle kapatma davası açılmıştır. Oysa HÖH'ün tüzüğüne bakıldığında, ülkedeki tüm topluluklara saygı duyulacağına, azınlık haklarının garanti altına alınmasını sağlamak için Bulgar ulusal hukukunun uluslararası prensip ve normlara uyumunun sağlanmasının amaç edinilerek Bulgaristan vatandaşları arasında birlik ve eşitliğe ulaşılması için çaba gösterileceğine değinildiği açıkça görülmektedir. Bulgaristan Anayasa Mahkemesi'nin 21 Nisan 1992 tarihli kararı ile HÖH'ün kapatılmasına ilişkin açılan dava reddedilirken;³⁶⁷ bu kararla birlikte, HÖH'ün meşruiyet sorunu da ortadan kalkmış ve siyasî yaşamına devam etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Bulgaristan'ın etnik sorunlarının çözümünde HÖH kadar, Sofya yönetiminin de payı olmuştur. Özellikle, Jivkov sonrasında iktidarda bulunan hükümetler bir taraftan 1984-89 yılları arasında başını uluslararası alanda iyice ağrıtan ve Ankara ile ilişkilerini bozan Türk azınlığın durumunu iyileştirmeye çalışırken; öte yandan, bu gelişmelere karşı çıkan ülkedeki aşırı milliyetçi grupların protesto gösterileri ve tepkilerini de yatıştırmaya gayret etmiş ve iki öge arasında hassas bir denge kurmayı başarmışlardır.³⁶⁸

Bulgaristan 1991 yılında kabul ettiği yeni Anayasa ile spesifik anlamda azınlık haklarına ilişkin düzenlemelere yer vermese de, Bulgaristan'daki bütün vatandaşların temel insan hak ve hürriyetleri bu kapsamda güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla, Bulgaristan anayasal anlamda Türk azınlığı tanımamakta; ancak, yeni dönemde Jivkov Rejiminin miras bıraktığı, üzerindeki uluslararası baskıdan kurtulmak ve Ankara'nın etkin diplomatik girişimlerini kısmen sekteye uğratmak için, Bulgaristan Türklerine yönelik çeşitli düzenlemeler tesis etmiştir. Örneğin camiler yeniden açılırken, Kuran-ı Kerim de dahil olmak dinî kitaplar hem Türkçe hem de Bulgarca olarak basılmış, Türkçe eğitime haftada 4 saat olarak zorunlu seçmeli ders statüsünde yer verilmiş, yine Türkçe gazete ve dergilerin

³⁶⁶ Bkz. "Constitution of Republic of Bulgaria".

³⁶⁷ Vesselin Dimitrov, "In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985", 23 December 2000, *European Center for Minority Issues*, <http://ecmi.de/jemie/download/JEMIE01Dimitrov10-07-01.pdf>, s.18, 22 Mart 2010.

³⁶⁸ Coşkun, a.g.e., s.62.

basımına yeşil ışık yakılmış; radyo ve televizyonlarda da sembolik Türkçe yayınlar yapılması onaylanmıştır.³⁶⁹

Bulgaristan Türklerine yönelik yeni dönemde yapılan bu düzenlemeler, Sofya'nın inisiyatifinde olmak üzere, Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde gerçekleştirilen bir takım reformların birleşimiyle oluşan hususlardır. Açıkçası, HÖH'ün bu süreçte pek fazla bir etkisi bulunmamaktadır. Zira HÖH için Türk azınlık mensuplarınca yapılan en büyük eleştirilerden birisi de budur. Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları mevzu bahis olunca HÖH'ün etkili bir politika takip edememesi ve azınlık için hayati olabilecek konularda dâhi Bulgar devletiyle yapıcı bir diyalog içinde bulunmayı tercih etmesi bu noktadaki önemli parametrelerdir.

HÖH'ün bu yaklaşımlarına tepki olarak, yeni dönemde Bulgaristan'da farklı Türk partileri de kurulmuştur. Ancak söz konusu oluşumlar HÖH'e alternatif olabilecek nitelikte olmamış, aksine bu partilerin marjinal söylemlerle siyasi arenada yer almaları, Bulgarların tepkisini toplarken; HÖH'ün Türk azınlığın temsilcisi ve Bulgaristan'ın bir partisi olarak daha fazla benimsenmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle, yeni dönemde Bulgaristan'da HÖH'e alternatif olarak kurulan Türk partileri, HÖH'ün Bulgar siyasî hayatında kökleşmesini daha da kuvvetlendirici bir rol üstlenmişlerdir.

Yeni dönem Bulgaristan siyasetinde HÖH dışında kurulan Türk partileri seçimden seçime farklılık göstermiş olsa da HÖH'ün oylarını bölmeyi başaramamışlardır. Bazı Türk partileri ise daha kurulma aşamasındayken, özde etnik temelde parti olmalarından dolayı tescil edilmemişlerdir. Örneğin Adem Kenan tarafından kurulmaya çalışan '*Türk Demokratik Partisi*'nden (TDP)³⁷⁰ bu kapsamda bahsedilebilir. 1992 yılında HÖH'ten çıkarılan Adem Kenan, HÖH'e muhalif bir hareket olarak bu oluşumu gerçekleştirmiş; ancak parti, yasal platforma taşınamamıştır. Ne var ki, TDP Bulgar siyasî hayatına pek bir katkısı bulunmasa da,

³⁶⁹ Coşkun, a.g.e., a.y.

³⁷⁰ Bulgaristan'daki "Türk Demokratik Partisi" oluşumunun yanı sıra, Balkanlar'daki diğer Türk azınlıkların siyasal örgütlenmelerine bakıldığında, genellikle "Türk Demokratik Partisi" adını taşımaları ilginçtir. Makedonya, Kosova ve Romanya'daki Türklerin de bu isim de örgütlenmeleri bulunurken; ortak yanları, kendilerini Anadolu Türklüğünün ve Türk Dünyası'nın doğal bir uzantısı olarak görmeleri, daha sonra buldukları ülkenin bir parçası olarak kabul etmeleridir. Makedonya, Romanya ve Kosova'daki diğer Türk siyasi partilerine bakıldığında milliyetçi çizgide bir politika izleyen ve Ankara'nın bölgedeki doğal bekçileri olarak hareket eden bu oluşumlar, maddi (parti binalarının kirası, seçimlerde Türkiye'deki söz konusu ülke vatandaşlarının oy kullanmak üzere yönlendirilmesi gibi) ve manevi anlamda Türkiye'den önemli ölçüde desteklenmektedir. Söz konusu üç ülkede Türk Demokratik Parti'lerinin paralel mahiyetteki bir örneği de Bulgaristan'da olmasına rağmen, HÖH'e karşı başarı sağlayamamıştır. Eğer, Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk Demokratik Partisi'ne olası desteğine rağmen HÖH'e karşı başarı sağlanamadıysa; söz konusu durum HÖH'ün Ankara çizgisinden uzaklaşmış olması kuvvetle muhtemeldir. Güncel anlamda, Balkan Türkleri içerisinde Türkiye'ye rağmen siyaset üretebilen ve kendi kırmızı çizgileri olan tek kurumun HÖH olması dikkat çekicidir. Batı Trakya'daki Türk siyasi hareketi ise, bu değerlendirmemiz kapsamı dışında tutulması gereken bir konjonktür içinde gelişim izlemiştir.

Tüzük ve Program açısından dikkat çekici bir parti olmuş ve türdeşlerinden bu yönüyle ayrılmıştır. Tüzükte “Bulgaristan Türk azınlığı” ifadesine sıkça yer verilirken; azınlıkların Anayasa’da tanımlanması ve nüfus cüzdanlarında azınlıkların milliyetlerinin yazılması istenmiştir. Parti Programında ise, Bulgaristan’da federal bir yapının kurulması, bu yapı içerisinde yer alacak olan özerk bölgelerin istedikleri zaman federasyondan ayrılma ve kendi devletlerini kurma hakkının tanınması gerektiği savunulmuştur. Bu açıdan HÖH ile karşılaştırıldığında, TDP’nin marjinal bir çizgide bulunduğu söylenebilir.³⁷¹

Öte yandan HÖH’ten ayrılan başka bir milletvekili olan Güner Tahir de ‘*Ulusal Hak ve Özgürlükler Hareketi*’ isimli bir Türk partisi kurmuştur.³⁷² Totaliter rejimin Başmüftüsü Nedim Gencev tarafından “*Adalet Partisi*” tesis edilirken; 2005 seçimleri öncesinde ilk örgütlenmesini Türkiye’de yapan ve Bedri Şefik’in genel başkanlığını yaptığı, amblem ve isim olarak da Türkiye’de iktidarda bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi ile benzerlik taşıyan ‘*Kalkınma ve Eşitlik Partisi*’ Bulgaristan’daki Türklerin bir diğer siyasi teşkilatlanması olmuştur.³⁷³ Ayrıca, HÖH’ten ayrılan bir diğer vekil olan Osman Oktay da ‘*Demokratik Kanat Hareketi*’ adında bir parti oluşturmuştur. HÖH’e alternatif olarak değerlendirilen bu partiler, hiçbir zaman HÖH için ciddi bir risk olmamış ve yeni dönemdeki bu siyasî hareketler, HÖH’ün/Ahmet Doğan’ın genel kabul görmüş olan meşruiyetini zedeleyebilecek nitelik taşımamışlardır.³⁷⁴

Adalet Partisi dışında, diğer Türk örgütlenmeleri daha ziyade doğrudan HÖH’e muhalif gruplar olarak ortaya çıkarken; HÖH’e yönelik temel eleştiriler, HÖH’ün Türkleri yeterince temsil edemediği, yer aldığı 2001 hükümetinde başarısız olduğu, ekonomik olarak yılların yükünü ortadan kaldıramadığı, Başmüftülüğün kurumsallaşmasını sağlayamadığı, Türklerin kültürel haklarının elde edilmesinde oldukça yavaş davrandığı, vakıf mallarındaki yağmalama ve talanı durduramadığı, Türkiye’de yaşayan ancak çifte vatandaşlık statüsünde bulunan Türklerin hakları konusunda çözüm üretmediği ve 1 milyon nüfusa sahip olan Bulgaristan Türklerinin henüz ulusal bir gazete çıkarmasında önyak olamadığı doğrultusunda olmuştur.³⁷⁵

³⁷¹ Bkz. Dayıoğlu, a.g.e., s. 434; Özgür, a.g.e., ss.227-229.

³⁷² Güner Tahir tarafından kurulan söz konusu oluşum, 1996 ve 1997 yıllarında DGB ile ittifak yaparken; 1997 yılında DGB’nin iktidar olmasının ardından partinin Türk azınlık üzerinde çeşitli planlarına karşın Türk azınlık üzerinde etkili olamamıştır.

³⁷³ Abdullah Uluyurt, “Balkanlar’daki Türk Toplulukları Siyasi Teşekkülleri”, *Balkan Mektubu*, Sayı:15, Mart 2005, s.30.

³⁷⁴ Nuray Ekici, “Bulgaristan’da Hak ve Özgürlükler Hareketi” ve 25 Haziran 2005 Seçimlerinin Derinlemesine Analizi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:7, Güz 2005, s.132.

³⁷⁵ Uluyurt, a.g.m. s., 30.

4.3. Yeni Dönemde HÖH'ün Seçim Stratejileri ve “Bulgar Etnik Modeli”

Bulgaristan siyasî hayatı yeni dönemde Türklerin varlığına alışmaya başlamıştır. Bu çerçevede, gerek iç kamuoyundan, gerekse uluslararası camiadan gelen baskılar sonucunda Türk azınlık eski isimlerine kavuşmuşlardır. İsimlerin iadesiyle ilgili olarak başlangıç itibariyle mahkeme kararı şart koşulmuş olsa da, 1990 yılında yapılan seçimlerle parlamentoya giren HÖH'ün girişimleri sonucu, ‘mahkeme kararı’ şartı ortadan kaldırılmış, isimlerin iadesi basit bir idarî işlem haline gelmiştir. Dolayısıyla, uluslararası camianın ‘isimleri Bulgarlaştırılan kitle’ olarak tanımladığı Bulgaristan Türkleri yeni döneme geçilirken ilk önce bu haklarına kavuşmuşlardır. Bunda HÖH'ün payı bulunmakla birlikte, partinin hareketten bir siyasî parti haline gelmesi yine de kolay olmamıştır. HÖH'ün siyasallaşma konusundaki ısrarlı yaklaşımları, Bulgar milliyetçileri nezdinde tepki oluştururken; ülkede o sıralarda olağan dışı bir dönem yaşanıyordu.

HÖH'ün kurulmasına yönelik Türk azınlık mensuplarının gayretleri, Türk-Müslüman azınlıkları siyasî arenada temsil etme arzusu ve nihayetinde tescil edilmeyi başaran HÖH, yeni dönem Bulgar siyasî hayatının büyük değişimlere sahne olacağı ilk işaretleri olmuştur. Zira azınlığın Bulgaristan nüfus dengelerinde kritik bir yerde bulunması, HÖH'ü de parlamentoda stratejik bir konuma getirmiştir.

HÖH, Ocak 1990'da resmi olarak Bulgaristan'daki Müslümanlar ve diğer azınlık gruplarının çıkarlarını parlamentoda temsil etmek için kurulsada; başlangıçta kendisini Sofya Şehir Mahkemesi'ne ve Yüksek Temyiz Mahkeme'ye tescil ettirmesi büyük sorun olmuştur. HÖH, 1990 seçimleri öncesinde politik bir parti olarak kendisini kayıt ettirmek için girişimde bulunduğu anda, Bulgar milliyetçileri tarafından 1990 yılında yürürlükte bulunan kanunun siyasî partilerin etnik ve dinî temeller üzerinde kurulamayacağı ilkesine aykırı bir oluşum olduğu gerekçesiyle hakkında dava açılmıştır. Böylece partinin kurulmamasına yönelik ilk tepkiler Bulgar kamuoyundan gelmeye başlamıştır. HÖH'ü illegal olarak nitelendiren Bulgar milliyetçilerinin ardından, Sofya Şehir Mahkemesi ve Yüksek Temyiz Mahkemesi HÖH'ün kaydını kabul etmemiştir. Ne var ki, uluslararası platformdan gelen baskılar sonucunda, mahkemeler 26 Nisan 1990 tarihinde HÖH'ün kaydını yapmak zorunda kalmıştır.³⁷⁶

1990'daki yeni dönemin ilk genel seçimlerine iki aydan daha kısa bir süre kala kaydı yapılan HÖH, seçim yarışına tam hazırlanamamış olsa da; 400 kişilik Bulgaristan

³⁷⁶ Eminov, a.g.e., s.168.

Parlamentosu'nda ilk genel seçimde 23 milletvekiliyle temsil edilmiştir. HÖH böylece Bulgaristan Meclisi'nde ülkenin en büyük üçüncü siyasi gücü haline gelmiştir.

Seçim bildirimlerinde ülkedeki azınlıkların dinsel, dilsel ve kültürel hakları ile isimlerinin iade edilmesi ve okullarda anadili eğitiminin gerçekleştirilmesi yönünde çaba harcayacağını deklare eden HÖH'ün söz konusu söylemleri ve kazandığı başarı yine milliyetçi grupların büyük tepkisine neden olmuştur.³⁷⁷ Buna paralel olarak, 11 Temmuz 1990'da Veliko Tırnovo'daki Parlamento'nun sembolik açılışında HÖH milletvekillerinin binaya girmeleri engellenmek istenmiş ve HÖH'ün Siyasi Partiler Yasası'na aykırı olarak kurulduğuna yönelik milliyetçi milletvekillerinin itirazlarına maruz kalmışlardır. Ayrıca, 25 Ekim 1990'da partinin Şumnu'daki binasının bombalanması gibi bazı terörist eylemler de yaşanmıştır.³⁷⁸

Eylül 1991'de Parlamento'daki milletvekillerinin başvurularıyla aynı gerekçeyle yeni bir kapatma davasıyla karşılaşan HÖH, Ekim 1991'deki seçimlerden hemen sonra yine milletvekillerinin imzalarıyla Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması istenmiştir. Mahkeme her iki başvuruyu da reddederek, HÖH'ün siyasî hayatına devam etmesi yönünde karar tesis etmiştir.³⁷⁹

Partinin yeni döneminin başlangıcında azınlık hakları konusunda hayli cesur hareket ettiği gözlenirken, kapatma davaları tecrübesi ile faaliyetlerini Bulgar milliyetçilerinin tepkisini çekmemek üzere gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, HÖH Bulgaristan siyasetindeki kilit rolünü stratejik yerlerde kullanmayı bilmiştir. Örneğin 1992'de Dimitrov Kabinesinin düşmesinde HÖH'ün Jeleve ile birlikte hareket etmesinin payı büyüktür. Böylece HÖH ülkenin kritik anlarda dengelerini değiştirebilen bir konuma gelmiştir.

Ekim 1991'deki milletvekili seçimlerinde 24 sandalye kazanan HÖH, ülkenin en büyük üçüncü siyasî gücü olmaya devam ederken, çifte başarısını ise genel seçimlerle aynı gün yapılan yerel seçimlerde elde etmiştir. Yerel seçimlerde HÖH, 27 belediye başkanlığı, 653 köy muhtarlığı ve 1.144 belediye meclis üyeliği kazanmıştır.³⁸⁰ Bu başarıya rağmen, 1994 yılındaki seçimlere kadar HÖH, bir yandan milliyetçileri yatıştırmaya çalışırken, öte yandan

³⁷⁷ Dayıoğlu, a.g.e., s.425.

³⁷⁸ Dayıoğlu, a.g.e., ss.425-426.

³⁷⁹ 11 üyeden oluşan Anayasa Mahkemesi'nde HÖH'ün kapatılmasına ilişkin davada bazı hakimlerin çekinceleri olduğu halde milletvekillerinin başvuruları reddedilmiştir. Ne var ki, söz konusu karar pek çok açıdan siyasi açıdan değerlendirilmiş ve mahkemenin politize olduğu ifade edilmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu yönde karar vermesinin nedeni genellikle BSP'nin Türk ve Müslüman oylarının HÖH ekseninden kayıp, DGB'ye gitmesini önlemek ve HÖH'ü varlığını kalıcılaştırarak milliyetçilik kartını oynayabilmek olarak açıklanmaktadır. Özgür, a.g.e., s.114.

³⁸⁰ Eminov, a.g.e., s. 169.

azınlıkla ilgili bir takım reformların yapılması için Parlamentodaki çalışmalarına devam etmiştir. Ayrıca, HÖH'te bu dönem bazı bölünmeler de yaşanmış, özellikle milliyetçi kadroların partiden koptuğu ve alternatif oluşumlara gittiği gözlenmiştir.

Söz konusu gelişmelerin ışığında Aralık 1994 seçimlerine giden HÖH, fazlasıyla oy kaybına uğramıştır. Ahmet Doğan 1994 seçimlerini 'çöküş' olarak ifade ederken; 1991 genel seçimlerine nazaran oylarının 1/3'ünü kaybeden partinin, Meclisteki sandalye sayısı 24'ten 15'e düşmüş ve kalesi olan Kırcaali'de bile iki milletvekili fire vermiştir.³⁸¹ HÖH'ün oy kayıplarında partideki kopmaların ve alternatif olarak değerlendirilen diğer Türk partilerinin etkisi bulunmakla birlikte, asıl sorun Türk azınlığın haklarının geri kazanılmasında sürecin azınlığın beklediğinden daha uzun sürmesi/sürecek olması sonucuna kanaat getirmesi olmuştur. Asimilasyon politikalarının ve zorunlu göç hatıralarının taze olduğu bir dönemde, beklentilerin karşılanamaması ve HÖH'ün Bulgar Parlamentosu'nda yapıcı bir tutum izlemesi, Türk azınlığın tepkisine neden olmuştur. Ayrıca, Romanların sosyo-ekonomik anlamda yeni dönemde yaşadıkları sıkıntıların geçmişe özlem duymalarına yol açması ve BSP'ye yönelmelerine neden olması, 1992 yılında Türk azınlığın Türkiye'ye yönelik gizli göçü ve başta Ahmed Doğan olmak üzere, HÖH'teki çok sayıda siyasetçinin komünist dönemde ajanlık yapması gibi iddiaların özellikle seçim döneminde gündeme gelmesi HÖH'ün oylarının düşmesine neden olmuştur.³⁸²

1994 seçimlerinin ardından Kırcaali Belediye Başkanlığı seçimlerinden dolayı Mahkeme ile uğraşmak zorunda kalan HÖH, Nisan 1996'da bu süreçten haklı çıksa da; yeni sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Aralık 1996'da BSP'den 92 milletvekilinin imzası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuş ve HÖH'ün *Bulgaristan'ın ulusal birliği için tehdit oluşturduğu* iddiasıyla kapatılması istenmiştir. Ne var ki, HÖH bundan da beraat etmiştir.³⁸³

Öte yandan, 1994 seçimlerinden sonra HÖH'ün Meclis'teki sandalye sayısının sürekli artırdığı görülmektedir. 1997 yılındaki seçimlerde Meclis'teki koltuk sayısını 15'ten 19'a çıkaran HÖH'te kısa süreli bir rahatlama dönemi yaşansa da; asıl başarı 2000'li yıllardan itibaren yakalanmıştır. Ancak, 1997-2001 arası HÖH için kolay geçmedi. Bu dönemde Bulgar yetkililer, HÖH'ün parti yapısını bozmak ve Türk azınlığın oylarını bölmek için çeşitli manevralarda bulunmuşlardır. HÖH'ten gerçekleşen kopmaları destekleyen Bulgarlar, alternatif oluşumlara gidilmesini de teşvik etmişlerdir. Bu dönemde sadece Bulgaristan'ın

---

³⁸¹ Özgür, a.g.e., ss.212-213.

³⁸² Dayıoğlu, a.g.e., ss. 430-431.

³⁸³ Dayıoğlu, a.g.e., s.436.

stratejik kurumlarının değil; siyasi partilerin de HÖH'e karşı kampanyada etkin görev üstlendikleri görülmüştür. Örneğin, 1997 yılına kadar olan süreçte, daha ziyade BSP, HÖH ile uğraşırken; Dimitrov hükümetini düşürdükten sonra DGB de HÖH ile ilgilenmeye başlamıştır. Özellikle 1997 yılı seçimlerinde iktidara gelen DGB, üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH'e karşı pek çok negatif açılımlarda bulunmuştur. Örneğin, HÖH'teki kopmalar desteklenerek yeni partileşme hareketlerine yeşil ışık yakılmış, HÖH'ten ayrılmaları karşılığında üyelere devlette üst düzey görevler vaat edilmiş, Bulgaristan Türkleri nezdinde HÖH üst düzey yetkililerinin komünist dönemde ajanlık yaptığı teması sıkça işlenmiş ve DGB üyesi olan azınlık mensuplarına 'EVET' isimli bir dernek kurdurulmuştur.³⁸⁴

YIL	HÖH MİLLETVEKİLİ SAYISI
1990	23
1991	24
1994	15
1997	19
2001	21
2005	34
2009	38

Haziran 2001'deki seçimlerde Kral Simeon'un partisi sandıktan birinci parti olarak çıkarken, HÖH Meclis'te 21 sandalye alabilmişti. 2001 yılında, parti için en önemli gelişme ise hiç şüphesiz Kral Simeon ile geçmişten gelen iyi ilişkilerin doğrudan Parlamento'nun yapısına yansımaları olmuştur.³⁸⁵ 2001 seçimleri sonrasında HÖH, II. Simeon'un partisi ISUH ile birlikte koalisyon hükümetinde yer almıştır. Aslında, ISUH, 240 sandalyeli Parlamento'da 120 koltuk kazanmıştı. 1

milletvekili daha çıkarsa veya transfer etse tek başına iktidar olabilirdi. Ne var ki, eski Kral, bunu tercih etmek yerine HÖH'ü yanına çekmiştir. 17 bakandan oluşan Kabinede 2 bakanlıkta Türk isimler yer almıştır: Tarım ve Orman Bakanı olarak Mehmet Dikme ile Doğal Afet ve Sanayi Kazalarından Sorumlu Devlet Bakanı olarak Necdet Mollov.³⁸⁶ Bunun yanı sıra, Bulgaristan'daki Türkler, 5 bakan yardımcılığı ile 3 valilik görevi de elde etmişlerdir.³⁸⁷

³⁸⁴ Dayıoğlu, a.g.e., s. 437.

³⁸⁵ 1997 yılındaki seçimlere "UKİ" adındaki bir blokla seçime giren HÖH, II. Simeon'un kuruluşunda rol oynadığı bir parti ile seçim ittifakına gitmiştir. Eski Kral bu dönemde, söz konusu ittifaktan duyduğu memnuniyeti dile getirmişti. Bkz. Coşkun-Özkan, a.g.m., s. 32. Ayrıca 1992 yılında Ahmed Doğan ve partinin üst düzey yöneticisi Ünal Lütfi, II. Simeon'u Madrid'teki evinde ziyaret etmişlerdir. Bkz. Ivan Palchev, *Ahmed Dogan and the Bulgarian Ethnic Model*, Bulgarian Diplomatic Review - National Museum of Bulgarian Books, Sofya, 2002, s. 124. 2001 yılındaki seçimlerden kısa bir süre önce de HÖH ile ISUH arasındaki işbirliği sürmüş ve Simeon bazı sandık başarısına adam bulmayınca HÖH'ten yardım istemiştir.

³⁸⁶ Mustafa Balbay, *Balkanlar*, 5. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2007, s.69. Necdet Mollov HÖH milletvekili olmamasına rağmen, dışarıdan atanmıştır. Mollov Omurtag Belediyesi başkan yardımcısıydı.

³⁸⁷ Balbay, a.g.e., a.y. HÖH'ün bakan yardımcısı olarak görev yaptığı kurumlar Milli Savunma, Maliye, Bölgesel Gelişme, Ekonomi ve Çevre Bakanlıkları olmuştur. 6 vali yardımcılığı görevini de eline alan Türkler, Sofya, Eski Cuma ve Razgrad valilerini atamışlardır. Bkz. Dayıoğlu, a.g.e., s. 39. Sofya'ya Bulgar vali atamasına izin verilen HÖH'e, milliyetçi tepkilerden dolayı Kırcalı verilmemiş; onun yerine Kırcalı valisini ISUH atanmıştır. Mustafa Balbay, "Bulgaristan Seçimleri: Kinden Ekine", *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 2001.

2001 seçimlerine Türkiye'deki Bulgaristan vatandaşları da aktif bir şekilde destek vermişlerdir. Örneğin 1994'teki seçimlerde sadece 2.000 Türk oy kullanırken; 2001'deki seçimlerde, bu sayı 55.000 olarak gerçekleşmiştir.³⁸⁸ Türkiye'den yaklaşık 15.000 seçmen Kırcaali'ye giderken,³⁸⁹ yaklaşık 40.000 kişi de başta Bursa ve İstanbul olmak üzere İzmir, İzmit ve Ankara'da oy kullanmışlar ve sonuçta HÖH'e tahminen iki milletvekili daha kazandırmışlardır.³⁹⁰ Bursa ve İstanbul'da 2001 Bulgaristan seçimlerine yoğun bir katılım olmuş ve hatta zaman zaman izdihamlar yaşanmıştır. Zira Türkiye'de açılacak sandıklarla ilgili daha önceden seçmen kaydını yaptırmayan ve dilekçesini vermeyen Bulgaristan vatandaşı Türklerin en az 6.000 kadarının oy kullanamadığı tahmin edilse de; 2001 seçimlerine Türkiye'deki Bulgaristan Türkleri yoğun bir katılım gerçekleştirmişlerdir.³⁹¹ Bu katılım 2005 ve 2009 seçimlerinde artarak devam etmiştir.

2001 seçimlerinin bir başka önemi ise, koalisyon ortağı olan HÖH aracılığıyla Bulgaristan'daki Türkler 1878 yılından beri ilk defa ülkede fiili anlamda yürütme erkini oluşturmuşlardır. Bu durum, Bulgaristan'da uzun zamandır tecrübe edilmeyen bir vaziyet olurken; Bulgar milliyetçileri bu duruma büyük tepki göstermişlerdir. Ne var ki, HÖH Türk azınlığın bir anlamda fiili temsilci görünümde olduğundan, bu partinin Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde hükümet koalisyonunda yer alması dolayısıyla Sofya'nın Brüksel yolculuğunu hızlandırıcı bir işlev üstlenmesi yaralı görülmüştür. HÖH'ün koalisyon hükümetinde yer alarak iktidar ortağı olması ve yakın zamana kadar etnik sorunlar yaşayan Bulgaristan'ın bu sorunlarını içselleştirerek çözdüğü mesajını vermesi, Brüksel tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

25 Haziran 2005 seçimlerinde Bulgaristan'da komünist dönem çöktükten sonra hiç görülmemiş bir seçim sonucu ortaya çıkmıştır. BSP'nin 82 sandalyesine karşılık, Kral'ın partisi ISUH 53 milletvekili elde ederken; HÖH ise oylarını büyük ölçüde artırmış ve 34 milletvekili ile Bulgaristan Parlamentosu'nda yer almıştır. HÖH'ün 2001 seçimlerine nazaran oylarını artırmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Birincisi, 2005 seçimlerinden kısa bir süre önce kurulan ve marjinal söylemlere sahip olan aşırı Bulgar milliyetçisi ATAKA Partisi'nin Türk azınlığı rencide edici açıklamalara girişmesi önemli bir etken olmuştur. Bu durum Bulgaristan'daki Türklerin seçimlere yoğun katılımına neden olmuş ve Türk seçmenin HÖH üzerinde odaklanmasına yol açmıştır. İkincisi, Türkiye'deki Bulgaristan vatandaşları

---

³⁸⁸ Crampton, a.g.e., s. 231.

³⁸⁹ *Milliyet*, 18 Haziran 2001.

³⁹⁰ Coşkun-Özkan, a.g.m., s.31.

³⁹¹ Coşkun-Özkan, a.g.m., a.y.

2005 seçimlerine etkili bir şekilde katılırken; Türkiye'deki Bulgaristan merkezli çalışan derneklerin bundaki payı büyük olmuştur. 2001 seçimlerine nazaran, 2005'te Türkiye'deki seçmenler için daha iyi organize olduğu dikkat çekmiştir. Ayrıca, Türkiye'deki seçmenler üzerinde de ATAKA faktörü etkili olmuş ve Bulgaristan vatandaşlığı da bulunan ancak daimi ikametgâhı Türkiye olan seçmenler, “*geride kalan kardeşlerimizi yalnız bırakmayacağız*” anlayışıyla hareket etmişlerdir.³⁹² Ayrıca 2001 seçimleri sonunda koalisyon ortağı olan HÖH'ün bu durumu sürdürebilme ihtimali ile ülkenin AB üyeliğine girişi yaklaşırken; güçlü bir Türk azınlığın ülkede bulunduğunu göstermek için Bulgaristan'daki ve Türkiye'deki seçmenler sandık başına gitmişlerdir. 2005 seçimleri sonunda ülkede yaşanan hükümet krizi HÖH'ün girişimleri ile aşılrken; kurulan koalisyonda HÖH de yer almış ve üç bakanlık ile başbakan yardımcılığını elde etmiştir.³⁹³ Bulgaristan'da 25 Haziran 2005 seçimlerinden sonra bir buçuk ayı aşkın bir süre hükümet kurulamazken; Cumhurbaşkanı Pırvanov hükümeti kurma görevini Ahmed Doğan'a vermiş ve Doğan kısa bir süre içerisinde yeni Bulgaristan hükümetini kurmuştur. BSP-ISUH-HÖH koalisyon hükümetinin oluşturulması geciktikçe ülkedeki hoşnutsuzluklar artmıştır. Doğan'ın hükümeti oluşturmasının ardından Pırvanov, yaptığı açıklamada söz konusu koalisyonun mekanik bir birliktelikten ziyade; ideoloji ve siyaset birliğinden meydana geldiğini ifade etmiştir.³⁹⁴ Azınlık partisinin Bulgaristan'da koalisyon hükümetini oluşturması her zamanki gibi milliyetçi çevrelerin tepkilerini toplasa da; Brüksel yolculuğunda Sofya'nın işini kolaylaştıran pozitif yönde bir gelişme olmuştur.

HÖH'ün seçim sınavlarından birisi de Ekim 2009'da gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. Ülkede iki turlu olarak yapılan seçimlerde, ikinci tura gidilmiş ve en yüksek puanı alan iki aday olarak eski Cumhurbaşkanı Pırvanov ile milliyetçi ATAKA partisi lideri Siderov karşı karşıya gelmiştir. Sağ kanadın güçlü bir aday gösterememesi, sağdaki oyların Siderov'a gideceği kaygısını yaratsa da, sağ kesimdeki partiler bile ATAKA tehdidine karşı sol kesimin adayı olan Pırvanov'a yönelmişlerdir. Neticede Pırvanov yeniden Cumhurbaşkanı olarak seçimleri kazanırken; bunda HÖH'ün de katkısı büyük olmuştur. HÖH, seçmenlerini Pırvanov'u desteklemeye çağırırken; Türkiye'de açılan 43 sandıkta oyların 28.621'i yani yüzde 94,9'u Pırvanov'a gitmiştir.³⁹⁵ Türkiye'de çifte

³⁹² 25 Haziran 2005 seçimlerinde tarafımızca Bursa'daki sandıklarda vatandaşlarla yapılan görüşmelerde, seçmen tarafından söz konusu söylem fazlasıyla ön plana çıkarılırken; yerel basın ve sivil toplum örgütleri de bunu enine boyuna işlemişlerdir. Söz konusu seçimlerde demokratik haklarını kullanmak için hamile kadınların sandık başlarına geldiği ve orta yaşın üzerindeki kişilerin ağlayarak oylarını verdikleri gözlenmiştir.

³⁹³ Celal Erdoğan, “Türk Dünyası'nın Bir Parçası Olarak Bulgaristan”, *2023 Dergisi*, Sayı:63, 15 Temmuz 2006, s. 69.

³⁹⁴ *Zaman Gazetesi*, 16 Ağustos 2005.

³⁹⁵ Gözde Kılıç Yaşın, “Bulgaristan'da Sağduyu Kazandı”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:123, 6 Kasım 2006, s.4.

vatandaşlık statüsünde bulunan seçmenin Pırvanov'u tercih etmesinin başlıca gerekçesi ATAKA tehdidi olmakla birlikte, tercih edilebilecek başka bir adayın olmaması da cabasıydı. Ayrıca, HÖH'ün Pırvanov'a destek çağrısına karşın; Türkiye'deki seçmeni yönlendiren sivil toplum örgütleri ise, Ankara'nın onayını beklemişlerdir. Farklı bir ifadeyle, Türkiye'deki Bulgaristan vatandaşları HÖH'ün Pırvanov'a destek çağrısından ziyade, Ankara'nın gösterdiği adaya oy vermişlerdir. Söz konusu farklılık göz ardı edilmemesi gereken ince bir detaydır. Jelev ve Stoyanov'dan farklı olarak sosyalist bir geçmişe sahip olan Pırvanov, demokratik dönemde Cumhurbaşkanlığı seçimlerini üst üste iki kez kazanan tek devlet adamı olmuştur.

Partinin bir diğer sınavı ise, Ekim 2007'de yapılan yerel seçimler olmuştur. Yerel seçimlerde hedeflediğinden daha fazla oy olan HÖH, Bulgaristan'ın en büyük üçüncü partisi olduğunu kanıtlamıştır. 40 belediye başkanlığı hedefiyle seçimlere katılan HÖH, 2007 yerel seçimlerinde toplam 41 belediye başkanlığı kazanmıştır.³⁹⁶ Hatta Kırcaali kırsalındaki yerel yönetimlerde pek çok belediye başkanı yüzde 100'lük oy oranıyla yeniden seçilmişlerdir. Örneğin, tarafımızca da oy kullanılan bölge olan Cebel'de hâlihazırdaki belediye başkanı Bahri Ömer, bu oy oranıyla seçildiğini açıklamıştır. Bunun çeşitli nedenleri bulunmakla birlikte, en önemli faktör başka bir Türk adayın bulunmaması olmuştur. İkincisi, HÖH kendi kalelerini Türk de olsa kendi aday olmayanlara kaptırmak niyetinde olmamıştır. Demokratik hakkını kullanmak isteyen Türk adaylar engellenmiştir. Yapılan gözlemlerde, azınlığın HÖH'e can-ı gönülden oy vermediği, alternatifsizlikten HÖH'e yöneldikleri ve partinin seçimlerden hemen önce ve seçim günü legal veya illegal anlamda olağanüstü çalışmaları sonucuna varılmıştır. Yerel seçimlerde de Türkiye'den otobüslerle seçmen taşınırken; bölgelerinde oy kullanan vatandaşların yerine oy kullanıldığı ve sadece imza atmaları istenmiştir. Dolayısıyla, köy ve ilçelerde oy verilmek için gidildiğinde, çoktan seçmen yerine oylar verilip, zarflar kapatılmış, geriye sadece sandığa atmak kalmıştır. Tarafımızca bizzat tecrübe edilen işlemde yapılan itirazlara, ilk tepkiyi sandık başındaki görevli Bulgarlar göstermiş ve Türkiye'den oy vermek için gelenlerin neden bu kadar demokratik davrandıklarını sorgulamışlardır. Ayrıca, köy ve ilçelerde yaşı ilerlemiş olan ihtiyarların seçime katılımlarını sağlamak için, parti görevlileri tarafından evlerine kadar araçlar gönderilmiştir. Özetle, söz konusu sıra dışı gayretler sonucunda HÖH, yerel seçimlerde büyük bir başarı elde etmiştir.

---

³⁹⁶ *Olay Gazetesi*, 6 Kasım 2007.

Haziran 2009’da Avrupa Parlamentosu için, AB üyesi ülkeler çapında yapılan seçimlerde³⁹⁸ ise, HÖH oyların yüzde 14’ünü alarak 3 temsilcisini Brüksel’e göndermiştir. Söz konusu 3 parlamenterden ikisi Türk kökenlidir. GERB ise, bu seçimlerden ülke genelinde galip ayrılarak 5 vekil çıkarmıştır.³⁹⁹

BULGARİSTAN VATANDAŞLARININ 5 TEMMUZ 2009’DA TÜRKİYE’DE KULLANDIKLARI OYLAR ³⁹⁷			
ŞEHİR	TOPLAM OY SAYISI	HÖH’ÜN ALDIĞI OY	HÖH’ÜN OY ORANI (%)
İSTANBUL	29.534	28.282	95,76
BURSA	23.531	22.853	97,12
İZMİR	14.360	12.200	84,96
ÇORLU	8.710	8.411	96,57
KOCAELİ	5.463	5.443	99,63
LÜLEBURGAZ	2.273	2.248	98,90
ÇERKEZKÖY	1.759	1.661	94,43
YALOVA	1.350	1.286	95,26
ANKARA	1.208	1.119	92,63
TEKİRDAĞ	1.100	1.080	98,18
MANİSA	994	983	98,89
EDİRNE	863	806	93,40
SAKARYA	622	581	93,41
ESKİŞEHİR	582	570	97,94
KIRKLARELİ	455	439	96,48
ANTALYA	402	366	91,04
BALIKESİR	281	269	95,73
TOPLAM	93.487	88.597	94,77

5 Temmuz 2009 seçimleri de HÖH açısından önemli bir sınav olmuştur. Bu seçimde adı geçen Parti, milletvekili sayısını 34’ten 38’e çıkarırken, yine seçimlerden üçüncü olarak çıkmıştır. Borisov’un liderliğindeki GERB 116 koltuk kazanmış, BSP ise 40’ta kalmıştır. Seçimin sürprizi ise, eski Kral’ın barajın altında kalmasıydı. 5 Temmuz 2009 seçimleri HÖH açısından oldukça farklı sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, HÖH oy sayısını artırırken; 5 milletvekili çıkaran Kırcaali’den 4 vekil kazanmıştır. GERB ise, Kırcaali’de HÖH tekeli Bulgaristan Türklerinin ‘*Rodopların Bülbülü*’ olarak isimlendirdiği Kadriye Latifova’nın oğlu, dünyaca ünlü ressam ve heykeltıraş Vecdi Raşidov ile yıkmıştır. Kırcaali’de Türk

³⁹⁷ BAL-GÖÇ’ün resmi internet sitesinden alınmıştır. <http://balgoc.org.tr/2009/secim/sonuc.html>, 30 Mart 2010.

³⁹⁸ 2009’daki seçimlerden 2 yıl önce, 2007 yılında Bulgaristan AB üyesi haline gelmiş ve ülkede AB Parlamentosu’na temsilci gönderilmesi için seçimler yapılmıştır. HÖH’ün söz konusu seçimlerde gösterdiği adayların yüzde 50’si Türklerden oluşurken; yüzde 50’si Bulgarlardan meydana gelmiştir. Makro Hajdinjak, “Thou Shalt Not Take The Names Ethnic or Minority and I Will Bless Thee: Political participation of Minorities in Bulgaria”, *International Center for Minority Studies and Intercultural Relations - IMIR*, <http://www.imir-bg.org/imir/reports/Political%20Participation%20Of%20Minorities.pdf>, s. 15, 23 Şubat 2010.

³⁹⁹ Ivan Dikov, “Bulgaria’s 2009 EU Parliament Elections: Fair Enough”, *Sofia News Agency*, 8 June 2009.

seçmenin azımsanmayacak bir bölümünün HÖH'ü protesto ettiği gözlenirken; buna karşın yine de oylarını artırmasının temel nedeni, Türkiye'deki yoğun katılım ve ATAKA faktörü olmuştur. HÖH'e Türk seçmenden tepki sadece Kırcaali'de olmuş, Türklerin yoğun olarak yaşadığı diğer yerlerde Türk, Pomak ve Romanların oyları HÖH'e gitmiştir. Ayrıca Parti, Bulgaristan'ın bir partisi olduğunun altını tekrar çizercesine, Bulgarlardan da önemli denilebilecek oranda oy almıştır.

5 Temmuz 2009 genel seçimlerinde 610.808 oy alan HÖH'ün bu başarısında Türkiye'de oy kullanan ve Bulgaristan'a oy vermek için giden seçmenin katkısı büyüktür.⁴⁰⁰ Tabloda görüldüğü üzere, Türkiye'de yaşayan ve Bulgaristan vatandaşlığı bulunan seçmenler son genel seçimlere yoğun ilgi göstermişlerdir. Ayrıca, Bursa ve İstanbul gibi illerdeki seçim sandıklarında yoğun ilgiden dolayı sorunlar yaşanmıştır. Ortaya çıkan sorunların başlıca nedeni ise, seçimlerden önce yurtdışında açılacak sandıklarla ilgili dilekçe verilmesi mecburiyetine karşın, dilekçe vermeyerek seçim günü sandıklara giden vatandaşların aşırı ilgi göstermesi olmuştur. Ne var ki, Şubat 2010'da Türkiye'de kullanılan oyların bir bölümü Bulgaristan Anayasa Mahkemesi kararıyla iptal edilmiştir.

Temmuz 2009 seçimleri sonucunda HÖH, hükümet dışında kalarak muhalefet partisi olarak siyasî hayatına devam ederken; aradan geçen süre zarfında yüzünü biraz daha Ankara'ya çevirdiği görülmekte ve Türkiye'ye daha fazla yakınlaştığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde GERB'in sıra dışı söylem ve eylemleri, HÖH'ün Türkiye ufkunu şekillendirmiştir. Ayrıca, HÖH tabanı ile daha yakın ilişkiler kurma eğiliminde görünmektedir. Örneğin 19 Mayıs 2010 tarihinde Cebel'de gerçekleştirilen etkinlikler, uzun bir aradan sonra ilk defa HÖH lideri Ahmed Doğan da katılmıştır.⁴⁰¹

Demokratikleşmeyle koşut olarak, Bulgaristan'daki resmi azınlık söyleminde de önemli bir değişim meydana gelmiştir. Özellikle 2000'li yıllarla birlikte, uluslararası ilişkiler literatüründe '*Bulgaristan Etnik Modeli*' kavramı daha fazla duyulmaya başlanmıştır. Aslına bakılırsa, 1980'li yıllarda Sofya Yönetiminin etnik açıdan yaşadığı/yarattığı sorunların ortaya çıkardığı tablo, 1990'lı yıllarda Bosna'da yaşananlara neden olan gerekçelerden daha ağır olmasına karşın, Bulgaristan'da Yugoslavya'nın dağılma süreci gibi bir hadise veya uluslararası literatürde bölgenin kaderi olarak bahsedilen ve ayrışma/parçalanma anlamında kullanılan '*Balkanlaşma*' kavramının pratik yansıması yaşanmamıştır. Yeni dönem Bulgaristan'ında azınlık sorunlarının çözümüyle ilgili ciddi gayret gösterilmiştir. Zira 1984'te

⁴⁰⁰ Kırcaali Haber, 6 Temmuz 2009.

⁴⁰¹ Kırcaali Haber, 19 Mayıs 2010.

katı asimilasyonla başlayan sürecin 1989'da yüz binlerce Türk'ün göç etmesiyle sona ermesi, Bulgaristan'ı uluslararası platformlarda zor durumda bırakmıştı. Bu bağlamda, Bulgaristan, içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulmak için Jivkov sonrası dönemde azınlık sorununun çözümüne öncelik vermiştir.⁴⁰²

Bulgaristan'ın konuya yönelik gayretleri ve ortaya çıkan başarı zamanla “*Bulgar Etnik Modeli*” kavramının kullanılmasına yol açmıştır. Yeni dönemin hemen başında ortaya çıkan tehdide ve ardından söz konusu modelin nasıl oluşturulduğuna ilişkin ortaya değişik görüşler ileri sürülmüştür. Daha yeni döneme geçilmeden 1989 yılında dönemin DGB Lideri Jelev Bulgaristan'ın “*Lübnanlaşma*” ihtimaline dair gazetecilere röportaj verirken; *Continent* Gazetesi söz konusu tehdit olasılığına karşı geniş bir çalışma yayımlamış ve daha önce Lübnan'da görev yapan dört gazeteci böylesi bir olasılığın gerçekleşmesinin mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.⁴⁰³ Ancak konuyla ilgili asıl şaşırtıcı açıklama Amerikalılardan gelmiştir. Bulgaristan'daki azınlıkla ilgili gelişmelerde Sofya Yönetiminin doğru yolda olduğunu ifade eden Amerikalılar, Bulgaristan'daki Türk azınlık deneyimi gibi, kolay kolay şiddete başvurulmadan çözülemeyecek olan problemlerin, azınlık partilerinin politik becerileriyle başarılı bir şekilde çözülebildiğini örnek olarak göstermişlerdir.⁴⁰⁴ ABD'li yetkililere göre, bu çözümde, hükümetler ve azınlık partileri arasındaki uyum da son derece belirleyici olmuştur.

Öte yandan, Bulgaristan'daki etnik sorunları en iyi bilen kişi olduğu iddia edilen Antonina Zhelyazkova'nın Bulgar etnik modeline dair yaklaşımı ilginçtir. Söz konusu modeli çok demokratik olarak ifade eden Zhelyazkova, bunu iki katmana ayırmaktadır: Birincisi, alt katman olarak “*halk*” boyutu; diğeri ise, üst tabaka olarak ifade edilen “*politik*” boyut.⁴⁰⁵ Bulgaristan'daki insanlar arasında siyasetçilere rağmen yıllarca süren iyi ilişkiler, etnik çatışmaların yaşanmasının önüne geçmiştir. Zhelyazkova'nın yaklaşımı, Bulgaristan'daki beşeri ilişkilerde her zaman karşılıklı saygı ve hoşgörünün egemen olduğu yönündedir. Zhelyazkova politik boyutta ise, azınlık gruplarına pek çok hakkın verildiğine değinmektedir: azınlıklar için radyo ve TV yayınları, azınlık gazeteleri için sübvansiyonlar, güç hiyerarşisinin her yerinde azınlık mensuplarının da yer alması gibi... Ayrıca, Zhelyazkova, Bulgaristan'da

---

⁴⁰² Palchev, a.g.e., s. 94.

⁴⁰³ Palchev, a.g.e., a.y.

⁴⁰⁴ Palchev, a.g.e., a.y.

⁴⁰⁵ Palchev, a.g.e., s. 95.

etnik nefretin hiçbir zaman olmadığını ifade etmekte ve Türk-Bulgar kardeşliğine inanmaktadır.⁴⁰⁶

Diğer taraftan, Bulgaristan'da ulusal sosyal psikoloji üzerinde duayen isimlerden biri olan Prof. Tonhco Zhechev ise Bulgaristan etnik barışı ile ilgili görüşlerini dinsel olarak ifade ederken; Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerde karşılıklı hoşgörünün sonucu olarak Türklerin ve Bulgarların ortaklaşa “*bir kilise inşa ettiğini*” belirtmektedir.⁴⁰⁷ Balkan Dağlarındaki Kamenari Köyündeki kilise örneğinden hareket ederek böyle bir sonuca ulaşan Zhechev, Türklerin ve Bulgarların Kamenari köyünde her zaman kardeşçe yaşadıklarını belirterek, söz konusu köyde Müslümanların ve Hıristiyanların “Saints Peter ve Paul” isimli kilisenin yapılması için ortaklaşa çalıştıklarını vurgulamaktadır. Bu noktada iki din arasındaki karşılıklı hoşgörü ve saygı ortamının Bulgaristan etnik barışının temelini oluşturduğunu ifade etmektedir.⁴⁰⁸

Bulgaristan'ın Eski Cumhurbaşkanı Stoyanov ise, Bulgaristan etnik modelinin oluşmasında ve ülkenin demokratik dönüşümünde HÖH'ün, üzerine düşen ulusal sorumluluk rolünü başarıyla oynadığını ifade ederken; ABD Dışişleri Eski Bakanı Lawrence Eagleburger de Yugoslavya'da çılgın milliyetçiliğin klasik bir örneği yaşandığını; ancak, Bulgaristan'da böyle bir problemin olmadığını belirterek Bulgarların buna şükretmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰⁹

Bulgaristan etnik modeli için belirtilen görüşler arasında öne çıkan unsurlar; tarihten gelen Türk-Bulgar etnik kardeşliği ve Bulgaristan topraklarında yine geçmişten beri var olan Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki hoşgörü ortamıdır. Bunun yanı sıra, yeni dönemde Bulgaristan'ın, Jivkov döneminden kalan Türk azınlık sorununu çözme ihtiyacını şiddetle hissetmesi ile azınlık haklarıyla ilgili çeşitli adımlar atılma ihtiyacı duyulması da oldukça etkili olmuştur. HÖH'ün yeni dönem Bulgar siyasetinde yapıcı politikalar takip etmesi de bu kapsamda önemlidir.

Aslında, tarihsel olarak bakıldığında, Bulgaristan'daki Türkler ve Bulgarlar veya Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasına siyaset girmediği zamanlarda, herhangi bir sorun yaşanmamış; farklı etnik ve dinsel kimlikler kendilerini serbestçe ifade edebilmişler ve barış ortamı korunmuştur. Ancak, özellikle 19. yüzyılda, milliyetçilik rüzgarlarına paralel olarak,

⁴⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Palchev, a.g.e., s.95; Kültürler arası İlişkiler ve Uluslararası Azınlık Çalışmaları Merkezi (IMIR) Başkanı Dr. Antonina Zhelyazkova ile Mülakat, Sofya, 01 Şubat 2010.

⁴⁰⁷ Palchev, a.g.e., a.y.

⁴⁰⁸ Palchev, a.g.e., a.y.

⁴⁰⁹ Palchev, a.g.e., a.y.

yabancı devletlerin müdahaleleri ile 20. yüzyılda Bulgaristan'daki siyasal sistemlerin bozuk içsel çarklarının yan etkilerini hep Türkler üzerinde göstermesi Bulgaristan'daki barış ortamı için tehdit oluşturmuştur. Özetle, siyasetin beşerî ilişkileri belirlemediği bir Bulgaristan'da farklı gruplar arasında barış ortamı korunagelmiştir.

HÖH de yukarıda belirtildiği gibi, Bulgaristan'daki etnik modelin oluşmasında en önemli unsurlardan biri oluşmuştur. Söz konusu modelin HÖH üzerinde durduğunu ifade etmek mümkün olmasa da; bu partinin sözü edilen modeli en etkin şekilde yönlendirebilen unsur olduğu açıktır. Çünkü Bulgaristan'ın demokratikleşmesi ile azınlığın güncel durumu gibi unsurlarda HÖH'ün büyük bir etkisi olmuştur. Diğer bir deyişle; 1989 sonrası süreçte Türk azınlık şiddete başvurmaksızın yeni dönemi kabul ettiyse ve Bulgaristan demokratik bir ülke haline geldiyse bunda üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH en önemli aktör olmuştur.

Kanaatimizce söz konusu dönüşüm ve etnik model, temelini Türklerin oluşturduğu bir partinin inisiyatifine bırakamayacak kadar önemliydi. Dolayısıyla Bulgar yetkililer, HÖH'ü zayıflatıp güçsüzleştirerek Türk azınlık hareketlerini siyasi anlamda kontrol etmek isterlerken; öte yandan, parti içindeki dengeleri de sürekli olarak kendi kontrollerinde bulundurmaya arzu etmişlerdir. Dolayısıyla, Bulgaristan'ın stratejik kurumları HÖH'ü hem içsel hem de dışsal anlamda kendi gözetimleri altında tutmak istemişlerdir. Parti kadrolarındaki milliyetçi kişilerin tasfiyesinden, partiden kopanların yeni oluşumlarına; HÖH'ün üst düzey yöneticisi durumundaki Türklerin özellikle totaliter rejimdeki ajanlardan oluşmasından, HÖH'ün parti yönetimindeki stratejik yerlerde Bulgarların yer almasına kadar, Bulgar yetkililer bir dizi önlemler almışlar ve çeşitli stratejiler izlemişlerdir. Güncel anlamda, HÖH öyle bir yapıda bulunmaktadır ki; ne tam olarak Bulgaristan devletinin kontrolündedir, ne de Türkiye'nin... HÖH'ün sadece bir kısmı söz konusu ülkelerin kontrolünde bulunmaktadır. Ancak Bulgar devletinin partideki hâkimiyeti, Türkiye'den daha fazladır. Bunun yanı sıra, ABD'nin ve Rusya'nın da HÖH içinde kısmî etkisinin bulunduğu düşünülmektedir. Kişisel olarak Partideki yegâne hâkimiyet ise, HÖH lideri Ahmed Doğan'a aittir.

4.4. HÖH ve Türk - Bulgar İlişkileri

1984-1989 yılları arasında Türk-Bulgar ilişkilerinde Türk azınlık nedeniyle meydana gelen kötüleşme, yeni döneme geçilmesiyle Türk azınlığın durumuna paralel olarak değişmişti. Diğer bir deyişle, gerek Jivkov Rejiminde, gerekse yeni dönemde Ankara-Sofya

ilişkilerinin mihenk taşı Bulgaristan Türkleri oluşturmuştur. Dolayısıyla Türk azınlık, ilişkileri değiştirebilme özelliğine sahiptir.

Jivkov sonrası dönemde Sofya yönetiminin Türk azınlığa yönelik olumlu tutumu ikili ilişkilere de pozitif yönde yansımıştır. Bulgaristan etnik modelinin başarısı iki ülke arasında daha sonra savunma, ticaret, turizm ve bölgesel işbirliği gibi konularda ilişkileri daha da geliştiren bir ivme yaratmıştır. Diğer bir deyişle, Bulgaristan'daki Türklerin durumunda meydana gelen düzelme, Ankara'nın Sofya'yı ödüllendirmesine neden olmuştur. Aslında Bulgaristan için ikili ilişkiler çok farklı açılardan geliştirilmesi elzem olan bir husus olurken; Türkiye açısından ise, sorunlu Balkanlar bölgesinde Bulgaristan'la ilişkiler, Türk azınlığın da durumu iyileştikten sonra geliştirilmeye değer bir komşuluk durumunu ifade etmiştir.

Bulgaristan Türk azınlıkla sorununu çözdükten sonra asıl kazanan taraf olmuştur. Zira hem Türkiye'yle ilişkilerini düzeltme imkânına kavuşmuş, hem de Türkiye'yi Batı'ya yönelen yeni dış politikasında köprü olarak kullanmıştır. Bulgaristan etnik modelinin zamanla başarıya ulaşması ise, ülkenin uluslararası alandaki prestijini yeniden kazanmasını beraberinde getirmiştir. Öte yandan, ülkedeki azınlıkla ilgili olumlu gelişmeler NATO ve AB üyelik süreçlerini hızlandıran bir faktör olmuştur. Ayrıca, etnik sorunların çatışma noktasına varmadan çözülmesi sonucu, Bulgaristan'da siyasî, ekonomik ve sosyal durumda da iyileşme ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Bulgaristan Türkleri Sofya yönetimi için yeni dönemin en önemli katalizörü olmuştur.

Türkiye azınlık konusunu bahane ederek Bulgaristan'ın içişlerine karışmama konusunda her zaman hassas olagelmıştır. Ankara Yönetimi, olağan zamanlarda ve azınlıkla ilgili yapılan işlemlerde Bulgaristan Türklerini, Bulgaristan'ın bir iç sorunu olarak görürken; makro ölçekli kriz zamanlarında fiili olarak sorumluluk üstlenmiş ve tepkisini ortaya koymuştur. Azınlığın durumunda bir takım olumsuzluklara yol açabilecek olan gelişme veya olasılıklar karşısında da Ankara Yönetimi, kaygılarını dile getirmiştir. Ancak, yeni dönemde, olumsuzluklar pek gündeme gelmemiş; dolayısıyla Türkiye, Türk azınlık konusunda Bulgaristan'a çok fazla baskıda bulunmamıştır. Farklı bir ifadeyle, Jivkov sonrası dönemde azınlık konusunda yaşanan iyileşmeler Bulgaristan'ın demokratikleşme sürecine bağlanmış ve Ankara pek fazla müdahil olmak istememiştir. Hatta bu dönemde Ankara Yönetimi, Sofya ile Türk azınlığın statüsünü ve haklarını yeniden düzenleyen ikili bir antlaşmanın imzalanmasını gündeme getirse de; bunda pek fazla ısrarcı olmamıştır. Örneğin, Türkiye, 1925 Ankara Antlaşması'na istinaden Neuilly Antlaşması ile belirtilen ve daha sonra Neuilly'nin ortadan kalkmasına karşın Lozan Antlaşması'nın garantörlüğünde bulunan Bulgaristan Türklerinin

azınlık hakları⁴¹⁰ konusunda radikal iyileştirmeler yapılması talebinde de bulunmamış ve Bulgaristan'a bu konuda herhangi bir baskı yapmamıştır. Dolayısıyla Türkiye, Türk azınlıkla ilgili konularda yeni dönemde Sofya ile işbirliği yapmıştır.

HÖH'ün de Türk-Bulgar ilişkilerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkiye, 1990'lı yılların hemen başında HÖH'ün seçimlere girmesinin engellenmek istenmesine karşın tepkisini ortaya koymuş ve yaşanan gelişmeler karşısında negatif tavır takınmıştır. Sofya Yönetiminin, HÖH'ü tescil etmesinde ve seçimlere katılmasına izin vermesinde Ankara Yönetiminin bu olumsuz bakış açısının ve dile getirdiği hoşnutsuzluk hislerinin önemli payı bulunmaktadır.

Bulgaristan Türkleri ve üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH, ülkedeki milliyetçi çevrelerde güvensizlik kaynağı olarak görülmüşlerdir. Türklerin Türkiye sınırında yoğun olarak bulunmaları ile HÖH'ün Bulgaristan siyasetinde stratejik bir konumda bulunması, bu güvensizliği artırıcı niteliktedir. Dolayısıyla, Bulgaristan'daki Türk azınlık, Türkiye'nin her zaman bir nüfuz alanı ve HÖH ile birlikte 'Türkiye'nin Beşinci Kolu' olarak nitelendirilmiş ve yeri geldiğinde Türkiye tarafından bu unsurların Bulgaristan'a karşı kullanılabileceği iddia edilmiştir.⁴¹¹ Bu görüş, aşırı milliyetçi çevrelerde sıkça gündeme getirilirken; muhafazakâr kesimin de genelde bu kaygıyı taşıdığı ifade edilebilir.

1990'lı yılların başında HÖH'e yönelik açılan kapatma davaları, başka bir açıdan bakıldığında, Bulgarların duyduğu kaygıların farklı bir yansıması olmuştur. Türkiye ise bu gelişmeleri kaygı verici olarak değerlendirirken; HÖH'ün Bulgaristan siyasetinden dışlanması toplumsal anlamda Türklerin dışlanması ile eşdeğerde olacağını ileri sürmüştür.⁴¹² HÖH'ün yok edilme ihtimaline karşı, dönemin Bulgaristan Başbakanı'na konuyla ilgili bir mektup yazan Türkiye Başbakanı Mesut Yılmaz, HÖH'ün seçimlere katılımının engellenmesi halinde, Bulgaristan'ın demokratikleşme sürecinin zarar göreceğine, ülkenin uluslararası toplumdaki konumunun olumsuz etkileneceğine ve Türk-Bulgar ilişkilerinde bazı ciddi sıkıntıların oluşacağına yönelik kaygılarını dile getirmiştir.⁴¹³

Öte yandan 1990'lı yıllarda zaman zaman Türk siyasetçiler Bulgaristan'daki Türklere yönelik bazı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Örneğin, Cumhurbaşkanı Demirel, Bulgaristan'daki Türklerin, buldukları ülkenin kurallarına uyduklarını ve o ülkenin sadık

⁴¹⁰ Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarıyla ilgili güncel anlamda sahip olduğu durumun, Lozan Antlaşması'nın azınlık maddelerinde bahsedilen hükümlerle oluşturulması gereken statünün oldukça gerisinde olduğu açıktır.

⁴¹¹ Nuray, a.g.tz., s. 148.

⁴¹² Nuray, a.g.tz., s. 149.

⁴¹³ Coşkun, a.g.e, s. 66.

vatandaşları olduğunu ifade ederek, Türkiye'nin orada yaşayan soydaşları kışkırtmadığını ve Ankara'nın onlara dair bir takım planlar yapmadığını belirtmiştir.⁴¹⁴ Türk devlet yönetiminin en üst noktasında bulunan Demirel'in sözü edilen bu açıklamayı yapması, Türkiye'nin Bulgaristan Türklerine yönelik politikasını göstermesi açısından önemlidir. Ancak Türkiye'nin söz konusu tutumu, Bulgaristan'da meydana gelecek ve azınlık aleyhine sonuçlar doğurabilecek gelişmeler karşısında her an değişiklik gösterebilecek nitelikteydi. Türkiye Bulgaristan'da güçlü bir Türk azınlık istemektedir. Zira bu unsur, ikili ilişkilerde Türkiye'nin elini kuvvetlendirmektedir.⁴¹⁵ Ancak, Bulgaristan Türkleri Ankara'nın hiçbir zaman Bulgaristan üzerindeki art niyetli politikalarını uygulama aracı yaptığı bir aktör olmamıştır.

Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın Mart 2008'deki Sofya ve Kırcaali ziyaretleri de Türk-Bulgar ilişkilerinde Türk azınlığın konumunu göstermesi açısından önemlidir. Erdoğan, Sofya'da Bulgar siyasetçi ve devlet adamlarının yanı sıra, HÖH lideri Ahmed Doğan ile de görüşmüştür.⁴¹⁶ Doğan'a "ayrılıkçı olmayın" nasihatinde bulunan Erdoğan, daha sonra Kırcaali'ye geçmiş ve Türk azınlık mensuplarının yoğun ilgisiyle karşılanmıştır. Kırcaali Bölge Müftüsü ve Kırcaali Papazı ile görüşen Erdoğan, dinler arasındaki diyalog ve hoşgörüyü ön plana çıkararak, 'Medeniyetler İttifakı' temasını işlemiştir.⁴¹⁷

Ankara-Sofya ilişkilerinde siyasetçilerin açıklamaları genellikle Türk azınlığın ikili ilişkilere zenginlik kattığı ve ilişkilerde köprü görevi gördüğü doğrultusunda olsa da; zaman zaman çeşitli sert söylemler de ilişkilerde anlaşmazlıklara neden olabilmektedir. Örneğin, Şubat 1997'de, kendisi de bir göçmen çocuğu olan dönemin İçişleri Bakanı Meral Akşener, Bulgaristan'daki Türk nüfusun korunması gerektiğini vurgulayarak, Türkiye'de yaşayan Bulgaristan vatandaşı seçmenlerin seçimlerde oy kullanmak için Bulgaristan'a gitmeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁸ Söz konusu açıklama, Türkiye açısından pragmatik bir durumu ifade etse de; Bulgar elitinde Türkiye'ye yönelik şüphelerin artmasına neden olmuş ve Türkiye'nin HÖH ve Bulgaristan seçimleri bağlantısı sorgulamaya açılmıştır. Ancak, yine bu

⁴¹⁴ Coşkun, a.g.e., a.y.

⁴¹⁵ Anna Mudeva, "Cracks Show in Bulgaria's Muslims Ethnic Model", *Reuters*, 31 May 2009.

⁴¹⁶ *Zaman Gazetesi*, 28 Mart 2008. Erdoğan'ın Sofya ziyaretinde Bulgar meslektaşı Stanişev ile yapmayı planladığı basın toplantısının Türk karşıtı ATAKA partisi lideri tarafından protesto edileceği bilgisinin gelmesi üzerine basın toplantısı iptal edilmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Stanişev, Erdoğan'dan defalarca özür dilemiştir. Ardından Siderov'un bu hareketi ülkenin saygınlığına zarar verdiği gerekçesiyle, Bulgaristan ulusal basını tarafından eleştirilmiştir.

⁴¹⁷ *Kırcaali Haber*, 29 Mart 2008. Erdoğan'ın Kırcaali ziyareti adeta Türkiye'nin gövde gösterisine dönüşürken; ziyarete Türkiye'den çok sayıda bakan, iş adamı, Türkiye'den çeşitli yerel yöneticiler ve Balkanlar ile ilgili sivil toplum örgütü başkan ve yöneticileri katılmışlardır. Ziyaretten akılda kalan en ilginç olay ise, bir soydaşın Erdoğan'a "Atatürk'ü unutma, o bizim her şeyimiz" sözünü yüksek sesle haykırması olmuştur. Bkz. <http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=169827&Categoryid=4&wid=0>, 15 Nisan 2010.

⁴¹⁸ Coşkun, a.g.e., s. 66.

durum ikili ilişkilerde sorun yaratabilecek bir etkiye sahip olmamıştır. Türkiye Akşener'in açıklamalarının Bulgaristan'daki yankılarını gördükten sonra, Bulgaristan seçimlerine yönelik ifadeler kullanmaktan kaçınmış ve Bulgaristan'ın içişlerine müdahale etmekte olduğu şeklindeki algılamının önüne geçmek istemiştir. Türkiye, Bulgaristan'daki seçimlerle ilgili değerlendirme ve yönlendirmeleri daha ziyade bu ülkeye yönelik faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerine bırakmıştır.

Yeni dönemde Türkiye ile Bulgaristan arasında Türk azınlığın statüsüne ve haklarına ilişkin, kapsamlı bir antlaşma tesis edilmese de; farklı alanlarda azınlıkla ilgili olabilecek anlaşmalar imzalanmıştır. Örneğin, 1992 yılında iki ülke arasında imzalanan '*Türkiye-Bulgaristan İkamet Sözleşmesi*' bu kapsamda önemli bir antlaşmadır. Ayrıca 1998 yılında iki ülke arasında Mayıs 1989'dan sonra, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerin kazanılmış sosyal ve ekonomik haklarının (emeklilik maaşı gibi) Türkiye'ye devrine ilişkin olarak Ankara yönetiminden gelen talep gelirken; dönemin DGB Hükümeti tarafından olumlu yanıt bulmuştur. Başbakan Kostov'un Kasım 1998'de Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret esnasında, '*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Bulgaristan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Bulgaristan Emekli Aylıklarının Türkiye'de Ödenmesine İlişkin Anlaşma*' imzalanmıştır. Böylece Türkiye'de yaşayan Bulgaristan vatandaşlarına Bulgar devletinin ödediği emekli maaşları ve sosyal yardımların Türk devleti aracılığıyla aktarılması kararlaştırılmıştır.⁴¹⁹ Tesis edilen anlaşma ile bu kapsamda Türkiye'de yaşayan yaklaşık 40.000-50.000 kişi, Bulgaristan'daki emekli maaşlarını Türkiye'den almaya başlamışlardır.⁴²⁰

Diğer taraftan, Türkiye, Bulgaristan'daki Türkleri yalnız bırakmadığı mesajını vermek için 2005 yılından sonra, '*kardeş*' kavramını daha sık işle(t)meye başlamıştır. Örneğin, bu kapsamda Türkiye'de göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerel yönetimlerin Bulgaristan'da '*kardeş belediyeler*' edinmeleri istenmiş ve bu kapsamda oradaki soydaşlarla ilişkilerin daha sıkı tutulması teşvik edilmiştir. Bahsi geçen bu anlayış, kardeş müftlükler bağlamında da kendisini göstermiştir. Böylece Bulgaristan'daki soydaşlarla daha fazla bir araya gelinir olmuş ve Türkiye'nin yanlarında olduğu mesajı verilmek istenmiştir.

Türkiye'de Bulgaristan göçmeni nüfus bakımından en önemli şehirlerinden biri olan Bursa örneğine bakıldığında; '*kardeşlik*' bağlamında merkez ilçelerin hemen hepsinin

⁴¹⁹ Nuray, a.g.tz., s. 151. 10 yılı aşkın bir süredir uygulanan anlaşma kapsamında Türkiye'de yaşayan ve Bulgaristan'dan emekli olanlar maaşlarını sorunsuzca alabilirlerken; sadece sağ olduklarına dair yaşam belgesini teslim etmek durumundadırlar.

⁴²⁰ Ivanka Nedeva Atanassova, "The Impact of Ethnic Issues On The Security of South Eastern Europe", *Report Commissioned by the NATO Office of Information and Press*, June 1999, <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/atanassova.pdf>, s.45, 26 Nisan 2010.

Kırcaali merkezli çalışmaları görülmektedir. Örneğin, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kırcaali'nin Mestanlı ilçesi ile kardeş belediye iken; Osmangazi Belediyesi, Kırcaali merkez belediyesiyle; Yıldırım, Cebel ile; Nilüfer ise, Eğridere ile kardeş belediyedir. Bursa ile Kırcaali arasındaki çok boyutlu kardeşliğin yanı sıra, Türkiye'de Bursa'dan başka, İstanbul, İzmir, Edirne ve Tekirdağ gibi illerdeki yerel yönetimlerin de Bulgaristan'da "kardeşleri" bulunmaktadır. Bununla birlikte, kardeş müftülük kavramı da yaygınlaşmıştır. Türkiye'nin bir diğer stratejisi ise, sadece Bulgaristan'daki yerel yönetimlerle kardeş olunması değil; aynı zamanda Balkanlar bölgesinde değişik ülkelerde yaşayan soydaşların olduğu yerel yönetimlerle de kardeşlik köprülerinin kurulmasıdır. Bu arada Türkiye, Balkanlar'da Türklerin yoğun olarak yaşadıkları değişik yerel yönetimler arasında da bu gibi kardeşlik köprülerinin kurulmasını özendirmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla, Türkiye olmadan da Balkan Türklerinin ortak bir platformda yer almaları hedeflenmektedir.⁴²¹

5. Bulgaristan'ın AB Üyelik Süreci ve Bulgaristan Türklerinin Güncel Sorunları

Güncel olarak, Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyesi ve Avro-Atlantik kurumlara tam entegrasyon sağlamış bir ülke olmasına karşın, bünyesindeki Türk azınlığın hâlihazırda çok sayıda sorunu bulunmaktadır. Bu sorunlar esasında Bulgar hükümetlerinin alacağı kararlar doğrultusunda kolaylıkla çözülebilecek niteliktedir. Ancak, bu noktada, Bulgar devletince kasıtlı olarak bir takım hak gasplarının yapıldığı görülmektedir.

Bulgaristan'ın AB üyelik süreci 1997 yılındaki iktidar değişikliği ile birlikte hız kazanmıştır. Demokratik Güçler Birliği (DGB) iktidarının Avro-Atlantik kurumlara üye olma konusunda gösterdiği hassasiyet, ülkenin Batıya olan yönelimini hızlandırırken; Bulgaristan köklü bir reform sürecinin içine giriyordu. Ancak söz konusu reform süreci, azınlıklarla ilgili hususları pek fazla kapsamamıştır. Bulgaristan AB reform sürecinde Türk azınlık konusundan özellikle kaçınmıştır. Bunun yerine, Sofya Yönetimi Türk azınlık sorunu için kendi içsel dinamikleri kapsamında ve AB üyelik sürecinin henüz daha telaffuz edilmediği 1990'lı yılların ilk yarısında komşu ülke Türkiye'nin ve uluslararası kamuoyunun baskılarını biraz olsun azaltmak için sembolik adımlar atmıştır. Bununla birlikte, AB tarafından Bulgaristan'ın üyelik sürecinde yapılan bir takım dayatmaların da azınlığın halklarının iyileşmesinde etkisi olmuştur.

⁴²¹ BAL-GÖÇ Genel Sekreterliği tarafından hazırlanan rapor için bkz. *Balkan Türklerinin Sorunlarına İlişkin Genel Durum ve Çözüm Önerileri*, BAL-GÖÇ Genel Sekreterliği, Bursa, 2010, s. 33.

Bu bölümde Bulgaristan'ın Batıya yönelişinin en temel öğelerinden biri olan AB üyelik sürecine ve Türk azınlığın mevcut sorunlarına yer verilecektir.

5.1. Bulgaristan'ın AB Üyelik Süreci ve Azınlık Sorunu

Soğuk Savaş döneminin bitimiyle birlikte, Bulgaristan açısından Batı ile entegrasyon süreci dış politikadaki ana gündem maddesi olmuştur. Gerek Avrupa Toplulukları'na gerekse NATO'ya üyelik istenci üst düzey yetkililer tarafından dile getirilirken; Bulgaristan için 1990'lı yılların ilk yarısında Batı'ya entegrasyon süreci hayli ağır işlemiştir. Gerekli somut adımlar ise ancak 1997'de DGB'nin iktidara gelmesiyle atılmıştır.

İki kutuplu uluslararası sistemde Avrupa ülkeleriyle ilişkileri sınırlı düzeyde kalan Bulgaristan, bu dönemde ticari ilişkilerini Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) ekseninde şekillendirmiştir. 1988 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve COMECON'un ortak bir bildirgeyle birbirlerini tanıma kararının ardından, Bulgaristan da AET ile diplomatik ve ticari ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bu kapsamda, 1989 yılında Bulgaristan ile AET arasında "Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması" yapılması gündeme gelmişse de, antlaşma Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik uyguladığı politikalarından dolayı AET tarafından askıya alınmıştır.⁴²² Sofya yönetiminin azınlık haklarında yaptığı iyileştirmelere paralel olarak, söz konusu antlaşma ancak Mayıs 1990'da imzalanabilmiştir.

Bulgaristan'ın tarihsel açıdan AB üyelik sürecine bakıldığında, 1997 öncesi ve sonrası şeklinde kategorize etmek mümkündür. 1997 öncesinde Bulgaristan siyasetine hâkim olan BSP'nin AB ile ilişkiler bağlamında sembolik adımlar atması ve AB'den ekonomik yardım beklentisi içine girmesi, Bulgaristan'ı AB üyelik yarışında Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi Orta Avrupa ülkelerinin gerisinde bırakmıştır.⁴²³

1991-1992'de bir yıllığına iktidarda kalan DGB Hükümeti döneminde Brüksel ile ilişkilerin geliştirilmesi hususunda irade ortaya konmuş, bu doğrultuda 1993'te "Ortaklık Antlaşması" imzalanmış ve 1 Şubat 1995'te söz konusu antlaşmanın yürürlük kazanmasıyla birlikte Bulgaristan, AB'nin Doğu Avrupa ülkeleri için uyarladığı ortaklık statüsüne girmiştir.⁴²⁴ Bu dönem itibarıyla, DGB'nin AB ile ilişkilerde somut adımlar attığını ve üst

⁴²² Ayşe Özkan, "Bulgaristan Siyasetinde Türkler", *Stratejik Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 54, Ekim 2004, s. 83.

⁴²³ Vesselin Dimitrov, "Learning to Play the Game: Bulgaria's Relations with Multilateral Organizations", *Southeast European Politics*, Vol. 1, No. 2, December 2000, s. 103.

⁴²⁴ Özgür, a.g.e., s. 314.

düzy diplomatik girişimlerde bulunduğunu belirtmek gerekir.⁴²⁵ Bulgaristan 16 Aralık 1995'te AB'ye tam üyeliği için başvuruda bulunmuştur.

1997 yılına kadar, Bulgaristan AB ile ilişkilerde belli bir seviyenin üzerine çıkamazken; zaman zaman ilişkilerin genel düzeyinde gerilemeler bile yaşanmıştır. Özellikle 1995 yılına kadar olan dönemde AB'nin politikaları, Bulgaristan tarafından çeşitli gerekçelerle eleştirilmiştir.⁴²⁶

1997 yılında Bulgaristan açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. İlk olarak, cumhurbaşkanlığı koltuğuna Batı yanlısı ve liberal politikaları destekleyen, DGB'nin adayı Petar Stoyanov otururken; aynı yıl ülke içerisinde yapılan parlamento seçimlerinde DGB büyük bir farkla iktidar olmuştu. 1997 yılı Bulgaristan'ın Batı ile entegrasyonu bağlamında dönüm noktası olmuş; bu yöndeki siyasî irade ve kararlar için yürütme erkleri arasındaki eşgüdüm sağlanmıştı. Böylece reformist kanat ülke siyasetine hâkim oluyordu.⁴²⁷

1996 yılının sonunda ülkedeki ekonomik kriz, DGB hükümetine ağır bir yük getirmişti. Ekonomik istikrarın tesisi ve makroekonomik göstergelerde başarının sağlanması için yapısal bir reform sürecine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarıyla işbirliği sürecine giren Bulgaristan, diğer taraftan AB üyelik hedefi konusunda da adımlar atmıştır.

1999 Kosova krizi Brüksel-Sofya ilişkileri açısından önemli bir test niteliğinde olurken; Bulgaristan Hükümeti, kamuoyundan yükselen tepkilere rağmen, Batı dünyası ile işbirliği yolunu tercih etmiştir. Dönemin hükümeti, Yugoslavya'ya yönelik NATO müdahalesini desteklerken, aynı zamanda NATO uçaklarına hava sahasını kullandırmıştır.⁴²⁸ Bulgaristan'ın izlediği bu politika, AB Komisyonu tarafından olumlu karşılanmış ve Komisyon, Şubat 2000'de Bulgaristan ile tam üyelik müzakerelerine başlama kararı almıştır.

Kasım 2000'de AB Komisyonu tarafından açıklanan raporda, Bulgaristan'ın Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme konusunda önemli aşamalar kaydettiği vurgulanırken; yargı alanındaki yetersizlikler, yolsuzluk ve azınlık haklarına ilişkin sıkıntılara da raporda yer verilmiştir.⁴²⁹ Raporda ayrıca, Bulgaristan-AB ilişkileri açısından kırılma

⁴²⁵ Dimitrov, a.g.m., s. 104.

⁴²⁶ Bu dönemde Bulgaristan, gümrük politikaları ve Orta Avrupa ülkelerine sağlanan imkânların Bulgaristan'a sağlanmadığı noktalarında AB'yi eleştirmiştir. Bkz. Birgül Demirtaş-Coşkun, "Bulgaristan'ın AB'ye Üyelik Hedefi: Karşılaşılan Sorunlar, Yakalanan Fırsatlar", *Stratejik Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 10, Şubat 2001, s. 27-28.

⁴²⁷ Coşkun, "Bulgaristan'ın AB'ye Üyelik Hedefi", s. 28.

⁴²⁸ Erhan Türbedar, "Doğu Bloku'ndan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya", s. 326.

⁴²⁹ Matilda Nahabedian, "EC 2000 Progress Report on Bulgaria", *Central Europe Review*, Vol.2, No. 39, 13 November 2000, <http://www.ce-review.org/00/39/eu39bulgaria.html>, 24 Mart 2010.

noktası oluşturan Kozloduy Nükleer Santrali'ne ve taahhüt edilen süre içerisinde reaktörlerin kapatılmasına da yer verilmiştir.⁴³⁰

Öte yandan, Aralık 2000'de AB'nin, Bulgaristan'a yönelik uyguladığı vize rejimini terk edip, Bulgaristan vatandaşlarının Birlik üyesi ülkelerde serbest dolaşım hakkına sahip olacağını açıklaması, Bulgaristan'da büyük bir sevinç yaratmıştır. Böylece, Bulgaristan vatandaşları AB üyeliğinin somut olarak neler getirebileceğinin farkına varmışlardır.⁴³¹ Ayrıca, Cumhurbaşkanı Stoyanov'un AB'nin açıklaması sonrasında "Bulgar vatandaşları için Berlin Duvarı bugün yıkıldı" şeklindeki demeci⁴³², serbest dolaşım hakkının Bulgaristan açısından ne ifade ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Aralık 2002'ye gelindiğinde Avrupa Komisyonu tarafından Bulgaristan ve Romanya'ya ilişkin bir "yol haritası" tesis edilirken; söz konusu belge, AB müktesebatına (*Acquis Communautaire*) uyum sürecinde kısa, orta ve uzun vadede taraflardan yerine getirilmesi istenen reformları içermektedir. Belgede, Bulgaristan'ın bazı eksikliklere rağmen, artık işlevsel bir piyasa ekonomisine sahip olduğu vurgulanmış ve ülkenin 2007 yılındaki AB üyeliği için Konsey tarafından verilen desteğe de değinilmiştir.⁴³³ Haziran 2004'te AB müktesebatına uyum müzakerelerini 31 bölümde de tamamlayan Bulgaristan için üyelik tarihi olarak 2007 yılı öngörülürken; gerekli reformların geciktirilmesi durumunda ise üyeliğin 2008 yılına ertelenebileceği belirtilmiştir. Ancak Bulgaristan'ın bu konudaki etkin çalışmalarının sonucu olarak 1 Ocak 2007'de AB'ye tam üyelik gerçekleşmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde AB üyeliği, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri açısından hem ulaşılmak istenen bir 'amaç'; hem de üyelik perspektifiyle post-komünist dönemde ülke içerisinde gerekli reformların yapılmasında, demokratikleşme ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde yararlanılan bir 'araç' olmuştur. Bulgaristan açısından da söz konusu durum geçerliliğini korumaktadır. AB yetkililerince ideolojik, stratejik ve reel politik gerçekler temelinde yeni dönemde kıtasal bütünleşmenin kaçınılmaz hale geldiğinin anlaşılması, Bulgaristan'ın AB üyelik sürecinde gecikmiş olmasına rağmen, hızlı ilerlemesini sağlayan bir etken olmuştur.

⁴³⁰ Rus yapımı 6 reaktörden oluşan Kozloduy nükleer santrali AB yetkililerince güvenlik açısından riskli bulunurken; Kasım 1999'da AB ile yapılan anlaşma çerçevesinde Bulgaristan, 1. ve 2. üniteleri 2003'ten önce, 3. ve 4. üniteleri de en geç 2006'nın sonuna kadar kapatmayı taahhüt etmişti.

⁴³¹ Coşkun, "Bulgaristan'ın AB'ye Üyelik Hedefi...", s. 31.

⁴³² Boryana Zaneva, "Fall of Visa Curtain Opens the Window to Europe", 07 December 2000, http://www.sofiaecho.com/article/fall-of-visa-curtain-opens-the-window-to-europe/id_53/catid_38, 25 Mart 2010.

⁴³³ "Roadmaps for Bulgaria and Romania", http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50011_en.htm, 25 Mart 2010.

2007'deki üyeliğe karşın Bulgaristan halkı için halen ekonomik sorunlar önceliğini koruyor olsa da, ülkedeki temel sıkıntı, mantalite sorunudur. Bulgaristan halkı ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve diğer AB üyesi ülkelerin refah seviyesine ulaşma gibi konularda Brüksel'i adeta bir 'kurtarıcı' olarak görmektedir. Bulgarlar söz konusu hususları gerçekleştirmek için çaba sarf etmek yerine, AB'nin Bulgaristan'ı o noktaya taşıyacağına inanmaktadırlar. Farklı bir deyişle, Bulgaristan balık tutmayı öğrenmek yerine, her gün kendisine balık verilmesini tercih etmektedir.

5.2. AB Üyelik Sürecinin Türk Azınlığa Etkileri ve Mevcut Sorunlar

Bulgaristan'daki Türk azınlığının temsilcisi olarak HÖH'ün, Bulgaristan'ın genel olarak Avroatlantik kurumlarla yakın işbirliği ve bunun doğal bir uzantısı olarak da AB üyelik sürecinde etkili ve yapıcı politikalar benimsediğini söyleyebilmek mümkündür. HÖH'ün kuruluşundan günümüze Bulgaristan parlamentosunda yer alması nedeniyle, parti Bulgaristan'ın Batı dünyası ile entegrasyon serüvenine yakından tanıklık etmiş ve yaşanan sürece önemli katkılarda bulunmuştur.

HÖH'ün azınlık haklarına ilişkin olarak ülke içerisinde yaşanan ihlalleri Batı dünyası nezdinde gündeme taşıması ve bu kapsamda çeşitli platformlarda⁴³⁴ yer alarak konuyu uluslararası camianın dikkatine sunması, Bulgaristan'ın bu husustaki kırmızı çizgilerinde esneme payı bırakmasını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca başta Avrupa Konseyi olmak üzere, çeşitli Batılı kurum ve örgütlenmelerin konuya duyarlılığı ve Bulgaristan nezdindeki baskıları, Bulgar yetkililerin azınlık haklarına dair yapması gereken reform faaliyetlerini zaruri kılan dışsal bir etken olmuştur. İçsel ve dışsal vektörlerin bileşiminin Bulgaristan üzerinde odaklanması, HÖH'ün Bulgar siyasî yaşamından izole edilmesi yerine, sisteme entegre edilmesinin önünü açmıştır. Azınlık haklarında yapılan iyileştirmeler, Bulgaristan'ın bu bağlamda kötü sicilinin biraz olsun aklanmasını sağlamıştır.

Avrupa Birliği sürecine destek veren HÖH, Bulgaristan'ın Avrupa'nın doğal bir parçası olduğunu, bu sürecin gerek Bulgaristan'ın demokratikleşmesi gerekse ülkedeki azınlık haklarının korunması ve garanti altına alınması bağlamında kaçınılmaz bir olgu olduğunu açıklamıştır.⁴³⁵ HÖH, Bulgaristan'ın Batı'yla bütünleşme sürecine açık şekilde destek

⁴³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Özgür, a.g.e., ss. 320-321.

⁴³⁵ Özgür, a.g.e., s. 324.

verirken; ülkedeki etnik grupların haklarının savunulması hususunda Sofya yönetiminin yanlış adımlarını dış dünyaya açıklamaktan da kaçınmamıştır.

Türk azınlığın haklarına ilişkin meydana gelen düzelmeye Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi gibi Batılı örgütlenmelerin önemli payı bulunsa da, Bulgaristan'ın özellikle geçiş dönemiyle birlikte anayasal çerçevede gerçekleştirdiği reformları da göz ardı etmemek gerekir. Bu kapsamda, reformların yapılmasında dış faktörlerden ziyade, Bulgaristan içsel dinamiklerinin daha ağır bastığı söylenebilir. Zira Bulgaristan azınlık haklarıyla ilgili hususta reform politikaları yerine, Jivkov döneminden kalma baskıcı politikaları devam ettirseydi, Balkanlar'daki ayrışma ve çatışma rüzgârının Yugoslavya coğrafyasından değil, Bulgaristan'dan başlaması mümkün olabilirdi.

Mayıs 1992'de Bulgaristan'ın Avrupa Konseyi üyesi olmasıyla birlikte ülke gündemine gelen “*Ulusal Azınlık Haklarının Korunması ile İlgili Çerçeve Konvansiyonu*” isimli anlaşmanın imza edilmesine ilişkin bir gecikme yaşanmıştır. Muhalif kanadın ülkedeki farklı etnik gruplar arasındaki huzur ve barışın tesis edilmesinin, sorunlara ancak Avrupa kaynaklı çözümlerin getirilmesiyle mümkün olacağı ve bunun yolunun da söz konusu anlaşmanın imzalanmasından geçtiği noktasındaki ısrarı, BSP'yi zora sokmuştur. Anlaşmanın imzalanması ancak Ekim 1997'de gerçekleşmiş; yürürlüğe girme tarihi ise Mayıs 1999 olmuştur.

Bulgaristan'ın yeni döneminde insan hakları ve paralel mahiyette azınlık haklarına ilişkin iki aşamalı bir süreç yaşanmıştır. Bunlardan ilki, temel hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulmasından vazgeçilmesi; ikincisi ise, yeni dönemde insan haklarının ulusal mevzuatla (anayasal çerçeve) ve uluslararası antlaşmalar çerçevesinde güçlendirilmesi olmuştur.

Temel hak ve özgürlükler konusunda Bulgaristan'ın baskı politikalarını terk etmesi özü itibarıyla, Jivkov döneminde izlenen politikaların sebep olduğu uluslararası prestij sarsılmasını ortadan kaldırma ve ortaya çıkan bu kötü imajdan kurtulma gayretiyle ilintilidir. Dolayısıyla, Soğuk Savaş sonrası dönemde demokratik sistemi inşa eden Bulgaristan, Türk azınlığa uygulanan asimilasyon ve baskı politikalarını süratle terk etmiş ve kendi içsel dinamiklerini harekete geçirerek bir takım iyileştirmelerde bulunmuştur.

İkinci hususta ise, AB üyelik sürecine de paralel olarak Bulgaristan, Türk azınlığın haklarına yönelik bir takım pozitif uygulamaların içine girmiştir. Hatta Bulgaristan'daki

azınlık haklarının korunmasına ilişkin tavsiye niteliğindeki hususlar, Avrupa Birliği Komisyonu'nca hazırlanan ilerleme raporlarında yıldan yıla gözlemlenmektedir.

AB Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında Bulgaristan'daki azınlık haklarına ilişkin hususlar daha ziyade ülkedeki Romanlar üzerinde yoğunlaşmakta ise de, Türk azınlığa yönelik de belli bir takım ibareler yer almaktadır. Kronolojik olarak söz konusu raporlar incelendiğinde, 1998'den 2005 yılına kadar Bulgaristan'a AB üyelik istikametinde azınlıklarla ilgili olarak sıkça uyarılarda bulunulduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca, AB Komisyonu'nun, İlerleme Raporlarında azınlıklarla ilgili belirttiği görüşlerin, Bulgaristan'ın 1999 Mayıs ayından itibaren uygulanmakla yükümlü bulunduğu 'Ulusal Azınlık Haklarının Korunması ile İlgili Çerçeve Konvansiyonu'nun esas alınarak hazırlandığı anlaşılmaktadır.

Bu raporlarda dikkati çeken en önemli husus, Türk azınlığın haklarına yönelik pozitif bir vaziyetin olduğunun belirtilmesi iken; diğer taraftan Romanlar konusunda çok daha net bazı olumsuzluklardan bahsedilmiştir. Bilhassa Bulgaristan Türklerinin ülke siyasal yaşamına tam entegre olduğu dile getirilmiş ve azınlığın temsili anlamında herhangi bir sorunun bulunmadığına değinilmiştir.

1998 yılı Komisyon raporunda Türk azınlığın sorunlarına yer verilmemiş ve herhangi bir olumsuzluktan söz edilmemiştir. Hatta azınlığın kendi anadilinde eğitimiyle ilgili herhangi bir şikâyetinin olmadığı belirtilmektedir.⁴³⁶

1999 yılındaki raporda ise, azınlığın, temsil ile ilgili herhangi bir sorunun bulunmadığı ve Türklerin siyasî yaşamla bütünleştikleri ifade edilmiştir. Ancak, raporda çeşitli sorunlar da dile getirilmiştir. Örneğin Türklerin yaşadığı bölgelerde azınlığın ekonomik sorunlar yaşadığı vurgulanırken; bu bölgelerdeki yatırımların düşüklüğüne ve yüksek işsizlik oranlarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Bulgar hükümetinin azınlığın anadilde eğitimiyle ilgili olarak bazı iyileştirmeler yapacağını deklare etmesine karşın, herhangi bir somut adımda bulunulmadığından şikâyet edilmiştir. 1999 yılı raporunda dikkati çeken bir diğer husus ise, kendilerini Türk olarak tanımlayanların ülke nüfusuna oranının % 9 olarak ifade edilmesidir. Romanların oranı ise yaklaşık % 5 olarak tanımlanmıştır. Raporlarda Pomaklarla ilgili ise, herhangi bir sözel veya sayısal ibareye yer verilmemiştir.⁴³⁷

⁴³⁶ "Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", 1998 Yılı İlerleme Raporu, Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sitesi,

http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/bulgaria_en.pdf, 29 Mart 2010, s. 11

⁴³⁷ "1999 Regular Report from the Commission on Bulgaria's Progress Towards Accession", 13.10.1999, Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sitesi,

http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1999/bulgaria_en.pdf, 29 Mart 2010, s.16.

8 Kasım 2000’de AB Komisyonu’nca yayımlanan raporda ise, Türk azınlıkla ilgili ifadeler yer verilirken; nüfusun % 9’unu oluşturan Türklerin yerel ve ulusal düzeyde politik yaşama gayet iyi entegre oldukları vurgulanmıştır. Diğer taraftan, Türk azınlığın gerek orduda gerekse üst düzey makamlarda iyi temsil edilemediğine değinilmiş, ilk ve ortaokul seviyesindeki öğretim kurumlarında Türkçe eğitim konusunda ilerleme sağlanmasına karşın, konuya dair öğretmen sıkıntısı çekildiği de belirtilmiştir. Söz konusu raporda, ulusal kanalda yayına başlayan Türkçe haber programına da atıfta bulunulurken; azınlığın yaşadığı bölgede, düşük istihdam ve yüksek işsizlik oranlarına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Bulgaristan’da siyasi partilerin etnik, ırksal ve dinsel temeller üzerinde kurulamayacağına yönelik bir takım anayasal kısıtlamaların bulunduğu ifade edilirken; bu kısıtlamaların uluslararası yükümlülüklerle uyum içinde olması ve bunların daha da somutlaştırılmasının önemi dile getirilmiştir.⁴³⁸ Diğer bir deyişle, Bulgaristan’da azınlıkların var olduğundan bahsedilmiş ve bunların temsiliyetinin önemi üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla, azınlıkların kendi etnik kimlikleriyle temsili konusuyla, Bulgaristan anayasasında etnik ve dinsel temelde parti kurulamayacağına yönelik hükümlerin tezatlık içerisinde bulunduğu mesajı verilmiştir.

2001 yılındaki İlerleme Raporunda ise, bu yılın sayısal verileri itibariyle, ülke içerisinde % 9.4 oranında Türk ve % 4.6 oranında da Roman azınlığın bulunduğu belirtilmiştir. Burada esas alınan kıstas ise, azınlık mensuplarının kendilerini “ne” olarak tanımladıklarıdır. Söz konusu raporda Romanların durumundaki olumsuzluklardan bahsedilirken; onlarla kıyaslanan Türk azınlığın durumuna ise övgüde bulunulmuştur. Özellikle, Türk azınlığın yerel ve ulusal düzeydeki temsili konusunda hiçbir sorunun olmadığına; hatta üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin koalisyon hükümetinin parçası olduğuna yer verilmiştir. Bilindiği gibi, HÖH 2001 ve 2005 yılındaki seçimler sonucunda ortaya çıkan koalisyon hükümetlerinde kilit rol oynamıştı. Yine raporda belirtilen bir diğer husus ise, Bulgaristan Ulusal Kanalı’nda Türkçe yayına başlanması olmuştur. Diğer taraftan, özellikle polis ve askerî birimler bünyesinde azınlık mensuplarına yeterince yer verilmediği de eleştirilmiştir.⁴³⁹

2002 yılı raporunda Roman azınlığın durumu diğer raporlarda olduğu gibi kendisine geniş bir yer bulmuş; Türk azınlığın durumu ise, bir paragraflık ifadeyle geçiştirilmiştir. Türk

⁴³⁸ “2000 Regular Report from the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, 8.11.2000, *Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sitesi*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/bg_en.pdf, 29 Mart 2010, s. 22.

⁴³⁹ “2001 Regular Report from the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, 13.11.2001, *Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sitesi*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/bg_en.pdf, 29 Mart 2010, s.22-23.

azınlığın siyasî hayata entegrasyonunda duyulan memnuniyet ifade edilirken; ekonomik olarak gelişmemiş bölgelerde yaşayan Türklerin sosyo-ekonomik entegrasyonları için daha fazla gayret sarf edilmesi gerektiği belirtilmiştir. 2003 ve 2004 yılı ilerleme raporlarında ise, Bulgaristan Türkleriyle ilgili hemen hemen yine aynı cümlelere yer verilerek Roman azınlığın maruz kaldığı ayrımcılık ve dışlanma durumu ele alınmıştır. Öte yandan, 2005 yılında AB Komisyonu İlerleme Raporu'nda Türk azınlığın adı bile geçmezken; sadece Romanlara yer verilmiştir. Bulgaristan'ın 1999 yılında "Romanların Bulgar Toplumuna Eşit Entegrasyonu için Çerçeve Programını" uygulamadığına yönelik bir takım uyarılarda bulunulsa da; Türk azınlığın durumunun göz ardı edildiği açıkça görülmektedir.

Bulgaristan 1 Ocak 2007 tarihinde Avrupa Birliği üyesi bir ülke haline gelirken; hâlihazırda Türk azınlığın bir dizi sorunu bulunmaktaydı. AB'nin ilerleme raporlarının sonucunda Türk azınlığın durumuna ilişkin herhangi bir değerlendirmede bulunulmaması, azınlığın tamamen içselleştirildiği ve sorunsuz bir etnik gruba dönüştürüldüğü anlamını taşımamaktadır. Aksine, Bulgaristan Türkleri pek çok alanda sıkıntı yaşamaktadırlar. Bu sorun kaynakları anayasal tanımlamadan dinî hayata, Türkçe eğitimden ekonomik duruma kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Yerel ve ulusal düzeyde Türk azınlık, Hak ve Özgürlükler Hareketi kanalıyla demografik dengelerdeki stratejik konumunu kullanarak ülke yönetiminde 2001-2009 yılları arasında iki dönem söz sahibi olsa da; Bulgaristan Türklerinin sorunlarının çözümüne ilişkin nihaî ve azınlığın durumunu kolaylaştıracak nitelikte kararlar alınamamıştır. Aksine, Bulgaristan siyasi hayatına çok fazla entegre olunması, Bulgaristan Türklerinde zamanla milli kimlik sorunu yaratmıştır. Bunda HÖH'ün etkisi de büyüktür.

Bulgaristan Türklerinin sorunlarına konu başlıkları halinde bakmak gerekirse, şu şekilde bir önem sıralaması yapılabilir:

5.2.1. Anayasal Tanımlama Sorunu

Mevcut Bulgaristan Anayasası'nın hiçbir yerinde azınlık ifadesine rastlanmamaktadır. Anayasa'da azınlık grubunun kolektif hakları yerine, vatandaşların bireysel hakları ön plana çıkarılmıştır.⁴⁴⁰ Anayasal tanımlama meselesi önemsiz bir sorun gibi gözükse de Bulgaristan Türklerinin diğer bütün sorunlarıyla doğrudan ilintilidir. Bulgaristan Anayasası'nın 36/2.

⁴⁴⁰ Galina Lozanova-Bozhidar Alexiev-Georgeta Nazarska-Evgenia Troeva Grigorova- Iva Kyurkchieva, "A Case Study on Muslim Minorities (Turks and Muslim Bulgarians) in the SCR of Bulgaria", *International Center For Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR)*, www.imir-bg.org/imir/reports/Bulgaria_Muslims_case_study_FINAL-ed.pdf s.14, 26 Şubat 2010.

Maddesinde⁴⁴¹ azınlığı nitelemek için kullanıldığına dair hüküm verilebilecek bir düzenleme bulunmamaktadır. Söz konusu madde, Bulgaristan vatandaşlarının eğitim haklarını ve zorunluluğunu düzenlerken; “*anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar*” şeklinde bir ifadenin varlığı dikkat çekicidir.

“*Anadili Bulgarca olmayan Bulgaristan vatandaşlarının*” Bulgarca zorunlu eğitimin yanında kendi anadillerinde de eğitim hakkına sahip olabilecekleri ifade edilirken; kendi anadillerinde eğitim alma durumlarının ise, yasa tarafından çizilecek bir çerçevede belirleneceğine değinilmiştir.

Her ne kadar bazıları yürürlükten kalkmış olsalar da, geçmişte imzalanan ve Bulgaristan Türklerinin statüsünü güvence altına alan çeşitli ikili antlaşmalara ve birkaç yıl önceye kadar Avrupa Birliği İlerleme Raporları’nda “Türk azınlık” ifadesinin kullanılmasına rağmen, güncel anlamda Bulgaristan anayasasında “Türk azınlık” ifadesine yer verilmemesi Bulgaristan Türkleri üzerinde kimliksel bir rahatsızlığın kaynağı olmaktadır.

Farklı bir bakış açısıyla, Bulgaristan, bünyesindeki Türk azınlığın varlığını hukuken inkâr etme eğilimindedir. Siyaseten ülkede Türklerin var olduğu tescil edilse de, hukuken böyle bir nüfus kitlesi bulunmamaktadır. Üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH ise, konuyu efektif bir biçimde gündeme getirememiş; Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu hükümleri gereğince kapatılma riskinden çekinmiştir. Türklerin anayasal kurallar bütünü dâhilinde zikredilmesi, hukuken azınlık haklarının çizilmesinde ve genişletilmesinde doğrudan etkili olacaktır. Zira güncel anlamda Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarından faydalanma durumu, Sofya’nın belirlediği sembolik iyileştirmelerle mümkün olmuştur.

Merkezi Sofya’da bulunan Kültürlerarası İlişkiler ve Uluslararası Azınlık Çalışmaları Merkezi’nin (IMIR) Başkanı Dr. Antonina Zhelyazkova ile Bulgaristan’daki Türklerin azınlık sorunlarına ilişkin gerçekleştirilen mülakatta anayasal tanımlama anlamında Türklerin nasıl ifade edileceği üzerinde de duruldu. Bulgaristan anayasasının 36/2. Maddesi hatırlatılarak kendisine yöneltilen soruya Zhelyazkova şu cevabı vermiştir.⁴⁴²

“*Bulgaristan’da bir Türk azınlık grubu var. Bunun tanımı konusunda bazı görüş ayrılıkları da var. Kanımca, bu azınlık grubu pek çok kategoriye birden girebiliyor. Etnik azınlık da olabiliyor, ulusal azınlık da olabiliyor. Ancak bana göre dilsel azınlık*

⁴⁴¹ Bkz. “Constitution of the Republic of Bulgaria”, *Bulgaristan Anayasa Mahkemesi Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.constcourt.bg/Pages/LegalBasis/default.aspx?VerID=221>, 29 Mart 2010.

⁴⁴² Kültürlerarası İlişkiler ve Uluslararası Azınlık Çalışmaları Merkezi (IMIR) Başkanı Dr. Antonina Zhelyazkova ile Mülakat, Sofya, 01 Şubat 2010.

ifadesi daha doğru. Çünkü neticede dil bir kültürün ifadesidir. Anayasada da “Anadili Bulgarca olmayan vatandaşlar” şeklindeki ifade de bu doğrultuda olduğunu gösteriyor. Bulgaristan Türklerini ‘dinsel azınlık’ olarak tanımlamakta fayda var. Bakış açısına göre de değişebiliyor elbette bu durum. Kümülatif olarak bakınca meseleye, dinsel azınlık da denebilir. Müslüman azınlık bağlamında... Ancak bu azınlık kapsamına Pomaklar ve Romanlar da giriyor. Diğer yandan, Bulgaristan Türklerine Bulgaristan merkezli bakarsanız, etnik azınlıktır. Türkiye’den bakarsanız ulusal azınlıktır. Ancak resmi olarak, Bulgaristan’daki Türkler etnik azınlık olarak tanımlanıyor.”

Bu noktada, ulusal azınlık kavramının literatürdeki tanımlaması etkili olmaktadır. Örneğin ulusal azınlık kavramında, azınlık kavramının yanı sıra, bir ülkeye yakın akrabalık bağı ile bağlı olma şartı aranmaktadır. Bulgaristan Türklerinin ise, Türkiye ile olan tarihsel ve güncel bağları söz konusu şartı yerine getiriyor görülmektedir.

5.2.2. Türkçe Eğitim

Bulgaristan’daki Türklerin geçmiş yıllarda Türkçe eğitim konusunda mevcut hakları bulunurken; Komünist Parti iktidarı döneminde 1951–1952 ders yılında Türkçe okutulan derslerin oranı üçte bire indirilmiş; aynı yıl azınlık okulu kavramı ortadan kalkarak Türk ve Bulgar okulları birleştirilmeye başlanmıştı. Bununla birlikte, 1959’da Türk azınlık okulları tamamen kapatılarak Türkçe seçmeli ders olarak haftalık 1 saate indirilmiş; 1974’te ise Türkçe eğitime tamamen son verilmişti.

Demokratik dönemde ise, başlangıçta sembolik olarak Türkçe bazı bölgelerde program dışı okutulurken;⁴⁴³ konuya ilişkin asıl düzenleme 1999 yılında kabul edilen Milli Eğitim Kanunu ile gerçekleşmiştir. Söz konusu kanun kapsamında, anadili eğitiminin mecburi seçmeli ders programına alındığı görülmektedir.⁴⁴⁴ Haftada 4 saat olarak verilen Türkçe derslerin, hafta sonlarında veya okuldaki normal ders saatleri sonrasında verilmesi, Türk öğrencilerin derslere olan talebini düşürmektedir. Bunun yanında, Türkçe dersini alabilen öğrencilerin başka bir yabancı dili, ders olarak alamaması, mevcut uygulamanın eksik yönlerini oluşturmaktadır.⁴⁴⁵ Diğer bir deyişle, Türkçe Türk azınlık öğrencileri için yabancı dil statüsündedir.

⁴⁴³ Örneğin, 1991 yılında Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Türkçe derslerin haftada 4 saat okutulmasına izin verilmiştir. Çelik, a.g.m., s.12.

⁴⁴⁴ Ümit, Sayı:27, Eylül 1999, s.8.

⁴⁴⁵ Özkan, a.g.m. s.88.

1999'daki AB İlerleme Raporu'nda Türk azınlığın anadilde eğitimine ilişkin Sofya yönetimine uyarılarda bulunan AB Komisyonu'nun beyan ettiği görüş dikkate alınmış olacak ki; konuya yönelik kısmî düzenlemeler Bulgaristan hükümetince yerine getirilmiştir. Hatta bununla ilgili, Bulgaristan 2000 yılı raporunda övülürken; anadilde eğitim hakkının sağlanmasına karşın, bu sefer de azınlığın anadilde eğitiminde öğretmen sıkıntısının baş gösterdiği raporda dile getirilmişti.

Öte yandan; Nisan 2009 içerisinde yapılan yeni bir düzenlemeye göre, anadil eğitimi artık mecburi ders olarak program çerçevesinde okutulacaktır. Bu düzenleme sadece Türklere yönelik değil; Türkçenin yanı sıra Roman ve Ermeni dillerinin de 4. sınıftan 8. sınıfa kadar zorunlu seçmeli ve program çerçevesinde okutulmasını kapsamaktadır.⁴⁴⁶ Okullarda çocukların Türkçe eğitim alabilmeleri için Türk velilere büyük bir sorumluluk düşerken; öğrencilerin Türkçe okuyabilmeleri için dilekçe vererek talep etmeleri gerekecektir. Bu noktada, velilerde bilinç eksikliği bulunduğunu belirtmek gerekir. Türkçe eğitim konusunda son düzenlemenin getirileri önümüzdeki dönemde şekillenecektir. Ortaya çıkan tabloda; 1999 Kanununa göre, 1. sınıftan 12 sınıfa kadar zorunlu seçmeli ders olan Türkçe, program dışı okutulurken; son düzenleme ile 4. sınıftan 8. sınıfa kadar program dâhilinde okutulacaktır.

Söz konusu düzenlenmenin Bulgaristan Türklerinin azınlık eğitiminin gelişmesine yardımcı bir düzenleme olmadığı açıktır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun 21 Şubat "Uluslararası Anadili Günü" kutlamaları çerçevesinde Kırcaali'de gerçekleştirilen toplantıda 2010 yılında il genelinde 3.738 Türk öğrencinin ana dilinde ders gördüğü açıklanmıştır. Kırcaali'de toplam nüfusun 156.000 olduğu ve bu sayının baskın bir oranını Türklerin meydana getirdiği göz önünde bulundurulduğunda, 3.738 sayısının son derece düşük bir rakam olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra, Kırcaali Bulgaristan Türklerinin kalesi olarak pek çok platformda ifade edilirken⁴⁴⁷; Bulgaristan Türklerinin yaşadığı diğer Güney Rodop illerinde ve Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Türklerin eğitim durumlarına yönelik, Kırcaali'deki bu rakamların ardından pek olumlu bir tablo çizilmesi mümkün görünmemektedir. Kırcaali İl Eğitim Müdürlüğü, Türk Dili Uzmanı Harun Bekir, "Uluslararası Anadili Günü" ile ilgili organize edilen toplantıda yaptığı konuşmada, Türkçe ders kitaplarının 18 yıldır tekrar basımının yapılmadığını belirterek, eski kitapların ve

⁴⁴⁶ *Kırcaali Haber*, 28 Nisan 2009.

⁴⁴⁷ Kırcaali demografik anlamda Türklerin çoğunlukta olduğu bir bölgedir. Örneğin hâlihazırda 156.000 kişinin yaşadığı kentte, 101.000 kişi Türk'tür. Çelik, a.g.m., s. 3. Kırcaali'de halk arasında Bulgarca ikinci dildir. Ne var ki, kentin nüfusu yaz aylarında Türkiye'deki Bulgaristan vatandaşlarının ziyaretleriyle iki katına çıkmaktadır.

yardımcı araç gereçlerin olmamasının öğrencilerin ana dilde eğitim alma motivasyonunu azalttığını vurgulamıştır.

Bulgaristan Türklerinin anadilde eğitim durumuna ilişkin IMIR Başkanı Zhelyazkova'nın dile getirdiği görüşler ise, hemen hemen Bulgar devletinin izlediği politikaları tanımlayıcı niteliktedir. Türkçe eğitim konusunun Bulgaristan'daki Türk azınlığın temsilcileri tarafından dile getirilmediğini ifade eden Zhelyazkova, daha ziyade Türkiye'den bu konuya ilişkin bir takım taleplerin ve baskıların geldiğini ifade etmektedir. Bulgaristan'daki Türk çocuklarının Türkçe okumak istemediklerini ve onların daha ziyade Batı dillerini tercih ettiklerini belirten Zhelyazkova, Türk çocuklarının Türkçe'ye karşı dirençli olduklarını ve bu dilde okumak istemediklerini aktararak, şu görüşleri dile getirmektedir:⁴⁴⁸

“Genç insanların Türkçeye karşı bir direnci var. Türkçe okumak istemiyorlar. Çünkü zaten biliyorlar onu... Evlerinde Türkçe konuşuyorlar. Uydu antenler vasıtasıyla Türk kanallarını izliyorlar. Belki biraz okuma-yazma konusunda sıkıntı yaşıyorlar. O kadar... Onlar için, İngilizce, Fransızca, Almanca gibi Batı dilleri Türkçe'den daha fazla çekici geliyor. Gelecekleri için bunları tercih ediyorlar. Bulgarca konusunda da sorun yaşıyorlar. Burada yaşayanlar günlük yaşamlarına devam etmek ve üniversitelerde okumak için Bulgarca bilmek durumundalar.

Ancak Bulgaristan'da anadilde eğitim konusunda, özellikle Türkler için bir sorun olduğunu zannetmiyorum. Eğer Türkçe öğrenmek istiyorlarsa, bunu gerçekleştirmek için pek çok yol var. Dolayısıyla anadilde eğitim bir sorun değil. Bulgaristan'da yaşayan hangi azınlık grubu olursa, eğer kendi anadilinde okumak istiyorsa bu hakka sahiptir. Örneğin Bulgaristan'da çok güzel bir Yahudi okulu var. Bulgarlar ve diğer etnik gruplardan öğrenciler de o okula gidebiliyor. Ama İbranice okuyorlar. Ermeniler de kendi özel okullarına sahipler. Bulgaristan'daki Türklerin de kendilerine ait bir lisesi var Sofya'da... Bu okulda Bulgarca, Türkçe, İngilizce gibi 3-4 tane dilde eğitim yapılıyor. Çok dilli bir okul... Ayrıca Sofya'da Balkan Koleji adında bir okul daha var. HÖH lideri Ahmed Doğan'ın oğlu da bu okulda okuyor. Bu bir Bulgar okulu... Ancak Balkanlar'dan gelebilecek diğer öğrenciler de bu okulda eğitim görebiliyorlar. Okulda okuyan çocuklar 4 tane dil öğreniyorlar. İki tane Balkan dili öğreniyorlar, iki tane de Batı dili... Türkçe de bunların içinde. Bunların yanı sıra,

⁴⁴⁸ Kültürlerarası İlişkiler ve Uluslararası Azınlık Çalışmaları Merkezi (IMIR) Başkanı Dr. Antonina Zhelyazkova ile Mülakat, Sofya, 01 Şubat 2010.

üniversitelerde Türk filolojisi diye bir bölüm var. Dolayısıyla Türkçe eğitim konusu bence bir sorun değildir. Eğer sorun olarak görülüyorsa, üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH bunu gündeme taşıyıp çözmeliydi. Hükümet ortağı oldular, kaç yıl iktidarda kaldılar; ancak konuyla ilgili hiçbir şey yapmadılar. HÖH'ün parti ilke ve amaçlarına bakınız. İlk maddeleri ekonomik konularla ilgilidir. Yorum sizin elbette... Azınlığın Türkçe anadilde eğitimi konusuna geri dönersek, konuyla ilgili farklı çözüm yolları da benimsenebilir. Sivil toplum kurumları Türkçe eğitimi desteklemelidirler. Ayrıca özel Türk okulları açılabilir. Ama bunun nihai çözümü politik adımlarla olmalıdır.”

Kanaatimizce, Türkçe anadilde eğitim meselesi Bulgaristan Türklerinin mevcut sorunları içerisinde en acil çözüm bekleyen konu başlığıdır. Zira kendi dilinde okumayan bir azınlığın geleceğine ilişkin iyimser tablolar çizilmesi mümkün değildir. Türkçe anadilde eğitimle ilgili yapılabilecek ve azınlığın bu haktan makro anlamda pozitif yönde yararlanabileceği en ideal düzenleme; ilk ve orta öğrenimde Türk çocuklarına Türkçe'nin zorunlu ders olarak Bulgarca ve diğer Batı yabancı dillerinin yanında program dâhilinde okutulmasıdır. Bununla birlikte, geçmiş dönemde var olan ancak komünist yönetimin iktidarı döneminde kapatılan Türk azınlık okullarının yeniden açılması ise, konuyla ilgili nihai çözümün anahtarı olmaktadır. Türk azınlığın ve HÖH'ün konuya ilişkin yüksek sesle taleplerde bulunması durumun en azından tartışmaya açılması bağlamında önemli katkılar sağlayacaktır.

Bulgaristan'da Türklerin sahip olduğu az sayıdaki sivil toplum örgütünün de Türkçe eğitimle ilgili konferanslar-toplantılar yapması ve talepkar bir yaklaşım benimsemeleri önemlidir. Buna paralel olarak, Türkiye'deki Balkan kökenli derneklerin de konuyla ilgili sosyal organizasyonlar düzenlemesi ve sorunu efektif bir biçimde gündeme taşımaları da sürece katkı sağlayacaktır. Bulgaristan Türklerinin anadilde eğitim konusu hayati bir önem taşımakla birlikte, azınlığın geleceğiyle ve Bulgaristan'daki kültürel varlığıyla doğrudan ilintilidir. Dolayısıyla Türkçe eğitim konusunda acil önlemlerin alınması ve konuyla ilgili baskı mekanizmalarının oluşturulması kaçınılmaz görünmektedir. Zira Bulgaristan'daki Türkler, kendi anadillerini uydu antenler vasıtasıyla takip ettikleri Türk televizyonlarındaki dizilerden ve paparazzi programlarından öğrenmek zorunda kalmaktadırlar. Bulgaristan'da tarafımızca yapılan gözlemler sonucunda da anlaşılmıştır ki; Türk azınlık mensupları günlük yaşamlarında ve eğitimlerinde kullanmak zorunda oldukları Bulgarca ile anadilleri Türkçe arasında yoğunlaşan hayatlarında kullandıkları dil, yerel Türkçe aksanının da etkisiyle, ortaya

sıra dışı bir dil çıkarmaktadır.⁴⁴⁹ Anadilde eğitim konusunda acil önlemler alınmazsa, orta vadede Bulgarların Türklerle Bulgarca anlaşamadıkları; Türkiye’den gidenlerin de azınlık mensuplarıyla Türkçe konuşamadıkları bir tablo ile karşılaşılabilir.

5.2.3. Türkçe Basın-Yayın Faaliyetleri ve Öğretmenler Konusu:

Türkçe yayınlar konusunda sınırlamaların kalkmış olmasına rağmen, bu konuda hâlâ büyük bir boşluk bulunmaktadır. Ülkede küçük azınlık gruplarının ulusal gazeteleri bulunmasına karşın, Türklerin ulusal bir gazetesi bulunmamaktadır.⁴⁵⁰ Bulgaristan Türklerinin ülkedeki en büyük azınlık grubu olmalarına karşın; ulusal düzeyde yayın yapan bir yayın organlarının olmaması dikkat çekicidir. Hâlbuki Bulgaristan Türklerinin basın yayın hayatının tarihçesi son derece zengindir. Bu alandaki güncel problemin çok sayıda nedenleri olmakla birlikte, temel etken, ekonomik sıkıntılar ve süreli yayınlar konusunda donanıma sahip yetişmiş insan gücünün bulunmamasıdır.

Diğer taraftan, Bulgaristan Soğuk Savaş sonrası dönemde demokratik sisteme geçerken, ülkede azınlığın basın-yayın faaliyetleri bağlamında bulunan katı kurallar ortadan kaldırılmıştır. Yeni dönemde, 1991 Bulgaristan Anayasası’nın 39, 40 ve 41. Maddelerinde basın-medya haklarıyla ilgili hükümler yer alırken; Türk azınlık da bundan önemli ölçüde faydalanmıştır. Güncel anayasal düzenlemeler itibarıyla de basın-yayın hakları konusunda bir takım hükümler bulunmaktadır. Yine Bulgaristan Anayasası’nın 39, 40 ve 41. Maddelerinde bu hak ele alınmıştır. Herkesin kamuoyuna açıklama yapma, yazılı, sözlü, görsel veya işitsel olarak yayın yapma hakkının olduğu ifade edilirken; bu hakkın anayasa ve kurulu düzeni değiştirmeye kalkmayacağı veya başkasına karşı şiddet veya tahrik içerici nitelikte kullanılmayacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, basın yayın organlarının özgür oldukları ve sansüre tabi tutulamayacakları ifade edilirken; yine herkesin bilgi edinme ve yayma hakkına sahip olacakları, ancak buna yönelik ulusal güvenliğe, kamu düzenine, kamu sağlığına ve ahlakına zarar veremeyecekleri şartı düzenlemede yer almıştır.⁴⁵¹

Bulgaristan’daki Türkçe basın-yayın faaliyetlerine bakıldığında, ortaya çıkan tabloda istenilen seviyenin çok altında olduğu görülür. Demokratik dönemde Bulgaristan’da Türkçe basın yayınıla ilgili olarak bazı süreli yayınlar çıkarılsa da; bunların çoğu kısa ömürlü olmuştur. Örneğin, Bulgaristan’da demokrasiye geçiş aşamasında kurulan ve üyelerinin

⁴⁴⁹ Bulgaristan’da yaşayan Türklerin günlük hayatta konuştukları Türkçe zamanla bir dönüşüm sürecine girmiştir. Hâlihazırda azınlık mensupları arasında konuşulan Türkçe içerisinde çok sayıda Bulgarca kelime bulunmakta ve genelde Türkçe karşılığı tam olarak ifade edilemeyen kelimelerin doğrudan Bulgarcası kullanılmaktadır. Bkz. Eminov, a.g.e, ss. 151-153. Söz konusu durum özellikle genç nesil arasında kendisini göstermektedir.

⁴⁵⁰ Özkan, a.g.m., s. 87.

⁴⁵¹ “Constitution of the Republic of Bulgaria”, 39, 40 ve 41. maddeler.

çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH'ün merkez yayın organı olan "Hak ve Özgürlük" adında 8-16 sayfa aralığında değişen ve Türkçe ve Bulgarca baskıları yapılan bir gazete basılmıştır.⁴⁵² Ancak 1998'e kadar yayın hayatını sürdürebilen gazetenin daha sonraki sayılarının basılmamasının gerekçesi ekonomik yetersizlikler olarak gösterilmektedir. Fakat, HÖH gibi daha kuruluşunun ilk yıllarından itibaren ekonomik sorunlarının üstesinden gelmiş olan bir siyasî partinin malî nedenlerle yayın organını kapatmış olması farklı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir.

Daha önce Hak ve Özgürlükler gazetesinin bir eki olarak çıkan 'Filiz' çocuk dergisi 1998 yılının başından beri Filiz Vakfı'nın yayın organı olarak çıkmakta ve yayın hayatını halen sürdürmektedir. Çocuklara yönelik olarak bir de 'Balon' adında bir dergi çıkarılmıştır. 10 yıl kadar yayın hayatını sürdüren dergi 2004'ten beri basılmamaktadır. Öte yandan 1990'lı yılların başında 'Işık' ve 'Güven' adında iki yayın organı daha Bulgaristan Türklerinin basın hayatına kazandırılmışsa da ekonomik nedenlerle fazla uzun soluklu olamamışlardır.

Güncel olarak yayın hayatını devam ettiren bazı süreli yayınlar da bulunmaktadır. Sofya'daki Balkanlar Eğitim ve Kültür Vakfı bünyesinde çıkarılan 'Ümit', Bulgaristan Müslümanları Baş Müftülüğü'nün resmi yayını olan 'Müslümanlar', Şumnu Nazım Hikmet Türk Kültür Evi'nin dergisi olan 'Mozaik', Türk Kültür Merkezi'nde basılan 'Kaynak', Deliorman Edebiyat Derneği'nin katkılarıyla Razgrad'ta basılan 'Hoşgörü' ve daha önce Bursa'da Balkanlar'da Türk Kültürü Dergisi'nin de editörlüğünü yapmış olan Mehmet Alev'in Kırcaali'de çıkardığı 'Alev' isimli dergiler Bulgaristan Türklerinin yayın hayatı içerisinde faaliyet göstermektedirler.⁴⁵³

Bulgaristan Türklerinin yayın hayatında güncel olarak iki gazete ön plana çıkmaktadır: 'Zaman' ve 'Kırcaali Haber'. Zaman-Bulgaristan gazetesi, Türkiye'deki Zaman gazetesinin bir uzantısı olarak Bulgaristan'da faaliyet gösterirken; haftalık olarak her perşembe günü basılmaktadır. Kırcaali Haber gazetesi ise, daha ziyade Kırcaali kentinde bulunan bir grup Türk yazarın işbirliğiyle çıkarılmaktadır. Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Kırcaali il teşkilatının maddi katkılarının bulunduğu gazete, başlangıçta aylık olarak çıkarılırken; 2010 yılının Şubat ayından itibaren 2 haftalık, Mart ayından itibaren de haftalık olarak çıkmaya başlamıştır. Kırcaali Haber gazetesinin düzenli olarak güncellenen ve Bulgaristan'daki gelişmeleri aktaran bir internet sitesi de bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, son zamanlarda

⁴⁵² Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy, *Bulgaristan Türklerinin Basın Hayatı (1865-2009)*, Ankara, 2010, s. 13. (Yayın Aşamasında)

⁴⁵³ Söz konusu dergiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yenisoy, *Bulgaristan Türklerinin Basın Hayatı (1865-2009)*, ss.13-18.

Bulgaristan Türkleri, yayın hayatına ‘Kırcaali Ses’, ‘Rodoplar’ ve ‘Ardino’nun Sesi’ gibi birkaç gazeteyi daha kazandırmışlardır; ancak, maddi imkânsızlıklardan dolayı bu gazeteler üçüncü baskılarını dahi yapamamışlardır.

Bulgaristan’daki Türkçe basın yayın faaliyetlerinin düşük yoğunlukta devam etmesini çeşitli nedenlerle açıklayabiliriz. Bulgar yetkililerin ve HÖH’ün konuya ilgisiz kalması, finansal zorluklar ve entelektüel birikime haiz insan gücü eksikliği Türkçe yayınlar konusundaki temel engellerdir. Türk azınlığa özgü, ulusal ölçekte bir gazetenin çıkarılması, buna istinaden yerel ölçekli gazetelerin sayısının artırılması ve bunların Türk azınlığa ulaştırılması bu noktada önemli aşamalardır.

Diğer taraftan, Bulgaristan ulusal kanalında Türkçe radyo ve TV yayını sembolik sürelerle⁴⁵⁴ sahip olmasının yanında, Türk azınlığa hitap edecek bağımsız ve sürekli Türkçe yayın yapan bir radyo istasyonunun bulunmaması da bu konudaki ayrı bir eksikliklerdir. Türkçe haber yayını Bulgaristan’ın göstermelik bir adımı olduğu gibi, daha da geliştirilmesi gerekliliği ortadadır. Ne var ki, Bulgaristan’daki aşırı milliyetçi çevreler ve 5 Temmuz 2009 seçimlerinde iktidara gelerek azınlık hükümetini kuran GERB Partisi Türkçe haber yayınının kaldırılmasına ilişkin kampanyalarda fiilî olarak yönlendirici olmuşlar ve ülke genelindeki kampanyalara katılmışlardır. Türkiye’den ve AB’den gelen baskılara sonucunda ise Bulgaristan Hükümeti, bu konuda geri adım atmak durumunda kalmıştır.⁴⁵⁵

Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelen bilgisayar ve internet de Türkçe yayın konusunda Bulgaristan Türklerinin hizmetinde bulunmaktadır. İnternet radyoculuğu konusunda, Bulgaristan’da olmasa da özellikle Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç edenlerin Türkiye’de kurduğu bazı radyoların varlığından bahsedilebilir. Bursa ve İzmir gibi göçmen nüfusun bulunduğu şehirlerde buna benzer oluşumlar mevcutsa da; önemli bir bölümü kırsal kesimde yaşayan Bulgaristan Türklerinin bu imkândan efektif bir biçimde faydalanması pek mümkün gözükmemektedir. Farklı bir husus da Bulgaristan’daki Türkler arasında uydu antenler aracılığıyla izledikleri Türk televizyonlarının ve dizilerinin oldukça popüler hale geldiği görülmektedir.⁴⁵⁶ Bu durum Bulgaristan Türklerinin isimlerine de yansırken; gün geçtikçe Türk dizilerinde kullanılan popüler isimler yeni doğan çocuklara verilmektedir. Hatta Türk Dışişleri Bakanı Ahmet

⁴⁵⁴ 2000 yılından itibaren Bulgar Devlet kanalı BNT 1’de hafta içi her gün saat 16.00-16.10 arası 10 dakika Türkçe yayın yapılmaktadır. Hatta söz konusu 10 dakikalık Türkçe haber yayını AB Komisyonu tarafından hazırlanan 2000 yılı İlerleme Raporu’nda da yer bulmuştur. Bkz. “2000 Regular Report from the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, s.22.

⁴⁵⁵ *Anadolu Ajansı*, 16 Aralık 2009.

⁴⁵⁶ *Anadolu Ajansı*, 11 Haziran 2009.

Davutoğlu'na Mart 2010'daki Sofya ziyaretinde Bulgarlar tarafından Türk hükümetinin bu dizileri propaganda aracı olarak kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur.⁴⁵⁷

Bulgaristan'daki Türkçe basın-yayın faaliyetleri ve azınlığın eğitimiyle doğrudan ilgili olan bir diğer sorun ise Türkçe ders kitabı materyallerinin yetersiz olmasıdır. Türk Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1992 ve 1993 yıllarında gönderdiği kitaplarla Türkçe eğitimlerini alan azınlık mensubu öğrenciler, Türkçe kitaplar konusunda 18 yıl geriden gelmektedir. Ayrıca söz konusu yıllarda gönderilen kitapların bugün son derece yıpranmış bir durumda olduğu açıktır. Dolayısıyla Türkçe ders kitapları konusunda dramatik bir tablo ortaya çıkmaktadır. Nisan 2009'da azınlıkların anadilde eğitimlerine ilişkin yapılan düzenleme ile Türkçe ders kitaplarının Bulgaristan Eğitim Bakanlığı tarafından yeniden basılacağı belirtilse de konuyla ilgili somut bir adımın atılmadığı görülmektedir.

TÜRK MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI TARAFINDAN BULGARİSTAN'A GÖNDERİLEN KİTAP SAYISININ YILLARA GÖRE DAĞILIMI ⁴⁵⁸			
Gönderilen Yer	Gönderilen Tarih	Kitap Çeşidi	Adedi
Sofya İslam Enstitüsü ve Şumnu İmam Hatip Lisesi	25.12.1991	Kültür ve Ders Kitabı	3419
Bulgaristan İmam Hatip Liseleri	11.12.1992	Ders Kitabı	1924
Şumnu, Rusçuk ve Mestanlı İmam Hatip Liseleri	13.01.1993	Ders Kitabı	1446
Burgaz Özgür Üniversitesi	10.01.1994	Kültür Kitabı	65
Varna Türk Kültür Derneği	25.12.1995	Kültür Kitabı	28
Sofya Üniversitesi	30.01.1995	Kültür Kitabı	22
Sofya Üniversitesi	11.09.1995	Kültür Kitabı	700
Sofya Üniversitesi	02.10.1995	Kültür Kitabı	25
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1995	Türk Dili 2	155.000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1995	Türk Dili 3	150.000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1996	Türk Dili 4	120.000
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1996	Okuma	11.300
Bulgaristan Bilim ve Eğitim Bakanlığı	1997	Türkçe Okuma	210.000

⁴⁵⁷ Janine Zacharia, "Turkey Hopes to Grow Economic Ties and Influence within Middle East", *The Washington Post*, April 8, 2010.

⁴⁵⁸ Söz konusu veriler için bkz. Yenisoy, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası*, s.58.

Bulgaristan Türklerinin Türkçe ders kitabı materyali konusunda yaşadığı bu sıkıntıyı çözmeye yönelik, Türkiye'nin girişimleri de sonuç vermemektedir. Resmî yollarla Bulgaristan'a Türkçe ders kitabı göndermek, Sofya Yönetiminin bu konuda kasıtlı olarak ağır işletilen bürokratik mekanizmalarına takılmaktadır. Ancak, Türkiye'de Bulgaristan'a yönelik faaliyet gösteren bazı sivil toplum örgütlerinin konuyla ilgili her ne kadar etkin olmasa da bazı girişimleri bulunmaktadır. Söz konusu sivil toplum örgütü yöneticilerinin Bulgaristan'ı ziyaretlerinde beraberinde götürdükleri çok sayıda Türkçe ders kitabı ve diğer yayın organlarını bölgeye ulaştırırken; daha ziyade Bulgaristan'a seyahat yapan turizm şirketleri aracılığıyla bu faaliyet gerçekleştirilmektedir.

Bulgaristan Türklerinin bir diğer sorunu ise, Türkçe öğretmenleri konusudur. Bulgaristan'da çeşitli üniversiteler bünyesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümleri bulunmaktadır. Ne var ki, bu bölümden mezun olan yüzlerce soydaş, mezuniyet sonrasında işsizlik sorunuyla karşılaşmakta ve branşıyla alakası bulunmayan meslek dallarında çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla, bu bölüm zamanla Türk azınlık öğrencileri arasında cazibesini kaybetmektedir. Bulgaristan'da güncel olarak, devletin doğrudan azınlığa yönelik eğitim yapan eğitim kurumları mevcut değildir.

5.2.4. Dinî Sorunlar

Bulgaristan Müslümanlarının sorunlarına değinmeden önce, Bulgaristan Müslümanlarının genel bir profilini aktarmakta fayda bulunmaktadır. Tarafımızca Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş ile Sofya'da gerçekleştirilen röportajda⁴⁵⁹ özelde Bulgaristan'daki Türklerin, genelde ise Bulgaristan Müslümanlarının genel profili çıkarılarak, sorunları tartışılmıştır. Ön plana çıkan sorunlar ise; Bulgaristan'daki Müslümanların müftülük seçimleri, din öğretmenleri yetersizliği, Bulgaristan'da farklı dinlere mensup mezhepler tarafından yürütülen misyonerlik faaliyetleri ve vakıf mallarına ilişkin hususlar olmuştur.

Güncel anlamda Başmüftünün verdiği sayılara göre, Bulgaristan Müslümanlarının Bulgaristan sınırları içerisinde 1156 Cami, 302 mescit, 51 tekke, 520 Kuran kursu bulunmaktadır. Bulgaristan'daki Müslümanların Başmüftülüğü Sofya'da bulunurken; Başmüftüye bağlı olarak müftü yardımcıları ve 18 tane bölge müftüsü mevcuttur. Söz konusu bölgelerde, bölge müftülerine bağlı olarak hizmet veren 1.000 civarında da imam bulunmaktadır. Bununla birlikte, Bulgaristan Müslümanlarının 3 tane imam hatip lisesi

⁴⁵⁹ Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş ile Röportaj, Sofya, 1 Şubat 2010.

(Ruşçuk, Şumnu ve Mestanlı'da)⁴⁶⁰ ve Sofya'da da bir tane Yüksek İslam Enstitüsü mevcuttur. Başmüftülük Bulgaristan Müslümanlarının dini adamı eksikliğini neredeyse tamamen Türkiye üzerinden gidermeye çalışmaktadır. Bu noktada, Türkiye'ye din eğitimi almak için öğrenciler gönderilmektedir. Tahsillerini bitirdikten sonra da Bulgaristan'da görevlerine başlamaktadırlar. Ancak Başmüftülüğün ekonomik sorunları nedeniyle mevcut imamların 1/3'ünün maaş alamadığı Başmüftü tarafından ifade edilmiştir. Görevli imamların halkın yardımları ve bağışları vasıtasıyla sağlayabildikleri, yine Başmüftü Mustafa Hacı Aliş tarafından dile getirilmiştir.⁴⁶¹ Öte yandan, din adamları konusunda yine de bir yetersizlik bulunmaktadır. Çeşitli nedenlerden dolayı atamaların yapılamaması, sosyo-ekonomik ve maddî imkânsızlıklarından dolayı din adamlığına olan talep her geçen gün azalmaktadır.

Bulgaristan Müslümanlarının sorunlarına bakıldığında, son 5-10 yıllık periyotta en fazla ön plana çıkan konunun Başmüftülük seçimleri olduğu görülmektedir. Başmüftü, ülkede yapılan Ulusal İslam Konferansı'nda seçilen müftünün Sofya Şehir Mahkemesi tarafından onaylanması sonucu göreve başlamaktadır. Ancak Ulusal İslam Konferansı'nda seçilen Başmüftünün Sofya Şehir Mahkemesi'nde onaylanmaması durumunda bir takım sorunlar yaşanmaktadır. Başmüftü seçimi gerçekleştirildikten sonra, Başmüftülüğün kaderinin mahkemedeki bir yargıcın 'evet' veya 'hayır' şeklindeki kararına terk edilmesini doğru bulmayan Bulgaristan Müslümanları, bu noktada hukuk mücadelesini sürdürmektedirler.

Başmüftünün seçimi ve onaylanmasıyla ilgili ortaya çıkan sorunun önemli bir aktörü olarak, Komünist dönemde Bulgaristan Müslümanlarının Başmüftülüğünü yapmış olan Nedim Gencev'den bahsedilebilir. Nedim Gencev, bu dönemde Bulgar istihbaratında görev yapan bir ajan olarak, Bulgaristan Müslümanlarının gözünde prestijini kaybetmiş bir şahıstı. Başmüftü Mustafa Hacı Aliş Bulgaristan Müslümanlarının müftü seçimlerini şu şekilde açıklamaktadır.⁴⁶²

“1990 yılından beri Müslümanlar, komünist rejim tarafından atanan müftüyü tanımadıklarından, kendilerini yönetecek olan müftüyü seçme yoluna gitmişlerdir. Tabii ki, eski idare bunu kabul etmedi ve o günden bugüne Müslümanları hep Mahkeme ile uğraştırmaya çalışmaktadır. En sonunda 2005 yılında, yine Müslümanlar toplandı, seçimini yaptı. Eski yönetim seçime muhalefet etti ve Mahkeme aleyhimize bir dava açtı. Dava ise, Müslümanların aleyhine sonuçlandı. Bu sebepten

⁴⁶⁰ Bulgaristan'daki İmam Hatip Liseleri için bkz. Mehmed, a.g.tz., ss.19-23.

⁴⁶¹ Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş ile Röportaj, Sofya, 1 Şubat 2010.

⁴⁶² Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş ile Röportaj, Sofya, 1 Şubat 2010.

dolayı 2008'de bu davanın sonucu çıkınca, yeni bir Kongre yapmak mecburiyetinde kaldık. Bu defa eski yönetim yine taarruza geçti. Yüksek Mahkeme'nin kararı ne olacak bilemiyorsunuz tabii... Sofya Şehir Mahkemesi'nde davayı biz kazandık. İstinaf Mahkemesi'nde ise, karşı taraf kazandı. Bulgaristan'da mahkemeler 3 derecelidir: Sofya Şehir Mahkemesi, İstinaf Mahkemesi ve Yüksek Mahkeme... Dediğim gibi, Şehir Mahkemesi'nde biz kazandık. İstinaf Mahkemesi'nde karşı taraf... Biz bunu üst bir mahkemeye taşıdık ve şu anda konu Yüksek Mahkeme'de. Ama Yüksek Mahkeme'nin kararı çıkmayınca, dedik ki biz yine bir Kongre yapmış olalım. Yüksek Mahkeme'nin kararı lehimize çıkarsa ne âlâ... Ama aleyhimize çıkarsa, bizim daha önceden yapmış olduğumuz bir Kongremiz var onu tescil edeceğiz. Ve bundan sonraki çalışmalarımıza da aynı şekilde devam edeceğiz. 2009'da yaptığımız Kongreyi Sofya Şehir Mahkemesi maalesef kaydetmedi. Gencev'in iddiası, bizim 2009 yılında yapmış olduğumuz Kongre, Yüksek Mahkeme'deki daha önceki davamız sonuçlanıncaya kadar Sofya Şehir Mahkemesi'nce tescil edilmemesi şeklindedir. Sonuçlandıktan sonra da karara göre hareket edilsin... Buna mukabellen, Bulgaristan Müslümanlarının 16 yerdeki bölge müftülüklerinde imamlar toplantı yaptı. Her yerde deklarasyonlar yayımlandı. O deklarasyonlarda dendi ki: 'Biz artık komünist dönemden çıktık. Bizim başımızda istihbaratta çalışan bir adam yer alamaz. Biz bunu kesinlikle kabul etmiyoruz. Bulgaristan demokratik bir ülke ve Avrupa Birliği'nde de yer aldığından dolayı, Bulgaristan vatandaşları olarak haklarımızı istiyoruz. Biz seçimimizi yaptık ve idaremizi seçtik. Şimdi Sofya Şehir Mahkemesi'nin işi bunları kaydetmektir. Mahkemenin bu yasaldır veya yasadışıdır şeklinde bir işlem yapma hakkı yok. Eğer son sözü hep Şehir Mahkemesi söyleyecekse bizim serbestçe seçim yapmamızın bir anlamı yok.' Yani, bizim seçimimize orada bir hâkim karar verecekse, seçimimizin ne anlamı kalıyor? Bu sebepten dolayı, Bulgaristan Müslümanları dediler ki: "Biz kesinlikle artık bu oyunu kabul etmeyeceğiz. Biz haklarımızı istiyoruz." Gerekirse meseleyi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne götüreceğiz. Komünist dönemde bizim isimlerimiz değiştirilirken ve çeşitli haklarımız çiğnenirken televizyona çıkıp da 'Bulgaristan Müslümanlarının durumları çok iyi, çok rahat' diyen bir adamı kesinlikle başımızda kabul etmeyiz."

Bulgaristan Müslümanlarının kendine özgü bir durumu bulunmaktadır. Batı Trakya'daki Türklerin müftü seçimleriyle Bulgaristan'daki Müslümanların müftü seçimlerini karşılaştırıldığında aralarında büyük bir farklılık vardır. Örneğin Batı Trakya'da bir Atina

tarafından ‘atanan’, bir de bölge Türklerin ‘seçtiği’ müftü bulunmaktadır.⁴⁶³ Son tahlilde, Bulgaristan Müslümanlarının Sofya yönetimiyle radikal bir yol ayrımına gitme durumunda, böylesi bir senaryonun gerçekleşme ihtimali de mevcuttur. Ancak, bu durum Batı Trakya Türklerinde olduğu gibi azınlığın yararına olabilecek bir sonuç değil; aksine Bulgaristan Müslümanlarını zor durumda bırakabilecek bazı sonuçlara yol açabilecek niteliktedir. Üstelik söz konusu durum hem Bulgar devleti, hem de Bulgaristan Müslümanları için iyi olmayacaktır. Zira Bulgaristan Türkleri, Batı Trakya Türklerinde olduğu gibi belli bir bölge içerisinde bir arada yaşayan bir azınlık değil; Bulgaristan’ın çeşitli yerlerine dağılmış durumdadır. Bununla beraber, özellikle Müslümanların yaşadığı yerlerde bazı radikal görüşler Müslümanların arasına sızarak, kendi görüşlerini yaymaya çalışmaktadırlar. Bulgaristan’daki imamların bir bölümünün maaş alamadıkları da ortadadır. Dolayısıyla, söz konusu radikal İslamî hareketlerin bu ekonomik sıkıntıları kullanarak, bölgeye yardım yapma kisvesi altında gelmesi ve bölge Müslümanlarının içine sızması sonucu, Bulgaristan Müslümanlarının yaşadığı bölgelerin kantonlaşma riskiyle karşılaşılabilir. Dolayısıyla bu durum Sofya’da Başmüftülüğten verilecek bir talimatın bölgedeki hâkim güçler tarafından reddedilme durumuna; bölgede meydana gelebilecek herhangi bir problemde ise, söz konusu güçler tarafından sorumluluktan kaçma eylemine neden olabilecektir. Sonuç olarak, Batı Trakya modelinde olduğu gibi ‘seçilmiş’ ve ‘atanmış’ Müftü sistemi Bulgaristan Müslümanları için olumsuz bir takım sonuçlara neden olacak niteliktedir. Radikal İslamî görüşlerin Bulgaristan Müslümanları arasında filizlenme ve yayılma riski ise, Bulgaristan devleti için de tehlikeyle eş anlamlıdır.

Bulgaristan Anayasası’nın 13/3. Maddesine göre, Bulgaristan Cumhuriyeti içindeki geleneksel dinin Ortodoksluk olduğu belirtilmektedir. 13. Maddenin düzenlemelerine göre,⁴⁶⁴ din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılacağına ve dinin siyasete alet edilmeyeceğine yönelik bazı hükümler bulunmaktaysa da; Bulgaristan’ın Türkiye’de kabul gören laiklik anlayışını benimsemediği açıktır. Bulgaristan’daki okullarda 1997 yılından itibaren ailesi isteyen öğrencilere geleneksel Ortodoks Hıristiyanlık eğitimi verilmekte ve söz konusu uygulamadan 2000 yılından itibaren Müslümanların yoğun olarak yaşadığı yerlerdeki Müslümanlar da faydalanmaktadır. Ancak, Türkçe öğretmen konusunda yaşanan sıkıntılar, din eğitimi veren öğretmenler itibariyle de söz konusudur.⁴⁶⁵ Pek çok din adamı okullardan mezun olduktan sonra, işsizlik sorunuyla karşılaşmaktadır. İşsizlik sorunuyla karşılaşmasa bile,

⁴⁶³ Baş, a.g.e., s. 80.

⁴⁶⁴ Bkz. “Constitution of the Republic of Bulgaria”, 13. Madde.

⁴⁶⁵ Özkan, a.g.m., s. 88.

Başmüftülüğün kısıtlı ekonomik imkânları nedeniyle Bulgaristan'da herhangi bir camide göreve başlaması halinde bile maaşını düzenli olarak alamama durumu olmaktadır. Buna benzer nitelikteki sıkıntılar Bulgaristan'daki Müslümanların daha iyi koordine olmalarını zorunlu kılmaktadır. Zira Bulgaristan'daki Türkler İslam dinine inanış anlamında zafiyet örneği göstermeseler de, yine de komünist dönemin ateist toplum yapısında yaşamak zorunda kaldılar. Bu durum ister istemez, dinî özgürlükler meselesini Soğuk Savaş sonrası dönemde hâll edilmesi gereken sorunlardan biri haline dönüştürdü.⁴⁶⁶ Dolayısıyla, eldeki kıt kaynaklarla önemli vazifeleri yerine getirmek Başmüftülük açısından önemli bir meseledir.

Bulgaristan'daki İslam karşıtlığı konusuna bakıldığında ise, güncel anlamda Batı Avrupa ve ABD'de anlaşıldığı şekilde bir İslamofobia'nın var olmadığı görülmektedir. Bulgaristan'da mevcut olan, daha ziyade Balkanlar'da Osmanlı'nın gerileme döneminde ortaya çıkan ve günümüze kadar süre gelen Türk ve Müslüman karşıtlığının Türklük üzerinde tezahür edilme eğilimidir.

Balkanlar'da ülkeden ülkeye göre değişen bir 'Türk' ve 'Müslüman' algılaması bulunmaktadır. Osmanlı'nın son döneminde Balkanlar'da 'Türk' ve 'Müslüman' kavramları birbirine eş değerde kullanılırken; güncel anlamda bu durum farklıdır. Yugoslavya'nın dağılması sırasında Boşnaklara yönelik Sırp saldırılarında, Sırp lar Bosnalı Müslümanları "Türk" olarak tanımlamışlardı. Ancak Bulgarlar Türk ve Müslüman ayrımına özellikle dikkat etmektedirler. Bulgarların bu hassasiyetinde "kan kardeşi" olarak gördükleri Müslüman olan Pomakların da etkisi bulunmakta ve Bulgarlar Pomakları, 'Türk' denklemine indirgemek istememektedirler. Ancak, yine de Bulgaristan'da köklü bir İslam karşıtlığı mevzu bahis değildir.

Dinî alanda Bulgaristan'da yaşanan bir diğer sorun ise, Müslümanlara yönelik izlenen misyonerlik çalışmalarıdır. Söz konusu faaliyetlerin temel çekim merkezi Hıristiyan dini etrafında yoğunlaşmakla birlikte, İslam dinine mensup olan bazı aşırı görüşlü mezhepleri de Bulgaristan'daki Müslümanlara yönelik misyonerlik çalışması içinde bulunmaktadır. Bulgaristan'da tarafımızca yapılan saha çalışmasında ve röportajlarda özellikle Bulgaristan'daki Pomak ve Romanlara yönelik bu gibi faaliyetlerin yoğunlaştığı saptanmıştır. Hıristiyanlık dininden Evangelistler ve Katolikler, söz konusu iki gruba yönelik çalışmalarda bulunurken; İslam dünyasından da Vahabiler bu çalışmalarda ön plana çıkmaktadırlar.⁴⁶⁷ Yine

⁴⁶⁶ "Rodoplar Müslümanları Aydınlığa Yürüyor", *Müslümanlar Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 175, Temmuz 2009, s. 5.

⁴⁶⁷ 1990'lı yıllarda Bulgaristan'a farklı dinlerden çeşitli tarikatlar girmiştir. Hıristiyan, Müslüman ve hatta Budistlerin de bulunduğu bu gruplar, azınlığa tesir etmek istemişlerdir. 1990'lı yılların hemen başında ülkede 30'a yakın İslamî vakıf faaliyet göstertirken; daha sonra bunlar yasaklanmış ve sayıları 5'e kadar

Vahabilerin yanı sıra, İranlı Şiiilerin Bulgaristanlı Müslüman gençlere burs verme girişimleri bulunmaktadır. Ancak Bulgaristan'daki Türkler ve diğer Müslümanlar aşırılıklara kaçma ve geleneksel İslam dışına çıkma eğilimde değildirler. Diğer taraftan, Bulgaristan Müslümanlarının ve Başmüftülüğün kurumsal anlamda Türkiye'deki Diyanet İşleri Başkanlığıyla, doğal olarak Türkiye halkı ile gönül birlikteliği bulunmaktadır. 'Ankara'nın din algılaması ne ise, Bulgaristan Müslümanlarının algılayacağı da odur' şeklinde bir önerme kanaatimizce yanlış olmayacaktır.

Bulgaristan Müslümanlarının misyonerlik çalışmalarındaki yumuşak karnını ise, Müslüman gençler oluşturmaktadır. Orta yaş ve üzeri gruplarda dine yönelik sorunu bulunmazken; gençler İslam dinine ve onun vecibelerine ilgisiz kalmaktadırlar. Özetle, Bulgaristan Müslümanlarına yönelik yürütülen misyonerlik çalışmaları şimdilik pek etkili olmasa da; sistematik olarak böylesi faaliyetlerin yapıldığı belirtilmelidir.

Osmanlı döneminden kalma tarihi eserler ve vakıf malları da sorun teşkil etmektedir. Bunların bilinçli olarak yok olmasına açık kapı bırakılmaktadır. Tarihi eser ve vakıf mallarının önemli bir çoğunluğu çeşitli tarihsel dönemlerde yıkılmış veya tahrip edilmiştir. Komünizm döneminde ise Bulgar devleti bunları kamulaştırmıştı. Dolayısıyla demokratik döneme girildiğinde, vakıf mallarının sayısı son derece azalmış durumda idi. Vakıf mallarının iadesiyle ilgili yeni kararlar çıkarken; uygulanabilmesi için vakıf mallarının iyi tespit edilmesi, arşiv belgeleriyle vakıf malları olduğunun belgelenmesi gerekmektedir. Bulgar yetkililer konuyla ilgili yapılan girişimleri bürokratik süreç içerisinde eritme eğiliminde bulunmaktadır. Vakıf eserlerinin geri kazanılmasını, amaçlarına uygun olacak şekilde tahsis edilmesini ve hizmete sunulmasını sağlamak için, Türkiye'nin ve Türk azınlık mensuplarının titiz ve sistemli bir çalışma takip etmeleri kaçınılmazdır.

5.2.5. Ekonomik Problemler

Bulgaristan'da Türk azınlığın yoğun olarak yaşadığı yerlerde yatırım eksikliğine paralel olarak ortaya çıkan yüksek işsizlik oranı⁴⁶⁸ ve yoksulluğun had safhada olması farklı

---

düşürülmüştür. Halen ülkede biri Suudi Arabistan kökenli olmak üzere iki tane vakıf faal olarak faaliyet göstermektedir. 1993-1994 yıllarında Razgrad'ta bir cami yapımında Vahabiler, yerel halka maddi yardımda bulunurlarken; ibadet yerleri Vahabilerle komşu olurken; Bulgaristan Türkleri onların dünya görüşünden habersiz kendi hallerinde yaşamaya çalışmaktadır. Bkz. Sevim Hacıoğlu, "Güvenlik Boyutunda Bulgaristan'daki Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını", *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:5, Temmuz 2005, s. 146.

⁴⁶⁸ Örneğin 1999-2000 yıllarında genel olarak Türklerin ve Pomakların işsizlik oranları yüzde 35-38 arası değişirken; Doğu ve Batı Rodop kırsalında yaşayanlar arasında bu oran yüzde 55'i bulabilmektedir. Antonina Zhelyazkova, "Minorities' Rights and Protection- The Situation in the Roma Community in Bulgaria",

bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan'a AB tarafından aktarılan finansal yardımlar daha ziyade Bulgar nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde yatırım aracı olarak kullanılmıştır. Hatta AB fonlarının amacına uygun bir şekilde kullanılmaması sonucu ortaya çıkan yolsuzluklar, Sofya Yönetimini Brüksel nezdinde güç duruma düşürmüş ve Avrupa Birliği yetkilileri Bulgaristan'a bazı yaptırımlar uygulamışlardır.⁴⁶⁹

Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları kırsal bölgelerdeki yüksek işsizlik ve düşük istihdam oranları AB Komisyonu'nun Bulgaristan'ın üyelik sürecindeki ilerleme raporlarında yer etmiş ve Brüksel tarafından Sofya Yönetimi birçok kez uyarılmıştır. Ancak, geçen süre zarfında Bulgaristan konuyla pek ilgili olmamıştır. Ülkedeki Türklerin önemli bir bölümünün dağlık kesimlerdeki devlet arazilerinde tütün tarımı yaparak geçimlerini sağlamaya çalışmaları dışında farklı bir iş olanağı bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle, Bulgaristan Türklerinin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Bu durum, ülkedeki Türk azınlığın sosyo-ekonomik entegrasyonunu engelleyici niteliktedir.

Türklerin tütün satışı konusunda ise alıcı firmaların düşük fiyat teklifleri, Türk azınlığın kârlarının ciddi oranda düşmesine neden olmakta ve azınlık tarafından tepkiyle karşılanmaktadır.⁴⁷⁰ Ekonomik eksende yaşanan sıkıntılar, Bulgaristan Türklerinin büyük şehirlere göç etmelerini ve göçmen işçi statüsüne dönüşmelerini kaçınılmaz kılmaktayken; son dönemlerde özellikle Türk gençleri arasında başta Batı Avrupa olmak üzere, AB üyesi ülkelere iş bulma amacıyla göç etmek yaygın bir durum haline gelmiştir.⁴⁷¹ Hatta ilkbahar ve yaz aylarında, tütün tarımının yapıldığı sezonlarda kırsal kesimdeki Türklerin ancak aile olarak bir araya gelebildikleri görülmektedir. Sonbahar ve kış aylarında ise, Türklerin yaşadığı kasaba ve köylerde 17 yaşının üzerindeki gençlerin büyük bir bölümü Avrupa'ya çalışmak için gitmek zorunda kalmaktadırlar.

International Center For Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR), 2000, www.imir-bg.org/imir/reports/Minority_Rights-Roma_in_Bulgaria.pdf, s. 4, 24 Şubat 2010.

⁴⁶⁹ *AFP*, 23 Temmuz 2008. Ayrıca, Avrupa Komisyonu tarafından Bulgaristan'daki AB fonlarının yönetimi ile ilgili Temmuz 2008'de yayınlanan rapor için bkz. "Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the Management of the EU-Funds in Bulgaria", http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/cvm/docs/bulgaria_report_funds_20080723_en.pdf, 04 Nisan 2010.

⁴⁷⁰ *Kırcaali Haber*, 12 Aralık 2006.

⁴⁷¹ 1 Mayıs 2004'te AB üyesi olan 10 yeni ülkenin büyük çoğunluğu emek piyasalarını Bulgaristan vatandaşlarına açmış olmalarına karşın, eski 15 üye ülkenin önemli bir bölümü (Finlandiya ve İsveç dışında) bu konuda Bulgaristan vatandaşlarına kısıtlamalar getirmiştir. Batı Avrupa ülkelerine iş bulma ümidiyle göç eden Bulgaristan Türklerinin çalışma durumları yasadışı yollarla gerçekleşmektedir. Bulgaristan vatandaşlarına yönelik getirilen bu konudaki kısıtlamalar, AB üyesi ülkelerin inisiyatifi doğrultusunda kaldırılacaktır. Ancak Bulgaristan tarafında beklentiler 2011 yılını göstermektedir.

Türk azınlığın ekonomik sorunlarının çözülmesine yönelik Türkiye'deki şirketlerin Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde yatırım girişimleri ise, Bulgar makamlarının bürokratik engellerine takılmaktadır. Sofya'nın konuyla ilgili politikası ise, "Türk sermayesine 'evet', ama Türk bölgesinde 'hayır'" mantığı çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Bulgaristan'ın AB'nin en fakir ülkesi olması ve Bulgaristan halkının genel anlamda ekonomik sıkıntılar yaşaması Türk azınlığın ekonomik sorunlarının daha spesifik olarak ön plana çıkmasını engelleyici niteliktedir.

5.2.6. Etnik Ayrıştırma Faaliyetleri

Bulgaristan'da son yıllarda aratarak devam eden etnik ayrıştırma faaliyetleri, azınlık gruplarını farklılaştırmak için etkili bir şekilde sürdürülmektedir. Söz konusu ayrıştırma işlemi, sadece azınlıkları çoğunluktan ayırmamakta; aynı zamanda azınlıkları da kendi aralarında ayırmaktadır.⁴⁷²

Bulgaristan'daki Türklere yönelik etnik ayrıştırma faaliyetleri daha ziyade siyasal ve sosyolojik noktalarda yoğunlaşmaktadır. Bilindiği üzere, Bulgaristan'da 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren ülkedeki Türk azınlığa yönelik geniş kapsamlı bir asimilasyon politikası izlenmişti. Etnik kazanı andıran Balkan coğrafyasında Soğuk Savaş sonrası dönemin hemen başında bölgesel istikrarı etkileyen, yerel ve etnik/dinsel kaynaklı çatışmalar yaşanmıştır. Bu noktada, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Bosna krizi ve 1999 Kosova olayları örnek olarak gösterilebilir. 1984-1989 yılları arasında Bulgaristan'da etnik barış tehlike altına girmesine ve Yugoslavya'daki çatışmaları tetikleyen nedenlerden daha ağır sayılabilecek nitelikteki gerekçeler Bulgaristan'da da olmasına rağmen, bu süreçte Türk azınlık tarafından şiddete hiçbir şekilde başvurulmamış ve yapılan haksızlıklar ancak kitlesel gösterilerle protesto edilmiştir. 1989'un sonunda Jivkov devrilirken; Bulgaristan demokratik süreçle tanışmış ve Türkler partileşme yoluna giderek, Bulgaristan siyasetinde yer almışlardır. Bulgaristan Türklerinin etnik sorunlarını silahla değil; demokrasi ile çözme girişimi uluslararası ilişkiler literatürüne, daha önce de anlatıldığı üzere, "Bulgaristan Modeli" kavramının girmesine neden olmuştur.

2000'li yıllarla birlikte, Bulgaristan'da milliyetçi eğilimler siyasal sistemde kendisini göstermiş ve Türklere yönelik ağır ithamlarda bulunan, etnik barışı tehdit edebilecek nitelikteki siyasi partiler türemiştir. Bu noktada, aşırı milliyetçi sağ parti olan ATAKA örnek

---

⁴⁷² Peter-Emil Mitev, "Ethnic Relations in Bulgaria: Legal Norms and Social Practice", *Prospects of Multiculturalism in Western Balkan States*, <http://www.fes.org.mk/pdf/PETER%20-%20EMIL%20MITEV%20-%20ETHNIC%20RELATIONS%20IN%20BULGARIA%20-.pdf>, s. 91, 24 Nisan 2010.

olarak gösterilebilir. Türk azınlık ise, kendisini hedef alan açıklamalarla gündemde kalan aşırı milliyetçi çevrelere, politikalarından pek memnun olmamasına rağmen üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH'e destek olarak cevap vermiştir. HÖH'ün kötü performansına rağmen 2000'li yıllarda oylarını arttırmasında bu durum birincil derecede etkilidir.

Bulgaristan'daki aşırı milliyetçi parti ATAKA'nın 5 Temmuz 2009 seçimlerinde ülke genelinde oyların % 9'unu aldığı belirtilmek gerekir. Bulgaristan siyasetinde diğer Avrupa ülkelerinin birçoğunda olduğu gibi sağa yönelim artmaktayken; son seçimler bunun kanıtı olmuştur. ATAKA partisinin milliyetçi ve ırkçı çevrelerin odak noktası haline gelmesi, zamanla bu çevrelerin azınlığa yönelik tahrik edici eylemlerini tetiklemiştir.⁴⁷³ Bu kapsamda, 2005 sonrası dönemde Bulgaristan Türklerine yönelik çeşitli provokatif saldırıların yapıldığı görülmektedir. Osmanlı'dan kalma kültürel eserlere zarar verilmesi, Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali'deki merkez belediyenin önünde Türk bayrağını indirme girişimleri,⁴⁷⁴ seçim döneminde oy kullanmak için Türkiye'den Bulgaristan'a giden Türk seçmenlere yönelik saldırılar, ağır tahrik içeren milliyetçi siyasal söylemlerin Türk azınlık üzerinde yoğunlaşması gibi bir dizi eylem bu noktada örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu gelişmeler Bulgaristan'daki etnik barışın tehdit altına girmesine neden olurken; "Bulgaristan modeli" için de tehlike sinyalleri vermektedir. Konuyla ilgili son olarak, 30 Nisan 2010 tarihinde Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde (AKPM) alınan kararda,⁴⁷⁵ Bulgaristan'da meydana gelen provokatif eylemlere, azınlık mensuplarına karşı sözlü ve fiziksel saldırılara yer verilmiş ve Sofya Yönetimi, azınlık haklarına saygı göstermediği için eleştirilmiştir. Bulgaristan'da son dönemde Türk azınlığa karşı artarak devam eden etnik ayrımcılık politikalarının ve provokatif saldırıların Avrupa Konseyi nezdinde tescil edilmesi, Bulgaristan'ın bu konuda uluslararası alanda prestijini sarsması açısından önemli olmuştur. Ancak söz konusu provokatif eylemlerin Türk azınlık nezdinde pek fazla dikkate alınmadığı

---

⁴⁷³ Bkz. Neval Konuk, "Bulgaristan'daki Osmanlı Eserleri İrkçi Saldırıların Hedefi", *Stratejik Analiz*, Sayı:77, Eylül 2006, ss.8-9.

⁴⁷⁴ *Kırcaali Haber*, 13 Şubat 2009.

⁴⁷⁵ AKPM'de kabul edilen "Bulgaristan'da İzleme Sonrası Diyalog" başlıklı raporda Türklerin ve Romanların ayrımcılığa tabi tutuldukları belirtilirken; son dönemdeki provokatif saldırılarla ilgili olarak, Bulgar hükümetinden suçluları yargı önüne çıkarması istendi. Öte yandan, söz konusu rapor kapsamında, Bulgaristan'ın Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri Şartı'nı imzalamasını da istemiştir. Bkz. "Post-monitoring dialogue with Bulgaria", *Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Resmi İnternet Sitesi*, http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/ERES1730.htm#P15_90, 03 Mayıs 2010.

görülmektedir. Sağduyu, hoşgörü ve akli selâm sahibi olan çoğunluk, Türkler ve Bulgarlar arasında derin nefret duygularının oluşmasını önlemektedir.⁴⁷⁶

İki halk arasında nefret duyguları oluşmasa da, sosyolojik anlamda Türkler ile Bulgarlar arasında kaynaşmanın fazla olmadığı görülmektedir. Güncel anlamda, geçmişte olduğu gibi Türk-Bulgar evliliklerine halk tarafından olumsuz bakılmakta ve pek fazla rağbet görmemektedir. Bu noktada, her iki grubun birbirlerine geleneksel olarak yaklaştıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak, seyrek de olsa Türk-Bulgar evlilikleri yaşanmaktadır. Türk gençleri arasında Bulgarlarla evliliğe olumsuz bakış açısı pek fazla görülme de; özellikle orta yaş ve üzeri kesim Bulgarlarla yapılacak evliliğe olumsuz bakmaktadır. Bu durum, komünist dönemi yaşamış insanların geçmişte yaşananların etkisiyle kendi kimliklerini korumaya yönelik doğal bir savunma refleksi olarak da algılanabilir.

Zhelyazkova'nın Bulgarların Türklere yönelik bakış açısına ilişkin yapılan bir saha çalışmasının sonuçlarına ilişkin yaptığı yorumlar ilginçtir. Türklere yönelik Bulgarların beslediği olumsuz duyguların dini olarak değil; daha ziyade etnik içerikli olduğu sonucu çıkan çalışmada, Türklerle ilgili Bulgarların zihninde oluşan 10 temel önyargıdan 8 tanesi olumlu yönde iken; 2 tanesi ise negatif eğilimdedir. Zhelyazkova pozitif yargıların sevindirici olduğunu belirtirken; bunların genel olarak “*Türkler çalışkandır, iyi komşudurlar, yardımseverlerdir, dürüstlerdir*” gibi ifadeler üzerinde yoğunlaştığını dile getirmektedir. Negatif yönlü yargılar ise, endişe verici niteliktedir. Bunlardan biri, “*Türkler Bulgarları yüzyıllarca yönetti*” önyargısından kaynaklanan tarihsel bir saplantıdır. Türklerin olumlu özelliklerine rağmen, Bulgarların bu kompleksten kurtulamadıkları anlaşılmaktadır. Zhelyazkova ikinci hususu, dinsel fanatizm olarak ifade etmektedir. 11 Eylül 2001’de ve sonrasında yaşanan gelişmelerin Bulgarlar arasında İslam’a yönelik olumsuz bakış açısını artırdığına değinen Zhelyazkova, Bulgarların Türkleri dinine düşkün insanlar olarak bildiklerini ve bu şekilde bir dine yönelişin Bulgarları kaygılandırıldığını dile getirmektedir. Ancak, Bulgarların romantik duygularla yaklaştığı Pomaklar, Türklere daha fazla dindar olmalarına karşın, Bulgar çoğunluk tarafından yadırganmamaktadır. Söz konusu durum, din merkezli bir bakış açısı olsa da, bütün Bulgaristan Müslümanlarını değil; etnik anlamda Türkleri hedef almaktadır. Özetle, toplumsal yaşamdaki insanî ilişkiler söz konusu olunca,

---

⁴⁷⁶ İbrahim Şafak, “Bulgar Milliyetçileri Yine Sahnede”, *Birlik Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2, s.16.

Türk azınlığa yönelik olumlu bir bakış açısı Bulgarlar arasında yaygın iken; din ve tarih gibi konular ön plana çıkınca, Türklere yönelik olumsuz önyargıların arttığı gözlenmektedir.⁴⁷⁷

Etnik ayrıştırma faaliyetlerinde dikkati çeken bir diğer husus ise, Bulgaristan'da ilk ve ortaöğretimdeki ders kitaplarında Türklere yönelik önyargılı ve olumsuz hususların okutulmasıdır. Bu durum Bulgarların daha çocukluk döneminden itibaren, Türklere karşı bakış açılarının olumsuz bir çizgide şekillenmesine neden olmaktadır. Bulgar yetkililer, tarih ders kitaplarında yer alan taraflı, önyargılı ve olumsuz yaklaşımlarla tesis ettiği 'Türk karşıtlığını' Bulgar ulusunun birliğini sağlayan dışsal bir etken olarak kullanmaktadır. Zira objektif bir tarih anlayışı, Bulgarların Türklere daha fazla entegre olmasını tetikleyecek ve Bulgar ulusunun kimlik krizi içine girmesine neden olacaktır.⁴⁷⁸ Ancak, konuyla ilgili Bulgaristan Türkleri açısından olumsuz olan husus, azınlık mensubu çocukların da söz konusu ders kitaplarıyla eğitim almalarıdır. Okullarda Türk öğrencilere 'Türk düşmanlığı' öğretilirken; bu durum, özellikle Türklerin sayıca az olduğu bölgelerde daha çocuk yaşta olan Türk öğrenciler üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır.

5.2.7. Memuriyet Sorunları

Bu türden sorunlara bakıldığında; Türk azınlık gerek yerelde, gerekse genel siyasette temsil açısından sıkıntı yaşamasa da kamu personeli olma hususunda birçok engelle karşılaşmaktadır. Özellikle ordu ve istihbarat gibi kategorilerde Türklere fırsat tanınmadığı ve bu kademelerde azınlığın yeterince temsil edilemediği görülmektedir. Bu durum, Bulgaristan'ın AB üyelik aşamasında İlerleme Raporlarının önemli konularından biri olmuştu. Bu noktada, Bulgaristan'a çeşitli telkinlerde bulunulmasına rağmen, halen uygulamanın istenilen düzeyde olmadığı açıktır. Türkler genelde iktidar ortağı olamamasına rağmen, azınlık mensuplarının yoğun olarak yaşadıkları yerlerde yerel yönetimlerde hayli katılımcı ve kuvvetlidirler. Ancak bürokratik anlamda temsiliyet ve stratejik noktalarda yer alma konusunda Türklere yönelik negatif ayrımcılık devam etmektedir.

5.2.8. Türk Öğrenciler Meselesi

'Türk Öğrenciler' konu başlığı her ne kadar bir sorun olarak değerlendirilemese de, azınlık açısından önemli bir husustur. Gerek Bulgaristan'daki Türk gençleri Türkiye'ye, gerekse Türkiye'deki öğrenciler Bulgaristan'a üniversite eğitimi almak için gidip

---

⁴⁷⁷ Kültürlerarası İlişkiler ve Uluslararası Azınlık Çalışmaları Merkezi (IMIR) Başkanı Dr. Antonina Zhelyazkova ile Mülakat, Sofya, 01 Şubat 2010.

⁴⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kader Özlem, "Değiştirilen Tarih: Bulgaristan Örneği", *Frekans Gazetesi*, Sayı: 78, 15-30 Nisan 2009, s.22.

gelmektedirler. Bulgaristan Türklerinin, demokratik dönemdeki nispî iyileşmelere rağmen, halen sayıca fazla olan sorunları arasında Türk öğrencilerin durumu pek fazla gündeme gelmemektedir.

TÜRKİYE'DE ÖĞRENİM GÖREN BULGARİSTAN UYRUKLU TÜRK ÖĞRENCİ SAYISININ YILLARA GÖRE DAĞILIMI ⁴⁷⁹							
Ülke Adı	Öğretim Yılı	Verilen Kontenjan	Kullanılan Kontenjan	Kullanılmayan Kontenjan	Bursu Kesilen	Mezun	Öğrenim Gören
Bulgaristan	1992-1993	132	66	66	43	23	
	1993-1994	157	28	129	21	7	
	1994-1995	81	76	5	28	48	
	1995-1996	115	85	30	26	59	
	1996-1997	149	97	52	41	56	
	1997-1998	107	105	2	45	58	2
	1998-1999	70	68	2	27	36	5
	1999-2000	72	72	0	31	26	15
	2000-2001	120	111	9	32	41	38
	2001-2002	83	82	1	15	7	60
	2002-2003	94	80	14	17	3	60
	2003-2004	90	84	6	9		75
	2004-2005	90	77	13	11		66
	2005-2006	80	69	11	14		55
	2006-2007	67	62	5	1		61
		Toplam	1507	1162	345	361	364

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk dünyasına yönelik eğitim açılımı gerçekleştirmiş ve bu kapsamda yurtdışındaki Türk ve akraba topluluklarından öğrencilerin Türkiye’de eğitim görmelerini kolaylaştırmış ve çeşitli burslarla teşvik edici davranmaya çalışmıştır. Bu kapsamda, Bulgaristan Türkleri de Türkiye’deki üniversitelerde eğitim almaya başlamışlardır. Ancak, Türk eğitim sisteminin bu alandaki koordinasyonsuzluğu, Türkiye’ye gelen soydaş öğrencilerin buradaki eğitimlerini tamamlamalarına ve mezun olup ülkelerine döndüklerinde ise Türkiye’nin en etkin uzantıları olmalarına engel teşkil etmektedir. Yurtdışından gelen öğrenciler genellikle, Türkiye’ye bir süre uyum sağlamaya çalışırken; aradan ancak birkaç sene geçtikten sonra, aldıkları eğitimde başarılı olabilmektedirler. Geçen birkaç yıllık süre zarfında motivasyonu düşen öğrenciler ise, eğitim hayatlarında aradıklarını

⁴⁷⁹ Yenisoy, *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası*, s. 59.

bulamamaktadırlar. Bunlardan bazıları, ülkelerine geri dönmektedirler. Eğitim aldıkları bölümlerin ağır müfredatları ise, öğrencilerin başarısız olmalarında bir başka etkidir. Söz konusu durum sadece Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen öğrenciler arasında değil; diğer Türk dünyası ülkelerinden ve akraba topluluklarından gelen öğrenciler için de geçerlidir. Dolayısıyla, yurtdışından gelen öğrencileri yakından takip edecek bir birim tesis edilmelidir. Aksi takdirde, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen öğrenciler üzerinde Türkiye'deki Bulgaristan temsilciliklerinin hegemonyası, öğrencileri gizli takibi ve gizli toplantıları bundan sonraki dönemde de devam edecek ve Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelip eğitimini burada tamamlayan soydaş öğrencilerin Türkiye'deki eğitimlerinden beklenen verim alınamayacaktır.

Türk öğrenciler meselesi altında belirtilebilecek bir diğer önemli husus da Türkiye'den Bulgaristan'a eğitim almak amacıyla giden Türk öğrencilerdir. Bu öğrenciler genellikle Bulgaristan ve Türkiye vatandaşlığını sürdüren 'çifte vatandaşlık' statüsünde bulunan öğrencilerdir.

Türkiye'de üniversiteye giriş sınavlarında başarısızlık yaşayan öğrenciler, üniversite eğitimlerini tamamlamak için Bulgaristan'ı tercih etmektedirler. Bulgaristan ise, ekonomik anlamda ülkeye önemli bir getirisi olan üniversite eğitime yönelik Türkiye'den gelen öğrencileri teşvik etmektedir. 1990'lı yılların ikinci yarısından günümüze kadar gelinen süreçte hayli popüler hale gelen Bulgaristan'da üniversite okumak, zamanla bu ülke için adeta bir nevi eğitim turizmine dönüşmüştür. Hâlihazırda üniversite eğitimi almak için Bulgaristan'a giden Türk öğrenci sayısı tam olarak bilinmemektedir. Ancak bilinen bir gerçek var ki, Bulgaristan'ın çeşitli kentlerinde okuyan Türk öğrencileri eğitim anlamında büyük sorunlar yaşamaktadırlar. 3-5 aylık Bulgarca hazırlık eğitiminin ardından doğrudan lisans programlarına kabul edilen bu öğrenciler, daha Bulgarca'yı tam öğrenmeden meslekî eğitimlerine başlamaktadırlar. Bu durum, doğrudan doğruya öğrencilerin başarı oranlarının düşmesine neden olurken; başarısızlık sonucu eğitim hayatından kopma noktasına gelen öğrenciler, Bulgaristan'ın ucuz gece hayatının cazibesine kapılmakta ve zamanla gençler arasında madde bağımlılığı başta olmak üzere, birçok kötü alışkanlık söz konusu olabilmektedir. Söz konusu durum, Sofya ve Filibe'deki Türk öğrencilerle yapılan birebir temaslarda bizzat gözlenmiştir.

Diğer taraftan, Sofya'da okuyan bu öğrenciler, Bulgar üniversitelerindeki öğretim görevlilerinin Türk öğrencileri, ödedikleri yüksek eğitim harçları nedeniyle, özellikle derslerden bıraktıklarından ve bu durumun başarı ortalamalarını olumsuz yönde etkilediğinden şikâyet etmektedirler. Bununla birlikte başarılı olan Türk öğrencilerin ise,

Bulgaristan'ın eğitim kalitesi yüksek olan üniversitelerinde bölüm birincileri olabildiğini de belirtmek gerekir. Özetle, Bulgaristan'a eğitim amacıyla giden Türk öğrencilerin genel olarak parlak bir durumda bulunmadıkları belirtilebilir.

5.2.9. Sosyal Güvenlik Anlaşması Sorunu

Hâlihazırda Türkiye ile Bulgaristan arasında tesis edilmiş bir sosyal güvenlik anlaşması bulunmamaktadır. Ankara Yönetimi bu konuda Sofya'ya baskı yapsa da, Bulgaristan gerekli adımları atmamakta ve böyle bir anlaşmanın imzalanmasına yanaşmamaktadır.

1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göç kapsamında gelen Bulgaristan Türklerinin 1989 öncesi dönemde Bulgaristan'da çalıştıkları günlerin Türkiye'ye aktarılması hususunda yaşanan sorun, Sofya Yönetiminin uzlaşmaz tutumu nedeniyle aşılamamaktadır. Göçmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı Bursa'daki bazı sivil toplum örgütlerinin 2006 yılında konuyla ilgili olarak, Ankara nezdinde çeşitli girişimleri olmuştur.

1989 yılında Türkiye'ye göç eden soydaşlar, Türkiye'de iskan edildikten sonra sosyo-ekonomik hayata entegre olmuşlar ve geçimlerini temin etmek için iş hayatına atılmışlardır. Ancak 1989 göçmenleri iş hayatına başladıktan sonra sigorta günleri sıfırdan başlatılmış ve Türkiye'deki göçmenlik yılları atlatıldıktan sonra, özellikle 2000'li yıllarda emeklilik statüsü elde etme hususunda bazı sıkıntılar yaşamışlardır. Konuyla ilgili olarak, kendilerinin temsilcisi durumundaki çeşitli dernekler katında baskılarda bulunan 1989 göçmenleri, sorunun bir an önce çözüme kavuşturulması için faaliyetlerde bulunulmasını arzu etmişlerdir.

Bulgaristan göçmenlerinin derneklerine, derneklerin ise T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na yaptıkları baskılar,⁴⁸⁰ Ankara Yönetimini Bulgaristan nezdinde diplomatik müzakerelere gitmeye sevk etmiştir. Bu noktada, Sofya Yönetimi sosyal güvenlik anlaşmasının imzalanmasından ekonomik anlamda zararlı çıkacağı için, anlaşmanın imzalanması öncesinde çeşitli önşartlar ileri sürmüştür. Örneğin, sosyal güvenlik anlaşmasının imzalanması için Türkiye'nin öncelikle 1913 yılında göç eden Trakya Bulgarlarının emlak sorunlarıyla ilgili tazminat ödemesi gibi...

Öte yandan Sofya nezdindeki girişimlerin sonuçsuz kalmasıyla Türkiye, 1989 yılında gelen Bulgaristan göçmenlerinin sosyal güvenlik sorununu kendi ulusal mevzuatı kapsamında çözüme yoluna gitmiştir. TBMM'de kabul edilen ve 08.05.2008 tarihinde yürürlüğe giren 5754 sayılı Kanun ve 3201 sayılı Kanuna ek 6. maddenin ilavesi ile 1989 yılında zorunlu göç

⁴⁸⁰ "BGF Heyeti'nin Ankara Temasları", *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı:66, Kasım-Aralık 2007, s. 23.

kapsamında gelen ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan göçmenlere Bulgaristan'daki çalışmalarını borçlanma hakkı tanınmıştır. Böylece, Bulgaristan'da 1989 öncesi dönemde çalıştığı günleri belgeleyen göçmenler, oradaki çalışmalarını borçlanma hakkına sahip olmuşlardır. Bu kapsamda, Ağustos 2009 itibariyle Türkiye genelinde yaklaşık 30.000 göçmen bu kanundan yararlanmıştır.⁴⁸¹

Göçmenlerin sosyal güvenlik sorunu “Borçlanma Yasası” olarak da bilinen kanunla kısmen çözülmüş olsa da, 1989 yılı sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenler (zorunlu göç kapsamı dışında olanlar) söz konusu kanundan faydalanamamaktadırlar. Bunun çözümü için de göçmenlerin sivil toplum örgütlerince girişimlerde bulunulmuşsa da, henüz bir sonuç alınabilmiş değildir.

Ne var ki, Borçlanma Yasası'ndan yararlanmak isteyen göçmenler, Bulgaristan'daki çalışma günlerini ödeyerek emekli olmak için ekonomik anlamda pek çok sıkıntıya katlanmaktadırlar. Hatta konuyla ilgili çeşitli bankalar belli oranlarda krediler verme imkânı dâhi sunmuşlardır. Ancak, Bulgaristan göçmenlerinin sosyal güvenlik sorunlarının tamamen çözüm yolu, iki devlet arasında sosyal güvenlik anlaşmasının tesisinden geçmektedir. Bu noktada Bulgaristan'ın talepleri göz önünde bulundurulduğunda, kısa vadede konuyla ilgili yeni bir gelişmenin olmayacağı söylenebilir.

6. GERB Hükümeti Döneminde Türk Azınlık ve Türk-Bulgar İlişkileri

6.1. GERB İktidarında Türk Azınlık ve Türkiye ile İlişkilerde Öne Çıkan Konular

5 Temmuz 2009 tarihinde Bulgaristan'da yapılan parlamento seçimlerinde GERB Partisi (Bulgaristan'ın Avrupalı Kalkınması için Yurttaşlar - GERB) %39'luk oy oranıyla sandıktan birinci parti olarak çıkmış ve bir azınlık hükümeti kurarak işbaşına gelmiştir.

Haziran 2005'te iktidar koltuğunda bulunan partiler muhalefete düşerken; GERB'in lideri ve önceki dönemde Sofya Belediye Başkanı olan Boyko Borisov başbakanlık koltuğuna oturmuştur. 2005 seçimleri sonucunda kurulan koalisyon hükümeti döneminde ortaya çıkan yolsuzluk, rüşvet ve organize suçlar gibi Bulgar halkını rahatsız eden sorunlarla mücadele edeceğini seçim kampanyasının merkezine yerleştiren Borisov, belediye başkanlığı

---

⁴⁸¹ Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (BAL-GÖÇ) tarafından, T.C. Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na yazılan soydaş sorunları ile ilgili verilen rapor: “Soydaşlarımızın Sorunları”, Sayı: 163, Tarih: 04.08.2009.

döneminde Türk azınlık karşıtı söylemleriyle de dikkat çekmişti. Borisov, Belediye Başkanlığı görevindeyken, Sofya'daki camilerde okunan ezan sesinin kısılması gerektiğini, Türklerin isimlerinin değiştirilmesini ve Türkiye'ye göçe zorlanmalarını savunmuştu.⁴⁸² Türk azınlığa ilişkin Jivkov döneminden kalma söylemleri kullanan ve komünist dönemde de Jivkov'un koruması olan Borisov, kısa sürede ülkenin en güvenilir siyasetçileri arasında yer almış ve ilk genel seçimlerde de başbakan olmuştur.

5 Temmuz 2009 Bulgaristan Parlamento Seçim Sonuçları		
Parti	Oy Oranı (%)	Milletvekili
GERB	39,71	116
Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP)	17,7	40
Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)	14,46	38
ATAKA	9,36	21
Mavi Koalisyon	6,76	15
Düzen, Meşruiyet ve Güvenlik (RZS)	4,13	10

Bu bağlamda, 5 Temmuz 2009 tarihinden günümüze kadar geçen kısa süre zarfında Bulgaristan'da Türkiye'yi ve Türk azınlığı doğrudan ilgilendiren bir dizi gelişme yaşanmıştır. Bulgaristan'da özellikle son 5 yıldır milliyetçi rüzgârlar kendisini iyice hissettirirken;

milliyetçiliği malzeme yapan siyasetçiler, GERB döneminde öncelikle Bulgaristan ulusal kanalında günde 10 dakika yapılan Türkçe haber yayını kaldırılmak istemişler ve konuyla ilgili ülke çapında geniş bir kampanyaya girişmişlerdir. Hatta söz konusu Türkçe yayını protesto etmek için, küçük çaplı bir Bulgar partisinin genel başkanı Sofya'da kendisini yakmıştır.⁴⁸³

Türkçe yayının kaldırılması kampanyaları sürerken, Aralık 2009'da Bulgaristan Başbakanı Türkçe yayın konusunda aşırı milliyetçi partinin gündeme getirdiği referandum talebini destekleyeceğini açıklamış; daha sonra Türkiye'den ve Avrupa'dan yükselen tepkiler karşısında geri adım atmıştır.⁴⁸⁴

Öte yandan, bunlara ilave olarak Bulgaristan'ın Ankara Büyükelçisi Mladenov, 5 Temmuz seçimlerinde Türkiye'deki sandıklarda şaibe olduğu gerekçesiyle, Sofya merkeze çağırılmış ve Mladenov'un Dışişleri Bakanlığınca görevden alınması kararlaştırılmıştır. Ancak, Bulgar Cumhurbaşkanı Pırvanov tarafından Bulgar Dışişleri'nin kararı veto edilse de,

⁴⁸² *Milliyet*, 7 Şubat 2009.

⁴⁸³ *Sofia News Agency*, 10 Kasım 2009.

⁴⁸⁴ *Milliyet*, 21 Aralık 2009.

‘Türk dostu’⁴⁸⁵ olarak bilinen Mladenov yine de istifa etmiştir.⁴⁸⁶ Bu durum, Bulgaristan cumhurbaşkanı ile başbakanı arasındaki derin görüş ayrılıklarının yanı sıra, daha sonra iyice belirginleşecek olan güç mücadelesinin de habercisiydi.

Bu gelişmeler Türkiye tarafından yakından izlenmiş, ancak Ankara Yönetimi pek fazla ses çıkarmamıştır. Türkiye’nin asıl tepkisini toplayan husus, Dış Bulgarlardan Sorumlu Bakan Dimitrov’un 1913 Trakya göçmenlerine ilişkin 10 milyar Dolar tazminat talep edebileceklerini ve bunun Türkiye’nin AB üyeliği için önşart olacağını ifade etmesiydi.⁴⁸⁷ Konuyla ilgili olarak, Dışişleri Bakanı Davutoğlu, Türk-Bulgar ilişkilerinin Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgede model olabilecek nitelikte geliştiğini, Türk-Bulgar dostluğunun ve ilişkilerdeki işbirliği anlayışının devam etmesinin her iki ülkenin de yararına olduğunu söylemiş; göç konusunun tek taraflı olmadığını vurgulayarak, Bulgaristan’a ‘bu işten zararlı çıkarsınız’ mesajını göndermiştir. Ardından Bulgaristan Dışişleri Bakanı, Bojidar Dimitrov’u yalanlamış; Türk-Bulgar ilişkilerinde ciddi bir politik sorun olmadığını ve AB’nin Brüksel-Ankara hattında alacağı kararları destekleyeceklerini ifade etmiştir. Başbakan Borisov ise, Dimitrov’un yaptığı açıklamaların Bulgaristan’ı zor durumda bırakmasından dolayı bakanını sert bir dille eleştirmiş ve görevden alabileceği uyarısında bulunmuştu.⁴⁸⁸ Öte yandan, Bulgarlar yine de tazminat taleplerinden vazgeçmemişler, büyük bir gizlilik içinde bu çalışmalarına hız kazandırmışlardır.⁴⁸⁹

Bulgaristan’ın tazminat talebi ve GERB Hükümeti döneminin daha hemen başında Türk-Bulgar ilişkilerinde yaşanan bu dalgalanma Ankara’yı endişeye sevk etmiştir. Ancak, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı ve Başbakanlığı, Dimitrov’un açıklamalarının hemen ardından onu yalanlaması, Bulgaristan dış politikasında çok seslilik imajının doğmasına neden olmuştur. Bu durum, Sovyet sonrası dönemin ilk yıllarındaki Rus dış politikasını çağrıştırmaktadır. Hatırlanacağı üzere, o dönem Rusya’da her Bakan çıkıp farklı bir şey söylemekte, Genelkurmay Başkanı aynı konuda başka ifadeler kullanmakta; Rus Devlet

---

⁴⁸⁵ Bulgaristan’ın Ankara Büyükelçiliği görevini yerine getiren ve “Türk dostu” olarak bilinen Branimir Mladenov, Türkiye’deki Bulgaristan Türkleri tarafından sevilen ve takdir edilen bir diplomat olmuştur. Görev süresi esnasında Bursa’da ve İzmir’deki Bulgaristan vatandaşlarına götürdüğü hizmetlerle ön plana çıkan Mladenov, Bursa’daki Bulgaristan konsoloslğunun açılmasında en önemli aktörlerden birisidir. Mladenov’un ılımlı, barışçıl ve Türkiye’deki Bulgaristan Türklerinin sorunlarıyla yakından ilgilenmesi yeni hükümet nezdinde tepki toplamıştır. Mladenov Ankara’daki görevinden istifa ederek ayrılırken; Sofya’ya Ankara’dan değil; Bursa’dan yolcu edilmiştir. Üyelerinin çoğunluğunu Bulgaristan göçmenlerinin oluşturduğu Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (BAL-GÖÇ) yöneticileri tarafından uğurlanan Mladenov’un görev süresi esnasında, Türk-Bulgar ilişkileri pozitif yönde zirve yapmıştı.

⁴⁸⁶ *The Sofia Echo*, 13 Kasım 2009,

⁴⁸⁷ *Anadolu Ajansı*, 4 Ocak 2010.

⁴⁸⁸ *Sofia News Agency*, 6 Ocak 2010.

⁴⁸⁹ *Doğan Haber Ajansı (DHA)*, 6 Ocak 2009.

Başkanı ise hepsini yalanlamaktaydı. Özetle, Bulgaristan’da GERB döneminin Türkiye ve Türk azınlıkla ilgili ilk altı aylık performansı bazı kaygıların oluşmasına yetmiştir. Bu süreçte Bulgaristan’ın izlediği politikalar, uluslararası ilişkiler teorileri literatüründe yer alan “*Sarhoşun Yürüyüşü*” modeliyle⁴⁹⁰ açıklanabilecek niteliktedir.

Dış Bulgarlardan Sorumlu Bakan Dimitrov’un Bulgaristan’ın 1913 yılında Trakya’dan göç edenlere ilişkin yaptığı tazminat açıklamasının ardından, Bulgaristan’a Türkiye’den ve kısmen de olsa Avrupa’dan yükselen tepkiler, Sofya Yönetiminin kısa süre içerisinde kendini toplamasına ve yanlıştan geri dönmesine neden olmuştur.

Konuyla ilgili, Türkiye’nin AB üyelik sürecinde tazminat meselesinin önşart olarak ileri sürüleceği her ne kadar Bulgar Dışişleri Bakanı tarafından reddedilse de, bu parametreden hareketle farklı bir sonuca doğru da gidebilme ihtimali de bulunmaktadır. Örneğin, AB’nin motor güçleri olarak ifade edilen ve aslen Türkiye’nin AB üyeliğine sıcak bakmayan; ancak, Ankara Yönetimi ile olan ekonomik ve diğer türden ilişkileri dolayısıyla bu karşı çıkışını açık ve kesin olarak dile getirmekten çekinen ülkeler, AB içerisindeki küçük ve orta ölçekli üyeleri adeta taşeron olarak kullanarak, bu politikalarını uygulamak istemektedirler. Yakın zamanda bunun örnekleri defalarca görülmüştür. Bu noktada, Bulgaristan’ın da böyle bir fonksiyon üstlenerek AB’nin büyük güçleri tarafından bilhassa Türkiye’nin AB üyelik hedefine ilişkin ‘kötü polisi’ oynamak için kullanılabilmesi ihtimali kuvvetle mevcuttur.

6.2. Borisov’un Türkiye Ziyareti ve Sonuçları

Sofya Yönetiminin kendi iç kamuoyuna mesaj vermek için, dış politik meseleleri araç olarak kullanması uluslararası ilişkilerinde bir takım sorunlara yol açmıştır. Bu noktada, Türk-Bulgar ilişkilerinde yaşanan bu kısa süreli gerginliği yatıştırmak için Borisov Ocak ayı (2010) sonunda Ankara’yı ziyaret ederken; ziyaretin olumlu bir şekilde sonuçlandığını ve komşu ülke Türkiye’nin ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda samimi olduğunu partisinin grup toplantısında dile getirmiştir. Ancak, ziyaretin sonunda basına yansıyan klişe bilgiler arasında önemli satırbaşları da bulunmaktaydı. Ziyarete iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi ön plana çıkarken, güncel bir mesele olması nedeniyle tazminat konusu görüşülmüş ve konuyla ilgili başlangıçta komisyon çalışmalarıyla, gerekli görülmesi halinde de yargı yoluna giderek hareket edileceği vurgulanmıştır. Zira yapılan görüşmeye tazminat

---

⁴⁹⁰ Söz konusu model için bkz. Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004, s.550–551.

talepleri ile Türkçe referandum meselesi damgasını vurmuştur.⁴⁹¹ Geline nokta, her iki tarafta da tazminat talepleriyle ilgili yoğun bir çalışma yapılmaktadır. Bu noktada gözlemlenen husus, Bulgaristan nokta atışlı olarak 1913 yılına endekslendiği, Türkiye'nin ise, 102 yılın (Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandığı 1908 yılından itibaren) birikimini masaya getirmenin uğraşı içinde olduğudur.

Ziyarete öne çıkan bir diğer husus ise, Bulgaristan iç siyasetinde yukarıda bahsedilen gelişmelerin kaynağına ilişkin görüş ayrılıkları olmuştur. Bu kapsamda ilişkilerdeki gerilim ele alınmıştır. Türk tarafında söz konusu gelişmelerin Bulgaristan'daki milliyetçi partilerin ürünü olduğu görüşü hâkim olurken; Bulgar cephesi ise, milliyetçilik akımıyla hareket eden Bulgar politikacıların yanı sıra 'benzer davranışlarla provoke edilmiş tarafların' buna neden olduğunu savunmuştur.⁴⁹² Hâlbuki Borisov gerginliklerin fiilen içerisinde yer almıştı.⁴⁹³ 'Provoke edilmiş taraflar' ifadesinden kasıt ise, üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH olmuştur. Hatta Borisov "iki ülke arasında herhangi bir parti veya partilerin aracı olmasına gerek yok" şeklinde bir ifade de kullanmıştır.⁴⁹⁴

Öte yandan ziyaret sırasında, Nabucco projesinin sadece iki ülke için değil; AB için önemine de değinilmiştir. Bulgaristan'ın, Türkiye'nin AB entegrasyonunu ve ülkedeki reform sürecini desteklediği vurgulanırken; Karadeniz'de iki ülke arasında işbirliğinin sağlandığı dile getirilmiştir. Borisov Ankara temaslarının ardından İstanbul'da Fener Rum Patrikhanesi'ni ve Bulgar Kilisesi'ni ziyaret etmiştir.⁴⁹⁵ Bulgaristan için simgesel önemi olan Bulgar Kilisesi ziyaretinden sonra hemen Sofya'ya dönen Borisov, Türkiye'de Bulgaristan vatandaşlarının en yoğun yaşadığı şehir olan Bursa'ya uğramamıştır. Bu durum bazı eleştirilere sebep olmuştur.

Ancak, Nabucco, Karadeniz'de işbirliği, ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi gibi her iki ülkenin de çıkarına olan hususlarda sorun yaşamayacakları kesin olan taraflar arasında tazminat meselesi ve Türk azınlık karşıtı eylemler gibi konu başlıkları GERB Hükümeti döneminde potansiyel sorun olma niteliği taşımaktadır. Tazminat meselesinde şimdilik orta bir yol bulunmuş olsa da mesele ileride farklı pazarlıkların aracı konumuna da getirilebilir. Diğer taraftan, Türk azınlığa yönelik metotsal bir değişiklik içerisine girdiği anlaşılan Borisov, doğrudan doğruya Türk azınlığı, Ankara'yı ve Batı dünyasını karşısına almadan

⁴⁹¹ *Zaman Gazetesi*, 30 Ocak 2010.

⁴⁹² *Zaman Gazetesi*, 1 Şubat 2010.

⁴⁹³ Habibe Özdal, "Borisov'un Ankara Ziyareti ve Öne Çıkan Konular", *USAK Stratejik Gündem*, 31 Ocak 2010.

⁴⁹⁴ *Cumhuriyet*, 29 Ocak 2010.

⁴⁹⁵ *Kırcaali Haber*, 31 Ocak 2010.

siyasi manevralarla HÖH üzerinde amacına ulaşmak niyetindedir. Aslında GERB Partisi, bu politikasını iktidara geldiği günden beri uygulamak istemiş; ancak, geçen süre zarfında bazı yanlış adımlar atarak ‘neyi yapmaması’ gerektiğini tecrübe etmiştir.

6.3. Türkiye’deki Oyların Bir Bölümünün İptali ve Bursa’daki ‘Konsolosluk’ Sorunu

2010 Şubat ayının ortasında Bulgaristan Anayasa Mahkemesi’nin aldığı bir kararla 5 Temmuz seçimlerinde Türkiye’deki sandıklarda ‘usulsüzlük’ olduğu gerekçesiyle, kullanılan yaklaşık 93 bin oydan 18 bin 358’inin iptal edilmesine karar verilmiştir. Bu karar sonucu, Bulgaristan Parlamentosu’ndaki sandalye dağılımı değişirken; HÖH’ün Dobriç milletvekiliyle Mavi Koalisyon’dan ve RZS’den birer milletvekili parlamentoya veda etmek zorunda kalmıştır. Aslında söz konusu karar, hukukî olmaktan çok, siyasî bir nitelik taşımaktadır. Zira Türkiye’deki seçim sandıklarında Bulgar yetkililer gerekli her türlü önlemi almışlar ve her sandık başında güvendikleri en az bir Bulgar görevliyi sorumlu kılmışlardı. Ayrıca Türkiye’de kullanılan oylarla ilgili iki kez bilirkişi raporu hazırlanmış ve herhangi bir usulsüzlüğe rastlanmadığı bildirilmiştir.⁴⁹⁶

Bu açıdan bakıldığında, oyların iptaliyle ilgili farklı hususların hedeflendiği ileri sürülebilir. Seçimden seçime değişen katılıma rağmen, genelde Bulgaristan seçimleri için Türkiye’de kullanılan oyların neredeyse tamamına yakını HÖH’ün lehine olmaktadır. Ayrıca bölgeye dönük hizmet üreten pek çok sivil toplum örgütünün etkin yönlendirmeleri sonucu, seçimlerde Bulgaristan’a da seçmen gitmekte ve bunlar demokratik haklarını kullanmaktadırlar. Bu durum GERB ve milliyetçi partilere rahatsızlık vermektedir. Oyların bir bölümünün iptal edilmesi GERB’in sonraki seçimler için elini kuvvetlendirirken; Bulgar halkının zihninde Türkiye’deki sandıklarla ilgili olumsuz bir profilin oluşmasını da sağlamıştır. Aşırı milliyetçilerin konuyla ilgili dile getirdikleri istek ve görüşleri ise; bundan böyle Türkiye’de sandık açılmamasından, Türkiye’deki Bulgaristan vatandaşı olan Türklerin seçimlere yoğun katılımını engellemek için ‘çifte vatandaşlık’ hakkının sona erdirilmesine kadar uzanmaktadır.

Üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH ise, Anayasa Mahkemesi’nin aldığı karara büyük tepki göstermiş ve mahkemenin Türkiye’deki oyların yeniden sayılmasıyla ilgili yeni bir karar tesis etmesini Başsavcı Volen Velçev’e gönderdiği bir mektupla talep etmiştir. Olumlu bir kararın çıkmaması halinde, HÖH cephesinde meseleyi

⁴⁹⁶ *Zaman Gazetesi*, 17 Şubat 2010.

AİHM'ye taşıma hazırlıkları başlatılmıştır. Ancak, HÖH'ün Türk azınlığın hakları söz konusu olunca pek bir icraatına rastlanmazken; partiyi ilgilendiren bir durumda derhal harekete geçmesi kamuoyunda eleştiri konusu olmaktadır. Ayrıca, son dönemlerde Türk azınlığı ne ölçüde temsil ettiği iyiden iyiye sorgulanmaya başlayan HÖH'ün Türk-Bulgar ilişkilerinde köprü olabilme şansı ise, hükümet dışında kalması ve GERB'in hedef tahtasında yer alması dolayısıyla her geçen gün azalmaktadır.

Türkiye'de kullanılan oyların bir bölümünün iptal edilmesiyle Bursa'da konsolosluk açılması meselesi arasında doğrudan bir bağlantı bulunmaktadır. Mayıs 2009'da Bursa'da merkez Osmangazi Belediyesi'nin yer tahsisi ve Bulgaristan'ın önceki hükümetinin onayıyla Bursa'da İstanbul Başkonsoloslukuna bağlı olarak hizmet veren bir konsolosluk şubesi açılmıştı. Çok sayıda Bulgaristan vatandaşının yaşadığı Bursa'da böylesi bir girişim, olumlu meyvelerini kısa sürede vermiş ve yoğun talepler sonucu bu merkezde Türkiye'de bulunan diğer Bulgaristan temsilciliklerinin bile üzerinde bir işlem hacmi⁴⁹⁷ gerçekleştirmişti. Ancak Sofya Yönetimi Şubat ayı (2010) içerisinde Bursa'daki konsolosluk faaliyetlerini 'teknik sebeplerden' dolayı durdurduğunu açıklarken; yaklaşık bir ay kadar işlem yapmayan konsolosluğun durumu Bursa'da Balkanlar'a yönelik faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütünün girişimleriyle öncelikle Bursa kamuoyunun gündemine getirilmiş; ardından Bursa milletvekillerinin konuyu Türk Dışişleri Bakanlığı'na aktarmalarıyla, Sofya Yönetimi daha önce kapanması doğrultusunda karar aldığı konsolosluk meselesinde geri adım atmıştır. Diğer taraftan, Balkan kökenli sivil toplum örgütlerinin kendi faaliyet alanlarında neleri etkileyip değiştirebileceklerini göstermesi açısından konsolosluk meselesi güzel bir örneklem olmuştur.

Konsolosluk bilmecezinin Davutoğlu'nun Sofya ziyaretinin hemen öncesinde çözülmesi, meselenin ziyaret gündeminde yer almasının önüne geçmiş ve Türk tarafı da bu çözümden memnun kalmıştır. Ayrıca bu durum Sofya Yönetiminin, ikili ilişkilerinde sorun oluşturabilecek hususları ortadan kaldırma isteğini de göstermektedir.

6.4. Davutoğlu'nun Sofya Ziyareti ve Sonuçları

18-20 Mart 2010 tarihleri arasında Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Bulgar meslektaşısı Nikolay Mladenov'un davetlisi olarak Sofya'ya iki günü kapsayan resmî bir ziyarette bulunmuştur. Sofya'da çeşitli temaslarda bulunan Davutoğlu'nun ziyareti Bulgaristan kamuoyunda büyük ilgi görürken; Türk medyası ise ziyarete gereken önemi göstermedi. Bulgaristan'ın Türkiye'nin iç politikasını belirleyebilecek ölçekte bir ülke

⁴⁹⁷ Bursa'da konsolosluk faaliyete geçtikten sonraki 9 aylık periyotta 12 bin 500 vize ve 4 bine yakın pasaport işlemi gerçekleştirmiştir. Bkz. *Bursa Hâkimiyet*, 17 Mart 2010,

olmaması nedeniyle, ziyaret Türk medyasında pek gündeme gelmedi. Bulgaristan için Türkiye, ikili ilişkilerin bozulmaması gereken, ‘bölgesel süper güç’ olan bir ülke statüsünde iken; Türk dış politikasında Bulgaristan’ın yeri, Türk azınlık dışında daha ziyade Ankara’nın Balkan politikasında sahip olduğu önemle ilintilidir.

Davutoğlu’nun Sofya temaslarında ikili ilişkiler masaya yatırılmış ve bu kapsamda “Türkiye ile Bulgaristan arasında çözümlenmemiş sorunların iki ülke arasında problem haline dönüşmeyeceği” bizzat Davutoğlu tarafından vurgulanmıştır.⁴⁹⁸ Tazminat meselesinin teknik boyutlarının ele alınmadığı ziyarette, Davutoğlu daha ziyade Ankara-Sofya ilişkilerindeki olumlu ivmeyi ön plana çıkarmaya çalışmış; Türkiye’nin yeni dış politikası hakkında Bulgaristan kamuoyunu bilgilendirmiştir.⁴⁹⁹

Ziyarette pratik anlamda öne çıkan konu başlıkları, göçlerle birlikte ortaya çıkan emlak meselesi ile Bulgaristan’dan 1989 göçü ile gelen Türklerin Bulgaristan’daki çalışma günlerinin aktarılması olmuştur. Ancak, gerek tazminat meselesi gerek sosyal güvenlik anlaşması konusunda somut bir gelişme kaydedilmemiştir. Hâlihazırda Türkiye ile Bulgaristan arasında tesis edilmiş bir sosyal güvenlik anlaşması bulunmamakta ve Sofya yönetimi bu konuda masaya oturmaya yanaşmamaktadır.

Ziyarette göze çarpan bir diğer husus ise, Davutoğlu’nun Bulgaristan Müslümanları Başmüftüsü Mustafa Hacı Aliş ile görüşmesi; ancak üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu HÖH partisinin yetkilileriyle bir araya gelmemesidir. Ancak, Davutoğlu Cuma namazını Sofya’da Banyabaşı camisinde kılmış, ardından restorasyonu 2009 yılında tamamlanan Filibe’deki Ulu Cami’yi ziyaret etmiştir.⁵⁰⁰ Davutoğlu simgesel bir mesaj içeren Filibe’deki cami ziyaretine karşın, ‘Bulgaristan Türklerinin kalesi’ olan Kırcaali’ye gitmemiştir.

Davutoğlu’nun ziyaretine paralel olarak, muhafazakâr Düzen, Eşitlik ve Adalet Partisi (RZS) tarafından Bulgaristan Parlamentosu’na sözde “Ermeni Soykırımı’nın” kınanmasını öngören bir karar tasarısı sunulmuştur. Tasarının Erdoğan’ın “100 bin Ermeni’yi geri gönderebiliriz” şeklindeki açıklamasına⁵⁰¹ ve Davutoğlu’nun Sofya ziyaretine denk düşen bir tarihte sunulması ilginçtir. Daha önceki dönemlerde de buna benzer tasarılar aşırı milliyetçi ATAKA partisi tarafından Bulgaristan meclisi gündemine getirilmiş; ancak “Türkiye ile

---

⁴⁹⁸ *Sofia News Agency*, 19 Mart 2010.

⁴⁹⁹ *Sofia News Agency*, 19 Mart 2010.

⁵⁰⁰ *Türkiye Gazetesi*, 20 Mart 2010.

⁵⁰¹ *Cumhuriyet*, 16 Mart 2010.

ilişkilere zarar verir” gerekçesiyle reddedilmişti.⁵⁰² Yok denecek kadar az Ermeni’nin⁵⁰³ bulunduğu Bulgaristan’da konunun sıklıkta gündemde tutulması Ermeni lobisinin başarısını gösterirken; çeşitli ülkelerin parlamentolarında sözde soykırımın arka arkaya kabul edilmesi Ankara yönetiminin uluslararası alanda başını ağrıtmaktadır.

GERB Hükümeti döneminin Türk-Bulgar ilişkileri genel olarak değerlendirildiğinde, Borisov’un Ankara ziyareti öncesi Bulgaristan iç siyasetinde yaşanan gelişmeler Türkiye’de soru işaretleri yaratsa da; Borisov ikili ilişkilerde sorun yaratabilecek noktaları iyi anlamıştır. Her iki taraf da iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da geliştirilmesi konusunda hemfikirdir. Diğer taraftan, iktidardaki GERB Partisi’nin Türk azınlıkla ilgili çeşitli planlarının olduğu görülmektedir. Ancak bu noktada Ankara’nın ve Batı Dünyası’nın tepkisini çekmemeyi de hedeflediği anlaşılmaktadır. GERB Yönetimi ‘Türk azınlık’ ifadesi yerine ‘Bulgaristan Müslümanları’ ifadesini tercih etmekte ve azınlığı da direkt karşısına almaktan çekinmektedir. Bu çerçevede HÖH, GERB Hükümeti’nin bizzat hedef tahtasında bulunmaktadır. HÖH’ün ise, içsel bir sorgulama içerisine girerek biraz daha özüne dönmesinin zarureti, Türk azınlığın varlığı ve yokluğuyla yakından ilgilidir.

İki ülke arasındaki ilişkiler Nabucco, Karadeniz’de işbirliğinin sağlanması ve ticaret hacminin artırılması gibi başlıklar altında makrolaştırılıp iyimser tablolar çizilse de, tazminat meselesi ve sosyal güvenlik anlaşmasının tesisi gibi spesifik konularda kısmî bir kırılma söz konusudur. Aşılabilir nitelikteki bu sorunlara karşın; iki ülke NATO’nun çatısı altında müttefik, AB penceresinde ise iki dost ülkedir. Dolayısıyla ilişkilerde radikal bir değişiklik beklenmemektedir. Bu beklentiyi boşa çıkarılabilecek ana konu başlığı ise, Bulgaristan’daki Türk azınlığın durumunda meydana gelebilecek olası kötüleşmelerdir.

7. Bulgaristan Türklerinin Kurdukları Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Türk-Bulgar İlişkilerine Etkileri

Demokratik dönemde Bulgaristan Türkleri partileşme süreçlerini tamamlayarak, Bulgaristan siyasî sisteminde yer almışlardır. Mevcut siyasi dengeler ve Bulgaristan Türklerinin demografik yüzdesi, ülkedeki Türkleri Bulgaristan politik yaşamında kilit konuma getirmiştir. Ancak, Bulgaristan Türkleri siyasal örgütlenme bağlamında gösterdikleri başarıyı, sivil toplum örgütleri anlamında gösterememiştir.

⁵⁰² *Kırcaali Haber*, 20 Mart 2010,

⁵⁰³ Bulgaristan’da 20 bin kadar Ermeni’nin olduğu tahmin edilmektedir. Ülger, a.g.m. s. 191.

Bilindiği üzere, demokrasi kavramı ‘çoğulculuk’ ve ‘katılımcılık’ gibi iki ana ilke üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çoğulculuk ve katılımcılık ise, bireylerin toplumsal yaşam içerisinde daha fazla bulunmaları için daha ziyade örgütlenme yoluyla gerçekleşmektedir. Bu noktada, sivil inisiyatif doğrultusunda gerçekleşen bir teşkilatlanma süreci olmaktadır. Çağdaş anlamıyla sivil toplum, “*birey özgürlüklerinin ve temel haklarının korunduğu, gönüllülük temelinde örgütlenmenin asil olduğu, toplumun devletin önüne geçerek devlet politikalarını denetleyip yönlendirebildiği yurttaşlık bilincine dayanan bir gelişmişlik düzeyini*” ifade etmektedir.⁵⁰⁴

Sivil toplum kavramı içerisinde, sivil toplum örgütlerinin devletle olan ilişkileri literatürde önemli bir tartışma konusu olagelmıştır. Konumuz açısından da Bulgaristan Türklerinin stratejik konumu bu tartışmanın en can alıcı noktasındadır. Zira alana yönelik faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri, sadece bir devletle değil; en az iki ve bazı durumlarda daha fazla devletle ilişki içerisinde bulunmaktadırlar.

Liberalizmin ortaya çıkışından bu yana sivil toplum kavramı da devletle olan ilişkisine göre anlam farklılığı yaşamıştır. Tarihsel perspektiften ele alındığında, sivil toplum yapılanmasının dört farklı aşamadan⁵⁰⁵ geçtiği görülmektedir. Birinci aşamada, sivil toplum devletle veya siyasal toplumla özdeşleşen anlamından kurtulmaktadır. İkinci aşama, sivil toplumun devlete karşı özerklik kazanması ile sivil toplum içerisinde yer alan toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazanmasıdır. Üçüncü aşamada ise, sivil toplumun gerektirdiği özgürlüğün gerçekleştirilmesinde devlet müdahalelerinin toplumsal çatışmaları önleyici rolüyle ön plana geçtiği düşüncesinin geçerli olduğu görülür. Son aşama, devletin müdahaleci rolünün artmasına tepki olarak devlet müdahalesi/kontrolü dışında bir alanın varlığının savunulduğu, devlet müdahalesinin sivil toplumu boğacağı düşüncesiyle, bu durumdan korku duyulmaya başlanan dönemdir.

Bu doğrultuda sivil toplum örgütlerinin meydana gelmesi için 5 farklı koşulun varlığı aranacaktır:

- 1- Toplumsal farklılaşma ;
- 2- Toplumsal örgütlenme ;
- 3- Gönüllü birliktelik ;
- 4- Toplumsal düzeyde otonomileşme ;

⁵⁰⁴ Osman Arslan, *Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2001, s. 9.

⁵⁰⁵ A. Yaşar Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 90.

5- Baskı mekanizması oluşturma .

Bu şartlardan hareketle, sivil toplumun var olması ve gelişme gösterebilmesi için toplumsal düzeyde etnik, kültürel, dinsel, ideolojik, meslekî ve buna benzer hususlar üzerinde farklılaşmanın olması gereklidir. İkinci olarak politika üretebilecek ve siyasal katılımı sağlayabilecek sosyal bir örgütlülüğün sağlanması esastır. Çünkü sivil toplum örgütleri, bir anlamda kitlelerin, kendi öncelikleri doğrultusunda örgütlenmiş biçimindedir. Üçüncü temel şart ise, bireylerin gönüllülük ilkesiyle bir araya gelerek, bir birliktelik sağlamalarıdır. Toplumun kendi iradesi doğrultusunda ortaya çıkmayan zorunlu örgütlenmeler sivil toplum çatısı altına ele alınmaz. Dördüncü temel şart da sosyal grup, kimlik veya kategorilerin devlet karşısında ‘otonom’ bir statüye sahip olmaları gerektiğidir. Başka bir ifade ile devletin müdahalesine maruz kalmaksızın sosyal grup veya kategorilerin kendi kaderlerini tayin etme hak ve inisiyatifine sahip bulunmaları gerekir. Sivil toplum örgütlerinin beşinci önemli özelliği ise, baskı grubu niteliği göstererek seslerini demokratik yollardan (protesto, miting, grev, lobicilik faaliyetleri vb.) duyurmak için baskı unsuru oluşturabilecek mekanizmalara yönelmeleridir.⁵⁰⁶

Sivil toplum kavramı tarihsel süreç içerisinde irdelendiğinde daha ziyade devlete karşı adım adım bir takım hakların bireysel ve kitlesel düzeyde kazanıldığı bir mücadele sahasına işaret etmektedir. Bu mücadele durumu zamanla, devlet ve sivil toplum arasında bir etkileşimi ve yönetişimi beraberinde getirir de; son tahlilde, sivil toplum örgütlerinin temelde devlete karşı ortaya çıkmış birimlerin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bahsedilen sivil toplum yaklaşımı içerisinde, Bulgaristan Türklerinin sivil toplum örgütlerine bakıldığında, tam anlamıyla sivil toplum unsurunu yansıtmadıkları görülmektedir. Zira Türkiye’de bulunan Bulgaristan Türklerinin sivil toplum örgütlerinin devletle olan ilişkileri, onların sivil toplum örgütü olmalarından çok, ‘demokratik kitle örgütü’ olarak tanımlanmalarına neden olmaktadır.

Bulgaristan’daki Türk sivil toplum örgütleri, sayı ve nitelik bakımından yok denecek kadar az ve etkisiz olduklarından tam anlamıyla sivil toplum örgütleri bağlamında ele alınamamaktadır. Ancak, yine de bir takım örgütlenmelerin olduğu görülmektedir. Bunlar aşağıdaki başlık çerçevesinde tetkik edilecektir.

---

⁵⁰⁶ Ömer Çaha, “1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları”, *Yeni Türkiye*, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, 1997, ss31-32.

7.1. Bulgaristan'daki Türk Sivil Toplum Örgütleri ve Bunların Etkileri

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan Türkleri, kendi haklarını koruyup gözetecek bazı örgütlenmeler içerisine girmişlerse de, söz konusu girişimleri günümüz sivil toplum yaklaşımı içerisinde değerlendirmek pek mümkün gözükmemektedir. Atatürk dönemi Türk-Bulgar ilişkileri bölümünde, Türk azınlığın Türk Öğretmenler Birliği ve Turan Gençlik Birliği gibi azınlık faaliyetlerini örgütsel anlamda yönlendirebilecek teşkilatların varlığına değinmiştik. Bulgaristan'da 1930'lu yıllarda siyasî anlamda cereyan eden faşist eğilimler, azınlığın bu gibi örgütlenmelerinin ortadan kalkmasına neden olmuştu.

Soğuk Savaş dönemi esnasında ise, katı komünist ilkelerin neden olduğu diktatoryal yönetim tarzı, ülke içerisinde Türk azınlığın örgütlü bir biçimde hareket etmesini engellemiştir. Zira sivil toplum örgütlerinin demokrasi ile idare edilen toplumlarda var olabileceği göz önünde bulundurulduğunda, komünist dönem Bulgaristan'ında Türk azınlığın açıktan örgütlenememesi doğaldır. Bulgaristan Türklerinin komünist dönemde örgütlenme ihtiyacına yönelik olarak değerlendirilebilecek bazı girişimlerinin olduğu görülmektedir. Milli ve dinî kimliğinin bilincinde olan ve bağlı bulunduğu ülke içerisinde azınlık olarak varlığını sürdüren bir topluluğun, kendisine yönelik bir takım baskılar sonucu kitlesel bir tepki ortaya koyması için örgütlenme süreci içerisine kaçınılmaz olarak girdiği değerlendirilmelidir.

Bu kapsamda, komünist dönemin baskılarına rağmen ve Türk azınlığa yönelik izlenen politikalara tepki olarak, azınlık mensuplarınca bazı gizli örgütlerin kurulduğu anlaşılmaktadır. 1957 yılında kurulan “Yeraltı Atatürkçüler Örgütü” komünist dönemde ilk kurulan örgütlerden biridir. Kırcaali'deki bir grup aydın tarafından kurulan teşkilat, Bulgaristan Türkleri arasında Atatürkçü düşüncenin yayılması için faaliyet göstermiştir. Başlangıçta 28 üyenin faaliyette bulunduğu anlaşılan bu oluşum, Kırcaali'nin Nalbantlar Köyünde ortaya çıkmış ve daha sonra, Adaköy ve Çorbacılar Köyünde de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Teşkilat yöneticileri, Türk azınlığa Atatürkçü düşüncüyü ve amaçlarını anlatan elle yazılı bazı bildirimler dağıtmış, gizlilik ilkesi çerçevesinde niyetlerini ifade eden mektuplar kaleme alınmıştır. Ancak, teşkilat içinden komünist makamlara bilgi sızdırılması sonucu, 18 üye tutuklanarak Kırcaali Mahkemesi'nde yargılanmıştır.⁵⁰⁷

Komünist dönemde Bulgaristan Türklerinin bir diğer örgütlü hareketi ise, “Bulgaristan Türk Gençlik Teşkilatları Birliği” (BTGTB) olmuştur. 19 Mayıs 1960 tarihinde Varna'da kurulan teşkilatın ilham kaynağının, geçmişte kurulan “Turan Gençlik Birliği” (1926-1934)

⁵⁰⁷ “Yeraltı Atatürkçülük Örgütü” hakkında bkz. Şerefli, a.g.e., ss.139-141.

olduğu anlaşılmaktadır. Bulgaristan'da 1959-1960 eğitim-öğretim yılında Türk okullarının kapatılmasından sonra, bu örgüt, Jivkov Rejiminin Türkçeyi ve Türk kültürünü yasaklamaya yönelik izlediği politikalara karşı Türk gençlerinin ve Türk aydınlarının direnişinin organize edilmesi ve Türk varlığının ayakta tutulması için 1960-1966 yılları arasında faaliyet göstermiştir. 1966 yılında teşkilatın lideri Ahmet Cebeci'nin Türkiye'ye iltica etmesi sonucu faaliyetleri aksayan teşkilatın, etkinliğinin 1972 yılına kadar sürdüğü anlaşılmaktadır. Daha ziyade, Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinin yoğun olarak yaşadığı yerlerde faaliyet gösteren BTGTB, çeşitli köy, kasaba ve şehirlerde 1964 yılına kadar 171 teşkilat oluşturmuştur.⁵⁰⁸ Gizlilik ilkesi nedeniyle, bünyelerinde yazılı hiçbir belgeye yer vermeyen oluşumda, üyelere "10 Altın İlke"⁵⁰⁹ başlığı altında amaç ve çalışma prensipleri ezberletilmiştir.

Bulgaristan Türklerinin bir diğer teşkilatı ise, Jivkov Rejiminin Bulgaristan Türklerini asimile etmek amacıyla izlediği politikalara tepki olarak 1985 yılında Dobriç'te kurulan ve şimdiki Hak ve Özgürlükler Hareketi lideri Ahmed Doğan'ın da yer aldığı Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi (BTMKH) olmuştur.⁵¹⁰ BTMKH üyeleri 1985 sonu ve 1986 yılı başlarında tutuklanırken; örgütün çalışmaları sekteye uğramış; ancak, bundan sonra da gelişimine devam etmiştir.

Başlangıçta önemsiz bir örgüt gibi görülen BTMKH, daha sonra Bulgaristan Türklerinin en önemli teşkilatı haline gelmiş ve HÖH oluşumuna doğru gidilen süreci başlatmıştır. 1985 yılı Aralık ayında Varna'da hareketin taraftarları ilk toplu görüşmelerini yapmışlar, "silahsız savaş" metodunu benimseyen bir program bildirisi kabul etmişler ve 1986 yılı seçimlerini boykot çağrısı yapmışlardır. Temmuz 1986'da Ahmed Doğan, hareketin başkanlığına seçilirken; bildiri dağıtmaktan dolayı, hareketin birçok üyesi tutuklanmış ve ağır cezalara çarptırılmışlardır. Bu tutuklamalarda, Ahmed Doğan 10 yıl hapse mahkûm edilmiştir.⁵¹¹ Daha sonraları, hareketin lideri Ahmed Doğan ile yapılan bir röportajda, Doğan BTMKH'nin ortaya çıkma gerekçesini şu sözlerle ifade etmiştir: "...*Hareket, Bulgaristan Türk ve Müslümanları'nın hareketi idi... 1960'larda, 1972-73'lerde Batı Rodoplar'da ve 84-85 yıllarında bütün Bulgaristan'da yaygınlaşan zorla isimleri değiştirme kampanyası böyle bir örgüt için zemin oluşturmuştur...*"⁵¹² Bulgaristan'da Türklerin yaşadığı her bölgede teşkilatlanmış hareket, temel olarak Rumeli (Kırcaali, Hasköy, Filibe, Burgas, İslimiye),

⁵⁰⁸ Bulgaristan Türk Gençlik Teşkilatları Birliği (BTGTB) hakkında bkz. Şerefli, a.g.e., ss.147-179.

⁵⁰⁹ Şerefli, a.g.e., ss. 151-152.

⁵¹⁰ BTMKH'yi kuran 4 kişilik ekibin içinde yer alan Zahit Öztürk ile yapılan söyleşi için bkz. *Ses Gazetesi*, Eylül 2009, s.3.

⁵¹¹ Ömer E. Lüttem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989, Cilt II, 1986-1987*, ASAM Yayınları, Ankara, 2005, ss.287-288.

⁵¹² Özgür, a.g.e., s.77.

Deliorman (Razgrat, Şumnu, Eskicuma, Rusçuk) ve Dobruca (Varna, Silistre, Hacıoğlupazarcığı) bölgelerinden oluşmaktaydı.⁵¹³ Jivkov'un 10 Kasım 1989'da yönetimden uzaklaşmak zorunda kalmasının ardından Ahmed Doğan'ın da aralarında bulunduğu BTMKH üyeleri, 22 Aralık 1989'dan itibaren serbest bırakılmaya başlandılar.⁵¹⁴ Hareket daha sonra, Hak ve Özgürlük Hareketi adıyla örgütlenmesine yasal zeminde devam etmiş ve günümüz HÖH'ünün temelini oluşturmuştur.

BTMKH'ne paralel olarak, Türk azınlık arasında Jivkov'un asimilasyon politikalarına tepki niteliğinde iki dernek daha oluşturulmuştur. 1988 yılı sonlarında İnsan Haklarının Savunulması Demokratik Birliği (İHSDB) adı altında bir dernek kurulurken, kurucuları Bulgaristan içlerine sürgüne gönderilmiştir.⁵¹⁵ 1989 yılında ise, Hasköy'de Avni Veliyev'in başkanlığında 1989 Viyana Destek Derneği (VDD) adında bir teşkilat daha kurulmuştur. Daha önce 1985 yılında Kırcaali'de devlet karşıtı faaliyetlerde bulunmak suçundan hapis cezasına çarptırılan Veliyev, serbest bırakıldıktan sonra derneği kurma çalışmalarına girişmiştir. Dernek, BBC, Deutsche Welle ve Radio Free Europe (RFE) gibi yabancı radyolarda yapılan yayınlara katılarak Bulgaristan Türklerinin durumunu uluslararası kamuoyuna duyurma imkânına kavuşmuştur.⁵¹⁶

Öte yandan, komünist dönemde şekil açısından kitlesel nitelikte değerlendirmek mümkün değilse de, içerik olarak örgütlü bir mücadelenin gösterebileceği etkiyi sağlamış olan bireysel mücadelelere de rastlanmaktadır. Bu noktada, Osman Kılıç'ın verdiği mücadele, emsal olarak gösterilebilir. 1948 yılında Türkiye lehine casusluk yapmak suçundan hapse atılan Osman Kılıç, ilk önce idam cezasına çarptırılmış; daha sonra cezası müebbet hapse dönüştürülmüştür. Osman Kılıç, 1964 yılında Ankara Yönetiminin girişimleriyle Türkiye'ye getirilmiştir.⁵¹⁷ Bulgaristan Türkleri arasında "Osman Kılıç Davası" olarak da bilinen Kılıç'ın mücadelesi azınlık üzerinde oldukça etkili olmuştur.

Bulgaristan'da komünist rejim sona ererken; ülke içinde demokrasiye yumuşak bir geçiş süreci yaşanmış ve Sofya yönetimi rotasını Moskova'dan Brüksel-Washington hattına

---

⁵¹³ Şerefli, a.g.e., ss.188-189.

⁵¹⁴ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.423.

⁵¹⁵ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, s.427.

⁵¹⁶ Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, ss.427-428.

⁵¹⁷ Osman Kılıç'ın Türkiye'ye getirilmesiyle ilgili idama mahkûm olduğu günden itibaren Ankara yönetimi harekete geçmişse de, istenilen sonucu kısa süre içerisinde alamamıştır. İstanbul'da Galata Köprüsü üzerinde suçüstü yakalanan ve ardından hapse atılan Bulgaristan Konsolos Muavini Çolakov'u Ankara koz olarak kullanmış ve Çolakov'a karşılık 11 tane Bulgaristan Türkünü takas etmiştir. Osman Kılıç da bunların içindedir. Bkz. Şerefli, a.g.e., s.98; Osman Kılıç'ın zindandaki günlerini kaleme aldığı kitabı, kendisinin mücadelesine ilişkin ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Bkz. Osman Kılıç, *Kader Kurbanı*, Balkan Göçmenleri İktisadi Araştırma ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı (BİSAV) Yayınları, Ankara, 2002.

çevirmiştir. Batı yanlısı bir dış politikaya paralel olarak ortaya çıkan NATO ve AB üyelik hedefleri, Bulgaristan'ın demokratik bir devlet haline gelmesinde önemli etkenler olmuştur.

Siyasal anlamda Bulgaristan Türkleri partileşme sürecini tamamlayarak Hak ve Özgürlükler Hareketi adı altında bir parti kurmuşlar ve ülkenin en büyük üçüncü siyasî partisi konumuna gelmişlerdir. Dolayısıyla HÖH, zamanla ülkenin siyasî dengelerinin belirlenmesindeki en stratejik aktörlerden biri olmuştur, denilebilir. Ne var ki, Bulgaristan Türkleri demokratik haklarını kazanmalarının doğal bir sonucu olarak, siyasî anlamda partileşme konusunda gösterdikleri başarıyı, sivil toplum anlamında gösterememişlerdir. Komünist dönem ve öncesinde demokratik bir yönetim tarzından bahsedilemeyeceği için, ancak kendilerine yönelik izlenen asimilasyon politikalarına tepki olarak gizlice örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Ne var ki, demokratik anlamda örgütlü bir biçimde hareket etmelerinin önündeki hukukî sınırlamalar kalkmasına rağmen, bu kez de azınlığın teşkilatlanma konusunda zafiyeti ortaya çıkmıştır.

Söz konusu zafiyetin ortaya çıkmasında çeşitli nedenler dikkat çekmektedir. Bunlar;

- Halkın ekonomik kaygı ve sıkıntıları,
- Komünist dönemden kalma, 'her şeyi devletten bekleme' anlayışı,
- Sivil toplum örgütlenmesiyle ilgili faaliyetleri yapabilecek nitelikli insan sayısının az olması ve bu işlerle ilgilenen kişilerin Türkiye'ye göç etmesi,
- HÖH'ün, Türk azınlığın kendi tekelinden çıkmasını istememesi ve olası bir muhalefetten çekinmesi,
- Bulgar devletinin Türkleri örgütlü bir yapıda görme kaygısı, vs. şeklinde belirtilebilir.

Hâlihazırda Bulgaristan Türkleri adına faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin sayısı çok azdır. Bu dernekler şunlardır:

- * Kırcaali Ömer Lütfi Kültür Derneği;
- * Şumnu Nazım Hikmet Türk Kültür Evi;
- * Burgas Recep Küpçü Türk Kültür Merkezi;
- * Rusçuk Türkiye ile İlişkiler Derneği – GÜNEŞ;
- * Rodop Kültür Etnik Teatrisi Derneği;
- * EVET Birliği (Sofya);

* Kırcaali Kadriye Latifova Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu.

Belirtilen derneklerden Kırcaali Kadriye Devlet Müzik ve Dram Tiyatrosu'nun sivil toplum örgütü anlamında ele alınması pek mümkün değildir. Zira söz konusu tiyatro 2003 yılında Bulgaristan Bakanlar Kurulu Kararıyla kurulmuştur.⁵¹⁸ Şumnu Nazım Hikmet Türk Kültür Evi, Burgas Recep Küpçü Türk Kültür Merkezi ve Rusçuk Türkiye ile İlişkiler Derneği kısıtlı imkânları ile faaliyetlerini maksimize etme konusunda en üretken dernekler olarak ön plana çıkarken; her üç derneğin de 2010 yılı itibariyle başkanlarının bayan olması,⁵¹⁹ Bulgaristan Türk kadınlarının mücadele azmini ve toplumsal yaşama ne denli entegre olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Kırcaali Ömer Lütfi Kültür Derneği'nin de kısmen kültürel faaliyetleri bulunurken; daha ziyade pasif bir görüntü çizmektedir. Rodop Kültür Etnik Teatrisi Derneği, yeni kurulan bir dernek olması nedeniyle azınlık tarafından şüphe ile karşılanmaktadır. EVET derneği ise, 1997 yılında iktidara gelen DGB'nin bünyesindeki Türk azınlık mensuplarına bilinçli olarak kurdurulmuş ve Bulgaristan Türkleri tarafından da '*paravan*' bir dernek olduğu iddia edilen bir oluşumdur.⁵²⁰

Örgütlenme anlamında bir yetersizliğin olduğu aşikârdır. Zira gayri resmî nüfus istatistiklerinde 1 milyon civarında bir sayıya sahip olduğu tahmin edilen Bulgaristan Türkleri, sayı itibariyle olarak kendisiyle aynı kaderin sonucu Türkiye toprakları dışında kalmış olan diğer tüm Balkan Türklerinin toplam sayısının iki katından daha fazladır. Ancak, diğer Balkan ülkelerindeki Türklerin derneklerine bakıldığında, Bulgaristan Türklerinin örgütlenme bakımından hayli geride kaldığı görülmektedir. Örneğin, Kosova Türklerinin sayıca 40'a yakın derneği ve KDTP adında bir siyasî partisi vardır. Hatta son dönemdeki gelişmelerle Kosova Türklerinin parti sayısı 2'ye çıkmıştır.⁵²¹ 80.000 Türk'ün yaşadığı Makedonya'da MATÜSİTEB (Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği) çatısı altında bir araya gelen 40'ı aşkın Türk sivil toplum örgütü ve 3 tane Türk siyasî partisi bulunmaktadır. Batı Trakya'da önemli sayıda Türk sivil toplum örgütünün yanı sıra, yurtdışında yaşayan Batı Trakya Türklerinin kurdukları başta Avrupa olmak üzere Avustralya'ya kadar Batı Trakya dernekleri bulunmaktadır. Türkiye'de de Batı Trakya Türklerinin dernekleri mevcuttur. Bununla birlikte, Batı Trakya'da Dr. Sadık Ahmet

⁵¹⁸ *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı:75, Mayıs-Haziran 2009, s.36.

⁵¹⁹ Şumnu Nazım Hikmet Türk Kültür Evi Başkanı Nurten Remzi; Burgas Recep Küpçü Türk Kültür Merkezi Başkanı Mücella Bilal, Rusçuk Türkiye ile İlişkiler Derneği – GÜNEŞ'in Başkanı ise Mecbure Efraimova'dır.

⁵²⁰ İncelemelerde bulunmak üzere, Bulgaristan'a tarafımızca yapılan gezilerde özellikle Kırcaali, Filibe ve Sofya'daki Türkler tarafından EVET Derneği ısrarla kötülenmiş ve her fırsatta söz konusu derneğe güvensizlik duyulduğu ifade edilmiştir.

⁵²¹ *Doğan Haber Ajansı (DHA)*, 20 Nisan 2010.

tarafından kurulmuş olan bir de Türk siyasî partisi mevcuttur. Sayısal ve coğrafi olarak, Balkan Türklerinin en önemli parçalarından birini ihtiva eden Bulgaristan Türklerinin sivil toplum yapılanması anlamındaki bu eksikliğini düşündürücü bulmaktayız.

7. 2. Türkiye’de Bulgaristan Türklerinin Sivil Toplum Örgütleri ve BAL-GÖÇ Örneği

Türkiye, Türk Dünyası’nın çekim merkezi olarak, Osmanlı sonrası dönemde farklı zamanlarda çok sayıda göç almıştır. Bununla birlikte, 1878 yılından günümüze kadar Bulgaristan’dan göçler kesintiye uğramamıştır. 1923-2005 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen soydaş sayısı 844.438 olarak belirlenmiştir.⁵²² Göçlerin gerçekleşmesi, Türkiye açısından belli sorunlara neden olduğu gibi, aynı zamanda soydaşların yetişmiş iş ve beyin gücünü taşımaları da pozitif yönde bir katkı olmuştur. Aslında Türkiye için esas mesele, göçmenlerin ülkeye getirdikleri sorunlar olmamıştır. Esas sorun, Türkiye’yi çevreleyen güvenlik kuşağında yaşanan söz konusu göçlerin ülkemizin stratejik çıkarlarına aykırı olmasıdır.⁵²³

Bulgaristan’daki Türk sivil toplum örgütlerinin sayıca az olmasına tezat olarak, Türkiye’de Bulgaristan Türklerinin çok sayıda sivil toplum örgütü bulunmaktadır. Söz konusu sivil toplum örgütlerinin sayısını tam anlamıyla tespit etmek mümkün olmasa da, Türkiye’de 2006 verileri itibariyle, Balkanlar’a yönelik faaliyet gösteren 212 dernekten, 124’ü Bulgaristan Türklerine yöneliktir.⁵²⁴ Ne var ki, bu veriler tam anlamıyla gerçeği yansıtmamaktadır. Zira bazı dernekler ‘Balkan’ ve ‘Rumeli’ başlığı altında örgütlenmiş olmaları nedeniyle, birden fazla ülkede faaliyet gösteriyor gibi görülmektedir. Bununla birlikte, genel anlamda Balkan göçmenlerine ait olan 10’un üzerinde federasyon bulunurken, son tahlilde bir araya gelinen bir konfederasyon örgütlenmesi de mevcuttur.

Balkan ve Bulgaristan dernekleri sayısında tespit edilen bu enflasyon, şekil açısından olumlu görünse de, içerik açısından kurumsallaşmalarını sağlayamamış olmalarının yanı sıra, camianın da fazlasıyla dağınık ve bölünmüş görünmesine neden olmaktadır. Bu durum etkin bir güç olmalarının önünde engel teşkil etmektedir. Kurumsallaşmanın sağlanamamış olması dernek faaliyetlerinin belli birkaç kişinin üzerine yığılmasına neden olmakta ve bireysel hareket tarzı esas alınmaktadır. Bu durum, faaliyetlerin sistematik olarak

⁵²² Sait Yusuf, “Türkiye’ye Yönelik Soydaş Göçü ve Sonuçları”, *Balkan Mektubu*, Sayı:18, Yıl:2006, s. 6.

⁵²³ Yusuf, a.g.m., s. 5.

⁵²⁴ Yusuf, a.g.m., s. 6.

gerçekleştirilememesine ve derneklerin etkin bir baskı mekanizması oluşturamamasına yol açmaktadır.

Türkiye'deki Bulgaristan göçmenlerinin kurduğu derneklerin başarılı olamamalarının temel nedenleri şunlardır:

- Kurumsallaşmanın tam anlamıyla sağlanamamış olması nedeniyle, sivil toplum örgütlerine çeşitli uluslararası kuruluşların sağladığı hibelerden ve uluslararası projelerden faydalanılamaması,
- Derneklerin temel gelir kaynağının üye aidatları ve bağışlardan oluşması nedeniyle ortaya çıkan ekonomik yetersizlikler,
- Dernek başkan ve yöneticilerinin faaliyetlere yoğunlaşmak yerine, daha ziyade siyasî bir takım beklentilere odaklanmaları,
- Göçmenlerin göç ettikleri yerleri unutma eğilimi ve göç ettikleri ülkeye entegrasyon sürecine daha fazla ağırlık vermeleri sonucu oluşan ilgisizlik,
- Derneklerin kendi aralarındaki, negatif sonuçlara neden olan rekabet ve anlaşmazlıklar sonucu ortaya çıkan bölünmüş ve dağılmış güç görüntüsü,
- Tabanın ekonomik kaygılarının ön planda yer alması sonucu dernek faaliyetleri gibi sosyal işlere zaman kalmaması,
- Tabanın beklentilerinin yüksek olması ile derneğin kıt gelir kaynaklarına bağlı olarak ortaya çıkan tezatlık ve bunun doğal neticesi olarak tabanın derneğine beslediği güven ve saygının azalması,
- Derneklerdeki nitelikli insan sayısının az olması,
- Özellikle 1989 göçmenlerinde görülen ve komünist dönemde alışık oldukları 'her şeyi devletten bekleme' anlayışı.

Dönemsel olarak bakıldığında, Bulgaristan'dan gerçekleşen göçler çerçevesinde gelen soydaşların, her döneme özgü sorunları olmuştur. Bu sorunlar göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası olmak üzere geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. 1960'lı ve 70'li yıllarla birlikte, 1968 Göç Anlaşması ile gelen Bulgaristan Türkleri, 1950-51 göçüyle gelenlerin de aktif katkılarıyla ilk dernekleşme çalışmalarına başlamışlardır. Bu kapsamda, Bulgaristan Türklerinin yoğun

olarak yaşadığı Bursa, İstanbul ve İzmir gibi iller⁵²⁵ dernekleşme faaliyetlerinin ana üslerinden olmuştur. Ancak, Bulgaristan Türklerinin profesyonel ve etkili örgütlenme anlamında ortaya çıkan ilk teşkilatı, özelde Bulgaristan, genelde ise Balkan göçmenlerinin yoğun olarak yaşadığı Bursa’da kurulan Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği (BAL-GÖÇ) olmuştur.

Esas itibariyle, Bulgaristan Türklerinin Türkiye’deki sivil toplum örgütlerinin ortaya çıkış nedenleri 2 kategoride ele alınabilir:

1. Bulgaristan’ın asimilasyon politikalarını protesto etmek ve uluslararası kamuoyuna duyurmak için kriz dönemlerinde tepki olarak ortaya çıkanlar (BAL-GÖÇ, BAL-TÜRK vb...),
2. Kriz dönemleri dışında kurulan kültürel ve yöresel nitelikteki dernekler (Bulgaristan Türkleri Kültür ve Hizmet Derneği, Filibe Yöresi Kültür ve Dayanışma Derneği, Eğridere’liler Kültür ve Dayanışma Derneği, Tunaboylular ve Deliormanlılar Kültür ve Dayanışma Derneği vb...).

Kriz dönemlerinde kurulan dernekler güncel anlamda dâhi Türk-Bulgar ilişkilerinde kısmen etkili olabilen birer sivil toplum örgütü olurlarken; kültür ve yöre derneklerinin bu boyutu yoktur. İkinci kategoride yer alanlar daha ziyade kendi üyelerine dönük faaliyetler içerisinde bulunmaktalar ve Bulgaristan nezdinde ses getirici nitelikte etkilerde bulunamamaktadırlar.

Türkiye’de Bulgaristan Türklerinin dernekleri başta Bursa olmak üzere, İstanbul, İzmir, Edirne, Kocaeli, Eskişehir ve Yalova gibi Bulgaristan göçmenlerinin yoğun yaşadığı illerde kurulmuşlardır. Bulgaristan Türklerinin Türkiye’deki dernekleri bağlamında Bursa stratejik bir öneme sahiptir. Zira Bursa, diğer şehirlere nazaran demografik olarak olmasa da göçmen nüfusun yoğunluğu ve etkinliği gibi kriterlerin ışığı altında, bu alanda diğerlerinden daha fazla ön plana çıkmaktadırlar. Bu noktada, Bursa’da Bulgaristan Türklerinin önemli bir sivil toplum örgütü olarak BAL-GÖÇ, hem etken, hem edilgen konumda bulunmaktadır. Konumuz içeriğine uygun olarak, Türkiye’deki Bulgaristan Türklerinin dava merkezli örgütlenmiş etkin bir sivil toplum kuruluşu olması, Türk-Bulgar ilişkilerini azınlık hakları bağlamında etkileyebilme gücü ve sahip olduğu ilişkiler ağı bağlamında BAL-GÖÇ’ü

---

⁵²⁵ Özellikle 1950-1988 yılları arasında Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen göçlerle elen soydaşların yerleştiği illere bakıldığında, Bursa’nın il sırada yer aldığı görülürken; ardından İstanbul ve İzmir gelmektedir. Söz konusu sayısal veriler için bkz. Lilia Petkova, “The ethnic Turks in Bulgaria: Social integration and impact on Bulgarian–Turkish relations, 1947-2000, *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, Vol.1, No.4, 2002, s. 44.

örneklem olarak incelemek sivil toplumun etkisini göstermek açısından önemli olacaktır. BAL-GÖÇ örneğinden hareketle, Türkiye’deki Bulgaristan Türkleri derneklerinin aslında Türk-Bulgar ilişkilerinde önemli bir misyonu yerine getirebilecekleri vurgulanmaya çalışılacaktır.

1984 yılından itibaren, Bulgaristan’daki Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikaları gündeme gelmiş ve Türkler kapsamlı bir Bulgarlaştırma işlemine tabi tutulmak istenmişti. Bu politika sadece Türklerin isimlerinin değiştirilmesini değil; aynı zamanda Türk soylu kişilerin temelli ortadan kaldırılmasını amaçlamaktaydı. Derneğin kuruluş gerekçesi, Bulgaristan’ın asimilasyon politikalarına ‘dur’ demek ve soydaşlara yönelik baskıları ulusal ve uluslararası kamuoyunun dikkatine sunmaktı. Resmî olarak 17 Ocak 1985 tarihinde kurulan BAL-GÖÇ, Bursa kamuoyunun yakından tanıdığı ve 1951 yılı Bulgaristan göçmeni olan Mümin Gençoğlu’nun yönetiminde, Bursa ve İstanbul’da Bulgaristan’ın politikalarını protesto etmek amacıyla on binlerce kişinin katılımıyla gerçekleştirilen mitinglerin organizasyonunda ön plana çıkmış ve bu durum Ankara Yönetimi tarafından takdir edilmiştir.⁵²⁶

Diğer taraftan, halk nezdinde de BAL-GÖÇ’ün bu çalışmaları beğeni ve sempati toplamıştır. Derneğin halk nezdinde sempati toplaması, faaliyet sahasının ‘milli bir dava’ alanı olarak görülmesiyle doğrudan ilintilidir. Hatta zaman zaman bu durum, derneğin Türk milliyetçiliğinin sivil toplum alanındaki uzantısı olarak değerlendirilmesine yol açmakta;⁵²⁷ soydaş sorunlarının çözümüne yönelik faaliyet göstermesi ve devlet yetkilileriyle bu kapsamda işbirliği yapması da BAL-GÖÇ’ün ne denli ‘sivil’ toplum örgütü olduğu tartışmasını yaratmaktadır.

Söz konusu tartışma, derneğin Türkiye içindeki faaliyetleri, yerel yönetimler ve siyasi partiler üzerinde baskı oluşturma ve tabanı etkileme bağlamında ele alındığında, sivil toplum örgütü olabildiğini gösterirken; derneğin Bulgaristan’a yönelik faaliyetleri söz konusu olunca Ankara’dan tamamen bağımsız olarak hareket edemediği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada, dernek devletin çeşitli birimleriyle yakın ilişki içerisinde.

Öte yandan, BAL-GÖÇ’ün Türk-Bulgar ilişkilerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Derneğin kuruluşunda Bulgaristan’ın politikalarına karşı bir tepki durumunun söz konusu olması, kuruluşunu izleyen yıllarda asimilasyon politikalarını protesto etmek için ulusal ve

---

⁵²⁶ BAL-GÖÇ’ün miting organizasyonlarının Ankara’da takdir toplamasının doğal bir sonuç olduğu ortadadır. Zira dernek kuruluş aşamasında Ankara’da (E) Org. Turgut Sunalp Paşa’nın onayı ve desteği alınarak kurulmuştu. Bkz. Zülkef Yeşilbahçe, “BAL-GÖÇ Onbeşini Doldururken”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı:32, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999, s. 6.

⁵²⁷ Jeanne Hersant-Alexandre Toumarkine, “Hometown Organisations in Turkey: An Overview”, *European Journal of Turkish Studies*, No:2, 2005, <http://ejts.revues.org/pdf/397>, s. 13, 1 Mayıs 2010.

uluslararası alandaki etkili faaliyetleri⁵²⁸, 1989 göçüyle gelen soydaşların Bursa’da yerleştirilmesi ve sorunlarının çözümündeki etkili girişimleri⁵²⁹ ile üyelerinin çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bir siyasî parti olan HÖH ile arasındaki güçlü bağları,⁵³⁰ derneğin Bulgar devlet görevlileri tarafından da yakından izlenmesine yol açmaktadır.

BAL-GÖÇ’ün faaliyetlerinin Bulgar tarafınca yakından takip edilmesinde etkili olan bir diğer husus, derneğin uluslararası alanda etkinliğinin ve prestijinin olmasıdır. BAL-GÖÇ daha kuruluşundan itibaren, Bulgaristan’daki asimilasyon girişimlerini uluslararası kamuoyuna taşımış ve Bulgaristan’ı zor durumda bırakmıştır. Örneğin, 9 Kasım 1986 tarihinde BAL-GÖÇ’ten bir heyet, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) toplantısına katılarak 30’un üzerinde ülkenin dışişleri bakanlarına Bulgaristan’da Türk ve Müslümanlara yapılan zulmü anlatmıştır. Bunun yanında, Uluslararası Af Örgütü ve Helsinki İnsan Hakları Komitesi Başkanları ve diğer temsilcilerle görüşülmüş; Bulgaristan’ın asimilasyon politikalarını uluslararası kamuoyunun gündemine taşımıştır.⁵³¹

Derneğin, Türkiye’nin devlet olarak, Bulgaristan’la ilgili ön plana çıkamadığı veya çıkmasında sakınca görülen noktalarda önemli bir aktör olarak görünebilmesi, bir diğer özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, Bulgaristan’da gerçekleşen seçimlerde kendisini daha somut bir şekilde göstermektedir. Dernek, Bulgaristan’daki, başta genel seçimler⁵³² olmak üzere, yerel seçim ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Bursa’da yaşayan Bulgaristan vatandaşlarının ve çifte vatandaşların seçimlere katılıp oylarını kullanmaları için etkin bir koordinasyon mekanizmasını işletmektedir. Bu kapsamda, Bulgaristan’a giderek oy kullanacak olan seçmenin otobüslerinin koordine edilmesi, onların Bulgaristan’a sağ salim varmaları ve geri dönmeleri; Türkiye’de oy kullanacak Bulgaristan vatandaşları içinse,

---

⁵²⁸ Ulusal düzeyde Bulgaristan Türklerinin maruz kaldığı baskıları gündeme taşımak için 1985 yılının başında dönemin TBMM Başkanı Necmettin Karaduman ve Başbakan Turgut Özal ile görüşen BAL-GÖÇ yöneticileri, uluslararası alanda da çeşitli temaslarda bulunmuştur. Bkz. Ali Öztürk, *Bulgaristan’dan Türkiye’ye Rumeli’den Bursa’ya Hayatım ve Hatıralarım*, 2. Baskı, Düşünce Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2008, ss. 311-312.

⁵²⁹ BAL-GÖÇ, 1989 göçmenlerinin sorunlarının çözümünde etkin rol üstlenmiştir. Örneğin gelen göçmenlerin ev bulma, kira ödeme, iş bulma ve gıda yardımları gibi, göçmenlerin hayatlarını yeniden kurmalarında etkili olmuştur. Belkıs Kümbetoğlu, “Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit; Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar”, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar...*, der. Kemâli Saybaşılı-Gencer Özcan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss.238-239.

⁵³⁰ Ahmed Doğan Hak ve Özgürlükler Hareketi siyasi lideri olarak, 1991 yılında geldiği Türkiye’de, bir takım temaslarda bulunmuş ve bu kapsamda Bursa’ya da gelerek BAL-GÖÇ’ü ziyaret etmiştir. Zülkef Yeşilbahçe, *Ata Topraklarından Anavatana Anılar*, Bursa, 2008, ss. 240-241. BAL-GÖÇ ile HÖH arasındaki ilişkilerin güçlü olduğunun somut göstergesi, 22 Mart 2010 tarihinde HÖH lideri Ahmed Doğan ile BAL-GÖÇ Başkanı Emin Balkan’ın Sofya’da bir araya gelmeleridir. *BAL-GÖÇ Resmi Web Sayfası*, <http://www.bal goc.org.tr/2010/ahmetdogan/ahmetdogan.html>, 8 Mayıs 2010.

⁵³¹ Öztürk, a.g.e., s. 315.

⁵³² Ekici, “Bulgaristan’da Hak ve Özgürlükler Hareketi”, s.132.

Türkiye’de sandıkların kurulması için ilk etapta dilekçelerin toplanması ve bunların Bulgaristan temsilciliklerine teslimi, seçim günü sandık başlarında görev yapacak olan personelin belirlenmesi⁵³³, personelin ihtiyaçlarının karşılanması, oyların sayımı esnasında olası bir usulsüzlüğü önlemek ve seçim sandık sonuçlarından haberdar olmak ve kamuoyuna bilgi aktarmak gibi etkin bir görev üstlenmektedir.

Ankara Yönetimi, komşu ülkenin içişlerine karışmak gibi bir algılamanın ortaya çıkmaması için, sivil toplum örgütlerinin çalışmalarını maddî ve manevî yönden desteklemektedir. Zira Türkiye’nin Bulgaristan’daki politik gelişmelere ve soydaşların siyasi durumuna seyirci kalması mümkün gözükmemektedir. Bu kapsamda, Bulgaristan vatandaşlarının yoğun olduğu illerde etkin sivil toplum örgütlerini harekete geçirerek seçimlere yönelik sonuç almak, Ankara Yönetimince tercih edilen politika olmaktadır. Böylece, Sofya Yönetiminin de olası bir tepkisine muhatap olunmamaktadır.

Derneğin Türk-Bulgar ilişkilerinde üstlendiği söz konusu misyon Bulgaristan’da milliyetçi çevrelerce abartılı bir biçimde anlatılırken; yine bu çevrelerin ulusal yayın organlarında derneğin başkan ve yöneticileri “Bulgaristan karşıtı eylemlerin odak noktası” olarak gösterilmektedirler. Söz konusu yayın organlarının, seçim döneminde oyunu kullanmak için Bulgaristan’a giden seçmene otogara indiklerinde sordukları ilk soru “sizi BAL-GÖÇ mü buraya gönderdi?” olurken; yine söz konusu aşırı milliyetçi çevreler 5 Temmuz 2009 seçimi öncesi Bulgaristan Türkiye’yle olan Kapitan Andreevo sınır kapısında taşkınlıklar yapmışlar ve Türk seçmenin ülkeye girişini engellemek istemişlerdir.⁵³⁴

BAL-GÖÇ, kuruluşundan itibaren yaptığı faaliyetler sonucu Bakanlar Kurulu’nun 11.08.1987 gün ve 87/12003 sayılı kararıyla *kamu yararına çalışan dernekler* statüsüne girmiş; yine aynı yıl içerisinde merkezi Bursa’da bulunan Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu’nun (BGF) kurulmasını teşvik etmiştir. İzmir, Kocaeli, Yalova ve İstanbul’daki bazı derneklerle BGF çatısı altında buluşulurken; BGF ile uluslararası alanda önemli bir görev üstlenilmiştir. 23 Temmuz 2004 tarihinde BGF’ye, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları adına ‘Özel Danışmanlık’ statüsü verilmiştir.⁵³⁵ Ne var ki, gerek dernek gerek federasyon BM’deki bu görevi layıkıyla yerine getirebilmek için gerekli alt yapıdan, nitelikli insanlardan ve daha önemlisi kurumsallaşmış bir teşkilat yapısından yoksun durumdadır. Buna karşın, kendine

⁵³³ Ortaya çıkabilecek usulsüzlüklere karşın, Bulgaristan devleti her sandık başına en az bir Bulgar yetkili göndermektedir.

⁵³⁴ *İhlas Haber Ajansı* (İHA), 03 Temmuz 2009.

⁵³⁵ *BAL-GÖÇ Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.balgoc.org.tr/2004/bgf/bgf/bgf.html>, 10 Mayıs 2010.

özgü yapısı ve tarihsel birikimiyle, Türk-Bulgar ilişkilerinde önemli bir rol oynamakta ve günümüzde Türkiye'deki Bulgaristan Türklerinin en etkin sivil toplum örgütü olarak ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde Bulgaristan Türkleri, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin ardından imzalanan Berlin Antlaşması ile ilk defa azınlık konumuna düşerken; söz konusu savaşla birlikte Bulgaristan devletinin sistematik olarak asimilasyon, baskı ve zulüm politikalarına maruz kalmış ve bunların doğal sonucu olarak göç olgusu, azınlık için değişmez bir yazgı hâline gelmiştir. Öte yandan, Bulgaristan Türkleri 93 Harbi ve Balkan Savaşları sonunda maruz kaldığı katliam ve mezalimlere karşı direniş örgütlenmeleri kurmuş; Rodop Muvakkatesi ve Garbi Trakya Müstakilesi örneklerinde de görüldüğü gibi, bir takım kurtuluş gayretleri içinde bulunmuşlardır. Bulgaristan'daki Türklerin söz konusu gayretleri, nüfusunun neredeyse tamamı Türk ve Müslüman olan bölgelerin işgal edilmesine karşı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu direnişler Anadolu'da gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşı için bir nevi laboratuvar işlevi görmüştür.

Uluslararası hukuksal anlamda Bulgaristan'daki Türklerin statüsü ikili ve çok taraflı antlaşmalar ile garanti altına alınmasına karşın, azınlık özellikle Soğuk Savaş döneminde hak ihlallerine mâruz kalmıştır. Söz konusu antlaşmalar, normlar hiyerarşisi itibariyle Anayasa'nın üzerinde yer alsa da; antlaşmalarda belirtilen haklar, genel olarak kâğıt üzerinde kalmış ve işlevsel hâle gelememiştir. Dolayısıyla, hukuken Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları geniş bir takım düzenlenmeleri içerse de; asıl sorun Bulgar yetkililerin azınlığın bu haklardan yararlanmasına ne ölçüde müsaade ettiği olmuştur.

Azınlık hakları bağlamında, 1925 yılında imzalanan Ankara Antlaşması ile Bulgaristan'daki Türklerin Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümlerinden faydalanması öngörülürken; Türkiye'deki Bulgarların ise Lozan Antlaşması'nın azınlık hükümlerinden yararlanması belirtilmiştir. Bu bağlamda, bir *mütakabiliyet* ilkesi tesis edilmiştir. Ne var ki, 1950 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konsey'de alınan 7 Nisan 1950 tarihli ve E/CN.4/367 numaralı karar ile Neuilly Antlaşması'nın azınlık hükümlerinin ortadan kalktığı ve 1947 tarihli Bulgar Barış Antlaşması'nın hükümlerinin geçerli olduğu belirtilmiştir. Bu noktada, Lozan ve Neuilly Antlaşmaları'nın hükümlerinde çok fazla fark bulunmadığı belirtilmelidir. Lozan Antlaşması'nın 45. maddesinde yer alan *mütakabiliyet* ilkesi, Bulgaristan'daki Türkler için geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla, Bulgaristan'daki Türkler için Lozan Antlaşması'nın azınlık hükümleri geçerlidir. Konuyla ilgili olarak, özellikle Soğuk Savaş döneminde yaşanan azınlığın hak ihlalleriyle birlikte konu gündeme gelmemiş ve Türkiye bu konuda ısrarlı olmamıştır. Bulgaristan'da yeni dönem başlarken; Türkiye, Sofya Yönetiminin azınlık problemlerini kendi ulusal mevzuatı kapsamında çözmesine imkân vermiştir.

Soğuk Savaş dönemi Bulgaristan Türkleri için asimilasyon ve göçe zorlama politikalarına maruz kalınan bir dönem olmuştur. Todor Jivkov'un devlet başkanlığına gelmesinin ardından ülkede en büyük azınlık grubu olan Türklere yönelik yumuşak bir asimilasyon politikası izlenmiş ve azınlığın Bulgarlaştırılmasına çalışılmıştır. Bu kapsamda, Türklerin anadil eğitim hakları ellerinden alınmış, dinî eğitim ve ibadetlerine müsaade edilmemiş ve her vesile ile göçe zorlanmışlardır. Ancak, söz konusu metotlar etkisiz kalırken; 1984 yılının kış ayları itibariyle katı asimilasyon süreci başlatılmıştır. Bu kapsamda, Türklerin isimleri zorla Bulgar isimleriyle değiştirilmiş ve birkaç ay devam eden bir sürecin ardından resmî makamların ağzından ülkede Türk kalmadığı ifade edilmiştir.

Tarihsel anlamda, Bulgaristan'daki Türklerin durumu Türk-Bulgar ilişkilerinde en önemli konu başlığı olmuştur. Özellikle, 1984-89 yılları arasında yaşanan gelişmelerle birlikte söz konusu durum daha belirgin hale gelmiştir. Bu dönemde, Ankara Yönetimi Bulgaristan'ın asimilasyon politikalarına sert tepki göstermiş ve Bulgaristan'la ikili diyaloglarda bulunarak kapsamlı bir göç anlaşmasının imzalanmasını teklif etmiştir. Öte yandan sorunu uluslararası platforma taşıyarak Bulgaristan'ı köşeye sıkıştırmak istemiştir. Bulgaristan, başlangıçta geri adım atma niyetinde olmasa da; 1989 yılına gelindiğinde iyice köşeye sıkışmış ve Türklerin göç etmesine izin verilmiştir. Haziran 1989'dan Mayıs 1990'a kadar 340.000'in üzerinde Bulgaristan Türk'ü Türkiye'ye göç etmiştir. Söz konusu göç hareketi, Avrupa'da 2. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşen en büyük kitlesel göç hareketi olma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla, 1989 zorunlu göçü göçler tarihi açısından da önemli bir yer teşkil etmektedir.

Jivkov'un devrilmesiyle birlikte, Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Bulgaristan azınlık sorunlarını barışçıl yollarla çözüme yoluna giderken; uluslararası ilişkiler literatürüne 'Bulgaristan etnik modeli' kavramı da yerleşmeye başlamıştır.

1989'da Türk azınlık sorunu nedeniyle Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler kopma noktasına gelmiş; ancak yeni dönemde Bulgaristan'ın yapıcı girişimleriyle bu konu zamanla sorun olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte, yeni dönemde Bulgaristan iç siyasetinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak, ülkenin dış politik rotası Batıya dönmüştür. Bulgaristan için Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO ve AB üyelikleri temel hedefler olarak ön plana çıkarken; bu noktada azınlık sorunları nedeniyle ilişkilerinin bozulduğu Türkiye'nin desteğini almak çok önemsenmiştir. İlişkiler, günümüzde gelinen noktada, sadece Türk azınlık merkezli olmaktan çıkmış; aynı zamanda ticarî, sosyo-kültürel ve güvenlik alanında işbirliği gibi çok boyutlu bir görünüm kazanmıştır. Dolayısıyla yeni dönemde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler pozitif yönde bir gelişme grafiği çizmiştir.

Türkiye, Bulgaristan'daki Türk azınlığı Sofya Yönetiminin içişlerine müdahale etmek amacıyla da hiçbir zaman kullanmamış ve azınlık haklarının kazanılmasını Bulgaristan'ın demokratikleşme sürecine endekslenmiştir. Ancak, azınlıkla ilgili gelişmelerin de tamamen gerisinde kalmamış ve ortaya çıkabilecek olumsuz durumlar karşısında Sofya Yönetimini zaman zaman uyarmıştır.

Bulgaristan Türkleri, asimilasyon sürecinden etnik kimlikleri güçlenerek çıkmışlardır. Kriz dönemi, ülkedeki Türkleri adeta kendine getirirken; asimilasyon politikalarına Sofya Yönetiminin hesaplamadığı bir şekilde karşılık verilmiştir. 1985 yılında örgütlenmeye başlayan Türkler, yeni döneme geçişle birlikte siyasallaşma yoluna giderek, Bulgaristan'ın politik yaşamına dâhil olmuşlardır. Ne var ki, Ocak 1990'da Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) adıyla seçimlere katılan Türklerin, siyasî hayatta kabul edilmeleri hiç de kolay olmamıştır. Partinin tescili zorlukla gerçekleşirken; daha sonra birkaç defa kapatılma davalarına muhatap kalmış; ancak, davaların hepsinden de beraat etmiştir. Yine bu dönemde Bulgaristan'daki Türkler arasında HÖH'e muhalif olarak çeşitli siyasî oluşumlar ortaya çıksa da; söz konusu oluşumlar HÖH'ün azınlık üzerindeki tekeline yıkamamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde partinin Türk azınlığın haklarını yeterince gündeme getirmemesi de eleştirilere neden olmuştur. 2000'li yıllarla birlikte, Bulgaristan'da üst üste iki defa koalisyon ortağı olan HÖH, yapıcı tutumuyla Bulgaristan'ın partisi olduğu kanıtlamış ve bu dönemde Türk-Bulgar ilişkilerinin daha da gelişmesinin önünü açmıştır. Dolayısıyla, ilişkilerde köprü görevi üstlenmiştir.

Bulgaristan Türklerinin azınlık hakları yeni dönemin başlangıcında Sofya yönetiminin sembolik adımlarıyla kısmen yerine getirilirken; ülkenin AB üyelik sürecinde de bu konuda çeşitli kazanımlar olmuştur. Ne var ki, güncel anlamda Bulgaristan Türklerinin anadilde eğitimden dinî sorunlara, ekonomik problemlerden Türkçe basın-yayın faaliyetlerine kadar azınlık için makro önemdeki konu başlıklarında pek çok sorunları bulunmaktadır.

Bulgaristan Türkleri siyasallaşma anlamında başarılı olsa da; aynı başarıyı sivil toplum örgütleri bağlamında gösterememişlerdir. Türk azınlığın bu konuda az sayıda sivil toplum örgütü bulunurken; Türkiye'deki Bulgaristan Türklerinin ise bu alandaki boşluğu gidermeye yönelik çok sayıda örgütlenmesi ortaya çıkmıştır. Bulgaristan Türklerinin teşkilatçı kişileri daha ziyade Türkiye'ye göç edenler arasında bulunmaktadır.

Bulgaristan Türkleri konusu Türk-Bulgar ilişkilerinde hâlâ merkezî önemini korumakla birlikte, Türkiye açısından azınlık meselesi görünürde daha ziyade seçimden seçime gündeme gelmektedir. Türkiye'de çifte vatandaş durumunda bulunan kişilerin

Bulgaristan'daki seçimlere kanalize edilmesi ve onların koordinasyonu, Ankara yönetiminin Bulgaristan Türkleri konusundaki önemli tutumlarından birisidir. Ne var ki, Türkiye seçimlerle ilgili söz konusu işlemlere fiili anlamda müdahil olmak istememekte, daha ziyade alana yönelik faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin sürecin bilfiil içinde bulunmalarını teşvik etmektedir. 2000'li yıllarla birlikte, Türkiye cephesinde azınlıkla ilgili bir diğer atılım ise yerel yönetimlerin ve müftülüklerin bölgeyle daha aktif ilişki içinde bulunmalarını yönlendirmektir. Bu kapsamda, *kardeş belediye* ve *kardeş müftülükler* gibi kavramlar ön plana çıkmış; Bulgaristan Türkleriyle ilişkilerin sıklaştırılması ve onların yanlarında bulunduğu mesajının verilmesi hedeflenmiştir.

5 Temmuz 2009 seçimlerinde GERB Yönetiminin iktidara gelmesinin ardından ülkede Türk azınlıkla ilgili ortaya çıkan olumsuz tablo ve ülke siyasetinde son 5 yıldır daha kuvvetle estiği hissedilen milliyetçi rüzgârlar, Bulgaristan Türkleri açısından 'acaba' sorusunu ortaya çıkarsa da; 2010 yılının başından itibaren Sofya Yönetimi özellikle tazminat meselesinin tartışılmasının ardından Ankara ile ilişkilerde yaşanan dalgalanmayı durdurmak için girişimlerde bulunmuştur. Geline nokta, GERB iktidarının daha ziyade HÖH'ü kendisine hedef olarak aldığı ve bunu gerçekleştirirken Türk azınlık ile Türkiye'nin tepkisini toplamamayı amaçladığı görülmektedir. Zira GERB Yönetimi Türk azınlıkla ilgili yaşanabilecek olumsuz bir gelişmenin doğrudan Türkiye'nin tepkisine neden olabileceğini iktidara geldikten sonraki birkaç aylık süre zarfında tecrübe etmiştir. Söz konusu durum, Türk azınlık meselesinin Türk-Bulgar ilişkilerinin çok boyutlu hâle gelen ilişkiler ağında hâlen merkezî ağırlığa sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Son olarak, iki ülke de azınlık konusunda birbiriyle direkt sorun yaşamamak için aynı stratejiyi takip etmektedir. Türkiye azınlıkla ilgili makro önem taşıyan konulara doğrudan kendisi müdahale etmeyip, BAL-GÖÇ gibi dernekleri kullanırken; Bulgaristan ise, azınlık meselesinde doğrudan Türkiye'yi ve/veya Türk azınlığı karşısına alamadığı için, HÖH'ü hedef tahtası haline getirmektedir. Özetle, Türk azınlık konusu bağlamında, devletler ve kişilerden ziyade örgütler, vakıf-dernekler ve partiler karşılıklı ilişkilerde araç olarak kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- ACAROĞLU, M. Türker; *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1988.
- AĞANOĞLU, Yıldırım; *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.
- AKMAN, Halil; *Paylaşamayan Balkanlar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- ARI, Tayyar; *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 3. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.
- ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Cilt:1-2, 14. Baskı, Alkım Yayınları, İstanbul.
- ARSLAN, Osman; *Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, Bayrak Yayınları, İstanbul, 2001.
- AYDIN, Mahir; *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- AYDIN, Mithat; *Balkanlar'da İsyân - Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Bosna Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2005.
- BALBAY, Mustafa; *Balkanlar*, 5. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2007.
- BAŞ, Hakan; *Unutulan Batı Trakya Türkleri*, Umay Yayınları, İzmir, 2005.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik; *Trakya'da Milli Mücadele*, Cilt:I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- CASTELLAN, Georges; *Balkanların Tarihi - 14.-20. Yüzyıl*, çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
- CASTLES, Stephen – MILLER, Mark J.; *Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. Bülent Uğur Bal- İbrahim Akbulut, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- COŞKUN, Birgül Demirtaş; *Bulgaristan'la Yeni Dönem*, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- CRAMPTON, R J.; *Bulgaristan Tarihi*, çev. Nuray Ekici, Jeopolitika Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÇAVUŞOĞLU, Naz; *Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları*, Bilim Yayınları, İstanbul, 1999.
- DAYIOĞLU, Ali; *Toplama Kampından Meclis'e – Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- DAVUTOĞLU, Ahmet; *Stratejik Derinlik - Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 37. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

- EMİNOV, Ali; *Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria*, Routledge, New York, 1997.
- GENÇ, Mehmet; *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*, I. Cilt, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1999.
- GÜNDAĞ, Nevzat; *1913 Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- GÜRER, Turgut; *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer - Cepheden Meclise Büyük Önder ile 24 Yıl, Yapım – C*, İstanbul, 2006.
- HALL, Richard C.; *Balkan Savaşları 1912–1913*, çev. M. Tanju Akad, Komer Kitabevi, İstanbul, 2003.
- İPEK, Nedim; *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- JELAVİCH, Barbara; *Balkan Tarihi: 20. Yüzyıl*, Cilt:2, Küre Yayınları, İstanbul, 2006.
- KAMİL, İbrahim; *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989.
- KARPAT, Kemal H.; *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- KILIÇ, Osman; *Kader Kurbanı*, Balkan Göçmenleri İktisadi Araştırma ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı (BİSAV) Yayınları, Ankara, 2002.
- KOCAOĞLU, Sami; *Bulgaristan Türkleri Ah*, Melisa Matbaacılık, İstanbul, 1998.
- KORKUD, Refik; *Komünist Bulgaristan'ın Dosyası*, Ankara: 1986.
- KUT, Şule; *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- LÜTEM, Ömer E.; *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*, Cilt II, 1986-1987, ASAM Yayınları, Ankara, 2005.
- MCCARTHY, Justin; *Ölüm ve Sürgün*, çev. Bilge Umar, 2.Baskı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1998.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin; *Bulgaristan Türklerinin Eğitimi*, Şafak Matbaası, Ankara, 1992.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin; *Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin; *Pages of The History of The Pomac Turks*, Şafak Matbaası, Ankara, 1991.

- NABİ, Yaşar; *Balkanlar ve Türklük II*, Yeni Gün Haber Ajansı ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1999.
- *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Alkım Kitabevi, Ankara, 1987, s.101.
- ÖZBİR, Kamuran, *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1986.
- ÖZGÜR, Nurcan; *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.
- ÖZTUNA, Yılmaz; *Avrupa Türkiyesi 'ni Kaybımız*, Babiâli Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2006.
- ÖZTÜRK, Ali; *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Rumeli'den Bursa'ya Hayatım ve Hatıralarım*, 2. Baskı, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
- PALAİRET, Michael; *Balkan Ekonomileri 1800–1914*, ed. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2000.
- PALCHEV, Ivan; *Ahmed Dogan and the Bulgarian Ethnic Model*, Bulgarian Diplomatic Review - National Museum of Bulgarian Books, Sofya, 2002.
- POULTON, Hugh; *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1993.
- PREECE, Jennifer Jackson; *Ulusal Azınlıklar ve Avrupa Ulus-Devlet Sistemi*, çev. Ayşegül Demir, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2001.
- SARIBAY, A. Yaşar; *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.
- SELVER, Mustafa; *Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna*, IQ Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- SEVİMLİ, İbrahim; *Kimliksiz Cemaatler*, Alan Yayınları, İstanbul, 2000.
- SOYSAL, İsmail; *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları, I.Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- SOYSAL, İsmail; *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları Cilt II (1945-1990)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk; *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
- ŞEREFİLİ, Ahmet Şerif; *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- ŞENTÜRK, Hüdayi; *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850–1875)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- ŞEREFİLİ, Ahmet Şerif; *Türk Doğduk, Türk Öldük*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- ŞİMŞİR, Bilal; *Türk Basımında Bulgaristan Türkleri*, Ocak-Nisan 1985, Ankara, 1985.

- ŞİMŞEK, Halil; *Türk-Bulgar İlişkileri ve Göç*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1999.
- ŞİMŞİR, Bilal; *Bulgaristan Türkleri*, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.
- ŞİMŞİR, Bilâl N.; *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- TATARLI, İbrahim; *Mustafa Kemal Atatürk, Yeni Türkiye, Balkanlar ve Dünya- Türk Kaynaklarının Verileri ve Tarih Yazıcılığının Sorunları*, Sofya-Blagoevgrad, 2005.
- TURAN, Ömer; *The Turkish Minority in Bulgaria (1878–1908)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- VELİKOV, Stefan; *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan*, çev. Naime Yılmaer, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969.
- YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu; *Bulgaristan Türklerinin Basın Hayatı (1865-2009)*, Ankara, 2010. (Yayın Aşamasında)
- YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu; *Bulgaristan Türklerinin Türkçe Eğitim Davası*, Balkan Türkleri Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu Yayınları, Bursa, 2007.
- YEŞİLBAHÇE, Zülkef; *Ata Topraklarından Anavatana Anılar*, Bursa, 2008.
- ZHELEV, Zhelyu; *In At The Deep End*, Trud Publishing House, Sofya, 2008

Makaleler

- ACAROĞLU, Türker; “Bir Bulgar Profesörün İtirafı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı:70.
- ALAGÖZ, Sabri İbrahim; “Bulgar Basını’nda Batı Trakya Türk Cumhuriyeti”, II. *Uluslararası Batı Trakya Türkleri Araştırmaları Kongresi, 27-29 Ocak 2007 Münih*, ed. Özkan Hüseyin-Feyyaz Sağlam, BATTAM Yayınları, Münih, 2008.
- ARSAVA, Ayşe Füsün; “Azınlık Hakları ve Bu Çerçevde Ortaya Çıkan Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:47, Sayı:1, 1992.
- AYIŞIĞI, Metin; “Atatürk Dönemi Türk-Bulgar İlişkilerine Bir Bakış”, *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, Ağustos 2004.
- BAĞCI, Hüseyin – BAL, İdris Bal; “Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era: New Problems and Opportunities”, *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era*, der. İdris Bal, BrownWalker Press, Boca Raton - Florida, 2004.
- BALBAY, Mustafa; “Bulgaristan Seçimleri: Kinden Ekine”, *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 2001.
- BALIKÇI, Emel; “Tarihi Gerçekler Işığında Bulgarlaştırma ve Göç”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, 74. Sayı, Mart-Nisan 2009.

- “BGF Heyeti’nin Ankara Temasları”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı:66, Kasım-Aralık 2007.
- BİSHKU, Michael B.; “Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation”, *Mediterranean Quarterly*, Spring 2003.
- BOJKOV, Victor D.; “Bulgaria’s Turk in the 1980s: a minority endangered”, *Journal of Genocide Research*, September 2004.
- BROWN, J.F.; “Türkiye: Yeniden Balkanlar’a mı?”, *Balkanlar’dan Batı Çin’e Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu*, ed. Ian O. Lesser, Graham E. Fuller, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.
- COŞKUN, Birgül Demirtaş; “Bulgaristan’ın AB’ye Üyelik Hedefi: Karşılaşılan Sorunlar, Yakalanan Fırsatlar”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 10, Şubat 2001.
- COŞKUN, Birgül Demirtaş; “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Bulgaristan’ın Dış Politikası (1989-2000)”, *Balkan Diplomasisi*, der. Ömer E. Lütem – Birgül Demirtaş Coşkun, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.
- COŞKUN, Birgül Demirtaş – ÖZKAN, Ayşe; “Kral ‘Baba’ Simeon’un Zaferi: Bulgaristan’ın Umuda Yolculuğu”, *Stratejik Analiz*, Sayı: 16, Ağustos 2001.
- ÇAHA, Ömer; “1980 Sonrası Türkiye’de Sivil Toplum Arayışları”, *Yeni Türkiye*, Sivil Toplum Özel Sayısı, Sayı:18, 1997.
- ÇAPA, Mesut; “Bulgaristan ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu’ya Yardımları,” *Türk Kültürü*, Sayı: 320, Aralık 1989.
- ÇARIKÇI, Emin; “Türk-Bulgar Ekonomik İlişkileri”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı:44, Temmuz-Ağustos-Eylül 2002.
- ÇETİN, Turhan; “Bulgaristan’dan Göç Eden Soydaşlarımızın Sosyo-Ekonomik Özellikleri”, *EKEV Akademi Dergisi*, Sayı:39, Bahar 2009.
- ÇELİK, Nihat; “The Political Participation of Turkish Minority in Bulgaria and the Public Reaction: The Case of Movement for Rights and Freedoms (1990-1994)”, *Karadeniz Araştırmaları*, Cilt: 6, Sayı: 22, Yaz 2009.
- DELİORMAN, Altan; “Mustafa Kemal’in Askeri Ataşe Olarak Bulgaristan’daki Faaliyetleri”, *Türk Kültürü*, Sayı: 25, Kasım 1964.
- DİKOV, Ivan; “Bulgaria’s 2009 EU Parliament Elections: Fair Enough”, *Sofia News Agency*, 8 June 2009.
- DİMİTROV, Vesselin; “Learning to Play the Game: Bulgaria's Relations with Multilateral Organizations”, *Southeast European Politics*, Vol. 1, No. 2, December 2000.

- EKİCİ, Nuray; “Bulgar Devleti’nin Gelişmesi”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1:Tarih, der. Osman Karatay-Bilgehan Gökdağ, Karam & Vadi Yayınları, Çorum/Ankara, 2006.
- EKİCİ, Nuray; “Bulgaristan’da Hak ve Özgürlükler Hareketi” ve 25 Haziran 2005 Seçimlerinin Derinlemesine Analizi”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:7, Güz 2005.
- ERDOĞAN, Celal; “Türk Dünyası’nın Bir Parçası Olarak Bulgaristan”, *2023 Dergisi*, Sayı:63, 15 Temmuz 2006.
- EROĞLU, Hamza; “Milletlerarası Hukuk Açısından Bulgaristan’daki Azınlığın Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı*, Bildiriler, 7 Haziran 1985, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.
- HACIOĞLU, Sevim; “Güvenlik Boyutunda Bulgaristan’daki Türklerin Dünyü, Bugünü ve Yarını”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:5, Temmuz 2005.
- HAKOV, Cengiz; “1913 Yılında İstanbul’da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusun Hakları”, *XIII. Türk Tarih Kongresi, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.
- HAKOV, Cengiz; “Bulgaristan Türk Okullarında Yeni Alfabenin Uygulanması”, *Rumeli*, Sayı:2, Nisan 2008.
- HATİPOĞLU, Enver; “Bulgaristan’ın Siyasi yaşamında Hak ve Özgürlükler Hareketi”, *650. Yıl Sempozyumu – Türklerin Rumeli’ye Çıkışının 650. Yıldönümü*, Yay. Haz. Yıldırım Ağanoglu, Şahinler Matbaacılık, İstanbul, 2002.
- İMAMOĞLU, Nergis; “Mustafa Kemal Atatürk ve Aleksandır Stamboliyski: Kader Birliğinden Siyasi İşbirliğine”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı:77, Eylül-Ekim 2009.
- JACKSON, Marvin; “The Rise and Decay of the Socialist Economy in Bulgaria”, *The Journal of Economic Perspectives*, Vol.5, No.4, Sonbahar 1991.
- KAYAPINAR, Ayşe; “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Bulgaristan’daki Türkler Açısından Değerlendirilmesi”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:1 Sayı:2, Eylül 2003.
- KIRAN, Abdullah; “Azınlıklar ve Azınlıkların Dil Hakları”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 32, 2007.
- KOLAROVA, Romyana; “Bulgaria: Could We Regain What We Have Already Lost?”, *Social Research*, Vol.63, No.2, Summer 1996.
- KONUK, Neval; “Bulgaristan’daki Osmanlı Eserleri İrkçı Saldırıların Hedefi”, *Stratejik Analiz*, Sayı:77, Eylül 2006.
- KÜÇÜKCAN, Talip; “Re-claiming Identity: Ethnicity, Religion and Politics among Turkish-Muslims in Bulgaria and Greece”, *Journal of Muslim Minorities*, Vol.19, No.1, 1999.

- KÜMBETOĞLU, Belkıs; “Göçmen ve Sığınmacı Gruplardan Bir Kesit; Bulgaristan Göçmenleri ve Bosnalı Sığınmacılar”, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar...*, der. Kemâli Saybaşılı-Gencer Özcan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- LÜTEM, Ömer Engin; “Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları”, *Balkan Türkleri – Balkanlar’da Türk Varlığı*, der. Erhan Türbedar, ASAM Yayınları, Ankara, 2003.
- MAHON, Milena; “The Turkish minority under Communist Bulgaria-politics of ethnicity and power”, *Journal of Southern Europe and Balkans*, Vol.1, No.2, 1999.
- MUDEVA, Anna; “Cracks Show in Bulgaria’s Muslims Ethnic Model”, *Reuters*, 31 May 2009.
- NAZMİ, Yasemin; “Türklerin Bulgarlaştırılmasına Karşın Alınması Gereken Tedbirler”, *Balkan Mektubu*, Sayı:2, 1995-1996.
- NİKOVA, Ekaterina; “Changing Bulgaria in The Changing Balkans”, *Balkans: A Mirror of the New International Order*, Ed. Günay Göksu Özdoğan – Kemâli Saybaşılı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- ORAN, Baskın; “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:48, Ocak-Aralık 1993.
- ÖZDAL, Habibe; “Borisov’un Ankara Ziyareti ve Öne Çıkan Konular”, *USAK Stratejik Gündem*, 31 Ocak 2010.
- ÖZKAN, Ayşe; “Bulgaristan Siyasetinde Türkler”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 5, Sayı: 54, Ekim 2004.
- ÖZLEM, Kader; “Dağılma Döneminin Medar-ı İftiharları: Rodop Muvakkatesi ve Garbi Trakya Müstakilesi Örnekleri”, *Balkan Günlüğü*, 15 Temmuz 2008.
- ÖZLEM, Kader; “Değiştirilen Tarih: Bulgaristan Örneği”, *Frekans Gazetesi*, Sayı: 78, 15-30 Nisan 2009.
- ÖZLEM, Kader; “Soğuk Savaş Sonrası Dönem Türk-Rus İlişkileri”, *Stratejik Boyut*, Sayı:2, Ocak-Şubat-Mart 2009.
- ÖZLEM, Kader; “Tarihsel Süreç İçerisinde Türklere Uygulanan Şovenist Bulgar Politikaları”, *Diplomatik Eksen*, Sayı 1, Mayıs 2005.
- PERLEZ, Jane; “A Bulgarian Is Slain and Motives Are Many”, *The New York Times*, 3 Kasım 1996.
- PETKOVA, Lilia; “The ethnic Turks in Bulgaria: Social integration and impact on Bulgarian–Turkish relations, 1947-2000”, *Ethnopolitics: Formerly Global Review of Ethnopolitics*, Vol.1, No.4, 2002.

- POND, Elizabeth; “Reinventing Bulgaria”, *Washington Quarterly*, Vol.22, No.3, Summer 1999.
- “Rodoplar Müslümanları Aydınlığa Yürüyor”, *Müslümanlar Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 175, Temmuz 2009.
- REÇBER, Kamuran; “Avrupa Savunma ve Güvenlik Perspektifinde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, *Balkanlar’daki Türk Kültürü’nün Dünü-Bugünü-Yarını*, 26-28 Ekim 2001, yay. haz. Hasan Basri Öcalan, Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Bursa, 2002.
- SAYARI, Sabri; “Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Era: The Challenges of Multi-Regionalism”, *Journal of International Affairs*, Vol.54, No.1, Fall 2000.
- SELİMOĞLU, İsmail; “Balkan Savaşları ve Göçler”, *Bursa’nın Zenginliği Göçmenler*, ed. Zeynep Dörtok Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2008.
- SERBEST, Mehmet; “Çok Gizli”, *Balkan Strateji*, Sayı:4, Nisan 2010.
- ŞAFAK, İbrahim; “Bulgar Milliyetçileri Yine Sahnede”, *Birlik Dergisi*, Yıl:1, Sayı:2.
- ŞİMŞİR, Bilal N.; “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.
- TURAN, Sibel; “Türk Dış Politikasının Yön Veren Etkenlerin Işığında Türk-Bulgar İlişkilerinin Yeri ve Önemi Üzerine Bir İnceleme:1923-2004”, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, 11-13 Mayıs 2005 Eskişehir-Türkiye, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005.
- TURAN, Ömer; “Balkan Ülkelerinde Din Eğitimi”, *Avrasya Etüdüleri*, Sayı:21, Kış 2002.
- TURAN, Ömer; “Bulgaristan’daki Azınlıklarla İlgili Bir Proje ve Rapor Üzerine”, *Avrasya Etüdüleri*, Cilt:2, Sayı:2, Yaz 1995.
- TÜRMENOĞLU, Rıdvan; “Atatürk Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri ve Bulgaristan Türkleri (1919–1938)”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı:63.
- TÜRMENOĞLU, Rıdvan; “Azınlık Kavramı ve Bulgaristan Türklerinin Statüsü”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı:62, Mart-Nisan 2007.
- TÜRBEDEAR, Erhan; “Bulgaristan’ın Batı’ya Yolculuğu”, *Stratejik Analiz*, Sayı:64, Ağustos 2005.
- TÜRBEDEAR, Erhan; “Doğu Blok’undan AB ile Bütünleşmeye Doğru Bulgaristan ve Romanya”, *Avrasya Dosyası*, Cilt:10, Sayı:2, Ankara, ASAM Yayınları, 2004.
- TÜRKEŞ, Mustafa; “The Balkan Pact and Its Immediate Implications for Balkan States, 1930-1934”, *Middle Eastern Studies*, Cilt:30, No:1, January 1994.

- ULUYURT, Abdullah; “Balkanlar’daki Türk Toplulukları Siyasi Teşekkülleri”, *Balkan Mektubu*, Sayı:15, Mart 2005.
- UZGEL, İlhan; “Balkanlarla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (Cilt: II – 1980-2001)*, ed. Baskın Oran, 7. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÜLGER, İrfan Kaya; “Balkan Gelişmeleri ve Türkiye: 1990’lı Yıllar”, *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası*, der. İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- ÜNAL, Hasan; “Balkan Diplomasısından Bir Kesit: Bulgaristan’ın Bağımsızlık İlanı ve Osmanlı Dış Politikası,1908-1909, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar...*, der. Kemâli Saybaşı-Gencer Özcan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- VASSİLEV, Rossen; “Bulgaria’s Ethnic Problems”, *East European Quarterly*, Vol. XXXVI, No. 1, March 2002.
- VASİLEVA, Darina; “Bulgarian Turkish Emigration and Return”, *International Migration Review*, Vol. 26, No.2, Summer 1992.
- YAŞIN, Gözde Kılıç; “Bulgaristan Siyasetinde Türkler”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:50, 13 Haziran 2005.
- YAŞIN, Gözde Kılıç; “Bulgaristan’da Sağduyu Kazandı”, *Cumhuriyet Strateji*, Sayı:123, 6 Kasım 2006.
- YEŞİLBAHÇE, Zülkef; “BAL-GÖÇ Onbeşini Doldururken”, *Balkanlar’da Türk Kültürü*, Sayı:32, Temmuz-Ağustos-Eylül 1999.
- YILDIRIM, Hüseyin; “Rodoplardaki Son Türk Katliamının İç Yüzü, Türk Kültürü Dergisi, Yıl: XI, Sayı:122.
- YUSUF, Sait; “Türkiye’ye Yönelik Soydaş Göçü ve Sonuçları”, *Balkan Mektubu*, Sayı:18, Yıl:2006.
- ZACHARİA, Janine; “Turkey Hopes to Grow Economic Ties and Influence within Middle East”, *The Washington Post*, April 8, 2010.

Tezler

- MEHMED, Enfes Ali; *Bulgaristan’da Bir Din Eğitimi Öğretimi Kurumu Olarak İmam Hatip Liseleri – Beklentiler, Sorunlar*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2007.
- NURAY, Sezgin; *Soğuk Savaş Sonrası Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2001.

İnternet

- ALP, İlker; “Batı Trakya Türkleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı:33, Cilt: XI, Kasım 1995, <http://www.atam.gov.tr/index.php?Page=DergiIcerik&IcerikNo=770>, 5 Ocak 2010.
- ATANASSOVA, Ivanka Nedeva Atanassova; “The Impact of Ethnic Issues On The Security of South Eastern Europe”, *Report Commissioned by the NATO Office of Information and Press*, June 1999, <http://www.nato.int/acad/fellow/97-99/atanassova.pdf> , s.45, 26 Nisan 2010.
- DİMİTROV, Vesselin; “In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria’s Turkish Minority, 1984–1985”, 23 December 2000, *European Center for Minority Issues*, <http://ecmi.de/jemie/download/JEMIE01Dimitrov10-07-01.pdf>, s.18, 22 Mart 2010.
- GEORGİEV, Hristo; “Alternative Security Models of Republic of Bulgaria and The Change in The Concept for Defense Sufficiency”, *NATO “Democratic Institutions Fellowships” Programme 1996-1998*, Sofia, June 1998, ss. 28-29, <http://www.nato.int/acad/fellow/96-98/georgiev.pdf>, 4 Mart 2010.
- HAJDİNJAK, Makro; “Thou Shalt Not Take The Names Ethnic or Minority and I Will Bless Thee: Political participation of Minorities in Bulgaria”, *International Center for Minority Studies and Intercultural Relations - IMIR*, <http://www.imir-bg.org/imir/reports/Political%20Participation%20Of%20Minorities.pdf>, s. 15, 23 Şubat 2010.
- HERSANT, Jeanne – TOUMARKİNE, Alexandre; “Hometown Organisations in Turkey: An Overview”, *European Journal of Turkish Studies*, No:2, 2005, <http://ejts.revues.org/pdf/397> , s. 13, 1 Mayıs 2010.
- KUMKALE, Tahir Tamer; “Batı Trakya Türk Toplumunu”, <http://www.kumkale.net/makaleler/001eb.html>, 8 Ocak 2010.
- LOZANOVA, Galina – ALEXİEV, Bozhidar – NAZARSKA, Georgeta – GRİGOROVA, Evgenia Troeva – KYURKCHİEVA, Iva; “A Case Study on Muslim Minorities (Turks and Muslim Bulgarians) in the SCR of Bulgaria”, *International Center For Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR)*, www.imir-bg.org/imir/reports/Bulgaria_Muslims_case_study_FINAL-ed.pdf, s.14, 26 Şubat 2010.
- MİTEV, Peter-Emil; “Ethnic Relations in Bulgaria: Legal Norms and Social Practice”, *Prospects of Multiculturalism in Western Balkan States*, <http://www.fes.org.mk/pdf/PETER%20-%20EMIL%20MITEV%20-%20ETHNIC%20RELATIONS%20IN%20BULGARIA%20-.pdf>, s. 91, 24 Nisan 2010.

- NAHABEDIAN, Matilda; “EC 2000 Progress Report on Bulgaria”, *Central Europe Review*, Vol.2, No. 39, 13 November 2000, <http://www.ce-review.org/00/39/eu39bulgaria.html>, 24 Mart 2010.
- VOLGYI, Bistra-Beatrix; “Ethno-Nationalism During Democratic Transition in Bulgaria: Political Pluralism As An Effective Remedy For Ethnic Conflict”, *YCISS Post-Communist Studies Programme Research Paper Series*, Number 3, March 2007, <http://www.yorku.ca/yciss/activities/documents/PCSPPaper003.pdf>, s. 17, 18 Aralık 2009)
- YENİSOY, Hayriye Süleymanoğlu; “Atatürk ve Bulgaristan”, *Trakya Net Haber*, 4 Ocak 2010, <http://www.trakyanethaber.com/yeni/haber.asp?id=28986>, 21 Ocak 2010.
- ZANEVA, Boryana; “Fall of Visa Curtain Opens the Window to Europe”, 07 December 2000, http://www.sofiaecho.com/article/fall-of-visa-curtain-opens-the-window-to-europe/id_53/catid_38, 25 Mart 2010.
- ZHELYAZKOVA, Antonina; “Minorities’ Rights and Protection- The Situation in the Roma Community in Bulgaria”, International Center For Minority Studies and Intercultural Relations (IMIR), 2000, www.imir-bg.org/imir/reports/Minority_Rights-Roma_in_Bulgaria.pdf, s. 4, 24 Şubat 2010.
- “Bulgaria Constitution Du Royaume De Bulgarie Du 16 Avril (28 Avril) 1879”, Section VII.- De L’ Instruction Publique, Art. 78, <http://www.dircost.unito.it/cs/docs/bulgaria%201879.htm>, 20 Aralık 2009.
- “Bulgaria”, CIA – The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/bu.html>, 17 Şubat 2010.
- “Bulgar Ajanı Türk Siyasetçi”, *Stratejik Boyut*, 5 Ekim 2007, <http://www.stratejikboyut.com/haber/bulgar-ajani-turk-siyasetci--663.html>, 20 Mart 2010.
- “Bulgaristan Türklerinin Kültür Tarihine Toplu Bakış”, Kültür ve Turizm Bakanlığı İnternet Sitesi, s.16, <http://www.kultur.gov.tr/TR/Genel/dg.ashx?DIL=1&BELGEANAH=109874&DOSYASIM=girissbulgaristanturklerininkulturtarihinetoplubakis.pdf>, 20 Ocak 2010.
- “Constitution of the Republic of Bulgaria”, *Bulgaristan Anayasa Mahkemesi Resmi İnternet Sitesi*, <http://www.constcourt.bg/Pages/LegalBasis/default.aspx?VerID=221>, 29 Mart 2010.
- “Hak ve Özgürlükler Hareketi Tüzüğü”, *HÖH Resmi İnternet Sitesi*, <http://dps.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0319&n=&vis=>, 20 Mart 2010.
- “Hak ve Özgürlükler Hareketi Program Beyannamesi 2006”, *HÖH Resmi İnternet Sitesi*, <http://dps.bg/cgi-bin/e-cms/vis/vis.pl?s=001&p=0320&g=>, 20 Mart 2010.

- “Post-monitoring dialogue with Bulgaria”, *Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Resmi İnternet Sitesi*, http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/ERES1730.htm#P15_90, 03 Mayıs 2010.
- “Report from the Commission to the European Parliament and the Council on the Management of the EU-Funds in Bulgaria”, http://ec.europa.eu/dgs/secretariat_general/cvm/docs/bulgaria_report_funds_20080723_en.pdf 04 Nisan 2010.
- “Regular Report from the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, *1998 Yılı İlerleme Raporu*, *Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sitesi*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1998/bulgaria_en.pdf, 29 Mart 2010. s. 11.
- “Roadmaps for Bulgaria and Romania”, http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/2004_and_2007_enlargement/e50011_en.htm, 25 Mart 2010.
- “Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities”, *United Nations Economic and Social Council*, s. 53, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/GL9/006/98/PDF/GL900698.pdf?OpenElement>, 20 Ocak 2010.
- “Yirmi Birinci Yüzyılda NATO”, s.12. http://www.nato.int/docu/21-cent/21st_tur.pdf, 4 Mart 2010.
- “1999 Regular Report from the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, 13.10.1999, *Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sitesi*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/1999/bulgaria_en.pdf, 29 Mart 2010, s.16.
- “2000 Regular Report from the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, 8.11.2000, *Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sitesi*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2000/bg_en.pdf, 29 Mart 2010, s. 22.
- “2001 Regular Report from the Commission on Bulgaria’s Progress Towards Accession”, 13.11.2001, *Avrupa Birliği Komisyonu Resmi İnternet Sitesi*, http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2001/bg_en.pdf, 29 Mart 2010, s.22-23.
- <http://balgoc.org.tr/2009/secim/sonuc.html>, 30 Mart 2010.

- <http://www.balgoc.org.tr/2010/ahmetdogan/ahmetdogan.html>, 8 Mayıs 2010.
- <http://www.balgoc.org.tr/2004/bgf/bgf/bgf.html>, 10 Mayıs 2010.
- <http://haber.gazetevatan.com/haberdetay.asp?Newsid=169827&Categoryid=4&wid=0>, 15 Nisan 2010.
- http://untreaty.un.org/unts/1_60000/2/2/00002057.pdf, 26 Ocak 2010.

Gazete ve Haber Ajansları

AFP
 Anadolu Ajansı (AA)
 Balkan Günlüğü
 Bursa Hâkimiyet
 Cumhuriyet
 Cihan Haber Ajansı
 Doğan Haber Ajansı (DHA)
 Günaydın
 Güneş
 Hürriyet
 İhlas Haber Ajansı (İHA)
 Kırcaali Haber
 Milliyet
 Olay Gazetesi
 Radikal
 RFE/RL News Line
 Sofia News Agency
 Ses Gazetesi
 Tercüman
 The New York Times
 Türkiye Gazetesi
 Zaman Gazetesi

Diğer Kaynaklar (Rapor, Röportaj, Panel vs...)

- *Balkan Türklerinin Sorunlarına İlişkin Genel Durum ve Çözüm Önerileri*, BAL-GÖÇ Genel Sekreterliği, Bursa, 2010. (Rapor)
- Bulgaristan Eski Cumhurbaşkanı Jelyu Jeleu ile Röportaj, Sofya, 29 Ocak 2010.
- Bulgaristan Müslümanları Baş Müftüsü Mustafa Hacı Aliş ile Röportaj, Sofya, 1 Şubat 2010.
- Kültürler arası İlişkiler ve Uluslararası Azınlık Çalışmaları Merkezi (İMİR) Başkanı Dr. Antonina Zhelyazkova ile Mülakat, Sofya, 01 Şubat 2010.
- Mesut Yılmaz, “Göç Süreci ve Türkiye”, BAL-GÖÇ Zorunlu Göçün 20. Yılı Panel Etkinlikleri, 8 Haziran 2009, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa, 2009.
- Ömer Engin Lütem, “1989 Göçü ve Sofya’dan Kriz Yönetimi”, BAL-GÖÇ Zorunlu Göçün 20. Yılı Panel Etkinlikleri, 8 Haziran 2009, Tayyare Kültür Merkezi, Bursa, 2009.

- *Soydaşlarımızın Sorunları*, Sayı: 163, Tarih: 04.08.2009. BAL-GÖÇ Genel Merkezi tarafından Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na verilen rapor.
- *Balkanlar'da Türk Kültürü*, Sayı:75, Mayıs-Haziran 2009.
- *Rumeli*, Sayı:8, Mayıs 2009.
- *Ümit*, Sayı:27, Eylül 1999.

EKLER

Ek. 1 – Bulgaristan’dan Gerçekleşen Göçler*

YIL	SAYI
1923-1933	101.509
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
1940	6.960
1941	3.803
1942	2.672
1943	1.145
1944	489
1945	631
1946	706
1947	1.763
1948	1.514
1949	1.670
1950	52.185
1951	102.208
1952-1960	93
1968-1979	130.000
TOPLAM	505.527

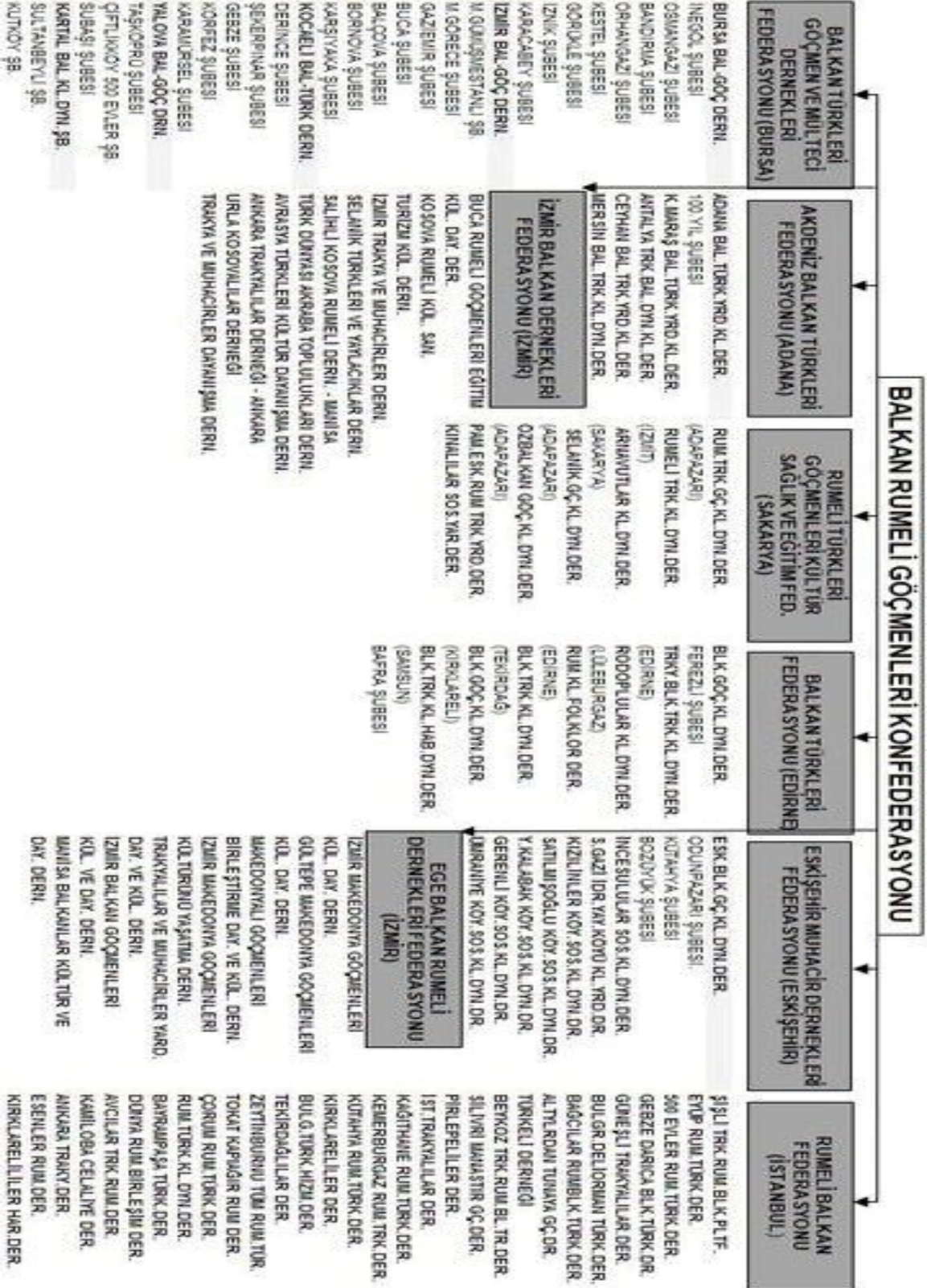
* Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 2. Baskı, Bilgi yayınevi, Ankara 2009, s. 455.

Ek. 2 – Bulgaristan’dan Türkiye’ye Zorunlu Göç / Sınırdan Türkiye’ye Giriş Yapan Göçmenlerin Sayıları (1989-1990) **

Aylar	Vizeli	Vizesiz	Toplam	Genel Toplam
Mayıs 89	-	1.630	1.630	1.630
Haziran 89	22	87.599	87.621	89.251
Temmuz 89	79	135.237	135.316	224.567
Ağustos 89	512	87.396	87.908	312.475
Eylül 89	1.859	-	1.859	314.334
Ekim 89	3.619	-	3.619	317.953
Kasım 89	4.531	-	4.531	322.489
Aralık 89	4.843	-	4.843	327.327
Ocak 90	2.779	-	2.779	330.106
Şubat 90	3.645	-	3.645	333.751
Mart 90	4.595	-	4.595	338.346
Nisan 90	4.360	-	4.360	342.706
Mayıs 90	3.254	-	3.254	345.960
				345.960

** Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, 2. Baskı, Bilgi yayınevi, Ankara 2009, s. 457.

Ek. 3 – Balkan Rumeli Göçmenleri Konfederasyonu (BRGK) Şeması

Ek. 4 – Bulgaristan’da Çıkmış Olan Türk Gazete ve Dergileri ***

Gazete-Dergi Adı	Çıktığı Gün	Kapandığı Gün	Çıktığı Yer
Tuna	16.03.1865	13.06.1877	Ruşçuk
Mecera-i Efkâr	12.03.1867	14.12.1867	Ruşçuk
Slava	01.08.1871	25.07.1873	Ruşçuk
Uçilişte (Dergi)	24.01.1872	23.02.1874	Ruşçuk
Eidisseis Tu Ainu	01.01.1874	30.12.1888	Filibe
Philippopolis	15.01.1875	30.12.1887	Filibe
Güneş-Le Soleil	13.03.1875	31.12.1875	Ruşçuk
Tarla	01.04.1880	28.04.1880	Sofya
Maritza	12.01.1878	30.09.1885	Filibe
Bulgaristan Resmi Gazetesi Tercümesi	12.10.1880	15.03.1882	Sofya
Hilâl	13.11.1884	01.02.1889	Filibe
Dikkat	01.06.1884	28.02.1886	Sofya
Çaylak	02.12.1884	31.01.1885	Sofya
Balkan	01.03.1885	31.12.1886	Ruşçuk
Varna Postası	15.03.1887	30.09.1887	Varna
Serbest Bulgaristan	14.11.1887	01.12.1887	Sofya
Bulgaristan	13.01.1888	01.03.1888	Varna
Başlangıç	13.03.1888	27.02.1889	Sofya
İtifak	01.03.1894	01.08.1890	Sofya
Sebat	20.11.1894	19.12.1895	Ruşçuk
Gayret	13.03.1895	25.12.1897	Filibe
Bedreka-i Selâmet	15.01.1896	30.09.1896	Filibe
Muvazene	20.08.1896	27.03.1905	Filibe
Emniyet	29.10.1896	15.01.1908	Filibe
Şems	25.11.1896	31.12.1907	Filibe
Sada-i Millet	15.01.1897	15.06.1897	Sofya
Sada	01.09.1897	31.12.1897	Filibe
Resimli Emniyet	30.12.1897	31.01.1898	Filibe
Hamiyet	30.12.1897	31.01.1898	Filibe
Doğru Yol	01.01.1898	22.02.1898	Filibe
Mecera-i Efkâr	12.02.1898	01.05.1907	Filibe
Nadas	11.05.1898	16.08.1898	Filibe
Resimsiz Emniyet	01.05.1898	30.07.1898	Filibe
Balkan	15.05.1898	30.07.1898	Ruşçuk
Malumat	21.09.1899	01.08.1908	Filibe
Islah	01.01.1899	27.02.1902	Ruşçuk
Kamer	01.03.1899	31.07.1908	Filibe
Müsademe-i Efkâr	12.12.1899	25.02.1901	Filibe
Müdafa-i Hukuk	01.04.1901	30.06.1905	Ruşçuk
Rağbet	30.11.1902	16.02.1904	Filibe
Le Courriér Des Balcans	02.01.1903	31.08.1908	Sofya
Uhuvet	24.05.1904	01.03.1908	Ruşçuk
Temaşa-i Esrar	01.10.1904	30.06.1905	İslimiye
Efkâr-ı Umumiye	27.12.1904	28.02.1905	Ruşçuk
Rumeli Telgrafları	13.01.1905	28.02.1906	Filibe
Şark	14.01.1905	15.02.1905	Sofya
Efkâr-ı Umumiye	05.03.1905	30.11.1905	Sofya
Ahali	06.04.1905	01.08.1908	Filibe

*** İsmail Hakkı Tevfik Okday, *Bulgaristan’da Türk Basını*, Hürriyet Ofset Matbaacılık, İstanbul, 1970, ss.3-6.

Tuna	01.09.1905	28.02.1910	Ruşçuk
Fetyad	14.12.1905	31.12.1907	Sofya
Temaşa-i Efkâr	01.05.1906	07.06.1906	İslimiye
Dritta	01.06.1906	31.08.1908	Sofya
Balkan	01.07.1906	01.12.1912	Filibe
Rumeli	01.07.1906	06.07.1906	Filibe
Şark Muhbiri	01.11.1907	01.12.1907	Filibe
Güneş	24.12.1908	01.12.1909	Filibe
Peyam	20.09.1909	01.11.1909	Sofya
Sofya Muhbiri	14.02.1910	10.08.1910	Sofya
Tırpan	14.02.1911	30.04.1911	Eskicuma
Hurşid	23.01.1912	01.03.1913	Filibe
Eyyam	01.08.1912	30.09.1912	Filibe
Tunca	01.03.1913	01.01.1915	Filibe
Tunca	14.09.1913	01.01.1915	Sofya
Türk Sadası	01.12.1913	30.06.1914	Filibe
Balkan	01.02.1914	10.11.1918	Sofya
Resimli Türk Sadası (Dergi)	01.07.1914	07.01.1915	Sofya
Türk Sadası	14.11.1915	31.12.1920	Sofya
Resimli Balkan (Dergi)	14.03.1917	28.02.1919	Sofya
Çiftçi Bilgisi	14.01.1919	19.05.1934	Sofya
Balkan	15.03.1919	14.12.1920	Filibe
Sada-i Millet	15.11.1919	12.12.1919	Filibe
Türk Sözü	13.03.1920	9.10.1921	Filibe
Arda	01.12.1920	?	Kırcaali
Ziya	07.11.1920	09.06.1923	Sofya
Mecmua-i İrşad (Dergi)	01.12.1920	30.11.1921	Sofya
Ahali	18.12.1920	14.09.1922	Sofya
Tunca	14.01.1921	01.11.1925	Sofya
Koca Balkan	11.09.1921	30.11.1921	Filibe
Terbiye Ocağı (Dergi)	01.09.1921	02.01.1922	Eskicuma
Yoldaş (Dergi)	15.12.1921	01.09.1922	Şumnu
Ahali	04.10.1922	01.12.1924	Rahova
Deliorman	21.10.1922	12.01.1926	Razgrad
Spor Gazetesi	16.03.1923	09.08.1926	Ruşçuk
Bulgaristan Türk Muallimler Mecmuası	01.12.1923	17.03.1925	Şumnu
Altın Kalem (Dergi)	10.01.1924	15.06.1924	Rahova
Başlangıç-Naçalo	13.03.1924	14.07.1924	Kırcaali
Rumeli	15.08.1924	01.09.1925	Eskicuma
Genç Mektebli	14.10.1924	01.12.1924	Şumnu
Koca Balkan	16.02.1925	25.07.1925	Sofya
Rumeli	01.03.1925	27.02.1926	Kırcaali
Yeni Söz	15.06.1925	01.02.1929	Şumnu
Dostluk	20.06.1925	14.03.1935	Sofya
Bulgaristan	27.01.1926	30.10.1926	Sofya
Mücadele	16.06.1926	30.09.1926	Plevne
Tuna Boyu	14.12.1926	29.12.1926	Razgrad
Başlangıç	01.01.1927	31.03.1927	Kazanlık
Deliorman	14.01.1927	30.10.1929	Razgrad
Tuna Boyu	24.03.1927	30.04.1927	Plevne
Yeni Başlangıç	03.12.1927	30.07.1928	Kırcaali
İntibah	23.12.1927	01.11.1928	Osmanpazar
Rehber	14.01.1928	31.12.1938	Sofya
Turan	06.05.1928	30.06.1932	Kırcaali
Yeni Başlangıç	14.08.1928	01.02.1929	Kazanlık
Yenilik	28.10.1928	03.09.1929	Yambolu
Rodop Sesi	13.01.1929	31.10.1929	Kırcaali
Savaş	14.01.1929	28.03.1929	Şumnu
Tebligat	14.01.1929	14.12.1929	Sofya
Rodop	01.04.1929	31.05.1930	Kırcaali

Çiçek (Dergi)	01.06.1929	15.08.1929	Sofya
İkbal	01.06.1929	02.06.1934	Lom
Halk Sesi	27.09.1927	31.03.1934	Sofya
Deliorman	01.12.1929	12.02.1934	Sofya
Birlik	16.12.1929	30.06.1930	Eğridere
İntibah	02.03.1930	01.11.1931	Şumnu
Yeni Yol	01.05.1930	31.03.1931	Kırcaali
Açık Söz	14.03.1931	14.04.1937	Filibe
Sada-i İslam	26.04.1931	14.08.1931	Şumnu
Birlik	01.05.1931	15.05.1931	Kazanlık
Birlik	22.08.1931	30.11.1931	Kırcaali
İrfan (Dergi)	01.10.1931	15.12.1932	Filibe
Özdilek	01.10.1931	01.06.1934	Kırcaali
İstikbal	20.12.1931	19.05.1934	Vidin
Rodop	26.12.1931	31.05.1934	Filibe
İtisam (Dergi)	01.03.1932	30.06.1933	Filibe
Karadeniz	08.04.1932	19.05.1934	Razgrad
Birlik	02.05.1932	31.12.1932	Yambolu
Turan	01.07.1932	30.09.1932	Vidin
Turan	01.10.1932	10.05.1934	Varna
Çocuk Sevinci (Dergi)	01.12.1932	01.01.1933	Sofya
İleri	15.01.1933	31.01.1933	Kırcaali
Şahid'ül Hakaik (Dergi)	01.02.1933	01.12.1935	Razgrad
Birlik	01.05.1933	30.10.1933	Eğridere
Yarın	01.05.1933	30.05.1933	Sofya
Terbiye	15.06.1933	11.07.1933	Sofya
Medeniyet	19.08.1933	01.10.1933	Filibe
Çiftçi Kurtuluşu	01.01.1934	19.05.1934	Sofya
Yarın (Dergi)	30.01.1934	10.07.1934	Şumnu
Balkan Postası	20.04.1934	26.08.1935	Filibe
Medeniyet	07.05.1934	14.02.1943	Sofya
Yeni Gün	15.07.1934	01.12.1934	Sofya
Doğru Yol	17.07.1935	31.08.1939	Sofya
Yıldırım	18.09.1935	31.12.1935	Sofya
Hakikat Şahidi (Dergi)	01.01.1936	31.12.1944	Kazanlık
Havadis	01.02.1936	28.02.1941	Şumnu
Vatan	06.02.1945	10.04.1945	Sofya
Işık	01.04.1945	30.07.1945	Sofya
Ses-Işık	05.10.1948	01.12.1948	Sofya
Yeni Işık (Dergi)	14.12.1948	01.12.1950	Sofya
Titocu	07.11.1951	31.12.1951	Sofya
Duvar Gazetesi	01.04.1953	?	Mestanlı
TOPLAM			
150 GAZETE VE DERGİ			
Gazete Sayısı: 132			
Dergi Sayısı: 18			
131'i – Türkçe			
10'u – Türkçe ve Bulgarca			
1'i – Türkçe ve Fransızca			
4'ü – Bulgarca			
2'si – Rumca			
1'i – Arnavutça			
1'i – Fransızca			

Ek. 5 – 1985-1989 Yıllarındaki Zorla Ad Değişirme ve Protesto Yürüyüşleri Sürecinde Şehit Edilen Türklerin Listesi ****

Necdet Adem (1939-1987)
Orhan Adem (1966-1987)
Adil Mustafa Mehmet (?-1985)
Ali Süleyman Solak (? – 1985)
Ömer Yusuf Ahmet (? – 1985)
Halit Mehmet (1936 – 1989)
Beyhan Mümin Yusuf (1958 – 1989)
Salimehmet Ramadan Şefket (1952 – 1989)
Nefize Osman (? – 1989)
Şakir Şakir (? – 1989)
Süleyman İsmail Mehmet (1957 – 1987)
Hüseyin Hakkı Recep (1945-1985)
Sezen Ebazer Recep (1966 – 1985)
Kazım İbrahim (1947 – 1985)
Mehmet Mustafa Kara (? – 1989)
Mehmet Emin Mehmet (1924-1989)
Mehmet Saraç (1952 – 1989)
Hasan Arnavut (1941 – 1989)
Necip Osman (1945 – 1989)
Sezgin Salih Karaömer (1972 – 1989)
Ahmet Mehmet Buruk (1956 – 1989)
Mustafa Bilal (? – 1985)
Mehmet Enberli (? – 1989)
İbrahim Çetin (1934 – 1989)
Mustafa Emin İlyaz (1933 – 1985)
Mustafa Ömer Osman (1954 – 1985)
Efrahim Salim Efrahim (1957 – 1985)
Mümin Mustafa Ahmet (1969 – 1985)
Turhan Sabri İsmailoğlu (1960 – 1989)
Rıfki Halitoğlu (1965 – 1989)
Osman Bali Demir (? – 1985)
Gazeteci Hasan çakal (1931 – 1987)
TÜRKÂN BEBEK (1983 – Aralık 1984 – 18 aylık idi.)

**** Şu kitaptan derlenerek aktarılmıştır. Söz konusu isimlerin biyografilerini de aynı kaynakta bulmak mümkündür. Ahmet Şerif Şerefli, *Bulgaristan'daki Türkler (1879 – 1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, ss.329-400.